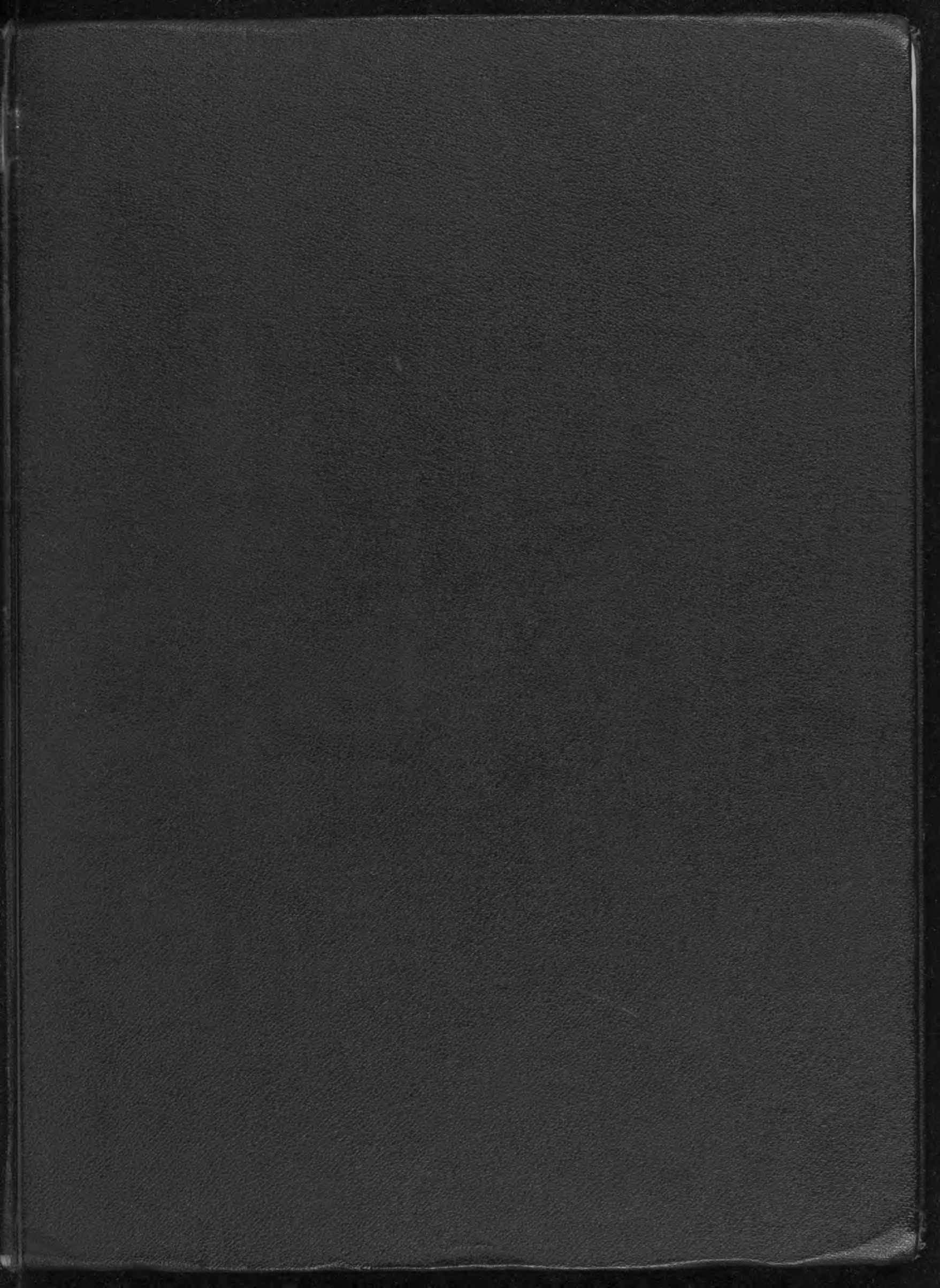

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

0395 3749

ATJEH

THE NEW YORK

LIBRARY

- 8 APR. 1938

38783.

6009
B21

ATJEH

DOOR H.C.ZENTGRAFF

GEDRUKT BIJ
„KONINKLIJKE DRUKKERIJ DE UNIE“, BATAVIA

ATJEH

INHOUD

	PAGINA
INLEIDING	I
VAN SCHANDE EN VERNEDERING	3
DE VROUWEN	44
HET ADELAARSJONG	86
VERGEELDE BRIEVEN	161
VERHALEN VAN DE BLANG	176
VAN VREEMDE DINGEN'	217
HOE TJOET ALI „SJAHD" WERD	230
VAN DEN SJAHD	243
VAN STERVEN EN BEGRAVEN	265
DE ONBEKENDE „BEER"	280
HET KORPS MARÉCHAUSSEE	291

REPORT

1. The purpose of this report is to provide a comprehensive overview of the project's progress and results. The report is organized into several sections, each detailing a specific aspect of the project.

2. The first section, titled "Introduction," provides a brief overview of the project's goals and objectives. It also discusses the importance of the project and the role of the report in documenting the project's progress.

3. The second section, titled "Methodology," describes the methods and techniques used in the project. This section includes a detailed description of the data collection process, the analysis methods used, and the tools and software used in the project.

4. The third section, titled "Results," presents the findings of the project. This section includes a detailed description of the data collected, the results of the analysis, and the conclusions drawn from the data.

5. The fourth section, titled "Discussion," discusses the implications of the project's findings. This section includes a detailed description of the project's contributions to the field, the limitations of the project, and the recommendations for future research.

6. The fifth section, titled "Conclusion," summarizes the project's findings and conclusions. This section also includes a brief overview of the project's progress and the role of the report in documenting the project's progress.

Inleiding.

In de meeste verhalen over of uit den Atjeh-oorlog is zelden een goed woord over onze vijanden te vinden.

Bijna zonder uitzondering zijn de heldenrollen voor de onzen; de Atjehers die tegen ons vochten zijn „sloebers, vuilbuiken”, althans gemeene verraders.

Er was een gering aantal fatsoenlijke Atjehers: zij die zich na weinig, of in 't geheel geen strijd, aan ons onderwierpen. Er waren nòg verdienstelijker Atjehers: zij die in onzen dienst traden, en als het pas gaf voor geld hun eigen landgenooten verrieden. Over het geringe aantal dergenen die uit respectabele overwegingen in onzen dienst traden kan hier worden gezwegen.

Voor hen die tegen ons vochten, was geen afkeuring scherp genoeg. Zij waren slecht en onbetrouwbaar, en wij altijd braaf en heldhaftig.

Het was in den grond dezelfde goedkoope eigenwaan als is gematerialiseerd in de figuren op de vier zijden der onsmakelijke „Sieges Säule” in de even onsmakelijke „Sieges Allee” te Berlijn. De vechtende Pruisen, daarop afgebeeld, zien er goed verzorgd uit, zoo niet keurig en een tikje welgedaan. Zelfs in het gewoel eener bestorming staan hun petten en helmen recht op de hoofden, en de uniformen zitten netjes. Zoo gaat het met menschen die voor eene rechtvaardige zaak vechten, en het d u s winnen.

De vijanden: Denen en Franschen, zien er slordig en haveloos uit, en een ziertje onbetrouwbaar. Vele Franschen hebben ingevallen wangen, wellicht door den honger, hetgeen dan zeer tegen hen zou pleiten. Het is duidelijk dat het ongelijk aan hunne zijde is, anders zouden zij wel beter gevoed en gekleed zijn.

Dezelfde goedkoope eigenwaan is voor vele schrijvers over Atjeh de basis hunner beschouwingen. Erkend moet worden, dat juist de officieren en onderofficieren die het vinnigst den Atjeher hebben bestreden, een veel beter oordeel over hem hebben en hiervan meermalen waardeerdend getuigden. In hun mond was de uitdrukking „sloebers” niet meer dan een hartige verzamelnaam naar militairen aard, welke hun respect voor den vijand niet tekort deed.

De waarheid is: dat de Atjehers, mannen en vrouwen, in het algemeen schitterend hebben gevochten voor wat zij zagen als hun nationaal of religieus ideaal. Er is onder die strijders een zeer groot aantal mannen en vrouwen die de trots van elk volk zouden uitmaken; zij doen voor de schitterendste van onze oorlogsfiguren niet onder.

Er waren lafaards en verraders onder de Atjehers, en er waren ongeschikten en lafaards onder onze officieren en minderen, menschen met eene bijna pathalogische vrees voor den strijd. Doch wat zegt dit tegenover de overgrootste meerderheid onzer officieren, dappere en onversaagde mannen die den krijg voerden met beheerschten moed van het beste allooi?

Ons leger heeft de goedkoope trucs van den eigenwaan en de smakeloze geringschatting van den vijand — een vijand die ons meermalen geslagen heeft — niet noodig, en de prestaties van dit Leger verliezen niets van hare waarde in het licht der waarheid. Integendeel! Dat wij dit dappere en onversaagde volk met zijn prachtige vechtkwaliteiten en weergalooze doodsverachting overwonnen, is te danken aan de superieure eigenschappen onzer mannen, aan de betere aanvoering, de discipline en de systematische training.

De jarenlange guerilla-oorlog is niet gewonnen door eene numerieke meerderheid onzer troepen; bijna altijd waren het kleine eenheden, zwakker dan de vijand, die successen behaalden, dank zij den moed en de vaardigheid onzer mannen die zelfs op het nationale Atjehsche wapen bij uitnemendheid: de klewang, den vijand de baas waren.

Bovenal, onze troepen waren sterk door den heerlijken offensieven geest welke er is ingebracht door mannen als Van Heutsz en Van Daalen en de in hunne school gevormde onderaanvoerders. Het zou ook den kritischen snuffelaar moeilijk vallen, een voorbeeld te noemen van een simpele brigade: hoogstens één „baas” met achttien karabijnen en klewangs, welke, naar behooren geleid en aangevoerd, niet steeds een sterkeren vijand, die het voorrecht der verrassing had en de brigade onder de gunstigste omstandigheden besprong, met bebloede koppen deed afdeinzen.

Zóó, man tegen man, dikwijls: tegen meerdere vijanden, is door onze troepen gevochten, en aan beide zijden zijn staaltjes van groote dapperheid en zelfopoffering getoond.

Dan hebben wij voor den vijand geen denigreerende kwalificaties als: verraders en sloebers, noodig. Integendeel, zij zouden de glorie onzer overwinning schaden, en groot onrecht doen aan een dapperen tegenstander. A tout seigneur tout honneur!

Aan beide zijden is gehandeld zooals naar ieders opvatting in den oorlog gebruikelijk is, en hij die niet waarheid en eerlijkheid wil schenden, wachte zich voor de hanteering eener dubbele moraal.

Ik heb in dit boek eenige episoden uit den Atjehkrijg behandeld; ik kon, dank zij de door het Legerbestuur welwillend verleende vergunning, in de militaire archieven zeer belangrijk materiaal raadplegen. Verder won ik informaties in bij velen die in den krijg eene rol van beteekenis speelden, en in Atjeh bij verschillende personen, ook Atjehers. Dit vooral leek mij van belang: ook den Atjeher eens te laten spreken over dezen krijg.

Zoo is er naar gestreefd, deze schetsen historischen grond te geven, en aan beide partijen recht te doen wedervaren. Er zit niet meer romantiek in dan in de gebeurtenissen welke er het onderwerp van uitmaken; alle opsmuk, elk offer aan de fantasie zou de geweldige realiteit slechts schaden.

Het scheen mij toe dat er, na allerlei brallende boekjes over Atjeh, behoefte bestond aan nuchtere verhalen, ontleend aan, en gebaseerd op de feiten, verhalen waarin ook de Atjeher krijgt waarop hij, zonder eenige reserve, recht heeft.

DE SCHRIJVER.

Van schande en vernedering.

„Who fails, finds later triumph sweet;
Who stumbles once, walks then with care,
And knows the place to cry "Beware"
To other unaccustomed feet.

Through strife the slumbering soul awakes,
We learn on error's troubled route
The truths we could not prize without
The sorrow of our sad mistakes."

Het recht van ieder die werkt, fouten te maken, is in de eerste vijftientig jaren van den Atjeh-oorlog door ons al te dikwijls, en soms op beschamende wijze, misbruikt.

Bij den aanvang van dien krijg hadden wij eene koloniale ervaring welke eene periode van bijna twee en een halve eeuw omvatte. Wij hadden in die periode talloze expedities uitgezonden tegen volken van de meest uiteenlopende geaardheid — er waren er van zeer krijgshaftigen aard, en bijna even goed bewapend als wij — en hoewel als regel eene eerste expeditie niet tot succes voerde omdat wij „bad starters" zijn, wij kwamen terug en toonden ons „good finishers".

Ten aanzien van den oorlog tegen en in Atjeh scheen het dat wij ons goed gesternte hadden verloren, en herhaaldelijk werd gehandeld alsof Nederland op koloniaal terrein nog in de periode van het experimenteren der beginnelingen stond.

Er was een ernstig tekort aan inzicht, en aan zelfvertrouwen. Ten deele kon dit zijne verklaring en verschooning vinden in het negativisme dat tot dusver onze politiek tegenover de Buitenbezittingen had gekenmerkt en zich tot in de laatste jaren der 19e eeuw handhaafde. Dit koloniaal negativisme vond zijn duidelijksten representant in den zeer bekwamen Van Rees, die nog in 1878 in de Kamer ernstig waarschuwde tegen uitbreiding onzer bemoeienissen met de „bezittingen" buiten Java. Als gouverneur-generaal heeft hij dezelfde politiek van onthouding voorgestaan en doorgevoerd, en zij bleef ook onder de landvoogdij van 's Jacob het koloniaal beleid beheerschen, soms op voor ons beschamende wijze.

Eerst nadat de zending en het particulier initiatief, vooral: buitenlandsche belangstelling, zich naar Sumatra hadden gericht, gingen wij, noodgedwongen, een beteren weg op, en minister Mackay kwam tot de conclusie: dat uitbreiding van ons Gezag naar de onafhankelijke binnenlanden der eilanden buiten Java moest geschieden, zoodra het tijdstip hiervoor zou zijn gekomen.

Aldus was het beginsel aangenomen, het kwam nu nog slechts aan op de praktische toepassing.

Het is niet gemakkelijk, uit de sfeer van het negativisme te treden voor den marsch op den imperialen weg; twijfelmoedigheid moet dan wijken voor de groote gedachte welke de stimulans moet zijn voor de stichting van het rijk. Er is vooral zelfvertrouwen noodig, wortelend in een juist besef van de geweldige macht welke het Leger onder goede leiding kan ontwikkelen. Het is de gave geweest der zeer groote figuren onzer koloniale historie, dat zij dit Leger ook zagen als iets hoogers dan als een apparaat voor vernietiging, en dat zij het hanteerden voor den constructieven arbeid aan den opbouw van dit imperium.

In zwakte en negativisme kon de imperiale gedachte, stimulans voor de vestiging van ons gezag in de Buitenbezittingen, niet gedijen, en in de periode van den overgang naar een beter beleid wordt dikwijls de voet verkeerd gezet; het is struikelen en opstaan.

Voor een goed deel ligt hierin de verklaring van het feit dat de Atjeh-oorlog vroeger met zoo weinig energie en continuïteit is gevoerd.

Voor een deel, zeg ik. Voor een ander deel is dit kwaad, dat door onnoodige verlenging van den krijg ook den dood van duizenden op zijn debet heeft zien boeken, een gevolg van het rampzalig streven, ontijdig het militaire werk te onderbreken en weg te drukken naar het tweede of derde plan. Het burgerlijk bestuur, dat elders in Indië zoo bewonderenswaardigen arbeid verrichtte, had dikwijls niet de grootheid van geest om te kunnen begrijpen, dat het op den achtergrond moet staan zoolang het Leger niet de volstrekt onmisbare voorwaarden heeft geschapen welke voor de blijvende functionneering van een civiel bestuur noodig zijn, en zelfs in dezen tijd merkt men in Atjeh de symptomen van dit kwaad.

Er ging of gaat vrijwel geen civiel gouverneur of resident van Atjeh met pensioen of hij heeft althans één maatregel getroffen, welke hij ziet als eene schrede verder op den weg der pacificatie van dit volk. Er zijn maar weinig bestuurders geweest die niet de stellige overtuiging hadden dat het in Atjeh heel wel zou gaan met wat minder militair — en wat meer civiel gezag. Dit ligt in het wezen van een al te veel in zichzelf besloten bestuurscorps, dat „besturen” is gaan beschouwen als een volkomen gemonopoliseerd werk.

Dit drijven: terugdringing van militair gezag en vervanging door civiel, ligt als een vloek op ons Atjehbeleid. Er staat in het boek der Atjehhistorie niet veel genoteerd dat beschamender voor ons is, en van grooter domheid getuigt, dan het relaas der afdanking en wegzending van generaal Van der Heyden, die onder gunstiger omstandigheden de Van Heutsz had kunnen zijn eener vroegere periode. De continueering van het onder en door hem gevoerd beleid had den Atjehoorlog eene kwarteeuw eerder kunnen doen eindigen; zijne vervanging door civiele bestuurders heeft in korten tijd afgebroken wat ten koste van millioenen, en van stroomen bloeds, was opgebouwd.

Het is goed dat wij nu en dan treden buiten eigen zelfgenoegzaamheid en al te gemakkelijke nationale voldaanheid, en wat luisteren naar oordeel uit vijandelijk kamp.

In de „Tadkirat arrakidin” („Vermaning der stilzittenden”, dus: aansporing tot deelname aan den krijg, naar de bewerking der vlugschriften van Tengkoë Koetakarang door Snouck Hurgronje, vide diens rapport van 1892) wordt door dien Atjeher de behandeling welke generaal Van der Heyden door onze regeering werd aangedaan, beschreven als een voorbeeld van Hollandsche onbetrouwbaarheid, welke zelfs de eigen verdienstelijke mannen niet spaart. Ik citeer:

„Zij (dus de Hollanders) sluiten ook fraaie tractaten die zij naleven zoolang zij nog nieuw zijn, doch is de bevolking eenmaal door hen gevangen als een vogel in een kooi, dan schenden zij die beloften schaamteloos. Nu en dan zenden zij vergiftigde geschenken, en door het gebied dat zij beheerschen laten zij geneesheeren rondgaan, die echter inderdaad als spionnen der Kompeuni dienstdoen. Later verbannen zij, wie niet in alle opzichten hunnen wensch volgt; zelfs den eenoogigen generaal, iemand van hun eigen soort, hebben zij verbannen.”

Om te weten hoe de krijgshaftige Atjeher ook den dapperen en bekwamen tegenstander weet te waardeeren, laat ik hier volgen wat Dokarim (een Atjeher uit Lamteungah, zie terzelfder plaatse) in zijn heldendicht over de „Prang Kompeuni” van dezen generaal zegt:

„Nu brak een driejarig tijdperk van rust aan, waarin de éénoogige Generaal zijne veroveringen bevestigde. De Radja Moeda: Teukoe Moehamad, spande alle krachten in om de hoofdplaats en Oeleë Lheuë tot welvaart te brengen, en dit gelukte hem zóówel, dat de allerwegen gevluchte bevolking in niet te stuiten stroomen naar de hoofdplaats kwam en zich met de kafirs verbroederde. Het was, als leefde men voortdurend in feesten; groot voordeel werd met den handel behaald, vergeefs trachtten onze krijgsoversten nog volk te vinden dat hen wilde volgen. Alles ging den éénoogigen Koning hulde brengen. Toen de éénoogige Generaal weg was, eindigde de rust. De dappere strijder Teukoe Asam, nog zeer jong, vroeg in Pidië aan zijn vader, Teukoe Raja, die derwaarts was gevlucht, verlof om de Kompeuni te gaan bestoken; gaarne gaf deze hem den ouderlijken zegen op dat vrome werk.”

Zóó was het Atjehsch oordeel over „generaal éénoog,” en het zou getuigen van àl te groote zelfingenomenheid indien wij de beteekenis daarvan onderschatten.

Naar eene uiteraard zeer globale schatting zijn, nà Van der Heyden's aftreden, n o g r u i m 30.000 A t j e h e r s g e d o o d. Indien deze massale uitdunning van een volk niets zou zeggen tot hen die voor de weifelpolitiek aansprakelijk zijn, dan zou men aan bovenstaand cijfer van Atjehsche dooden misschien nog kunnen toevoegen:

dat alleen in de periode van 1890 tot en met 1914 de verliezen van ons Leger, aan dooden en gewonden, 7707 officieren en minderen hebben bedragen.

Verantwoordelijkheid, wanneer zij in menschenlevens en in bloed kan worden afgewogen, is zeer zwaar, doch zonder risico onder een systeem dat geen persoonlijke aansprakelijkheid kent, en voor de ergerlijkste fouten en welhaast misdadige domheden geen ernstiger bestraffing toepast dan ontslag met pensioen.

Een dergelijk systeem kan uiterst moeilijk voeren tot een gezond en op juist verantwoordelijkheidsgevoel berustend beleid; integendeel, het leidt tot risquante experimenten, waarvan de gevolgen door anderen worden gedragen, en tot ergerlijke dwaasheden.

De Atjeh-oorlog heeft dit bijna tot systeem zien worden, en ook in latere jaren, zelfs tot in de huidige periode, trilt het met zijn streven naar eene onrijpe pacificatie door als „the brave music of a distant drum.”

In zijn „zeer geheimen” brief van 17 Juli 1893 no. 559/K, gericht aan den Gouverneur-Generaal, kon, na twintig jaren Atjeh-ervaring, de toenmalige gouverneur van Atjeh, een opperofficier, schrijven:

„In den krijg, dien wij thans in Atjeh voeren, bestaat het superlatieve der krijgskunst niet in het steeds agressief afbreuk doen van den vijand, in het rusteloos vervolgen van hem, in het steeds klappen uitdeelen. Wanneer men de sterkste is en te doen heeft met een vijand, die, evenals onze troepenmacht aan tactische orde en voeling, aan eene operatiebasis en operatielijnen, aan magazijnen in strategische punten gebonden is, kan dat goed zijn; doch toegepast op een gewapende bevolking, die tegenover ons als de zuivere guerilla optreedt en die geslagen zijnde, spoorloos verdwijnt, is het eene ijdele zwetserij.”

En, naar aanleiding eener opmerking van Snouck Hurgronje: dat Atjeh alleen door een energieken krijg zou kunnen worden onderworpen, en dat de instelling der geconcentreerde linie het juist begrip van onze macht bij den Atjeher zou hebben geschokt:

„Ik kan Dr. SNOUCK HURGRONJE niet toegeven, dat het vertrouwen in onze macht bij den Atjeher geschokt zou zijn. Hij weet het maar al te goed, dat hij voor ons ten laatste wijken en bukken moet. Alleen lichtgeloovigheid in Atjehsche grootspraak en snoeverij kan het tegendeel beweren.

Het beste middel om de bende te doen verlopen is haar te verhinderen met ons in het strijdperk te treden, d.i. het door ons bezette gebied voor haar onveilig te maken en haar bestaan door beleidvolle politieke maatregelen te vernietigen. Wanneer zij telkens tegen onze positiën het hoofd stooten, zal de oewang sabil-opbrengende bevolking tenslotte moeten inzien, dat die benden machteloos zijn iets ernstigs tegen ons te ondernemen en de tot hare instandhouding geïnde belasting nutteloos besteed is.

Ware Dr. SNOUCK HURGRONJE met het karakter der guerilla bekend dan zou hij weten, dat die benden stelselmatig een beslissend treffen vermijden, zich verspreiden, indien zij worden aangevallen en, meesterlijk bekend met het terrein, ons zelden de gelegenheid verschaffen haar gevoelig en herhaaldelijk te slaan. Eene Atjehsche bende kan men slechts bij verrassing gevoelig slaan.

Die benden te slaan, zooveel mogelijk met sparing van de gezeten bevolking, zelfs waar hare houding nog twijfelachtig blijft, zooals Dr. SNOUCK HURGRONJE wil, is eene utopie.”

Dit schreef een Indisch generaal, gouverneur van Atjeh, nadat de oorlog in zijn gebied twintig jaren lessen had gegeven.

Het beste middel om eene vijandelijke macht onschadelijk te maken, is dus: buiten contact met haar te blijven. Als zij avanceert, dan gaat gij terug; gij hebt maar te zorgen, buiten haar slagarm te blijven, en het laatste woord is aan U. Ongetwijfeld eene trouvaille op het gebied eener prettige en onbloedige strategie:

Zóó weinig kende men den Atjeher, zóó weinig zin had men, te luisteren naar een Snouck Hurgronje die hem wel kende, dat men menigmaal op voor ons beschamende en vernede-

rende wijze een einde trachtte te maken aan den krijg met een vijand die ons begon te minachten, en ons om de ooren sloeg met beleedigende brieven welker zoetelijk beantwoording hem nog arroganter maakte.

Wat eenige bestuursambtenaren uit dien tijd betreft, zij gingen, op den weg onzer verandering voor den vijand, nog een stap verder; ik citeer het volgende uit dienzelfden Atjeh-brief:

„Ik zou enkele bestuursambtenaren kunnen opnoemen, die een kruipende overbeleefdheid tegenover den Atjeher in acht nemen, meenende daardoor eene broederlijke genegenheid bij hem te kunnen opwekken. Zoo is het hier nog bijna algemeen bekend, dat een der ambtenaren, wiens voornaam ABRAHAM was, dezen in zijn brieven aan Atjehsche hoofden IBRAHIM noemde en die om het godsdienstig gevoel der Atjehers niet te kwetsen, geen das en evenmin een hoed, doch een fez droeg en het niet onaardig vond, dat er Atjehers waren, die hem Toekoe BRAHIM noemden.

Een ander ambtenaar ging nog verder en ontzag zich niet met de Atjehers mede te „dikir” om de oelama's te vleien, en in de hoop zodoende door hunne tusschenkomst den Pretendent-Sultan te lokken.”

In eene dergelijke geestesgesteldheid wortelde het wanbeleid dat oorzaak was van den geweldigen langen duur van den Atjehoorlog.

Wij moesten even teruggrijpen in een verleden dat vrijwel afgesloten is; fouten van den omvang en het gewicht der vroegere k u n n e n thans niet meer worden gemaakt omdat onze nationale geest, en de waardeering der machtsapparaten waarover wij beschikken, op veel hooger niveau staan. Na 1895 is een monumentaal stuk oorlogswerk verricht, dat altijd den achtergrond zal vormen waartegen ons beleid zich zal afteekenen.

Dat wij, na deze weinig verheffende periode met hare talrijke momenten van weifelhoedigheid, zwakheid en gemis aan nationale „spirit”, toch in staat waren het Atjehsche volk te slaan en te onderwerpen, toont duidelijker dan iets anders de beteekenis onzer politieke bewustwording, welke steun en uitdrukkingsvermogen vond in eene geestelijk en materieel snel tot bewonderenswaardig niveau gestegen weermacht.

Toch, ook in den lateren tijd is nog getoond dat de indruk, door de lessen van Atjeh gemaakt, bij sommigen al te snel kon verflauwen.

Eén dier lessen is:

de Atjeher, hoewel thans onderworpen, blijft droomen van een nieuwen tijd, eene verandering in ons beleid welke hem betere kansen kan bieden, en hij geeft nauwkeurig acht op elke wijziging welke de aankondiging kan zijn eener verslapping van dat beleid. Soms komt hij er rond voor uit dat hij van de continuïteit hiervan niet overtuigd is.

Toen in 1906 het 12e bataljon Infanterie van Atjeh werd teruggenomen en enkele bivaks werden opgeheven, leidde dit tot eene opleving van het verzet.

De verwisseling van een aantal infanterie- en maréchaussée-garnizoenen in de afdeeling Lho Seumawé in 1908 werd door de oelama's uitgelegd als de aankondiging van het spoedige terugtrekken der Kompeuni uit Atjeh. Verschillende militaire autoriteiten schrijven het

hieraan toe dat in die streken het verzet dreigde te zullen overgaan in een algemeen opstand, zoodat Christoffel's „colonne matjan" er aan te pas moest komen.

In Mei 1925 werd de sterkte van eenige garnizoenen verminderd, en reeds in October van datzelfde jaar brak er opstand uit in het zuidelijke deel der nederzettingen op de Westkust, op veel grooter schaal dan het publiek in Indië ooit heeft geweten.

Zoo volgt op elken maatregel, die ook maar eenigszins kan worden uitgelegd als een voor-teeken van een mogelijk terugtreden der Kompeuni, onmiddellijk de reactie.

Het is noodig er rekening mee te houden:

dat het Atjehsche volk zich nimmer geheel zal neerleggen bij onze overheersching, althans: dat het zich nimmer geheel zal eigenen voor een normaal bestuursstelsel dat grootendeels is ingesteld op de psyche van minder krijgshaftige en onverzoenlijke volken.

Is dit juist, dan zullen wij dit risico moeten aanvaarden, en in zulk gebied niet vasthouden aan de vormen welke „confectiepolitiek" elders in den Archipel met succes toepast.

Dan zullen wij in Atjeh — hoe onaangenaam dit moge klinken in de ooren van hen die geheel dezen Archipel willen zien als één gebied dat met éénzelfde beleid is te omvatten — een bestuur moeten blijven handhaven dat een sterken militairen inslag heeft.

Over eene verre toekomst, waarin dit misschien zou kunnen veranderen, spreek ik hier niet; zij valt buiten het rayon van practische en actueele beschouwingen.

Onaangename herinneringen.

Er is geene Atjehsche familie geweest die zooveel invloed op den krijg heeft uitgeoefend als die der Tiro-oelama's, en evenmin was er eene die zóó „to the bitter end" het verzet heeft volgehouden. Zij is het object geweest van eene serie krijgstochten welke tot de interessantste behooren van de historie van dezen krijg, en de stof voor een epos konden leveren.

De Tiro-oelama's stammen van een Javaansch hadji die zich lang geleden in Pidië vestigde en daar eene geestelijke positie kreeg. Zijn zoon ontving godsdienstonderwijs van een vermaard oelama in de Tiro-streek, en sindsdien schrijven zijn afstammelingen achter hun naam: „di Tiro".

In het midden der 80-er jaren stierf Tengkoe Moehamad Amin di Tiro; hij werd als hoofd der familie opgevolgd door zijn zoon Tengkoe Sjech Saman di Tiro, onder wien dit geslacht zijn grootsten invloed kreeg. Hij had vier zonen: Tengkoe Mat Amin, Tengkoe Majet, Tengkoe Beb (eigenlijk: Tgk. di Boekit, omdat zijn moeder afkomstig was van Boekit Seboen) en Tengkoe Lam of Lambada.

Van alle Atjehsche oorlogsheeren en oelama's die eene rol in den krijg speelden was Tgk. Sjech Saman di Tiro voor ons de gevaarlijkste en invloedrijkste, en er zijn tijden geweest waarin hij eene macht van 6000 man op de been had. Hij was het die van den krijg tegen ons een „prang sabil", geloofsoorlog, wist te maken, en hij reikte daarmee ver over de onderlinge geschillen der oeléebalangs heen. De „prang sabil" was zijn werk, en zijn sterke religieuze overtuiging begeisterte duizenden. Het krijgsvolk stroomde naar hem toe, en het ging blijmoedig den dood van den „sjahid" tegemoet.

Er was in dit land, zoo hopeloos versnipperd — en wij mogen daarvoor den hemel danken — vóór hem slechts één leider geweest die iets schiep dat naar eene eenheid zweemde; de

Van Heutsz, als 1e luitenant, naar eene oude foto.

Colijn. † !

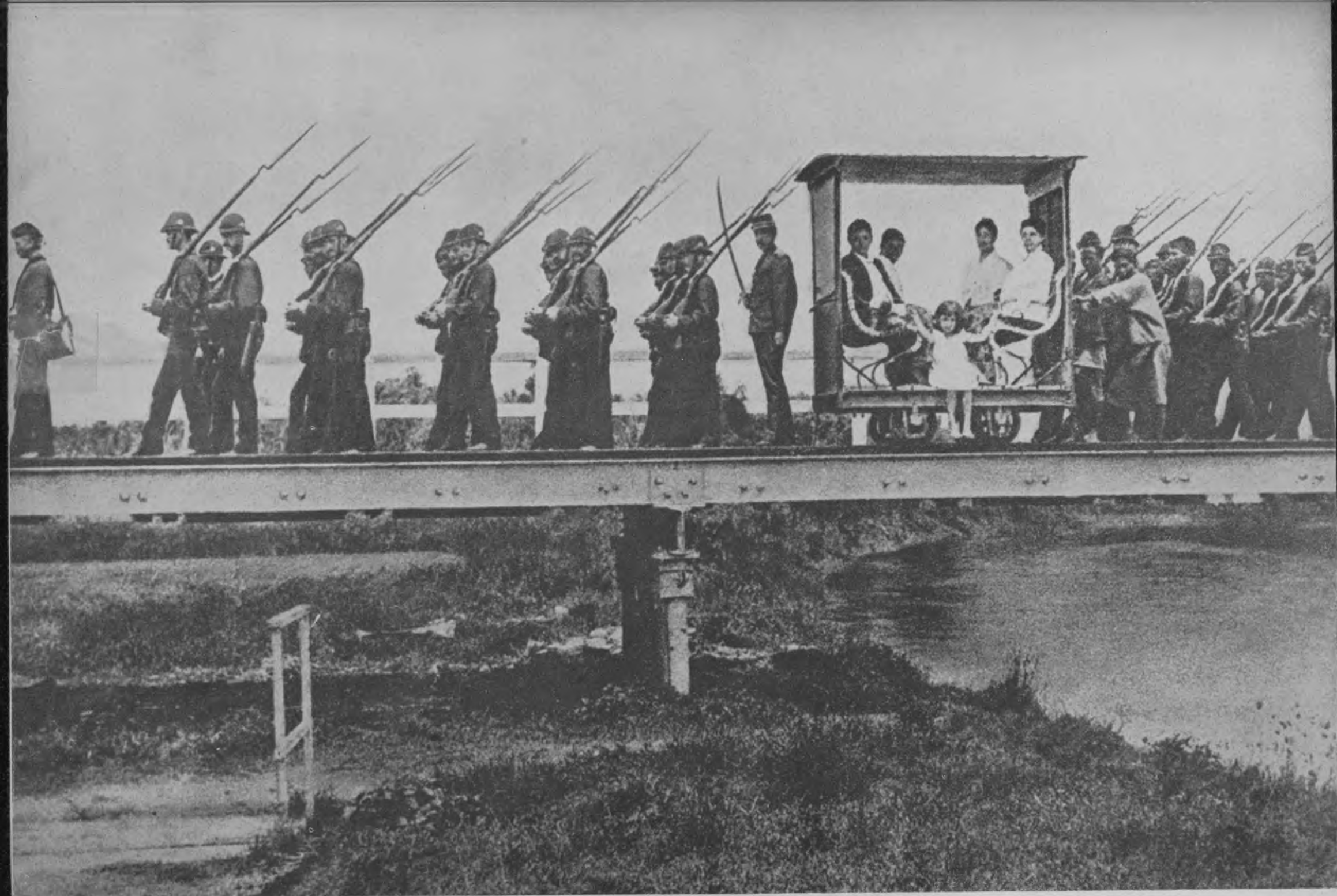
Luit.-generaal Dijkstra.

Gen.-majoor Veltman.

Gen.-majoor Geertsema Beckering.

Officersdames op theevisite naar eene andere benteng der geconcentreerde linie, onder dekking over de trambaam.

Groep Atjeh-officieren uit den ouden tijd. In het midden de in 1894 als gen.-majoor op Lombok gesneuvelde Van Ham; vóór hem zijn zoontje, bekend uit den Transvaalschen oorlog. Diens zoon — dus kleinzoon van gen.-majoor Van Ham — dient thans als luitenant in het Indische Leger.

befaamde Arabier Habib Abdoerrachman el Zahir (kortweg de Habib genoemd), die zoowe door zijn afstamming van den profeet als door zijn diepe godsdienstige kennis en politieke gaven, buitengewonen invloed had in het laatst der 70-er jaren.

Onze regeering achtte den Habib een zóó gevaarlijk tegenstander, dat zij het uiterste deed om hem, langs minnelijken weg, buiten Atjeh te brengen, en men achtte het een politiek succes toen hij zich den 13en October 1878 onderwierp op deze voorwaarde: dat hij zich te Mekka zou vestigen met een jaargeld, ten laste der koloniale begrooting, van niet minder dan 10.000 dollar. Hij werd den 24sten November 1878 met Hr. Ms. „Curaçao” naar Djeddah overgebracht.

De officieren bezongen destijds dezen kostbaren afkoop van den Habib; de latere majoor Macleod (echtgenoot van Mata Hari en als luitenant in Atjeh) rakelde de herinnering aan die dagen weer op in het „Falderaldera-lied”, dat toen graag en dikwijls werd gezongen:

„Daar ligt een ijzeren zeekasteel,
Dat heet de „Curacao”,
Waarmee die brave Habib,
Naar Mekka varen zou.
Nu zingt hij vroolijk „falderaldera,
Voor dit Gouvernement.
Zoo'n duizend dollars in de maand:
Ben ik geen knappe vent ?”

In die dagen speelde het „chanson”, al miste het de fijnheid en scherpste van het Fransche lied, in Atjeh toch zijn rol, en men laschte er de critiek in op de gebeurtenissen van den dag, als toen professor Pekelharing zijn bekend onderzoek instelde naar de oorzaak der beri-beri die onze troepen teisterde. Jan Fuselier maakte er, op de wijze van „Pak de leuning”, zijn lied op, en als de prof zich nu en dan in de buurt vertoonde hoorde hij dit uitbrullen, met het refrein:

„En toen riep-ie met dikke beenen
Pak maar gauw de leuning,
Pak de leuning, pak de leuning,
Pak de leuning dan maar vlug.”

Jan had zijn eigen meening over de medische wetenschap, en zijn eigen methode om die te uiten. Ook om de „dikke beenen” te kweken welke een bijverschijnsel van beri-beri waren, als het verblijf in eenige streek hem niet beviel; daar is menig dokter mee ingevlogen.

In deze voor ons zoo beschamende periode van den krijg paste men dezelfde tactiek toe als door ons in de zwarte jaren der 18e eeuw tegenover Barbarijsche zeeroovers werd gevolgd: afkoop met geld.

Het was in het jaar 1896 adat, aan oeléebalangs buiten het door ons bezette gebied wonend, een maandelijksch salaris te geven als zij zich verbonden niet meer tegen ons te vechten! Men vindt de namen van twee dier oeléebalangs: T. Tjoet Toengkoeb en T. Nja Mohamad

van de IX Moekims, in den hierboven al eerder aangehaalden zeer geheimen brief van den gouverneur van Atjeh van 17 Juli 1893, n 559/K.

Eerstgenoemd oeléebalang genoot die bezoldiging op conditie: dat hij niet meer tegen ons zou vechten, en laatstgenoemde: dat hij ons niet zou bestrijden wanneer wij ons (dit was in 1885) in de geconcentreerde linie zouden terugtrekken.

Zoo werden vele hoofden met geld omgekocht, ons niet te bevechten, en dit is teekenend voor de mentaliteit welke destijds bij regeering en bestuur heerschte. Het is niet zoo prettig dit nu te moeten zeggen, doch het paalen van Atjehsche hoofden met geld, met leeningen en onderscheldingsteekens geschiedde tot nog kort geleden. Het zou uitermate verrassend lectuur zijn, eene volledige opsomming te geven van de financieele banden tusschen ons bestuur en vele oeléebalangs, ook thans nog dienende. Nog heden is de financieele toestand van Atjeh allesbehalve gunstig, omdat vroeger zoo royaal met geld is gewerkt, met geschenken van edel metaal, om hoofden „koest” te houden of aangenaam te stemmen.

Nergens is zoo gesmeten met sterren van verdienste, als in Atjeh. Eén der hoofden zei me nog onlangs: „Ik zou zoo'n ster niet willen hebben; het is bijna eene belediging voor hem die haar krijgt.” Van Heutsz karakteriseerde dit met de volgende woorden in een officieel stuk: „De vent heeft de ster van verdienste, is d u s een schurk!”

Om voor de oude periode met haar beschamende paalmethodes nog even het lied van „Falderaldera” te citeeren:

„Nu biedt zijn onderwerping aan
De „brave” Teukoe Baët,
En met een gouden keten
Heeft men dien man verblijd.
Ook hij zingt vroolijk: „Falderaldera!
Mijn Moekim is „bevriend”,
Maar 'k zend je toch mijn kogels na
Bij 't halen van je grint.”

Generaal Van Daalen was een der weinige verklaarde tegenstanders van dit systeem van „afkoop van vijandige gezindheid”.

Het is niet zoo onbegrijpelijk dat meergenoemde Habib Abdoerrachman el Zahir, die in Arabië zijn kostelijk jaargeld verteerde, nog in 1884 vanuit Mekka eene memorie aan de Indische regeering zond met een schema welks uitvoering tot de onderwerping van Atjeh zou leiden. Curiositeitshalve laat ik dat stuk hier afdrukken.

„Ten opzichte van de Atjehsche zaken zou ik de volgende punten willen bespreken.

Ie. Wegens mijn oprechte genegenheid voor de Nederlandsche Regeering zou ik mijne denkbeelden voor haar rechtvaardig oor willen uiten, in het kort en niet officieel, maar bij wijze van oprechte en vriendschappelijke mededeeling. Indien de Regeering eens haar edelen blik richtte op het zoeken naar een Mohamedaan, die zich zou moeten onderscheiden door persoonlijke voortreffelijkheid, edele afkomst en kennis der zaken, die met het bestuur van ATJEH samenhangen en dien man aanstelde in het Gouvernement

ATJEH tot regeling der binnenlandsche aangelegenheden van dat gewest, zoodat hij, onder den titel van Radja of een anderen gelijksoortigen titel bewindvoerder zou zijn over alle Atjehers vanwege het Nederlandsch-Indisch Gouvernement.

2e. Zulk een man zou moeten uitmunten door oprechte gezindheid jegens de Regeering en steeds letten op hare bedoelingen om die, overeenkomstig hare inzichten, in alle omstandigheden ten uitvoer te brengen.

3e. Wanneer de Regeering zich overtuigd had van de geschiktheid van dien man om de hem op te dragen functiën waar te nemen, zouden bevelschriften uitgevaardigd kunnen worden aan alle bewindhebbers en hoofden in ATJEH, dat zij in binnenlandsche aangelegenheden de bevelen van bedoelden Regent hadden op te volgen volgens de bekendmakingen en verordeningen, die deze van de Regeering zou hebben te ontvangen.

4e. De toepassing der heilige wet en de uitvoering van de hem geworden bevelen en voorschriften zou kunnen plaats hebben in samenwerking met een uit de bevolking te benoemen college van hoofden, geleerden en voornamen.

5e. De bevoegdheid van den Regent zou nauwkeurig omschreven kunnen worden in regelingen en bepalingen, uit te drukken in zijn aanstellingsdiploma, opdat hij de grens niet overschrijde door eigenmachtig handelen.

6e. Het ambt van den Regent als toepasser der godsdienstige en wereldlijke wetten zou in de hoogste eer gehouden moeten worden met bestendigheid en rechtvaardigheid, opdat hij eene hulp en vraagbaak worde voor de bevolking in al hare zaken en belangen. Zoo zouden de gemoederen tot rust komen, de gevluchten zouden tot hunne haardsteden terugkeeren, vestiging, handel, industrie, landbouw en alle oorzaken der welvaart zouden vooruitgaan. Velen zouden weder derwaarts reizen ten handel en in alle opzichten zou men mogen hopen op de bereiking der bedoelingen van de Nederlandsche Regeering om die gewesten tot orde en derzelve inwoners tot welvaart te brengen door haar rechtvaardig bestuur, gelijk men in al hare bezittingen haren edelen zin kan waarnemen uit haar goed bestuur en haar barmhartigheid jegens hare onderdanen door de handhaving eener volkomen vrijheid op godsdienstig en maatschappelijk gebied, waardoor allen onder haar rechtvaardig bewind vooruitgaan.

Deze beschouwingen hadden wel ook vroeger hare beteekenis, maar wij hebben hare uiteenzetting eerst nu geschikt geoordeeld om redenen, die U bekend zijn en wij hopen van U, dat Gij ze vertaalt en van Uwentwege zult willen indienen ter plaatse, waar zulks nuttig mocht zijn.

(Get) HABIB ABDOERRACHMAN

3 Moharram 1302.

EL ZAHIR

(October 1884)

(Hieronder een zegel, waarin:)

„Rijksbestierder van het Gouvernement ATJEH.”

Deze goede „rijksbestuurder” van Atjeh — hij had overigens in Mekka nog veelvuldig contact met Atjehers die ter bedevaart gingen en tevens hun licht bij hem opstaken — zag

zichzelf uiteraard als de aanstaande „regent” van Atjeh. Men kan die verwachting nu een weinig dwaas vinden, en nogal arrogant, doch men moet haar zien in het licht van dien tijd, opkomend in de ziel van een man wiens vrijwillig heengaan van Atjeh zóó belangrijk werd geacht, dat de Kompeuni hem een voor Arabië vorstelijk jaargeld betaalde.

De Tiro-Oelama's.

In dien tijd kreeg onze zwakke regeering meer kaakslagen; nà de periode van den Habib zorgden de Tiro-oelama's hiervoor. Tengkoe Sjech Saman di Tiro kon uiteraard ons gezag niet hooger schatten dan dit zichzelf scheen te doen.

Ik memoreerde al dat hij den „heiligen oorlog” organiseerde; hij trok door het land, den krijg tegen de ongeloovigen predikend en ieder vermanend tot dit Allah welgevallig werk. En ieder die de wapens niet kon voeren, was verplicht regelmatig zijn geldelijke bijdrage te storten in de oorlogskas. De inners van de „oewang sabil”, die de machtiging met zijn tjap hadden, kwamen nooit met leere handen terug. Tgk. Sjech Saman leefde streng naar de voorschriften van den Islam, en hij had meer gezag dan de Sultan.

Hij zond de oeléebalangs, die hij niet mondeling kon bereiken, brieven waarin hij hen aanspoorde den weg Gods te gaan; zij begonnen als regel met den volgenden, in de Arabische taal gestelden aanhef:

„De lof zij aan ALLAH alleen, die zijne belofte gehouden, zijnen dienaar tot overwinning geleid, zijn leger versterkt en alléén de scharen op de vlucht geslagen heeft, en ALLAH's genade en vrede over hem, na wien geen profeet komen zal, MOHAMMED en over diens bloedverwanten en gezellen (d.i. zijne geloovige tijdgenooten) en over wie hem later in zijne leer gevolgd zijn!”

Eén dier brieven, van September 1885, luidt volgens de officieele vertaling als volgt:

„Wien behoort thans het Koninkrijk?

Den Eene, den Geweldige! De lof zij aan ALLAH alleen!

Terzake. Dit is eene vermaning van „den arme” (gebruikelijke Arabische aanduiding van den Isten persoon) Hadji SJECH SAMAN TIROU, den dienaar van hen, die op den weg (sabil) van ALLAH strijden in het land van ATJEH „dar as salam wal aman”: verblijf des vredes en der veiligheid.

Deze vermaning is gericht tot de heeren Imams van negeriën, Tengkoe's, Ketjiq's, Panglima's en eindelijk tot alle Moslims, in de eerst plaats echter tot ZWedGestr. Tekoe NEQ MARASA, tot Tekoe PANGLIMA MESDJID RAJA en Tekoe QUADLI.

Wilt toch ALLAH (Hij zij verheven) den Groote en Almachtige, vreezen, zijne geboden nakomen; hetgeen hij verboden of afgekeurd heeft, nalaten; wilt desgelijks de Moslims tot hetzelfde aansporen en ook tot het maken van toebereidselen tot den krijg met deze ongeloovigen; legt U op dien krijg toe met Uwe lichamen, Uwe have, Uwe onderdanen; of, mocht het U onmogelijk zijn U daarginds uit te rusten, dan is het doen van Hidjra noodzakelijk en verplichtend voor Ulieden, namelijk te verhuizen naar Uwe

broeders in den Islam met de bedoeling om krijg te voeren op den weg (sabil) van ALLAH.

Indien Gij deze onze vermaning wilt opvolgen, dan hopen wij voor Ulieden van ALLAH veelvoudig loon en vergelding : loon voor Uzelve en loon voor Uwe onderdanen, want Uwe onderdanen volgen Uwen toestand, wat de veiligheid betreft in deze en in de andere wereld. Mocht Gij echter deze onze vermaning niet volgen, dan vreezen wij, dat evenzoo veelvoudige straf van ALLAH (Hij zij verheven !) in deze wereld U bereiken zal met vernedering en verlies en daarna de straf der andere wereld in de Hel in den laagsten rang van het helsche vuur, dit is het slimste en de grootste straf.

ALLAH, ALLAH!, vreest ALLAH en sterft niet zonder dat Gij ware geloovigen zijt.

Laat U niet bedriegen door de macht der ongeloovigen, hunne goede bezittingen en hunne werktuigen en hunne goede soldaten in vergelijking met onze macht, onze eigendommen, onze werktuigen en het Moslimsche volk, want niemand is machtig en niemand is rijk en niemand heeft goede legerscharen dan ALLAH (Hij zij verheven!) de Groote, en niemand beschikt over voordeel of nadeel dan ALLAH (Hij zij geprezen en verheven !) en niemand geeft nederlaag of overwinning dan ALLAH (Hij zij geprezen en verheven!), de Heer des Heelals.

Van ons, schepselen, heeft nòch beweging, nòch rust, nòch leven, nòch dood, nòch eer, nòch vernedering, nòch overwinning, nòch nederlaag plaats, dan alleen door de Almacht van ALLAH (Hij zij geprezen en verheven!). Zoo kunnen dan ook deze ongeloovigen overwonnen worden naar de belofte van ALLAH (Hij zij geprezen!), door de tong van zijnen gezant (ALLAH's genade en vrede over hem!) in den Qoran en de heilige overlevering en in andere geïnspireerde woorden, maar dan ware Ulieder aandeel aan de vergelding in de andere wereld weg, daar Gij het bevel van ALLAH en de vermaning, die wij U zuiver om ALLAH's wil geven, niet opgevolgd hebt. Ook mist Gij dan bovendien Uw doel, namelijk aanzien en bezitting in deze wereld om rustig te wonen en te leven!"

Men moet de dynamische psyche van den emotioneelen Atjeher kennen om te kunnen begrijpen hoe zulke taal insloeg, en hoe de steeds op krijgsavontuur ingestelde geest van dit volk er op reageerde. Is er niet een tijd geweest dat het gezag van Atjeh zich uitstreckte tot een flink eind zuidelijk van Padang?

Tengkoe Sjech Saman trok ons bestuur van Atjeh in den kring zijner correspondentie; hij zond in dezelfde maand van 1885 een brief aan resident van Langen te Koetaradja, welke weinig minder was dan een ultimatum. Hij bood Holland den vrede aan . . . mits de Hollanders tot den Islam overgingen, het bestuur voorop!

Hij stelde de zaak zeer simpel: òf tot den Islam overgaan en met de Atjehers in vrede leven, of met geweld te worden verjaagd met het vooruitzicht : nà dit leven de Hel!

Ik laat hier de officieele vertaling van hoogerbedoelden brief volgen ; het stuk is uitermate teekenend voor de Atjeh-sfeer dier dagen:

„Van ons, Tengkoë DI TIROU moge deze geworden aan ZWelEdgestr. den Assistent-Resident, gevestigd te KOTA RADJA in het Land van ATJEH.

Vroeger, toen wij in de XXVI (Moekims) waren, verleden jaar, hebben wij met U in briefwisseling gestaan over de kwestie van het sluiten van een verdrag en wij hebben toen in een ondubbelzinnig antwoord de voorwaarde medegedeeld: zoodra de Toewan Besar door het uitspreken der tweeledige geloofsbelijdenis den Islam aannam, zouden wij in een verdrag kunnen treden.

Intusschen hebben wij tot heden geen antwoord van U ontvangen op ons schrijven.

Waarlijk, wanneer Gijlieden den Islam wilt aannemen en de wet van den Profeet volgen, is dit het allerbeste voor Ulieden. Gij verwerft daardoor in deze wereld veiligheid, loopt niet meer nu hier, dan daar, gevaar van gedood te worden, laadt niet meer de vernedering op U van in allerlei richtingen uiteengejaagd, te moeten vluchten door verschillende sawah's, waterleidingen, bosschen en wegen, terwijl nu mogelijk door de almacht van den Heer des heelals de grootst mogelijke schande-U wacht, dat namelijk de Kompagnie geheel ATJEH zou moeten verlaten, soldaten en andere dienaren der Kompagnie gevangen genomen en hun have en goed buitgemaakt zouden worden — alles door de hand van de Atjehsche Moslims, die arm zijn en zwak!

Het ergste van alles, dat U wacht, is echter de straf der andere wereld in de Hel, naar de wet van den Almachtigen Heer.

Wilt Gijlieden echter met de Atjehers den Islam belijden, dan hopen wij van den Heer des Heelals, dat Uw leven, Uw bloed, Uw goed en Uw eer gespaard worden, dat Gij ook bewaard blijft voor de schande der gevangenneming, dat Gij niet her- of derwaarts heengevoerd of smadelijk gedood wordt.

Mocht Gij deze onze vermaning opvolgen, dan zou dit U tot groot voordeel strekken. Gij zoudt eer verwerven, tot hoofd over ons worden en goederen verkrijgen, zooals degenen, die reeds tot ons overgeloopen zijn, goederen verworven hebben en op hun gemak wonen of reizen, zonder onder iemands bevelen te staan, kalm slapen en eten, zonder dat iemand hen hindert of hun verwijtingen doet, vrij als de vogels in het woud, in de boomen, of als de visschen in het water; een aantal vrouwen verkrijgen, die goed zijn en niet met anderen omgang plegen, alles naar de wetten van den Islam.

Sommigen, die tot ons overgeloopen zijn, hebben reeds kinderen verwekt. Wat evenwel beter is dan dit alles, de veiligheid der andere wereld, het binnentreden in het Paradijs, welks goede genietingen eeuwig duren, waar men niet meer sterft, maar telkens meerdere en nieuwe genietingen en wellust heeft, al wat het hart begeert van eten, drinken, vrouwen, ooft ontvangt men daar onmiddellijk en kleeding ook. De paradijsbewoners van den minsten rang hebben 80.000 dienaren, versierd met diamanten, van welke

één steen meer waard is dan geheel de wereld met wat zij bevat, en 70 hemelnimfen, die ons volgen om het ons aangenaam te maken. Ook verkrijgt men daar een koninkrijk, beter dan tienmaal het koninkrijk der wereld!

Zoo is de toestand van Ulieden, indien Gij den Islam kunt aannemen; ja, door ALLAH'S genade wordt Gij wellicht bloedgetuigen in den heiligen krijg tegen de ongeloovigen, en hierdoor worden de genietingen, die U wachten, 700.000 maal meer.

Waarom denkt Gij lieden niet na hoe Gij in deze en in de andere wereld verslagen zult worden, hoe de straf van ALLAH den Verhevene U wacht in deze en de andere wereld?

De vrede over hem, die den waren weg volgt.

(Geteekend met een zegel, waarin)
„SJECH SAMAN TIROU.”

Deze en dergelijke brieven bewezen, hoe de Atjeher dacht over onze terugtrekking binnen de geconcentreerde linie; hij zag haar als het begin van het einde van Holland's positie in Atjeh, als een bewijs onzer onmacht om dit land met kracht van wapenen ten onder te brengen.

Ik laat hier nog volgen wat de heer Keuchenius, minister van Koloniën, antwoordde op de uitnoodiging van Tgk. Sjech Saman di Tiro: dat de gouverneur van Atjeh tot den Islam zou overgaan, wilde hij eene smadelijke verjaging uit Atjeh voorkomen.

In den kabinetsbrief van 15 Augustus 1888, letter X no. 52, bracht de minister o.m. over den eisch van den Tiro-oelama onder de aandacht van den Gouverneur-Generaal:

„Het onrechtmatige van den eisch, dat wij tot het Mohammedaansche geloof zouden overgaan, moet ook voor Tengkoë di Tiro blijken uit het 257ste vers van de 2e Soera uit den Koran, luidende: „Laat geen dwang in den Godsdienst zijn; wie den Tagut verloochent en aan God gelooft, rust op een staf die nimmer breekt.”

Dit was het antwoord van een Hollandsch minister op de brutale uitdaging van een arrogant oelama, bijna twintig jaren nadat de Atjeh-oorlog was begonnen. Het was de realiteit van 1888 na de snorkende overwinningsberichten van December 1873, Januari en Februari 1874, van den commandant der 2e expeditie:

28 Januari 1874: „Alles doet gelooven dat de strijd geëindigd is. Panglima Polim en de Sultan schijnen den strijd te willen voortzetten, maar zullen niet kunnen.”

6 Februari 1874: „Bekenden met het volkskarakter zeggen, dat onderwerping van allen kan worden verwacht.”

13 Februari 1874: „Blijken, dat het volk den oorlog moede is en zich overwonnen acht, nemen toe.”

Het was het kunstmatig en tot het uiterste geforceerd optimisme van den bevelhebber, die behoefte heeft aan het snel afsluiten eener periode — zijn eigen periode — welke hij nog

juist als eene succesvolle kan exposeeren, vóór de mislukking zich begint af te teekenen. In 1888 stelde Tengkoë Sjech Saman di Tiro den resident de voorwaarde, met alle Hollanders tot den Islam over te gaan ter voorkoming eener smadelijke wegjaging uit Atjeh. Nòg tien jaren later, en het aspect is totaal veranderd ; Van Heutsz en Van Daalen, met eene uitstekende schare onderbevelhebbers, verslaan elke Atjehsche macht die zich voor den strijd laat vinden, en jagen de benden uit de vlakten de bergen in met troepen die het vertrouwen in zichzelf hebben hervonden.

De verandering der situatie teekent zich het duidelijkst af in de uitroeiing der trotsche en arrogante familie der Tiro-oelama's. Hier volgt het relaas van hun ondergang.

Hoe de Tiro's stierven.

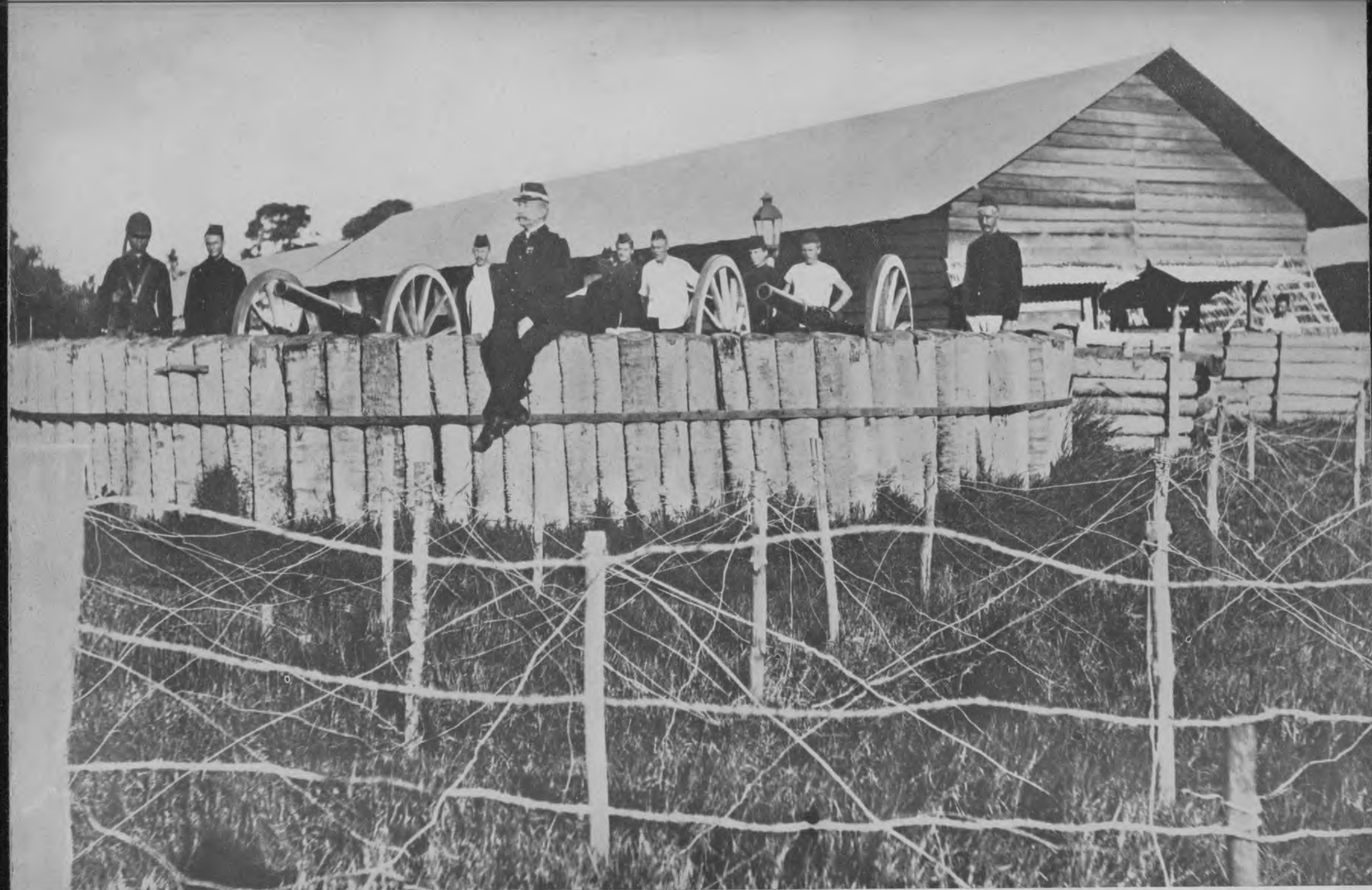
Tengkoë Sjech Saman di Tiro, onder wien de Tiro-oelama's in het zenith van hun macht en invloed stonden, heeft den ondergang van zijn geslacht niet beleefd; de rekening werd met zijn zonen, kleinzonen en andere verwanten vereffend.

Toen Tgk. Sjech Saman in Januari 1891 zijn einde voelde naderen, liet hij, naar Snouck Hurgronje vertelt, zijn oudsten zoon, Mat Amin, aan zijn sterfbed komen en sprak tot hem met woorden van groot en dringend vermaan, want deze zoon was van losbandigen aard, en gaf zich af met vrouwen op eene wijze welke een oeléebalang niet, doch een oelama wèl tot schande strekt.

Hij was trotsch en eigennuttig, en maakte goeden sier met de gelden, voor den heiligen oorlog bijeengebracht, maar dit alles, en nog veel meer, heeft niet belet dat zijn vader hem aanwees tot zijn opvolger en de pretendent-sultan hem in 1892 in die positie bevestigde. En nu mag men spreken van ontaarde zonen van den grooten Tiro-oelama, en van hun streken en gebreken, maar men moet, om billijk te blijven, daar toch onmiddellijk aan toevoegen dat zij wisten te sterven als helden. Sneuvelen in den krijg is, op zichzelf beschouwd, geen verdienste doch oorlogsrisico; het is geen bewust gebracht offer doch eene consequentie welke wordt ondergaan. Met een deel der Tiro-oelama's was dit anders; in de vrije keuze: leven of sterven, kozen zij het laatste, en zij maakten hiermee, naar Atjehsche opvatting, meer goed dan eenig mensch in zijn leven kwaad kan doen.

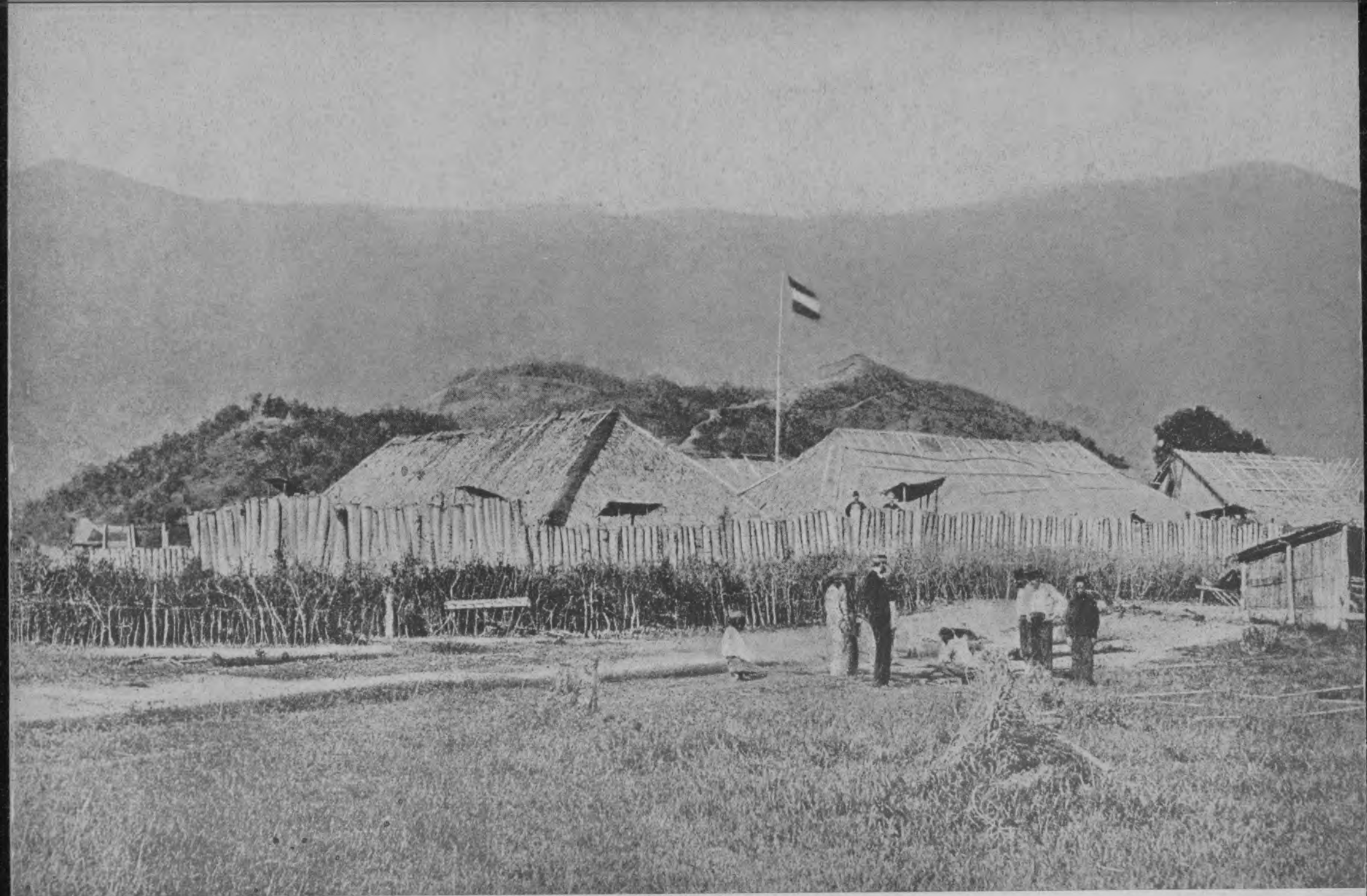
Alzoo : van de zonen was Tengkoë Mat Amin de voornaamste, en hij was het die de verdediging van Aneuëgalong leidde toen die post, destijds Anakgalong geheeten, door ons na het overloopen van Teukoe Oemar in 1896 was verlaten en onmiddellijk daarop door den vijand werd bezet en versterkt. Natuurlijk moest de benteng toen weer door ons worden hernomen ; het waren eigenlijk dwaze tijden na de groote verwarring, en wij moesten soms v a n d a a g heftig kampen om iets dat wij g i s t e r e n vrijwillig hadden prijsgegeven.

Tgk. Mat Amin zat er, met zijn broer Tgk. di Boekit, en zij vochten met een paar honderd man voor alles wat zij waard waren. Het was voor het in 1896 in opkomst zijnde korps Maréchaussée een der éclatantste wapenfeiten; onder Graafland was de benteng in den heel vroegen ochtend vrijwel volkomen omsingeld, zoodat de bezetting, figuurlijk gesproken, met den rug tegen den muur stond. De Atjehers vochten als leeuwen ; sommigen stortten zich liever in de brandende barakken dan zich over te geven. Het was een bitter „hand-to-hand-fighting”; kwartier werd niet gevraagd en niet gegeven.

Benteng Tjot Mantiang, uit den tijd der geconcentreerde linie. Op het bastion.

Benteng Biloel, uit de vooruitgeschoven postenlinie.

Boven: Theeuurtje eener officiersfamilie in een der bentengs.
 Beneden: In het bivak Glé Nanggroë; kapitein van Stipriaan Luisclus heeft visite. Geheel links Freiherr von und zu Egloffstein.

Kapitein Van Daalen (de latere generaal) maakte als chef van den staf dit wapenfeit mede, en op de hem eigen uiterst sobere en zakelijke wijze gaf hij er eene korte beschrijving van in een brief van 5 Juli 1896, gericht aan zijn in Java vertoevende echtgenoot; ik ontleen er het volgende aan.

„Nu een verhaal van mijn laatsten tocht, het groote succes van Anakgalong. Precies 12 uur middernacht van den 28en marcheerden wij met twee bataljons en de maréchaussee af naar Lambaroe, onder de bevelen van overste Van Heutsz, en mij als chef-staf. Na een kop koffie bij overste Bisschoff te Lambaroe te hebben gedronken, marcheerden wij om halfdrie af naar Anakgalong. Het was maneschijn, en men had bericht dat de bezetting van die benteng $\pm$ 200 man bedroeg. Onderweg waren twee bruggen afgebroken zoodat wij ook daarmee soesah hadden. Enfin, tegen half vijf kwamen wij er voor, en om kwart voor 5 viel het eerste schot en begon de bestorming met het gevecht van man tegen man binnen de benteng, en om 5 uur was alles afgeloopen. Het was een interessant moment, dat gevecht; alles vrij donker en niets anders hoorend dan geknal van geweervuur en geschreeuw van Inlanders. De Atjehers lieten dan ook 110 lijken in onze handen en twee levende, licht gewonde jongetjes van 5 en 6 jaren oud.”

Tot de gesneuvelden behoorde Tgk. Mat Amin di Tiro, en zijn lijk werd door zijn menschen gebracht naar kampong Moereuë, niet ver van Indrapoeri, waar het begraven werd naast dat van zijn vader, in dezelfde „kandang”. De gewone wasschingen en ceremoniën waren niet noodig voor iemand die viel in den heiligen oorlog.

Nu bleven er nog over: drie zonen van Tgk. Sjech Saman, en een of meer kleinzonen van den gesneuvelde. Die zonen waren: Tgk. di Boeket, Tgk. Maët en Tgk. Lambada; laatstgenoemde werd door Darlang neergelegd bij de Aloeë Keuné. De kleinzoon was bij het sneuvelen van zijn vader nog een wicht en droeg later den naam van Tgk. Tjhi Maät.

Verder behoorden tot de verwanten en naaste omgeving der Tiro-oelama's de volgende bekende aanvoerders: de zeer heilige Tgk. Teupin Wan, Tgk. Hasjim, T. Gendong, een zoon van T. Oemar; T. Rajeu Nanta, broeder van Tjoet Nja Din, Oemars vermaarde weduwe; Tengkoë di Tanah Mirah, schoonvader van wijlen Tgk. Mat Amin di Tiro; Tengkoë di Klibeuët, zwager van Tgk. Tjhi Maët; Tgk. di Tjot Tjitjem, aanvoerder der krijgsmacht van de Tiro-oelama's, die onder zijn goed gedrilde troepen een uit onze gelederen gedeserteerd hoornblazer had; Tgk. di Reubeë, Tgk. Aloeë Ketapang, en vele anderen, die te zamen de groote groep vermaarde en invloedrijke hoofden vormden, jarenlang de ziel van het verzet. Een zeer zeldzame uitzondering moge levend in onze handen zijn gevallen, vrijwel allen kozen den dood boven de onderwerping, en zij vielen allen als „sjahid”.

Het duurde, na den val van Aneuëgalong, nog jaren vóór het krijgsbedrijf zich in den guerilla-oorlog om hen concentreerde. Van Heutsz had eerst ander werk te doen. Hij werkte het programma systematisch af, en begon met de schoonmaak in Groot-Atjeh. Daarop maakte de generaal, met colonnes van duizenden mannen, groote raids door de staatjes op de Noord- en Oostkust, waar hij de massale verzetscentra stuksloeg: in 1898 de tocht naar Pidië en daarna naar Tangsé; in 1898 en 1899 naar Peusangan en Pasé, daarop door het kustgebied van Simpang Olim tot Idi; in 1901 weer naar Meureudoe en Samalanga, waar hij op

zijn verjaardag het befaamde Bateé Iliq nam; in 1904 kwam het Gajoeland aan de beurt. Hij trok met zijn scharen diepe voren door de landen van het verzet, en onder zijn groote „capitaines” waren onze troepen als de „vroolijke kinderen van den roem”, die vol zelfvertrouwen door de bosschen en de bergen trokken.

Zoo had hij den bodem opengescheurd in groote brokken klei; hierna begon het fijnere werk: het stukslaan der kluiten tot rullen grond, waarover in de laatste phase de eg moest gaan, alvorens het zaad van den vrede zou kunnen worden gestrooid.

Het zal zoowat in 1903 of 1904 zijn geweest dat de kleine oorlog begon, het patrouillewerk, en het ligt voor de hand dat onze actie zich concentreerde om de voorname aanvoerders, de Tiro-oelama's en hun aanhang, met de anderen in meer verwijderde streken.

De patrouilles joegen hen overal op, en vrijwel bij elk contact viel een deel hunner mannen, soms de aanvoerder zelf. In den beginne stond voor ieder hunner die viel, een ander leider op; toen Tgk. di Tjot Tjitjem, de „Heer van den Vogelberg”, aanvoerder der Tiro-benden, werd neergeschoten bij eene bewonderenswaardige overvalling door maréchaussée's onder den ouden sergeant Götz, trad Tengkoé Lejman als zoodanig op. Deze had van de Kompeuni het een ander geleerd; zijn lijfwacht was op militaire wijze gedrild en stond bekend als „maréchaussée Atjeh”, doch hij had het ongeluk te botsen tegen eene patrouille onder den kleinen luitenant Jenae, en Tgk. Lejman werd „sjahid”.

Het werd op den duur moeilijker, vervangers te vinden voor hen die vielen; het werd hoe langer hoe ongezonder. Maar wie der onderaanvoerders van de Tiro-oelama's ook viel, zij zelve waren niet te bereiken. Zij stonden bij de bevolking in hoog aanzien; aan hun naam zat een goed brok van den geloofsoorlog vast, en zij waren heilige mannen van wie ook de meest op geld beluste Atjeher de schuilplaats niet durfde verraden. Wát onze beste patrouille-commandanten deden, hoe ijverig zij neusden en speurden, zij kregen niets te hooren. Zóó werkte de roem van den godsvruchtigen Tgk. Sjech Saman di Tiro na.

In 1908 braken de kwade dagen voor hen aan; gouverneur Swart gaf luitenant Schmidt, die juist mooi werk had gedaan in Geumpang en Teunom, opdracht zich geheel te wijden aan de opsporing, eventueel vernietiging, van de Tiro-oelama's en hun benden. Deze hadden het niet slechter kunnen treffen; Schmidt kende de Atjehsche taal en adat als niemand anders, zoodat de legende van mysterieuze gaven en „éleumée's (ilmoe's) om hem hing, en dit gaf hem grootten invloed op de bevolking dan de meesten onzer aanvoerders hadden.

Alvorens Swart het vernietigingsapparaat in werking zette wilde hij nog een laatste poging doen om de Tiro-Tengkoes tot onderwerping te brengen; hij liet de drie voornaamste hoofden van Atjeh een brief schrijven waarin den Tengkoes werd geraden, verder verzet op te geven. Die hoofden waren: Toeangkoe Machmoed, lid van de vroegere Sultansfamilie, Panglima Polim, het zeer invloedrijke hoofd der XXII Moekims, en diens zwager Toeankoe Radja Keumala, eveneens van de Sultansfamilie. De brief werd geschreven, behoorlijk gezegeld, en men liet hem door een voornaam Atjeher, die ook het vertrouwen van de Tiro-oelama's had, naar hun schuilplaats in het bosch brengen.

De brief, welks afbeelding hiernaast staat, luidt in vertaling als volgt:

„Assalamoe'alaikoem warahmatoellahi Ta'ala wabarakatoeh! met duizenden groeten van ons, Toeankoe Machmoed, Toeankoe Radja Keumala en Seri Madoe Perkasa Teukoe Panglima Polem, thans vertoevende te Koetaradja, Groot Atjeh, aan onzen Penghoeloe (Heer) Habib Abdoerrahman Teupin

Wan, en onze Leeraren Teungkoe Mahjoeddin en Teungkoe di Boekit, zoon van Moekarram Maulana Almoedabbar Almalik Teungkoe di Tiro, Teungkoe Hasjim, Teungkoe Oeleë Toetoeë, Tengkoa Ibrahim, alsmede aan hun volgelingen die nog in leven zijn als overlevenden van de personen, die aan den heiligen oorlog (perang-sabil) in de groote boschstreken, hebben deelgenomen.

Wij vertrouwen geheel op onzen God en den Profeet, zoomede op onzen Penghoeloe en onze Leeraren.

De reden, waarom wij onze leeraren eerbiedigen, ligt voornamelijk in het feit, dat wij nog steeds met liefde aan onzen tot God teruggekeerden Hoogleeraar Moedabbar Almalik di Tiro denken. Om die reden gedenken wij nog steeds onzen Penghoeloe en leeraren.

De toestand, waarin wij verkeerden, nadat wij onze leeraren verlaten hebben, is de volgende:

Wij vertrokken van Negeri Atjeh naar Mekka met de bedoeling om aan onze verplichting (bedevaart) te voldoen.

Gesterkt door Uw gebed werden wij in staat gesteld onze verplichting tot vier malen toe te herhalen. Bij die gelegenheid hebben wij ons persoonlijk overtuigd van de heerschende armoede onder het aldaar gevestigde Islamietische ras.

Deze toestand is U allen niet onbekend, daar de wereld nu bijna haar einde nadert.

Wij hebben indertijd tegen de Kompeuni Belanda (Ned. Ind. Gouvernement) oorlog gevoerd en wij hebben, ondanks allerlei pogingen, het onderspit moeten delven, waarom wij ons aan het Nederlandsch gezag hebben te onderwerpen; zulks is dan ook geen bezwaar, aangezien aan onzen godsdienst niet wordt getornd. Het aanbrengen van eventueele wijzigingen in onze godsdienstige richting behoort tot onze bevoegdheid.

Wij mogen U allen verzoeken daarover Uwe gedachten te laten gaan.

Wij moeten ons aan het Nederlandsch gezag onderwerpen, omdat wij niet meer bij machte zijn daartegen te strijden.

Wij zijn niet de eersten die zich aan het Nederlandsch gezag onderwerpen. Andere Islamietische mogendheden hebben zich eerder onderworpen aan de Vreemde mogendheden n.l. Negeri Hindi (Britsch-Indië) aan de Engelsche Kompeuni, Magribi (Marokko) aan de Fransche Kompeuni, terwijl Mesri (Egypte) zich intusschen heeft verbonden met de Engelsche regeering samen te werken.

Waar bovengenoemde Islamietische mogendheden geen macht bezitten, hebben zij zich aan voormelde Vreemde mogendheden onderworpen, mede uit vrees, dat hun godsdienst en land verwaarloosd zullen worden. Eerst na hun onderwerping kunnen zij hun godsdienst onderhouden.

Zoo is de eigenlijke toestand.

In verband daarmee mogen wij U allen verzoeken, U aan het Ned. Gezag te onderwerpen, waardoor U tevens uit Uw isolement zult worden verlost. Voorts gelieve U allen bij onderwerping geen enkel wapen achter te laten, een

en ander ter voorkoming van eventueele moeilijkheden in den komenden tijd. Wij zullen gezamenlijk met U allen voor den heer Gouverneur van Atjeh verschijnen ter beraadslaging van de voorgenomen onderwerping. Wij verzoeken U allen deze kwestie ernstig in overweging te nemen, en ons t.g.t. te berichten.

Geschreven te Koetaradja, Kampoeng Keudah, op den 18den Ra'djab 1325."

Deze brief is inderdaad in het bezit van Tgk. Tjhi Majet gekomen, en het is bekend dat hij over dit advies der drie onderworpen hoofden met de andere Tiro-mannen heeft gesproken. Niemand hunner was genegen den strijd op te geven; zij wilden vechten tot het einde, en met hen zou geschieden naar Allah's wil.

Hiermee was de teerling geworpen; den 28sten Februari 1910 was Schmidt met de voorbereiding klaar; zijn opdracht luidde, met de vaststelling der macht waarover hij zou kunnen beschikken:

„Het opsporen en tot onderwerping brengen dan wel onschadelijk maken van de vijandige elementen in het landschap Tangsé, met name:

1. de Tiro Teungkoes: Tgk. Tjhi Majèt en Tgk. di Boekèt (zoons van wijlen Tg. Tjhi Tiro) en hun aanhang.

2. T. Dagang Blang Djeurat alias T. di Tangsé, het vijandige hoofd van het tot de Kawaj XII behorende gedeelte van het landschap Tangsé met zijn aanhang, waaronder Pang Tjoet Bén en Keutjhi Bén Man:

3. Peutoea Gam Masèn, een invloedrijk hoofd eener kleine beweeglijke bende, afkomstig van Masén (W. Kust) en bekend bij de Atjehers als leeraar in de onkwetsbaarheid en heerscher over de tijgers.

Sterkte:

1 Eerste Luitenant, 2 Eur., 1 Amb. en 1 Inl. sergt., 1 Amb. en Inl. korporaal, 17 Amb. en 17 Inl. maréch., 1 Eurp. korp. ziekenverpleger, 1 mandoer en 24 dwangarbeiders."

Schmidt nam een behoorlijken termijn voor de voorbereiding dezer groote schoonmaak, en hij deed dit systematisch. Het bleek hem spoedig dat berichten omtrent de schuilplaats der Tiro-mannen van de bevolking niet te krijgen waren; hoewel ieder man in Tangsé en omgeving haar kende, zweeg men als het graf, dank zij den grooten religieuzen en politieken invloed der Tiro-familie. Dus was hij op indirecte informatie aangewezen, en hiervoor teekende zich eene mogelijkheid af.

Toen indertijd een officier in zijn journaal had geschreven: dat het opsporen van een verzetsman in het woeste en slechts zeer onvoldoend bekende binnenland gelijkstond met het zoeken van een speld in een hooiberg, teekende de gouverneur hierbij aan: „Met het onderscheid, dat d i t eene speld is die eet."

Ook de menschen die zich in de bosschen ophouden, moeten eten; minstens hebben zij nu en dan eene zending rijst noodig met wat zout en andere ingrediënten welke de wildernis niet oplevert. Dus laten zij op gezette tijden fourageeren in kampongs waar de bevolking hen goed gezind is; derhalve baseerde Schmidt zijn informatorisch werk op de richting welke de fourageurs der Tiro-oelama's insloegen. Natuurlijk verborgen dezen hunne sporen met

uiterste zorg, doch het was altijd gemakkelijker omtrent hun komen en gaan eenige algemeene inlichtingen te krijgen dan omtrent de verblijfplaats der oelama's. Bovendien waren er altijd kamponglieden die over een op een familielid door de verzetslieden gepleegden moord of roofpartij, wraak wilden nemen. Tenslotte loofde hij f 1000. — uit voor hem die inlichtingen gaf over de schuilplaats; dit aanbod heeft echter nooit resultaten opgeleverd. Wel kreeg hij geleidelijk meer inlichtingen omtrent de richting waarin die schuilplaats moest liggen.

Den 23sten April 1910 werd van Tangsé uitgerukt met 2 brigades en 8 dagen vivres, waarvan 4 dagen „bij den man”. Ieder ventje had dus een behoorlijken last mee te sjouwen. Men had een Atjehschen gids, kort tevoren gevangen genomen, bij zich. Dien dag klauterde men over de rotsen bij den oorsprong van de Oloeë Laboe, en daalde langs eene levensgevaarlijke helling naar beneden. Het was 's avonds half 6, en het bleek dat men door watervallen en vrijwel loodrechte rotswanden vóór- noch achteruit kon, zoodat in een kouden nacht op de steenen moest worden overnacht; er kon zelfs niet worden gekookt of vuur gemaakt omdat er geen hout was. Den volgende morgen kostte het drie uren om de helling weer te beklimmen, en nog vijf dagen zocht men, nu en dan een pad kappend, in die wildernis van berg en bosch naar de schuilplaats van Peutoea Gam Masèn, de „heerscher over de tijgers”, welke den gids bekend zou zijn.

Den 1sten Mei waren de vivres op, doch men besloot toch door te zetten, en tenminste zekerheid te krijgen : of de gids was verdwaald dan wel de patrouille misleidde. De laatste rijst werd uitgedeeld, 5 ons per man, en de troep werd gewaarschuwd dat hij hiervan misschien enkele dagen zou moeten leven.

Den 2en Mei langs den oever van de Kroeëng Seukoeleh marcheërend, slaakte de gids plotseling een juichkreet: hij had het pad dat naar de ladang van Peutoea Gam Masèn voerde herkend. En alsof nu alle fortuin ineens kwam, op dat pad liep een versch voetspoor, vóór den troep uit. Men trok de zeer diep ingesneden beek over langs een rotankabel, en besloop met de grootste omzichtigheid de verderop gelegen ladang.

Vanuit den boschrand zag men dat een man en twee vrouwen op de ladang bezig waren met het zoeken van ketella; zwervende Atjehers planten die daar altijd, voor later profijt.

De brigade hield zich doodstil; zes uitgezochte mannen onder sergeant Van Dongelen werden uitgestuurd om, door het bosch gaande, de ladang om te trekken. Hoewel de afstand zeer gering was, kregen zij hiervoor $1\frac{1}{2}$ uur tijd; zij moesten bijna voortdurend over den grond kruipen zonder geluid te maken; het breken van een tak had de menschen op de ladang kunnen alarmeeren.

Na $1\frac{1}{2}$ uur kwam de ontknooping; plotseling traden de maréchaussée's naar voren en riepen den man toe, zich over te geven. De Atjeher, een groote kerel met zwarten baard, aarzelde geen moment doch vloog, met de rentjong in de hand, op de twee voorste maréchaussée's af. Er vielen een paar schoten, doch wellicht zou de Atjeher door zijn woeste attaque, ondanks zijn wonden, nog zijn ontkomen, indien niet één der maréchaussée's zich vóór hem had geplaatst en met den klewang had neergeslagen. Eén der vrouwen werd gegrepen, de andere ontkwam. Dit was de vrouw van den gesneuvelde; de gevangene was zijn dochter, die later aan hare moeder werd teruggegeven.

De doode werd herkend als Peutoea Gam Masèn, en dit was het einde van den „heerscher over de tijgers”.

Met de regelmaat van een apparaat dat op gezette tijden automatisch eene handeling verricht welke een onderdeel is van een grooter systeem, vorderde het werk dat de vernietiging der Tiro-familie en haar directen aanhang tot doel had.

In Tangsé bleef het onmogelijk, directe informaties over de schuilplaats te krijgen, doch uit het hardnekkig volgehouden onderzoek omtrent de fourageurs der Tiro-familie, bleek het volgende:

- 1e. zij gingen, na in het begin van hun tocht heen en weer te hebben geloopt om eventueele vervolgers op een dwaalspoor te brengen, in de algemeene richting van de „poetjo” (oorsprong) der Kroeëng Balé;
- 2e. van Tangsé naar de schuilplaats gaande moest men eene ladang passeeren, waar de bende een aantal zeer waakzame posten had uitgezet; het werd onmogelijk geacht, die posten ongemerkt voorbij te gaan;
- 3e. ook op den weg van Geumpang naar de schuilplaats moest zoo'n ladang met wachtposten zijn, vermoedelijk niet ver van den oorsprong der Aloeë Senië;
- 4e. op de heuvels, naar den kant van Pidië, stonden eveneens wachtposten;
- 5e. ook Tengkoë di Boekit was in de schuilplaats aanwezig;
- 6e. er werd zoowel uit Pidië als uit Tangsé gefourageerd; wanneer men wist dat de commandant der maréchaussée-colonne zich te Tangsé bevond, vermeed men die plaats en zond de fourageurs naar de vlakke van Pidië.

Hoewel het slechts indirecte aanwijzingen waren, heeft een ervaren commandant er heel veel aan. Hij neemt dan de patrouillekaarten voor zich, stippelt denkbeeldige lijnen uit, en zegt: dáár kan het niet zijn omdat er geen water is; ginds óók niet omdat er geen goede „achterdeur” is, dus geen gelegenheid om zich bij een overvallende snel uit de voeten te maken. En als een commandant dan alle ervaring, welke hij zelf al in die contrijen opdeed, raadpleegt, komt hij tot eene conclusie.

Dus dacht Schmidt: als ik een eind in het binnenland, langs den zuidrand van den Goenoeng Meureuseuë en den Goenoeng Alimon, door het bosch een pad kap, dan moet dit ergens het pad snijden dat de fourageurs nemen. Of deze van Pidië, Tangsé of Geumpang kwamen, ergens, niet ver van de schuilplaats, zouden de paden moeten convergeeren naar één punt.

Het lag voor de hand dat elke tocht, vanuit Tangsé naar de schuilplaats ondernomen, eene mislukking moest worden; de vijand had in die kampong een aantal spionnen, die langs kortere paden door het bosch, elke troepenbeweging onmiddellijk aan de bende zouden melden. Dus besloot Schmidt, bij het uitrukken eerst eene andere richting in te slaan en deze te volgen tot hij zeker was, volkomen los te zijn van elk contact met de bevolking. Daarna moest men, kappend en klauterend, over ruggen en ravijnen in de goede richting zien te komen.

Zoo rukte hij den 16en Mei met zijn twee brigades uit; men marcheerde langs de Kroeëng Tangsé en volgde daarna de Aloeë Do-do stroomopwaarts, vervolgens in Noordelijke richting naar de Aloeë Seukeuë waar het bivak werd betrokken. Den 17en Mei werd, vóór de dag aanbrak, de Blang Malo overgetrokken en langs de Aloeë Seupot gemarcheerd waar 's avonds werd gebivakkeerd.

Nu behoefde men niet langer de richting te verbergen, en kon men de goede nemen; den 18en en 19en Mei zocht men, over verschillende rugen, in Oostelijke richting de Poetjo Aloeë Seupot welke 's avonds werd bereikt.

Den 20sten Mei kapte men langs den voet der hooge tjotten naar het te voren opgemaakte plan, en 's middags om 3 uur vond de spits een voetpad dat nogal druk belopen was. Er kwam spanning in de mannen, en toen het avond werd bivakkeerde men natuurlijk niet op dat pad, doch op behoorlijken afstand daar vandaan in het terrein; er mocht eens een late wandelaar langs komen

Den 21sten Mei ging men verder, met den neus op het pad; de sporen verdwenen telkens, omdat de fourageurs ze hier en daar onzichtbaar hadden gemaakt, doch telkens vonden onze spoorzoekers, uitzwermend in een boog, de „bekas” weer terug. Kort daarop stak de man aan de spits de klewang op; door het dunner wordend bosch zag hij eene ladang als eene lichtere plek, en nu wist men dat men op den goeden weg was. Dit was de ladang met de wachtposten, op den weg naar de schuilplaats.

Zonder eenig commando schrompelde de brigade ineens tot eene dunne lijn van vormlooze figuren, die door de struiken, soms over den grond kruipend, de ladang omtrokken. Het ging in de meest volmaakte stilte; op korten afstand stonden de Atjehsche wachtposten, en nu en dan droeg de wind het geluid hunner stemmen over. Zij wisten niet dat, in hun nabijheid, het Fatum zijn weg ging.

De brigades kwamen ongemerkt achter de ladang en vonden het pad weder; dit was nu bijna eene vorstelijke heirbaan, want geen Atjeher had er verder zijn spoor verborgen, zóó zeker achtte men het dat de ladangmannen alles zouden opvangen dat hier in het woud wilde dringen.

Schmidt liet op een goede plek even stoppen, nam zijn maréchaussée's in een kleinen kring om zich heen, en fluisterde hen toe: dat men op weg was naar de schuilplaats van de hoofdleiders van het verzet in Pidië, en dat men op een flinken tegenstand kon rekenen. Trouwens ieder ervaren soldaat wist dat de menschen in Pidië zich liever doodvochten dan gevangen te geven. Op de Westkust kon je weleens gevangenen maken, maar dit kwam in Pidië praktisch niet voor. Dus gelastte Schmidt dat men niet meer zou loopen in eene ijle lijn, doch bij kluiten van minstens drie man bij elkaar. Verder werd nogeens gezegd, niet te schieten op vrouwen en kinderen waarvan men er zeker eenige in de schuilplaats kon verwachten.

Zoo begon het laatste deel van den tocht; uiterst behoedzaam sloop men verder, tot de spits plotseling stuitte op de fourageurs die een korte rust namen, aan de helling van een steilen heuvel. Het waren zes Atjehers, met de klewang gewapend, en ieder hunner had een zak rijst naast zich.

Het is dan altijd een ondeelbaar kort moment waarop beide partijen elkaar in de oogen zien. De Atjehers waren zóó verrast toen vlak vóór hen uit het gewirwar van struiken zich de gestalten der soldaten losmaakten, dat zij, toen deze attaqueerden, niet aan verzet dachten doch zonder aarzelen in het vrij diepe ravijn sprongen. De commandant kon zich niet lang met hen bezig houden; het was zijn eenige kans, de schuilplaats te bereiken vóór de fourageurs, en hij had d i t voor : dat hij nu snel kon vorderen op het pad, terwijl de fourageurs, als ze bij den sprong in het ravijn geen ongeluk hadden opgelopen, dwars door een geaccidenteerd terrein moesten ploeteren. Straks zou blijken wie den wedloop hadden gewonnen.

De troep zag in zijn snellen loop toch nog de sporen van het kappen van takken en bladeren en dit werk kon voor niets anders zijn gedaan dan om dakbedekking voor hutjes te krijgen; de schuilplaats moest vlak in de buurt zijn.

Voor het laatste bedrijf liet de commandant allen de ransels afleggen zoodat zij zich meer ongemerkt vooruit konden werken, en voetje voor voetje sloop de rij van mannen door het beekje.

Plotseling stiet de spits op vier gewapende Atjehers die aan het houtzoeken waren. Er was geen andere keuze dan onmiddellijk attaqueeren en dan vooruitstormen naar de schuilplaats, die door de schoten zou worden gealarmeerd. Het zou alles met groot élan moeten gebeuren, en zóó ging het dan ook.

De spits vloog op de vier mannen af en legde er twee van neer; de anderen verdwenen in de struiken. De troep rende door, en zooals te verwachten was stond de bende klaar voor het gevecht. De kogels vlogen onze menschen tegemoet, en onder het aanhitsend signaal „attaqueeren”, door den hoornblazer met groote overtuiging geblazen, wierpen de maréchaussée's zich met hun dollen strijdkreet op den vijand. Het woord was, na eenige schoten in het begin van de attaque, aan de klewangs, en die spraken eene zoo krachtige taal dat binnen het halfuur het werk was afgelopen, de vervolging inbegrepen. Het was eene goede karwei in een schijntje tijd.

Er lagen, bij de schuilplaats en in de struiken, elf lijken van Atjehers, en behalve wat moderne en oude schietwapens en blanke wapens vond men 6 tjaps, waarvan er één werd herkend als van Tgk. di Boekit. Onder de lijken werd hij echter niet aangetroffen, terwijl ook zijn broer, Tgk. Majet di Tiro, was ontkomen.

Toch mocht men niet ontevreden zijn over de resultaten; tot de dooden behoorden voorname volgelingen der Tiro-tengkoes: Tgk. Tjhèk Haroen, Tgk. Moeda Sjam, Tgk. Sjech Samin, en Habib Tjoet, zoon van den vermaarden en heiligen Habib Teupin Wan, eene bijzondere figuur in de Atjehsche wereld die van het begin van den oorlog een zeer actief vijand was geweest.

Een troep goede maréchaussée's onder uitmuntende leiding is niet content over half werk, en onmiddellijk joeg men verder, achter de Atjehers die den dans waren ontsprongen en nu door de wildernis vluchtten, zonder dat zij tijd hadden hun sporen te verbergen of uit te wisschen. Anderhalf uur na afloop van den strijd werd de jacht voortgezet, en men liep op de bloedsporen, hier en daar door een gewonde vluchteling achtergelaten. Op die sporen betrok men, na een fellen marsch, 's avonds het bivak, en het was eene geruststellende gedachte dat de vluchtelingen die rust nog meer noodig hadden.

Den 22sten Mei ging men heel vroeg weer op marsch, en er werd een onbarmhartig tempo ingezet. 's Morgens om 11 uur haalde de spits, onder sergeant Molier (een uitstekende „baas”), een deel der vluchtenden in bij een bivakplaats. Er werden drie man neergeschoten; toen de maréchaussée's beneden zich in een ravijn een jongen zagen met een repeteerkarabijn, lieten vier hunner onder leiding van sergt. Van Dongelen zich van een bijna loodrechten rotswand naar beneden glijden, namen den knaap gevangen en grepen de karabijn. Zóó steil was de helling dat de bamboehoeden er op bleven hangen, en niemand durfde ze op te halen nadat de spanning van het gevecht was geweken.

Er kwam nu een bijzonder tragische episode op dezen tocht; de gevangen genomen jongen, een knaap van een jaar of zes, was het jongste zoontje van Tgk. Majet, de laatste der Tiro-

Pastoor Verbraak: „Hij was van allen d'edelste. . .”

„Kandang”: ge-
bouwtje met de
graven van den
vermaarden Teng-
koe Sech Saman
di Tiro en zijn
bij Anakgaloeng
gesneuvelden zoon
Tgk. Mat Amin,
nabij kampong
Moereuë (Indra-
poeri).

Het graf van Tgk.
Sech Saman di
Tiro, bedekt met
witten doek.

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

van de drie voornaamste afgescheide hoofden
 Soenkeo Mahmoed
 Soenkeo Radja Klemala
 en J. Panglima Pölein
 aan de Tiro Temengkoos
 om hen tot onderwerping
 aan te manen.

الحمد لله الذي عز شأنه والصلاة والسلام على رسول الله وأمينه أما بعد فالسلام عليكم ورحمة الله تعالى وبركاته على الروام سرت داربني فو تو دغن برب عز محبة دغن تكريم بغي تبادا برکتوسن سلام بلان درفد اکای سیری فادونک تو نو کوحی دان تو نو کوجا کلا داف سیری مودافو کاتو فغما فو لیم بغ ادا له سکارا دکوتا رجا اجیه بسر اداش برع دکنین الله سبحانه وتعالى لحدن مجلس حضرة العز المبرک فیهول کانی حبیب عبدالرحمن تغین وان دان کورو کانی فغو کوحی کدین دان فغو دبوکه ابن المکریم مولانا المبرک ملک فغو دتیرودان فغو هاشم دان فغو داولو تو تول دان فغو ابراهیم دان سکین ای کو تنش بغ ادا حیات الخیر ددالم مغربان فرا سبیل الله ددالم رعبا بلتر انکری فیدر دغن سلامه سیمت ترا متعنا الله تغالی ببقا دم آمین

شی دان ادا له کانی کتکان مغربان دغن سبایس ۲ هارف کفد الله والرسول دیلا کفد اینه کانی دنارف دغن سبایس ۲ هارف ان فغو کانی دان ان شیخنا کانی مک سب برانی هارف تو کل کانی بسرنا دغن تغین تمهین لایک تولس اخلاص ستا کفد کورو کانی کتکان اولید کارن برکت کانی ان مولانا شیخنا مدبر الملک یقتله کعبور مغادف کرجه الله تغالی ای تول جادین تبادا برکتوسن ایغین کانی ان فغو کانی دان ان کورو کانی مک ادا فون حال دنیا فذ زمان انی سلاما کانی منقطع کورو کانی ادا له کانی فغو دریک نکریم اجیه قصد فمار فزون اسلام فیک کتانه مکة المکرمة حتی دغن برکت دعاء کورو کانی الحمد لله سید له الله سبحانه وتعالى فرسیم فزان کال حج کانی ادا فیکل دتانه مکة بسر ددالم ایغین ادا له اجتهاد سرت فغدا دغن متاکفلا سیدریک اتس نیف بشا اسلام ددالم زمان انی ترلفو له امت ساعة مشقة کسوا کوان ش ملیف ۲ ترلبه معلوم فغو کانی سرت کورو کانی سب دنیا انی اخر زمان بوکن سقره دهو کلا مک ادا فون سفره کیت ۲ سوان بر فراغ دهو دغن کفنی بلنه اسل جکوسه هابس اختیار تبادا کواس لایک ملاون دیه فاشله کیت تسلیم کفدان اولید کارن دیان تبادا مقوبه دان ملاواغ کیت فون اکام ملین کیت جوکر ملیف ۲ یغ مقوبه ش جو باله فغو کانی سرت کورو کانی فیکر کیت یغ هالوس تمهین لایک فصل کیت تسلیم کفد اموسه افیلا تبادا کواس ملاون دیه بوکن له سکارا کیت یغ فزان استعاده ایت ملین تله برلا کود اتس اغین یغز لاوامت یا قش سفره نکریم هندی سوان تسلیم دباو فرشته کفنی اغیرس سقره تانه مغرب سوان تسلیم دباو فرنیته فرنیس دان سفره تانه مغرب بر شریکه فرشته دغن اغیرس دان لاین ۲ ش ترلاوامت دیان اتس اغین درفد جنس اورغ اعلام متسلیم دباو فرنیته موسه دان هابس سوان سبله دباو اغین تسلیم ش مک ادا فون یغ فیکر ان مرکت بر فقه سوان اتس تسلیم کیت کلامه مرکت سب تا کو مرکت هابس کرو سقن اکام سرت نکریم ش مک افیلا سله مرکت تسلیم جادی مرکت ملیف ۲ ملر ان اکام براغ سسواس سفره فکن سفیا تبادا هیلغ سوان دکنله فیکر ان مرکت یقتله ظاهر فدا فغدا دغن کانی مک سکارا حبیب یغ فغو کانی دان کورو کانی فدا زمان سکارا ترلبه بایک کورو کانی دان فغو کانی جا غنله دودق در عبا لایک دغن فرمنتان کانی بایک حبیب تورن سرت کورو کانی کماره بسرنا سوان فیکو سفره یقتله دجان اولید اورغ اتس اغین یغز لایک کواس دان عقل در فدا کیت بسر ش جان سکارا کفکان برغیغ ادا الله سبحان سفیا جان جادی فینه هاربه کدن مک یغ ان حال دغن کفنی ادا له الله دان رسول دان ادا له کانی کیتکا فغو کانی فغو کانی دان کورو کانی دغن فدر سیری یغ فغو کانی بسر اجیه اداش مک سبایس ۲ هارف کانی سیکمنا فیکر ان دان تمهین درفد فغو کانی سرت کورو کانی لازم مجریه جواب سون این دغن سیکرک والسلام النام سلاله حسن الختام

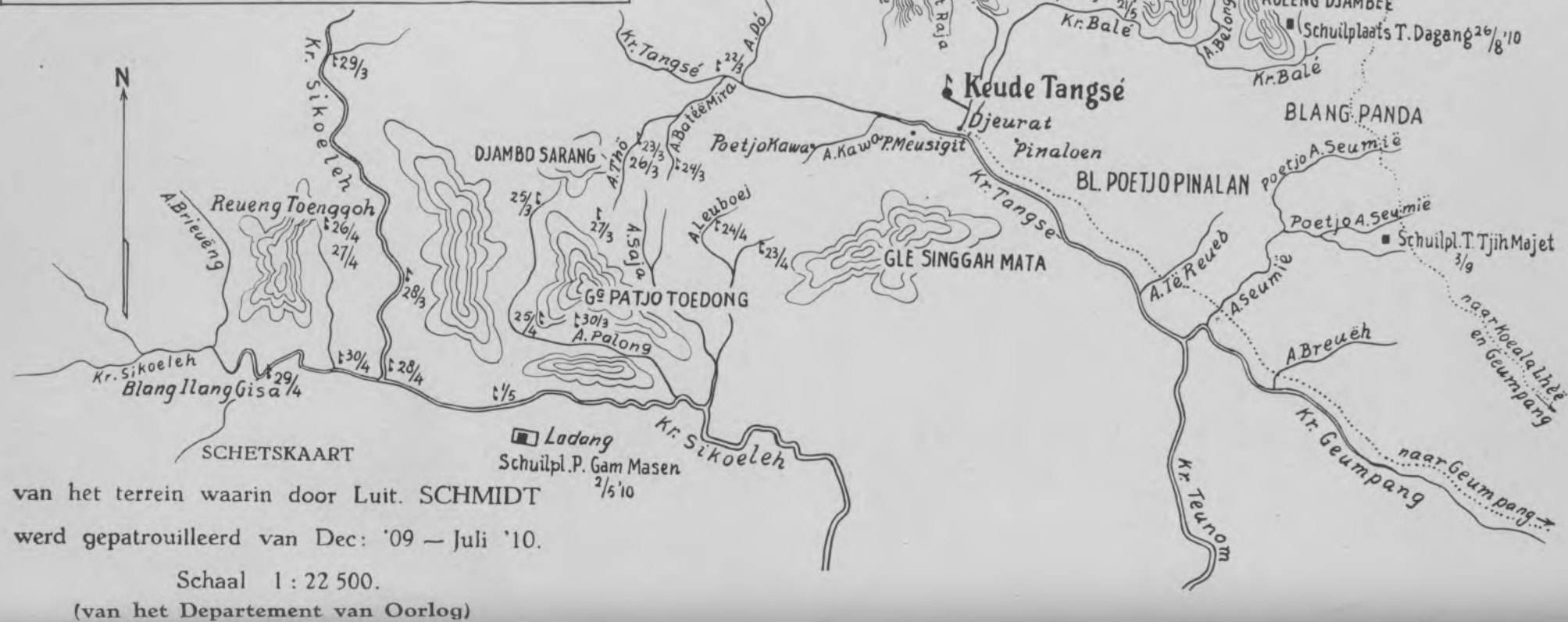
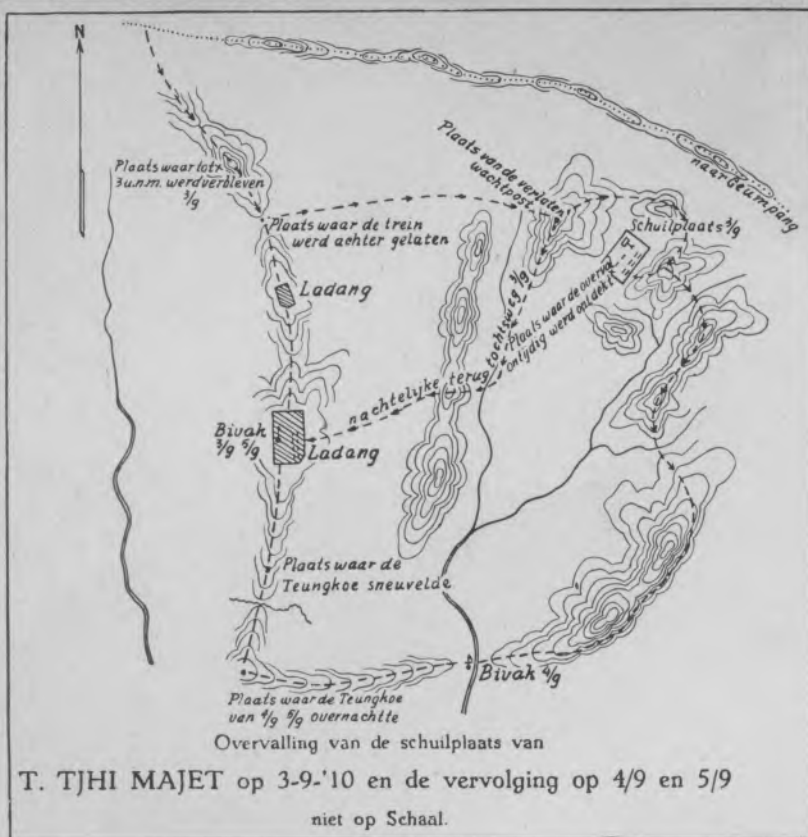

ترانکر محمد

تکو فغیا خورم

ترتولس دکوتا رجا کمنوغ فغ فدا ۱۸ رجب ۱۲۷۷

oelama's. Dat kind sprak, in zijn argeloosheid, en het vertelde veel wetenswaardige dingen, van groot belang voor de patrouille, en zonder te begrijpen dat het met die verhalen zijn vader een beetje dichterbij den dood bracht, gaf het ook zekerheid omtrent het lot van „Oom Bèp”, : Tgk. di Boekit.

Bij de overvalling op 21 Mei 1910 waren elf lijken in onze haden gebleven, doch er was nog een twaalfde doode: Tgk. di Boekit zelf. Men had zijn gewond lichaam een eind meegevoerd, en het na zijn spoedig gevolgden dood begraven bij de elf andere; inderdaad vond men later op de plaats van den strijd twaalf versche graven.

Zoo slonk de Tiro-familie, wat de volwassen leiders, de oelama's, betreft, tot één man: Tgk. Majet di Tiro.

De knaap vertelde....

Hij was zeker niet ontevreden over de behandeling door de patrouille; hij werd tijdens den marsch meestal gedragen op de schouders van één der gidsen, of van den commandant zelf, en het eten was goed. Soldaten zijn, als er niet gevochten wordt, goedgehartige mannen, en de jongen was volkomen op zijn gemak. Hij was intelligent ondanks zijn jeugd.

Hij sneed op over de mooie schoenen van zijn vader. Hij vroeg den luitenant, die de landstaal zoo goed sprak: „Ben jij ook een Atjeher?” Toen de luitenant toestemmend antwoordde, ging de jongen verder: „Dat is niet waar, want je hebt schoenen aan.” „Maar je vader draagt z'n schoenen toch ook?”

Het kind zweeg eenige oogenblikken: „Toch ben jij een kaphé, want je hebt lappen om je beenen (puttee's), en die draagt mijn vader niet.”

Zoo wist men, dat men op de verdere jacht zou hebben te letten op een spoor van schoenen.

De jongen was in het bosch opgegroeid, en alles wat aan eene kampong herinnerde was hem vreemd. Hij schreeuwde van angst bij het zien van eene grazende koe, en zag voor het eerst van zijn leven een klapperboom. Toen hij hoorde dat hij rijst te eten kreeg, zei hij: „Dus krijg ik geen djagoeng?”

Men vroeg hem waar hij djagoeng had gezien, en hij zei: „Op de ladang.”

Waar die ladang lag? Aan den bovenstroom van de Aloeë Simi, vertelde de knaap.

Zij lag niet zoo ver weg, ging hij voort, „als men op dit uur vertrekt” — hij wees met de hand in de richting waar de zon 's morgens om 9 uur staat — „dan is men op de ladang als zij dáár staat.” En een nieuw gebaar wees naar het punt aan den hemel waar de zon ongeveer te 1 uur n.m. staat.

Dus vader droeg schoenen, zijn ladang lag dáár en er zijn weleens minder gegevens ter beschikking geweest om een befaamd bendevoofd uit het bosch te pikken. En inderdaad sneuvelde de vader niet ver van de ladang aan de Aloeë Simi, doch eerst nadat, eenige maanden later, de tijd voor hem vol zou zijn. Het lot had hem aan den draad, en vierde dien in eene gunstige bui een weinig, zoodat het aantal dagen zijns levens met een honderdtal werd verlengd. Die dagen bracht de laatste der trotsche en onverzoenlijke Tiro-oelama's door in zeer afgelegen schuilplaatsen, als een vroom man die met zijn God in het reine is gekomen.

Geduldig op zijn post te Tangsé wachtte Schmidt zijn dag, en elk bericht dat verband hield met Tgk. Majet di Tiro had volle aandacht.

Het was niet veel; de bevolking, vol eerbied voor dezen laatsten aanvoerder uit eene familie van groote strijders, zweeg. Er kwam echter één bericht dat wat beloofde omdat het klopte met hetgeen de indertijd gevangen genomen zoon van den gezochte had verteld over de schuilplaats, waar djagoeng groeide. En dan: Keutjhi Bèn van Tangsé moest, tegen het einde der vastenmaand, naar oud gebruik een rund leveren aan Tgk. Majet di Tiro, vóór de slametan, en dit naar diens schuilplaats zenden.

Schmidt, die de zwakke steê in het karakter van den Atjeher kende, gaf Keutjhi Bèn het geld om het rund te koopen, dat door twee leden der bende zou worden afgehaald en naar de rimboe gebracht. De klikspaan bedong, pour acquit de conscience, dat aan die twee mannen een voorsprong van twee dagen zou worden gegeven, en zeker rekende hij er op, dat die twee hun spoor wel goed zouden verbergen.

Den 31sten Augustus rukte Schmidt uit, juist twee dagen nadat de mannen met het sapi de bosschen waren ingegaan. Zoo behoort het onder ordentelijke tegenstanders.

Men zocht eenige dagen vergeefs, en doorkruiste de bergen, verschillende paden snijdend. Den 1sten September, speurend bij de Kroeëng Balé, zag de vermaarde spoorzoeker Nussy een voetafdruk van een Atjeher, en, nadat hij met een stokje de op het pad liggende bladeren had verwijderd, het spoor van een sapi.

Nu had men de goede „bekas”, en hoewel de Atjehers herhaaldelijk valsche sporen hadden gemaakt, het sapi in een kring hadden rondgeleid, terwijl alle sporen met bladeren waren bedekt of met water uitgewischt, hield men vast zooals jachthonden den reuk van het hert.

In den laten middag van 3 September 1910 vond men de schuilplaats, doch de overvallende mislukte omdat een jong en onervaren maréchaussée die bij de spits liep, een Atjeher dien men toevallig tegen het lijf liep, met de karabijn neerschoot, terwijl hij dit werk met den zwijgenden klewang had behooren te doen.

De bende vluchtte, maar gelukkig zag de spits dat de dikke, zwaargebouwde man, met zwarte jas en topi, gevolgd door een paar aanhangers, een andere richting insloeg dan de rest der bende. Bij de vervolging zag men de sporen van een geschoeiden voet — h e t k i n d v e r t e l t en den 5en September, na eene weergalooze vervolging door wild en soms onbegaanbaar terrein, zag men op de rotshelling den „zwaargebouwden man met zwarte jas en topi”, rustend met de karabijn tusschen de knieën. Misschien was hij moe, of de energie had hem, na maanden te zijn opgejaagd, begeven. Zoo zat hij op de helling, en staarde voor zich uit. Wellicht zag zijn geest dingen die aan zijn oog ontsnapten; de troep maakte eene omsingeling, en toen de karabijnen knetterden viel de laatste Tiro-oelama, met twee kogels in het hart.

Toen zijn lijk, waarvan de wonden verbonden waren, te Tangsé werd aangebracht, scheurde de bevolking het verband in stukken, en het waren de zeer bevoorrechten die een stukje van het met bloed gedrenkte verband machtig werden.

Deze reliquieën zijn nog in Tangsé, en zij worden, zeer geheim, bewaard als kostbare herinneringen aan het laatste der Tiro-hoofden.

Het lijk van Tgk. Tjhi Majet di Tiro is begraven naast de mesdjid van Tangsé, en als nieuws-

gierige menschen er naar vragen zegt de oeléeëbalang: dat hij er niets van weet. Want dit zijn dingen die vreemden niet aangaan. Ik heb herhaaldelijk getracht een foto van dit graf te krijgen doch de bevolking heeft er bezwaren tegen.

Van de Tiro-familie bleef nu nog over een jongeman van een jaar of zestien, verder een aantal aangetrouwde familieleden der Tiro-oelama's, en dan zwierf, vermoedelijk met hem, nog rond de vermaarde Tgk. Teupin Wan.

De „Holy One”.

Het getal der voorname Atjehers die vanaf het begin van den Atjehoorlog vijandig gezind waren, dit bleven tot in de latere jaren en zich steeds buiten contact met de Kompeuni wisten te houden, is uit den aard der zaak zeer gering. De onafgebroken jacht op hen, vanaf het begin van den guerillakrijg, liet hun bitter weinig kans.

Men moet in dit verband Tengkoe di Tjot Plieëng noemen, een man van zóó bijzondere reputatie, dat, naar Atjehsch verhaal, dagen nà zijn dood zijn lijk nog niet tot ontbinding was overgegaan. Hij was drager van de befaamde „rantej boei”, elders in dit boek besproken en thans berustend bij de Atjehverzameling van het Koloniaal Museum te Amsterdam.

Er is er nóg één geweest van zeker niet mindere reputatie: Habib Teupin Wan, ook bekend als Sjarif Habib. Hij hoorde eigenlijk thuis in de VII Moekims Ateuë, Groot-Atjeh, doch toen de Kompeuni daar het groote werk volbracht trok hij zich terug in Keumala, waar zich ook de pretendent-sultan ophield; later verbleef hij in het gebergte nabij Tangsé. Hij wilde geen contact met ons bestuur, nòch met de militairen, en hij bleef immer aansporen tot het volhouden van den heiligen oorlog.

Hij was iemand van zeer grooten invloed; nà het verdwijnen van grooten als Habib Abdoerachman Zair en Habib Samalanga, was laatstgenoemde titel op hem overgegaan. Deze historische figuur, onverzoenlijk vanaf het begin van den Atjehoorlog, stond nog steeds overeind. Hij was „kramat”, en van hem gingen, naar respectabel verhaal, zóó groote krachten uit dat de hand, tegen hem opgeheven, onmiddellijk verstijfde.

Voorname families zonden hem hare zonen toe om het Koran-reciet te leeren. Om hem heen vielen de groote Atjehsche figuren, doch hij bleef gespaard, als de sterke geestelijke overkapping van alle perioden van dezen bitteren krijg, en het volk zag hem als één der mannen over wie Allah zijn beschermende hand geheven houdt.

In de jaren 1907 en daarop volgende was hij met zijn aanhang veel samen met de Tiro-oelama's, de sterk geslonken kern van eene prachtige klasse van verzetsmannen, nooit buigend, nimmer een compromis aanvaardend; zijn zoon Habib Tjoet (de kleine of jonge Habib) was bij hem.

Toen onze brigades den 21sten Mei 1910 de bende der Tiro-oelama's overvielen waarbij ook Tengkoe Beb het leven liet, sneuvelde Habib Tjoet, en hierop ging de oude Habib met zijn aanhang den eigen weg. Hij was, na den dood van zijn zoon, nog meer bespiegelend geworden; de aardsche dingen werden hem klein en onbeteekenend in het licht der eeuwige.

In September 1911 viel de Hari Raja op den 25sten, en een paar der mannen van den Habib waren voor de viering van dien dag naar eene kampong in Tangsé geweest. Dit lekte uit, en den 27sten September rukte eene afdeeling van 30 maréchaussée's onder Schmidt uit, op

de sporen der teruggekeerde aanhangers van den Habib, hopend „en passant” den laatsten Tiro-oelama te kunnen nemen.

Ook den volgenden dag werd tevergeefs naar sporen gezocht; de Atjehers hadden groote voorzichtigheid betracht en alle „bekas” zorgvuldig weggespoeld met water, of met bladvuil bestrooid.

Den 29sten trok de colonne langs een klein riviertje, de Aloeë Blang Djeuraloh, en kapte zich vandaar een pad langs de dichtbegroeide helling. Daar kruiste men voetsporen van menschen die in tegengestelde richting waren gegaan; men volgde deze zonder gerucht te maken tot men op een vrij druk beloopt pad kwam. Er stond een boom waarvan stukken waren afgekapt, blijkbaar voor brandhout, terwijl van de struiken de bladeren waren afgesneden, voor dakbedekking, en het was dus duidelijk dat de schuilplaats in de buurt moest zijn. De patrouille sloop verder, tot de voorste man door de struiken het dak van een hutje zag; hij legde zich onmiddellijk op den grond, met de andere mannen van de spits.

Schmidt gaf een wenk en men legde de veldransels af; een deel der mannen beklom, onhoorbaar en onzichtbaar de helling om in den rug der schuilplaats te komen. Intusschen was de voorste man der spits, als een slang zich vooruitschuivend door de struiken, zoover gekomen dat hij de schuilplaats kon overzien; door teekens — spreken was natuurlijk verboden — gaf hij te kennen dat er twee hutten stonden, zonder menschen. Hierop besloot de commandant, te zoeken naar een andere, wél bewoonde schuilplaats, die vermoedelijk ergens in de buurt moest zijn, en met drie stooten op de tirailleurfluit waarschuwde hij de mannen die de omtrekkende beweging maakten. Daarop marcheerde hij verder, toen plotseling stemmen werden gehoord en de patrouille voor zes tot dusver niet geziene hutten stond.

Daarnaast stond eene groep van vijftien Atjehers; aan het hoofd een grijsaard, in de eene hand een kris en in de andere een revolver. Aan zijn beide zijden stonden mannen met een geweer en een donderbus: de anderen waren met klewangs gewapend. Zooals later bleek was de bende gealarmeerd door het fluitsignaal, doch niet gevlucht. De oude aanvoerder had een kort moment nagedacht, en in die seconden had hij den duur van zijn leven afgemeten. Zijn keuze was: sjahid worden.

Zóó stond de oude met den grijzen kop vóór zijn mannen, het hoofd rechtop, de oogen naar de militairen die uit de struiken traden. Er was in hem geen moment van aarzeling, en het waren zijn mannen die den strijd begonnen; zij hadden zich met hem ten doode gewijd. Slechts enkele kogels spraken leugenachtige taal, en toen de maréchaussée's met de zwaaiende klewangs zich op den oude en diens groep wierpen, was het pleit spoedig beslecht, hoewel de Atjehers dapper vochten.

Zóó viel Habib Teupin Wan, „The Holy One”, en met hem acht anderen, en eene interessante periode uit het boek van den krijg werd met hem afgesloten.

Er was nu nog slechts de jonge Tengkoë Tjhi Amat di Tiro, kleinzoon van den grooten Tgk. Sjech Saman.

Zoon van zijn vader.

De schare was wel zeer gedund, en niemand der Tiro-mannen kon hebben gedacht aan een

anderen dood dan in den strijd. Dit scheen voor hen het door Allah bepaalde lot — di taqdir: het staat geschreven — en zij zullen, achter dit leven van strijd en misère, het licht van het paradijs hebben zien glanzen.

Bij enkele ontmoetingen in 1911 werden de meeste familieleden der Tiro's neergelegd: Tgk. Hasjim, zwager van Tgk. Sjech Saman di Tiro, en Tgk. Oelée Toetoë, diens schoonzoon; verder oelama Tgk. di Tjot Minjeu, uit Groot-Atjeh afkomstig.

Nog zwierf door de bosschen de jeugdige Tgk. Tjhi Maät di Tiro, zoon van den in 1896 in Anakgalong gesneuvelden Tgk. Tjhi Amin, en dus een kleinzoon van den grooten Tiro-oelama die den resident sommeerde, tot den Islam over te gaan.

Er was zóóveel bloed der Tiro-familie vergoten, de methodiek der uitroeiing dezer mannen was zoo onbarmhartig, dat Schmidt nog eene laatste poging wilde wagen om althans dezen zestienjarigen jongen te redden. Dit was niet zoo gemakkelijk; de onverzoenlijkheid dezer mannen was als een harnas dat geen enkele poging tot een compromis doorliet. En als men hun een brief zond waarin lijfsbehoud en eene behandeling overeenkomstig hun stand werd toegezegd, kreeg men geen antwoord en vond later den brief op hun lijk.

Toch moest nog eene poging worden gewaagd; de moed en onbegrensde standvastigheid dezer vijanden imponeerden ook ons, en men dacht dat het nu genoeg was, meer dan genoeg.

Schmidt kreeg van generaal Swart vergunning het nog eens te probeeren, en hij handelde als volgt:

Hij wendde zich tot een eerbiedwaardig en loyaal Atjeher, lid der moesapat te Sigli: Tengkoë di Teupin Raja, en deze gaf hem den raad zich in verbinding te stellen met de weduwe van Tengkoë Oelée Toetoë, die op 27 Mei 1911 door Schmidt's brigades was gedood. Tgk. Oelée Toetoë was gehuwd geweest met eene dochter van den grooten Tgk. Sjech Saman di Tiro, en dus was zijn weduwe eene tante van den jongen zwerver.

Het bleek bij deze gelegenheid, hoe volstrekt onjuist de meening is: dat er sprake kan zij van bloedwraak tusschen Mohammedaan en Christen. Voor den fanatiek Mohammedaanschen Atjeher staat de niet-Mohammedaan zoo ongeveer tusschen een varken en een schurftigen hond; bloedwraak is alleen mogelijk tusschen Mohammedanen onderling. Dus haat de Atjeher ons niet om verliezen, door zijn familie in den krijg tegen ons geleden; hij heeft andere redenen voor dien haat.

Toen Schmidt twijfel uitsprak aan de mogelijkheid dat de weduwe van een man, die vijf maanden te voren onder de kogels van zijn soldaten was gevallen, een verzoek van hem om hare bemiddeling zou inwilligen, zei Tgk. di Teupin Raja: „Deze vrouw kan U daarom geen kwaad hart toedragen. Dat haar man viel in den heiligen strijd was naar zijn eigen vrijen wil, en dit was voor Allah zijn groote verdienste. U was slechts het werktuig in Allah's hand, om hem in het Paradijs te brengen.”

Schmidt zond haar toen een beleefd briefje, waarin hij haar verzocht hem te Sigli te willen bezoeken, en de Tengkoë bezorgde dit.

Des middags kwam zij, in zwarte pantalon en baadje met gouden knopen; ook haar slendang was zwart, en het grijs van haar haren scheen hierbij wit als sneeuw. Deze kleindochter van den grooten Tiro-oelama was eene vorstelijke figuur, eene waardige representante van haar geslacht, en zij keek, met opgeheven hoofd, den officier recht in de oogen.

Hij bood haar een stoel aan waarop zij plaats nam, en na de inleidende plichtplegingen welke eene dame van hare positie toekomen, kwam Schmidt tot de kern der zaak.

„Ik moet dien jongen vangen of dooden, en ik vind het jammer, want hij is van een goed geslacht. Ik vraag U, hem op te zoeken en met hem te praten.

Hij heeft geen kwaad gedaan, en als hij zich wil melden met inlevering van zijn wapens, zal hem geen leed geschieden, en absolute straffeloosheid wordt hem gewaarborgd, terwijl hij zal worden behandeld overeenkomstig zijn afkomst en stand. Wilt U mij helpen?”

„Ik wil het probeeren,” zei zij. En zij ging naar Tangsé; zij wist onmiddellijk wáár de jongen zich schuilhield, wat den officier met al zijn kennis der taal, zijn geld voor spionnen, steeds onbekend was gebleven. Ook zij vertelde het niet, en men kwam overeen dat geene patrouilles zouden worden uitgezonden zoolang zij niet terug was, en haar gangen niet zouden worden nagegaan.

Dien avond verdween zij uit Tangsé en ging het bosch in. Er gingen eenige dagen voorbij, en men zat in spanning over het antwoord dat zij zou brengen. Toen kwam zij terug in Tangsé, en andermaal stond zij voor den officier, rustig en waardig.

Zij sprak slechts deze woorden: „Hana djalan, Toean. Dji haro's keu sjahid lagèë koedjih!” Er is geen middel, heer. Hij wil sjahid worden als zijn vader.

„Dan zal het slecht met hem afloopen,” zei Schmidt, waarop zij antwoordde: „Taqdir Allah” Allah's wil geschiede!

Schmidt dankte haar beleefd, waarop zij vriendelijk groetend eene sembah maakte en heenging. Van eene vergoeding der door haar gemaakte kosten wilde zij niets weten. Zij had slechts zuiver formalistisch gehandeld en eene boodschap overgebracht, aan welks antwoord zij geen oogenblik had getwijfeld. Wat was deze officier met zijn mannen? Wat konden zij doen? Niets, dat niet in Allah's raadsbesluit was vastgesteld, en zij konden niets meer zijn dan werktuigen in zijn hand. Wat zij zouden doen, en reeds hadden gedaan, het was slechts tot volvoering van Allah's wil, en tot het brengen van heerlijkheid aan hen die op zijn weg gingen.

* *

Begin December, eenige dagen na de mislukking der laatste poging, kreeg men te Tangsé bericht dat zekere Pang Tjoet, een lid der Tiro-bende, ter gelegenheid van de Hari Raja, einde der Poeasa, naar de vlakte was afgedaald en daarna vanuit kampong Koeala Kroeëng weer naar het gebergte was gegaan.

Den 3en December rukten de 5e en 6e brigade onder Schmidt uit, en hij vond de sporen, die in de richting der Aloeë Bhot leidden. Daar kroelde het van sporen eener kleine bende die er wilde doerian had gegeten. Hier werden de manschappen van de spits naar alle kanten uitgezonden om te zien wat de goede richting was, waarna zij successievelijk terugkeerden, behalve de vermaarde spoorzoeker Nussy. Na eenigen tijd gaf hij het fluitsignaal: dat de colonne kon volgen. Hij gebruikte hiervoor eene tirailleurfluit zooals de spits- en de brigadecommandanten hadden en welker geluid op dat van een vogel lijkt. Intusschen hadden twee maréchaussée's meer stroomafwaarts een kameraad, achterblijver gezocht en toen zij hem hadden gevonden gaf één hunner ook een signaal, doch met de gewone, schrill klinkende tirailleurfluit.

Nussy, verscholen in de struiken op de helling, hoorde dit signaal, en toen hij onmiddellijk daarna in de struiken beneden beweging zag dacht hij dat het de mannen der brigades waren.

Plots werden de takken op zij gebogen, en een zeer jonge, slanke Atjeher met sierlijk geplóoiden hoofddoek en een revolver in de hand begon de helling te beklimmen. Een veteraan als Nussy wist wat hij te doen had; hij hield zich doodstil, onmerkbaar nog iets dieper wegzakkend, de vinger aan den trekker.

Na den jongen Atjeher traden twee anderen uit het bosch, en aan de beweging der struiken kon hij zien dat nog anderen volgden. Nussy liet hen zóó dicht naderen dat hij zeker kon zijn van zijn schot. Het eerste trof den jongen Atjeher die de revolver liet vallen en neerstortte. Doch hij richtte zich weer op en liep de helling af, de revolver meenemend. Nussy's tweede schot doodde een der anderen, en hij hief den doordringenden Alfoerschen krigsroep aan, een wilde jubelkreet. Onmiddellijk vlogen andere maréchaussée's naar voren en schoten, waarbij ook de jonge, reeds door Nussy's eerste schot gewonde Atjeher viel.

Uit den zegelring aan zijn gordel bleek dat hij Tengko Maät was, gesneuveld als zijn vader die in Anakgalong viel, in den heiligen krijg.

Tgk. Maät was een vrij blanke jonge man met voornaam uiterlijk; hij droeg een zwarte, met zilver bestikte broek en een zwart baadje met gouden knopen. Om zijn hoofd hing de roodzijden hoofddoek, en zijn rechterhand hield nog in den dood de revolver vast. Eén der schoten had hem in het hart getroffen, en het was alsof zijn gebroken oogen nog staarden naar de vrije lucht, boven hem.

Zoo was zijn wensch vervuld: sjahid te worden als zijn vader. Zijn dood sloot het epos der Tiro-oelama's af: de onverzoenlijke en sterke mannen die in de dagen onzer zwakte ons met vernederingen om de ooren sloegen, en die ten onder gingen zooals zij hadden geleefd, fier en onverzettelijk, toen ons Leger zijn zelfvertrouwen had herwonnen.

Schmidt en zijn mannen stonden een moment in eerbiedig zwijgen bij het lijk van den „zoon van zijn vader”, een rechtgeaard Atjeher zooals de vele anderen, naar wie ook de hulde en bewondering der overwinnaars uitgaan.

Het rapport eindigt op 9 December:

„Verschoten patronen 72.

Ingeleverd 11 hulzen en 4 houders.

Verloren 61 hulzen en 11 houders.”

Want de administratie moet kloppen, en als de kogels hunne bestemming hebben bereikt, heeft het militair beheer aanspraak op de leege hulzen.

De Vrouwen

„Chacun de nous a sa blessure; j'ai la mienne,
Toujours vive, elle est là, cette blessure ancienne,
Elle est là, sous la lettre au papier jaunissant,
Où l'on peut voir encore des larmes et du sang”.
(Roxane in „Cyrano”).

Elke oorlog brengt den vrouwen persoonlijk leed, en er is minstens even groote kracht noodig voor het *passieve* deel: het dragen, het dulden, het aanvaarden, als voor het *actieve* van den strijd zelve, dat tenminste nog het geluk kan brengen der begeestering, waarin het oorlogswerk het best wordt uitgevoerd.

De vrouwen zij zitten thuis en wachten, en de poort der zorgen, voor zooveel harer altijd wijd open, heeft een nieuwen gast binnengelaten: den voortdurenden angst voor hem of hen die uittrokken. Die gast zit in het centrum van het huiselijke leven, en zijn schaduw hangt over allen en alles, over het gansche doen en denken van haar die achterbleven.

Dit is zoo in alle oorlogen, waar ter wereld ze worden gevoerd, doch het was vooral erg in Atjeh, omdat daar de vrouwen zoo vlak op, of in den krijg zelf zaten. Ze leefden er in mee, haar geest volgde dagelijks den man of zoon op de tochten waarvan zij alle details kenden, en de schrik over een telefoon die plotseling rinkelde, was even groot als die over het telefoontje dat uitbleef. En liet dit al te lang op zich wachten, dan groeide de angst tot een fantoom dat heel het huis beheerschte; dan sloeg een onverwachte voetstap, een bescheiden klopje op de deur of het groeiend geluid van stemmen in de verte, de wachtende volkomen uit het evenwicht, want het kòn zijn — en het was ook dikwijls zoo — dat dit de fatale boodschap over hem was, of de aankomst van den doode die naar de ziekenzaal werd gebracht.

Zoo ging het met de Europeesche vrouwen die vlak bij het terrein der actie leefden.

Wat de Atjehsche vrouwen betreft, haar rol in den krijg is zelfs thans moeilijk te schatten, maar het was meestal eene zeer actieve. De Atjehsche vrouw, fier en dapper, was de verpersoonlijking van den bittersten haat jegens ons, en van de uiterste onverzoenlijkheid, en als zij medestreed, dan deed zij dit met eene energie en doodsverachting welke veelal die der mannen overtroffen. Zij was de draagster van een haat die brandde tot den rand van het graf, en nog in het aangezicht van den dood spuwde zij hem den Kaphé in het gezicht.

Er is geen romancier wiens fantasie, in haar stoutste zwerftochten op dit terrein, een oogst zou kunnen leveren als de werkelijkheid heeft opgetast.

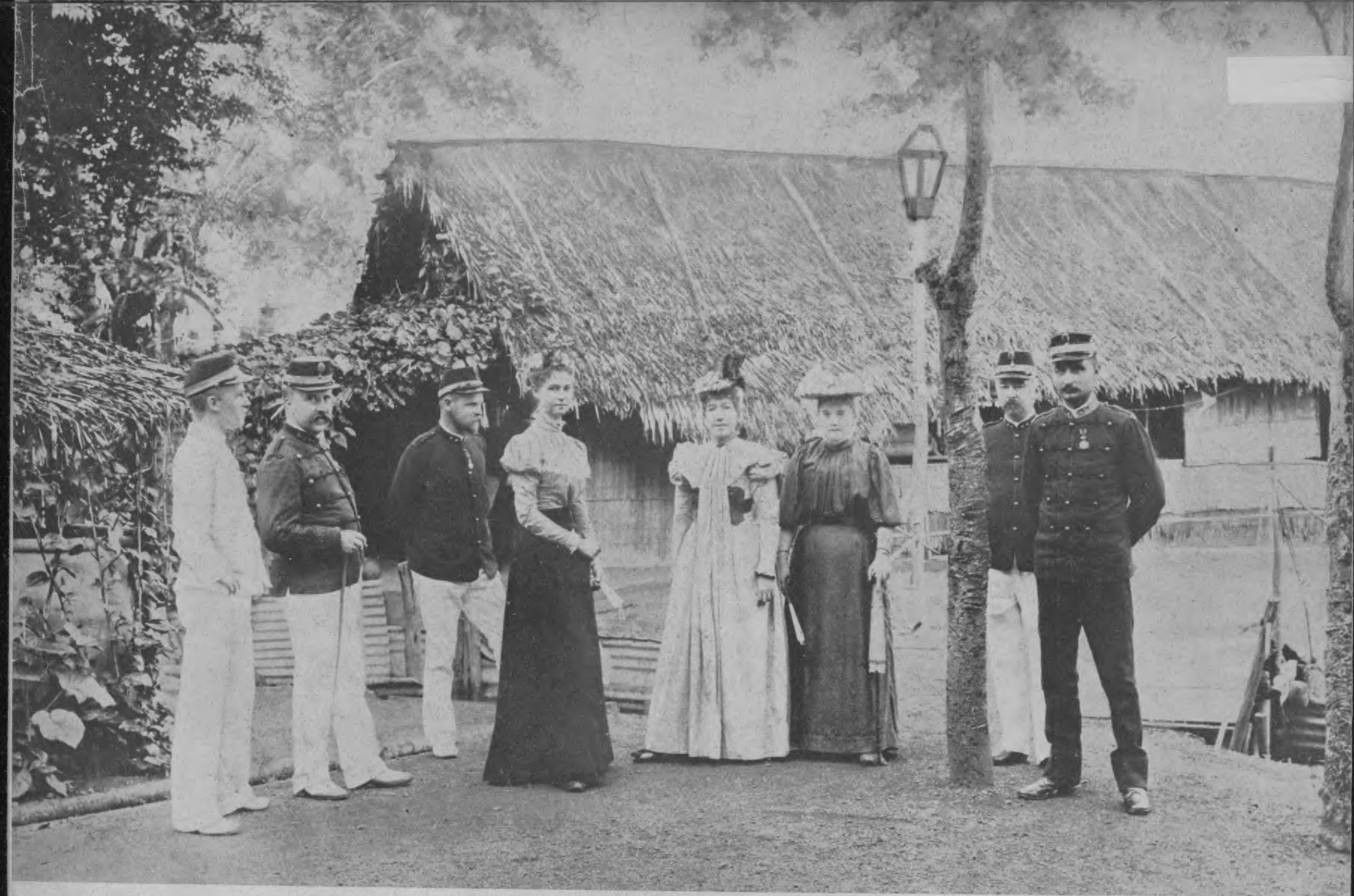
De Amboneesche dominé, voorganger van dominé Thenu.

Dominé Thenu, in 1937 overleden.

Dominé Thenu in zijn werk, onder dekking van maréchaussée's.

Groep Atjeh-officieren uit den ouden tijd, met hun dames. Geheel rechts: Christan.

Boven: Onderwerping van Panglima Polim te Lho Seumawé. Tweede officier van rechts: Colijn.
 Beneden: Op visite bij een oeléebalang; van links naar rechts: Heldens, Scheepens en jhr. Boreel.

In Holland heb ik heel wat officiersweduwen ontmoet, en soms had ik er een clubje van bijeen voor het oprakelen der oude herinneringen. De band die in vroeger jaren hare mannen in kameraadschap en corpsgeest bijeen hield, houdt bij velen harer nog de oude relatie in stand, en in zoo'n saamenzijn leven de tijden van vroeger weer op, toen het leven zonnig was en vol idealen of illusies. Dit is nu alles voorbij; er is een tijd geweest toen dag aan dag, uur aan uur, hare handen tastten naar de scherven van verbrijzeld geluk dat niet meer was op te bouwen. De tijd, onbarmhartig doch ook van groote genade, maakte het leed minder schrijnend, bij anderen deed het Geloof dit, doch als ik ze nu spreek, en diep in de oude herinneringen grijp, druppelen tranen uit veler oogen.

Zij hebben bijna allen hare souvenirs aan den doode : „le papier jaunissant, où l'on peut voir encor des larmes et du sang”.

Dan stokt het verhaal even, en zij haalt een ouwe bamboehoed met het nog zichtbare gaatje van den kogel. Een andere heeft een dagboek, door hem bijgehouden tot den dag vóór hij viel; een derde heeft een pak Atjehsche schrifturen en „djimats”, dat hij vond op het lijk van een bendevoofd bij een geslaagden overval, zijn laatste succes als maréchaussée-officier.

Zoo hebben zij allen wat van hém: een tevredenheidsbetuiging welke hij in z'n laatste jaar kreeg; een sabel, beschadigd bij een poging tot afweer van den houw die hem doodde; een kogel, bij de operatie uit zijn lichaam gehaald.

Een vriendelijk oude dame, weduwe van een onzer vermaardste en populairste aanvoerders in den krijg, vertelt van de dagen van weleer, en dan zakt haar stem weg. Zij brengt me naar de achterkamer waar op een tafeltje een kistje staat met de eeresabel, hem door Hare Majesteit geschonken. Dan heeft zij nog een doosje, het kostelijkst reliquie, en daaruit haalt zij met devoot gebaar twee kogels, na zijn verschillende verwondingen in zijn lichaam gevonden, zijn Militaire Willemsorde en zijn portret met den typischen kop zooals ge hem nu kunt zien op een der vele zuilen van het kerkhof Peutjoet. Er is ook een telegram dat zij te Sigli ontving, een dag na zijn dood:

„Diep getroffen betuigen Hare Majesteit en Prins der Nederlanden U hartelijke deelneming”.

Scheepens was ook in Holland geen onbekende; de faam zijner daden, van zijn hoog plichtsgevoel, zijn groote eerlijkheid en rechtschapenheid jegens vriend en vijand, zijn humaniteit ook in het ruwe oorlogswerk was over de oceanen gewiekt tot in het oude land, en toen hij in Holland was om daar opnieuw te worden geopereerd voor eene nog niet genezen wond uit den vermaarden Gajoetocht onder Van Daalen, kreeg hij na zijn genezing eene uitnoodiging voor een diner ten Hove. Mevrouw Scheepens, op het punt moeder te worden, had zich moeten verontschuldigen en aan tafel zei Hare Majesteit, na naar haar toestand te hebben geïnformeerd: „Ik hoop dat het een stamhouder zal zijn”.

Waarop Scheepens: „Majesteit, ik zal m'n vrouw zeggen dat het op hoog verlangen een stamhouder moet zijn”.

De Koninklijke wensch ging in vervulling; er kwam een zoon.

Scheepens werd door zijn troep op de handen gedragen, en zijn gaaf karakter werd ook door den vijand gewaardeerd. De Atjeher is niet ondankbaar, integendeel, en hiervan zouden opmerkelijke staaltjes zijn te vertellen, evenals van zijn sportieve bewondering voor door

onze strijders betoonden moed. Een Atjeher die Scheepens lang had gediend, week later niet van zijn sterfbed.

Voor Scheepens kwam het uur aldus:

Hij had, naast het divisiecommando, ook het civiel gezag te Sigli. In het begin van October 1913 toefde daar eene Amerikaansche dame, mrs. Mary Ware, die eene reis om de wereld maakte en graag wat wou zien van het typische volksleven in Atjeh; Scheepens had hiervoor alles gearrangeerd.

Dien dag, 10 October, kwam hij eerst tegen den middag thuis en moest nog even naar de moesapat (Atjehsche landraad) voor de behandeling eener onaangename zaak. Een Atjeher, gewoon kampongman, had den zoon van den oeleëbalang van Titeuë geslagen, omdat deze zich aan zijn eigendom of aan zijn vrouw had vergrepen.

In de oogen van Atjehsche hoofden had die kampongman dit maar moeten accepteren; zij waren de oude heeren des lands, wien tegenover den kleinen man ongeveer alles was geoorloofd, en deze was zeer schuldig als-ie de handen uitstak naar den zoon van z'n oeleëbalang. Ons recht stond daar heel anders tegenover, en in het kruisingspunt van beide rechtsopvattingen stond Scheepens, voorzitter van de moesapat.

Hij begreep dit en zei, toen hij naar de moesapat ging, tot z'n vrouw: „Dit muisje zal wel een staartje hebben”. het had dit ook

Op de zitting eischte de oeleëbalang (lid van de moesapat) een zware straf voor den man die z'n zoon had geslagen, doch Scheepens wees hem er op dat de tijd van zulk recht voorbij was; „drie maanden krakal is meer dan voldoende”.

„ltoe saja tida tarima”, riep de oeleëbalang, woedend omdat zijn afrekening dreigde te mislukken, doch Scheepens maakte er een eind aan met de woorden: „Het blijft drie maanden; abis!”

Plotseling greep de oeleëbalang zijn rentjong en stak hem Scheepens in de zijde. Een moment van algemeene ontsteltenis; toen stortten een paar Atjehsche oppassers zich met hun klewangs op den oeleëbalang en sloegen hem neer. Het zou moeilijk vallen, sterker bewijs te leveren voor Scheepens' populariteit dan dit: Atjehers die hun eigen hoofd doodden in woede over zijn aanval op een blanke: een Kaphé. Scheepens, zwaar gewond, verloor zelfs in dat moment zijn rustige beheerstheid niet; hij heeft nog getracht de oppassers tot bedaren te brengen, doch ze waren zóó door het dolle heen dat ze op den oeleëbalang bleven houwen.

Scheepens wist dat een steek met een rentjong in den buik vrijwel altijd doodelijk verliep, doch met het oog op de omstandigheden waarin zijn vrouw verkeerde deed hij alsof er niets bijzonders was voorgevallen, om haar niet ongerust te maken. Met de hand op de wonde — buikwonden hebben meestal inwendige bloeding tengevolge — wandelde hij rustig naar huis. Er was slechts weinig bloed te zien, en hij zei tot z'n vrouw: „'t Is niets een onbeduidend schrammetje, en we drinken een glas champagne op den goeden afloop”.

Er werd een botol opengemaakt, en hij klonk met haar; Van Galen Last (nu hoofdinspecteur van de S.S.), een persoonlijk vriend van de familie, dronk een glas mee, maar beide mannen wisten dat het om het leven ging. Toen ging Scheepens naar de ziekenzaal; intusschen was naar Koetaradja getelefoneerd om onmiddellijk dokter Dubinsky, bekend operateur, naar Sigli te zenden, en men liet hiervoor een expresstrein lopen.

Ik weet niet of gij, lezer, de Atjehtram kent, op uiterst geringe spoorwijdte voortsukkelend door het land; men placht haar het „hondenhok-op-wielen” te noemen, en men kon zich moeilijk voorstellen dat het meer dan 30 K.M. liep zonder uit de rails, en in de sawah te vliegen. Wel, dit speelgoedtrammetje heeft op dien dag een recordrit gemaakt, eenig in de annalen van Atjeh. Men wist te Koetaradja dat het om het leven van Scheepens ging; de machinist werd met een flink touw aan z'n machine gebonden zoodat-ie niet van de locomotief kon worden geslingerd. Zoo joeg hij in razende vaart, met twee dokters, over de baan; schommelend en slingerend vloog het ding in een rit op leven en dood verder, en in de kampongs liep het volk te hoop om dit vreemde verschijnsel te zien. Het werd een rit zooals er in Atjeh nooit een met de tram is gemaakt, of ooit meer zal worden gemaakt en wanneer gij tegen oude Atjehmannen smalend over het smalle en malle trammetje spreekt, verhalen zij van dien rit als een bewijs dat het, desnoods, ook wel anders kan. In ongeloofelijk korten tijd was de locomotief te Sigli; en nog in denzelfden middag kon overste Scheepens worden geopereerd.

Mrs. Mary Ware, de Amerikaansche touriste die te Sigli was, snelde op het eerste gerucht, nog vóór de operatie, naar de ziekenzaal om Scheepens te zien, en zóó maakte deze man alles dat hemzelf aanging ondergeschikt aan hetgeen hij als z'n plicht zag, dat hij bij haar aandrang op de afwerking van het voor den volgenden dag voor haar opgemaakte programma van bezienswaardigheden.

„Het gaat alles door”, zei hij, „alleen m'n vrouw zal niet met u mee kunnen gaan”.

Mrs. Ware begreep het, en natuurlijk zag zij van de uitvoering van het programma af.

In haar te New York uitgegeven boek: „The Old World through old Eyes” zegt zij van dit bezoek aan het hospitaal te Sigli:

„I ran off to the hospital without the slightest preparation, bareheaded, without even a handkerchief. In the enclosure I met some officers who were so deeply moved they could scarcely speak. The colonel (Scheepens) was within.

His wound was very deep in the abdomen under the liver. I heard one of the assistants telephone to Governor Swart to come as soon as possible with the Koeta-Rajah surgeon and his staff. They started on a special train and arrived in less than three hours.

While I stood waiting for tiding of the colonel, the captain came to say that he wished me to come in and speak to him. I found him lying on the operating table covered with a sheet, his neck and arms bare, a fine head and superb eyes. He began by saying, how sorry he was that he could be of no further service to me, that he must still leave me to the captain's care. I was deeply touched by the wonderful courage of the man who could think of others at such a time. I could not control my emotion, and had to turn away my head to hide my tears. He told me it was the fifth time he had been wounded.”

De vijfde . . . en de laatste maal. Na een dag of drie werd het duidelijk dat Scheepens het niet meer zou halen; Grashuis en Van Galen Last, z'n luitenants en vrienden, bezochten hem voortdurend en hielden tevens, zonder dat dit opviel, een oogje op mevrouw, die in stille

wanhoop rondging. Toen de dokter hen waarschuwde dat het einde naderde bleven zij 's nachts bij hem; in zijn ijlen draaide de film van zijn leven met groote snelheid af, en 's morgens om kwart over vijf stierf hij.

Er restte nog eene moeilijke taak : mevrouw te zeggen dat hij er niet meer was, en ze liepen beiden, in den vroegen ochtend, in de richting van Scheepens' huis. Men moet zulke boodschappen voorzichtig inkleeden omdat je nooit weet wat een vrouw in haar wanhoop kan doen, en dus kwamen ze, al loopend, overeen, dat ze eerst zouden zeggen : „de koorts is hooger geworden, en het gaat niet zoo goed met hem”. Als dat gezegd was, zou men wel verder zien.

Nu moest nog worden uitgemaakt w i e het zou zeggen.

Van Galen Last zei : „Jij moet het doen, want je bent de oudste van ons beiden”. De oudste moet immers altijd de lastige situaties opknappen, nietwaar? Maar Grashuis weerde af : „Jij moet het zeggen; jij spreekt veel makkelijker dan ik, het gaat jou veel beter af”.

Er werd nog wat over en weer gepraat, en toen men in de voorgalerij van het huis kwam was het uitgemaakt, w i e het zou zeggen, en h o e : voorzichtig, geleidelijk voorbereidend. Toen opende mevrouw Scheepens plotseling de deur van de binnengalerij, zag hen beiden aan en riep : „U hoeft me niets te zeggen, m'n man is dood !”

Zij bogen het hoofd en zagen voor zich heen, nu hun boodschap onnoodig was. „Mag ik hem zien?”, vroeg zij, en samen gingen ze terug naar de ziekenzaal, waar Scheepens lag als iemand die even is ingeslapen.

Zóó zag zij hem, nu het masker van den dood nog niet zoo volkomen over hem lag, en neen, hij was immers niet dood? Zijn ziel was nog zoo nabij. Zij praatte met hem, en het was voor haar zeker dat hij elk woord verstond, en straks even de oogen zou openen om haar te groeten en te danken met den blik dien zij zoo kende. Zonder afscheid zou hij haar immers niet verlaten, en zij fluisterde door, over veel dat uit het diepste der gedachten vroeger wel eens bij beiden was opgekomen, in stille mijmeruren als de geest vóór het trage lichaam uitwielte over den levensweg. Scheepens placht haar vroeger steeds, als ze langs Peutjoet reden waar witte grafsteenen blikkeren in de schaduw der boomen, te zeggen : „Wat een geluk, later hier te liggen tusschen de ouwe krijgsmakkers”.

En nu boog zij zich nog wat meer over den doode en zei : „Je bent nooit bang geweest voor den dood; je noemde hem : de groote rust. Het was altijd je verlangen op Peutjoet te liggen bij je oude kameraden, Webb, Campioni . . .”

En terwijl zij z'n ziel nog even vasthield aan de draden harer sterke liefde : „Ik weet hoe jij ons kind zou opvoeden; ik zal er voor zorgen dat het in jouw geest gebeurt . . hij zal officier worden”.

Toen knapten de draden door; van zijn gelaat waren alle trekken van pijn en zorg weggevaagd, eene serene rust had er zich op gelegd. Het beste van het tijdelijke was eeuwigheid geworden.

Naast haar stonden onbeweeglijk de twee officieren wien de tranen uit de oogen druppelden, en daarop bracht men haar naar huis.

Heel Atjeh was er bij toen Scheepens zijn laatsten rit maakte naar Peutjoet. Miss Mary Ware schreef in haar boek over den braven doode :

„His life and character were singularly noble, and he devoted himself to the task of civilizing this backward people. Though I only saw him on the operating table, he made a deep Impression on me which can never be effaced — a nobly formed head, the expression of the eyes most beautiful, a look of strength and gentleness combined, and he was killing because he was right, and the other man wrong.

He was one of the best-loved men among the Dutch in Atjeh. Well, it was strange to find myself weeping over the death of this stranger”.

„... Can never be effaced..”, en dit waren geen leege woorden.

Vrouwen voelen zulke dingen zoo fijn en zoo diep; vanuit Amerika bleef mrs. Ware corresponderen met mevr. Scheepens in Den Haag, en later stak zij den oceaan nog eens over om met haar te praten over al deze oude zaken.

* *
*

Eene andere vrouw in deze zelfde tragedie:

Op dien noodlottigen dag der zitting van den moesapat te Sigli zat de vrouw van oeléebalang T. Titeuë in haar huis, wachtend op den afloop. Haar zoon was geslagen door een kampongman, en zij was „maloe”, zoolang haar stand geen recht was gedaan. Recht . . wat kon dit hier anders zijn dan eene zeer zware straf voor den kampongman, naar adat en gebruik van haar volk?

Het was ruim half twee toen het gerucht van den aanslag rondvloog; haar man neergeslagen door de Atjehsche oppassers. . en het was haar alsof zij plots in eene vreemde wereld van onbegrijpelijke mogelijkheden was geworpen. Zij sloot alle vensters en deuren, als iemand die het aangezicht wil verbergen.

Nadat de oeléebalang van Titeuë aan zijn wonden was bezweken liep de zoon, voor wien al deze misère was ontstaan, naar huis. Hij trok tevergeefs aan de deur, en riep zijn moeder. Hij kreeg geen antwoord, liep naar een venster, daarna weer naar de deur en riep: „Moeder, maak open. Ik ben het, uw zoon Bèn!”

Waarop eene scherpe stem hem van binnen toesnauwde:

„Mijn zoon. . mijn zoon Bèn? Ik heb geen zoon meer. Mijn zoon is gedood, toen hij zijn vader verdedigde die voor hem opkwam. Zij zijn samen gestorven.”

En de deur bleef gesloten.

Inderdaad: „chacun de nous a sa blessure”.

Blank en bruin zijn hierin volkomen gelijk.

Mevrouw Scheepens zit daar met de souvenirs, waaruit het zwak-zoete parfum opstijgt van vervlogen geluk, als van verdroogde bloemen tusschen de bladen van een boek bij eene passage welke alleen door twee personen geheel kan worden begrepen.

Een dag of wat later, aan boord van de „Statendam” die me van Rotterdam naar New York zou brengen, bracht de purser me een plat houten kistje, blijkens het adres afkomstig van mevrouw Scheepens. Er zat een formidabele spekkook in, een dier vermaarde spekkookken

van dimensies zooals men ze maakte in vroeger tijden, toen Indië nog Indië was, en er altijd wat van bestemd was als „oleh-oleh” voor anderen. Een spekkoeke waarmee ik niet alleen Amerika, doch nog een paar andere werelddeelen had kunnen bereizen met altijd iets van die zoete herinnering aan Indië en zijn goede menschen bij de thee.

Haar lieve oude handen hadden dit gemaakt, en de douane heeft niet gevraagd wat er in dat kistje zat.

Er is eene andere officiersweduwe, thans opnieuw gehuwd, maar een goed stuk van haar eerlijk hart bleef bij den doode en diens beroep. In de ziel van vele vrouwen is altijd „un coin de silence” en in haar nieuwe huis is ééne kamer gewijd aan de herinnering van Atjeh. Daarin staan, als op een altaar, de souvenirs van haar gesneuvelden eersten man: zijn patrouille-schoenen, zijn „blik” (het bekende patrouilleblik), zijn sabel en nog het een en ander.

Hij werd in het laatste gevecht dat hij meemaakte, vreeselijk toegetakeld, allereerst door den beruchten „houw bovenop”, dus in den hals. Dan eene serie wonden aan de armen. Zij heeft zijn lijk niet gezien.

Als er vroeger een kennis uit Atjeh kwam vroeg zij: „hoe is hij eigenlijk gesneuveld?” En dan kwam het barmhartige antwoord: „O, hij heeft niet geleden; schot in het hart”.

Dan peinsde zij even, ondanks grage bereidheid tot gelooven, en fluisterde: „Zoo; ’t is vreemd, want als ik van hem droom zie ik hem altijd met roode striemen in den hals en op den arm. . .”

Was het niet dikwijls alsof de vrouwen met haar sterke intuïtie het onheil voorvoelden? Als in kampement of bivak, soms des nachts, de operatiezaal werd geopend en gereedgemaakt, zat iedere vrouw wier man patrouille maakte, in spanning en men bleef wakker tot het transport dooden of gewonden binnenkwam en ieder wist, waar zij aan toe was.

Toen eene patrouille thuis kwam met het zwaar gemutileerde lijk van luitenant X., zond de „baas” op korten afstand van het bivak een „beer” vooruit met een briefje aan den kapitein, opdat die de echtgenoot zou kunnen voorbereiden. De „beer” vond den kapitein niet, en zoo kwam het door omstandigheden dat de tandoe met het lijk bij het bivak arriveerde vóór de echtgenoot was gewaarschuwd.

Wat was het dat haar in dien namiddag de rust benam en in nerveuze spanning bracht? Zij vond geen rust, en liep door haar vertrek onder den ondraaglijken druk van doodsangst. Toen zij de slagen op de klok hoorde, aankondiging van de naderende patrouille, zakte zij even ineen, herstelde zich, schoot haastig in de kleeren en liep naar de wacht waar zij het restant der brigade zag staan, vuil en gehavend, bij een paar geïmproviseerde tandoes. Zij vloog af op één daarvan, en toen zij het bedeksel had verwijderd zag zij het bloedig verminkte lijk, het opengekapte hoofd van haar man. . . Zij kon het zelfs niet kussen.

De fijne intuïtie der vrouw speurt over mysterieuze paden naar dingen, welke de man met zijn nuchtere intelligentie niet benaderen kan.

Hoe ging het toen het lijk van luit. Van der Zee te Meulaboh werd aangebracht? Hij had altijd gelukkig gediend; in elke ontmoeting met den vijand had hij „gezwijnd”, zooals z’n collega’s zeiden.

Bij den ongelukkigen overval op de patrouille-Campioni — de grootste en best georganiseerde klewang-aanval welke de historie van den Atjeh-oorlog kent — was Van der Zee weer een boffer.

Hij had bij die affaire slechts één collega die hem in geluk overtrof: luitenant Van der Vlerk, thans gepensionneerd kolonel te Rotterdam. Deze liep met kapitein Campioni, de colonne-commandant, bij de spits in de buurt van het om zijn fanatieke klewangaanvallen beruchte Djeuram in Seunagan, toen hij voelde dat een zijner puttee's was losgeraakt. Hij ging een weinig terzijde van de doormarcheerende colonne staan om de puttee's door zijn dardanel wat vaster te laten binden toen honderden vijanden zich als de hel over de colonne stortten en vrijwel de geheele spits neersloegen. Als iemand bestemd is om dertig jaar later, als gepensionneerd kolonel, commandant van de Burgerwacht in Rotterdam te worden, sneuvelt hij niet als luitenant in Seunagan. Zoo had ook Van der Zee altijd prachtig geboerd, toen hij op patrouille een ongelukkig doodelijk schot kreeg van een zenuwachtig maréchaussée die in het wilde schoot; zijn lijk werd naar Meulaboh vervoerd, waar zijn vrouw in de pasanggrahan woonde.

Mevrouw Heldens (dochter van generaal Van Heutsz), wier man commandant van die ongelukkige patrouille was, kreeg 's nachts het bericht, en waarschuwde luit. Van der Vlerk. Men overlegde met mevrouw Landzaat en dokter Nicolai, hoe men mevrouw Van der Zee op de hoogte zou brengen, en dit was alweer eene lastige kwestie: wie het zou doen, en hoe het moest worden gedaan. Dus liep men maar vast, in het holst van den nacht, tot voor de pasanggrahan, fluisterend overleggend hoe men haar zou wekken, toen plots het raam der kamer werd opengeworpen, en mevrouw Van der Zee zichtbaar werd. Zij zag een paar seconden in de richting van het groepje menschen en gilte het uit: „Ik begrijp het mijn man is dood!” Toen gingen de dames naar binnen om haar te troosten en men begrijpt hoe zwaar hare taak was.

Zoo ging het dikwijls; de vrouwen waren zóó vertrouwd met de Atjeh-sfeer dat zij haar lot van de gezichten der anderen lazen, of uit de fluistering van woorden de tragedie aanvoelden. Als de mannen waren uitgerukt bleven zij achter, wachtend, peinzend, met elkaar pratend over de risico's van dit harde leven.

Altijd was er kans op de ongelukkige verrassing, waarvan men in den loop der jaren omvang en beteekenis had leeren kennen.

*
*
*

Het vermaarde epos: „La Chanson de Roland” bevat eene passage welke voor Atjeh kon zijn geschreven; ik laat haar hier volgen.

„L'Empereur vient à Aix, le meilleur siège de France. Il monte au palais, il est entré dans la salle.

Voici que vient à lui, Aude, une belle demoiselle. Elle dit au roi: „Où est-il, Roland le capitaine, qui me jura de me prendre pour sa femme?”

Charlemagne en a douleur et peine. Il pleure, tire sa barbe blanche: „Soeur, chère amie, de qui t'enquiers-tu! D'un mort”.

Als men iemand in die jaren had gezegd dat een volkomen onbevoegde, welbewust en opzettelijk, een aan generaal Van Heutsz gericht dienstdrief: „eigenhandig; geheim”, zou

openen om er kennis van te nemen vóór de generaal hem kon inzien, zouden niet velen dit hebben willen gelooven. En nóg ongelooflijker zou het schijnen als hleraan was toegevoegd dat de generaal over die schending van het vermaarde „geheim elgenhandig” heelemaal niet boos was. Van Heutsz was in den regel erg gemoedelijk, maar hij kon onder bepaalde omstandigheden zóó heftig en scherp persoonlijk zijn dat de spaanders er afvlogen. Hij had een hartig woord van militairen humor voor den eenvoudigsten soldaat, doch hij kon ook, ten aanhoore van alle officieren der met hem terugkeerende colonne, over een aan de bivakpoort wachtenden kapitein, die zich vóór het uitrukken had ziek gemeld, uitbulderen: „Wie is die man ? Ik wil het gezicht van dien vent niet meer zien”.

En dan : de onbevoegde opening van zijn „geheim eigenhandigen” dienstbrief ?

Het was zoo.

Een persoonlijk met Van Heutsz bevriend overste, pas in Atjeh geplaatst, bleek niet opgewassen tegen de vermoeienissen van het veldleven en bezweek op een der eerste zware tochten. Zijn weduwe ging daarna met de kinderen naar Holland : de oudste dochter bleef achter omdat zij was verloofd met een officier. Hij was een veelbelovend luitenant met de Willemsorde, doch zonder geld. En omdat er voor een huwelijk heel wat komt kijken, had Van Heutsz de dochter bij zich thuis genomen. Alle kosten waren voor hem, en de bruidsjapon was al in Java besteld.

Het ging in die dagen niet naar wensch met eene colonne infanterie tusschen Meulaboh en Teunom, en dus ging de generaal daar zelf eens naar toe; bij de ageerende colonne waren ingedeeld twee brigades maréchaussée onder luitenant De Bruijn, de officier die op het punt stond te huwen.

De zaken op de Westkust waren spoedig in het reine gebracht ; als Van Heutsz zelf „on the spot” was liep alles op kogellagers. Dus zou de generaal met de brigades maréchaussée spoedig naar Koetaradja terugkeeren met de „kapal poetih”; het huwelijk van luitenant d. B., vastgesteld op den volgende Zondag, zou een dag na terugkomst worden voltrokken.

Toen gebeurde het dat op het laatste moment een bericht binnenkwam over de bende van Pang Anoe; honderd procent betrouwbaar, meneer, zoodat er een mooie slag was te slaan.

Voor al in die dagen, toen de offensieve geest zoo krachtig werkte, was er niet veel noodig om met een nieuw avontuur te beginnen. Het lag voor de hand dat men uittrok op elke nieuwe aanwijzing.

De generaal vond goed dat de colonne nog een tocht zou maken, waarbij de twee brigades maréchaussée als voortroep zouden fungeeren; luitenant De Bruijn was haar commandant. Derhalve zou zijn huwelijk te Koetaradja eene week worden verschoven.

Aldus rukte de colonne opnieuw uit. Als voorhoede fungeerden de beide brigades maréchaussée, onder commando van luit. De Bruijn. Men volgde eerst den grooten weg en trok daarna het terrein in naar het punt, dat in het bericht was genoemd en waar men den vijand dacht te overvallen. Uit het bedekte terrein komend stond men voor eene breede en diepe loeëng (waterleiding) waarover een pinangstam lag die als brug moest dienen. Daar moest alles overheen, en dit gaf stagnatie.

Atjehsche figuren uit den ouden tijd: links boven: de vroeger om haar schoonheid en rijkdom vermaarde Potjoet di Ramboeng; rechts boven: Tjoet Manja, dochter van T. Bintara Keumangan; links onder: T. Bintara Gloempang Pajong; rechts onder: T. Mantròe Garöt.

De mesdjid te Koetaradja, op 's Lands kosten gebouwd. Geheel links: de Köhler-boom.

Interieur der mesdjid te Koetaradja.

De in 1936 gevelde Köhler-boom. Bij dezen boom stond tijdens de eerste Atjeh-expeditie gen. majoor Köhler, toen hij sneuvelde.

Van het onderste deel van den stam van den Köhler-boom is eene tafel gemaakt welke in het Atjeh-museum staat. Elk der divisies geeft bij toerbeurt eene flesch wijn, voor bezoekers. Op het papier: twee kogels, ongeveer ter manshoogte in de schors van den boom gevonden.

De Javaansche sergeant aan de spits was er met zijn mannen vlug over en nam, zooals hij dat had geleerd, een klein eindje voorbij de loeëng stelling om het overtrekken van de rest der brigades te dekken en daarna, goed opgesloten, verder te trekken door het ruige terrein.

Zóó werd gedaan, doch nog vóór de troep behoorlijk was opgesloten op het pad dat door manshooge alang-alang kronkelde, viel op de rechterflank uit de rimboe, een zwaar schot van een donderbus. Natuurlijk keek ieder even naar r e c h t s en op dat zelfde moment stortte zich, van l i n k s, een zestigtal Atjehers, dat in de alang-alang in hinderlaag had gelegen, op de nog niet parate brigade. Het bericht was niets anders geweest dan eene poging om de Kompeuni daar bij die loeëng te krijgen.

Op het voorbeeld van d. B. en den „baas” weerde de brigade zich heldhaftig. Het werd een heftig handgemeen waarbij de vijand zeer in het voordeel was omdat de verrassing hem de beste kansen gaf. Men weet hoe de Atjeher het voordeel van terrein en verrassing weet te benutten.

De mannen, die nog aan den veiligen overkant stonden, konden niet schieten in de verwarring van vriend en vijand.

Er was maar ééne mogelijkheid, te hulp snellen met het blanke wapen. Zij deden wat brave maréchaussée's in zoo'n geval altijd zullen doen; zij strompelden zoo vlug mogelijk over den pinangstam om de kameraden te helpen. Dit werd hun ondergang; aan den overkant werden zij één voor één door den vijand opgevangen. Toch was er niemand onder deze dapperen die aarzelde.

Niet dikwijls is in den langen krijg eene brigade overdag voor vrijwel de volle honderd procent neergelegd; luitenant d. B. was met elf minderen gesneuveld en de overige acht zwaar gewond. Ook de vijand had klappen gehad; zijn dooden lagen tusschen de onze, doch hij had zijn gewonden, en een paar onzer karabijnen, meegenomen.

De boot bracht het lijk van d. B., en de acht gewonden, naar Oeleë Lheuë, waar hij toch had moeten zijn voor zijn huwelijk; dit zou nu Peutjoet worden. Zoo trok hij, als doode, nog op dezen laatsten tocht met de rest zijner brigade.

Toen de „kapal poetih” te Oeleë Lheuë arriveerde had zij de vlag halfstok, en de chabar angin ging als een loopend vuurtje door Koetaradja: het lijk van een officier. Het konden er drie zijn die van de Westkust moesten terugkeeren: een bekend kapitein die in Teunom had geageerd; de stafkapitein en de luitenant die op trouwen stond.

De vrouw van eerstbedoeld kapitein dacht onmiddellijk dat er iets was met haar man, en zij joeg van Koetaradja naar Oeleë Lheuë waar zij op den stelger arriveerde juist op het moment dat daar een sloep van den gouvernementsschooner aanlegde; een der matrozen kwam er uit met een dienstbrief in de hand.

De angst viel op de kapiteinsche, en zij wist dat de inhoud van dien brief dood of leven van haar man beteekende. De man met den brief was nu bij haar, en plots was zij besloten te weten wat hij voor haar bracht. „Minta liat sebentar”, zei ze, greep den brief, las haastig het adres: „Den Civiel en Militair Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden. Eigenhandig” en scheurde de enveloppe open.

In het eerste moment dansten de regels haar voor de oogen; zij joeg er doorheen, zonder te begrijpen wat zij las, toen zij stuitte op de namen der gesneuvelden. . . en een snik van vreugde welde in haar op. Het was h a a r man niet.

Zij bleef nog even staan op den steiger, met den verbaasden matroos die vele „pegi mana begitoe's" uitte, maar er was een lach op haar gezicht nu de donkere wolk van haar was weggedreven en haar had achtergelaten in een wereld, zonnig als een lustwarande.

Zij belde den generaal op en vertelde wat zij had misdaan. „maar, generaal, ik was ook zóó overstuur. . toe, neemt u het me niet kwalijk; ik zag de boot van de Westkust, met de vlag halfstok, en mijn man is daar, vergeef het me, generaal".

Wel, Van Heutsz was er heelemaal niet kwaad om; en hij zei, gemoedelijk: „Beste meid, maak je maar niet bezorgd; 't is in orde".

En een moment later: „Maar wie is het dan?"

Zij noemde den naam d. B., en er klonk van den anderen kant van den draad een verschrikt „God Allemachtig", want de bruid van den doode was dààr, bij den generaal thuis, een paar kamers verder, en zij droomde misschien bij haar bruidsjacon van het groote geluk dat nu op komst was. Van Heutsz moest haar vertellen dat haar aanstaande niet was gekomen voor het huwelijk, doch voor Peutoet..

Zoo moest Van Heutsz het haar zeggen, en deze oude soldaat in wien nooit het goed mensche-lijke was ondergegaan, zei later: dat het de beroerdste boodschap was geweest die hij ooit had moeten overbrengen, en dat het precies was alsof iemand hem een mes in de handen had gestopt met de uitnoodiging: steek haar dat in de borst.

„Chacun de nous a sa blessure".

* *
*

Vele officiersweduwen hebben, behalve de intiemste herinneringen in haar harten, in haar kast de oude souvenirs van den krijg. Zij hebben mij beide getoond; de eerste onvrijwillig, veelal onbewust, de laatste met vereering en devotie: kogels, splinters been, eereteekenen, vergeelde brieven, een klewang, zonderlinge paperassen door haar mannen gevonden op de lichamen van gevallen vijanden.

Zoo zaten zij bij mij, soms met een jongen die ook officier moet worden, een knaap met een voor zijn jaren ernstig gezicht, want hij herinnert zich nog het bericht van vaders dood. Enkele der souvenirs zijn voor hem bestemd, later, als banden die dooden aan levenden koppelen in eene rij van geslachten die allen denzelfden weg gingen.

Nu de souvenirs rondgaan van hand tot hand, murmelen er stemmen uit op van een voorbijen tijd met z'n droomen en illusies, de film van het Verleden draait af, en er gaan weer bekende figuren met vertrouwde gebaren langs de oude paden waarop hun schreden lang waren verklonken.

Buiten vervagen de gevels der uniforme huizen van de Haagsche straat; er doemen nieuwe vormen op in sterke kleuren. . nu ruischt het bosch met den wilden ruiters op zijn toppen, de zon brandt op de ritselende alang-alang, en een lange rij mannen in grijsgroen sluipt door de wildernis, de spoorzoeker in gebogen houding voorop; zijn oogen zoeken de ruigte af, peilen elke struik, elke pol alang-alang, en achter hem volgen de mannen met den vinger aan de karabijn, de klewang vaardig. Dan schalt de schelle kreet van Alfoer of Menadonees. . Het beeld verandert, en gij ziet de simpele vormen van het bivak; de hoornblazer geeft een signaal, de schildwachten slaan de kwartieren op het ijzer, de gezinnen zitten bijeen in de

intieme sfeer van een goed beveiligd geheel, en men praat: over het verlof, de toekomst der kinderen zooals alle ouders praten in de lange en stille avonden,

Nu is Atjeh er weer, boeiend en fel, en betraande oogen turen naar de oude souvenirs waarmee de ziel is saamgegroeid.

De Atjehsche Vrouwen.

Er leven tusschen Poeloe Bras en Merauke volken van zeer uiteenloopenden aard: vreedzame en krijgshaftige, fanatieke en zwakke.

Er zijn er die snel en beleefd buigen en hurken als zij een troep militairen zien, en andere die zich zonder aarzelen op onze bajonetten en karabijnen werpen. Het is heel goed dat het toeval dit zoo heeft geregeld; het koloniale werk kon ons anders weleens te zwaar worden.

Het is moeilijk zich iets voor te stellen, imposanter dan de „poepoetan” in Bali, als mannen en vrouwen in feestkleeding met hun vorst de massale vernietiging zoeken door onze kogels of, als deze te lang op zich laten wachten, door de eigen krissen. Dan slachten vrouwen hare kinderen en zichzelf, in een waan welke den ondergang doet zien als het grootste heil.

Toch zal men van al onze aanvoerders in de oorlogen, gevoerd in alle hoeken en gaten van dezen Archipel, hooren dat er geen krijgshaftiger en fanatieker volk is dan het Atjehsche, en dat de vrouwen van dit volk alle andere overtreffen in moed en doodsverachting.

Zelfs overtreft zij in de verdediging der nationale zaak en religie de toch lang niet slappe mannen, en is, achter de schermen of openlijk, de leidster van het verzet.

Zij gaat naar het bruidsbed met het vuur en de diepe begeerten der vrouwen van een volk waarin sexueele verlangens heftiger werken dan in vrijwel alle andere volken, maar zij gaat even beslist en toegewijd in den strijd der wapens, schroomt nooit haar man en diens bende te volgen op het oorlogspad en op de zwerftochten door de wildernis, een leven vol ontbering en gevaar, met de bliksemsnelle overvallen door overal speurende brigades maréchaussée.

Zij ontvangt op het oorlogspad, en zij baart er haar kind, soms tusschen twee overvallen, steeds in perioden van groote spanning. Dan trekt zij weer verder met de bende. Zij strijdt veelal met haar man, soms naast hem of zelfs vóór hem, en in haar kleine hand kunnen klewang en rentjong gevaarlijke wapens zijn.

De Atjehsche vrouw, strijdend „sabil Allah”: op den weg Gods, wijst elk compromis af; zij verloochent haar karakter niet en kent slechts dit alternatief: doden of gedood worden.

Er is, geloof ik, geen treffender voorbeeld van wat zij in den krijg kan zijn, van hare felle onverzoenlijkheid en minachting van den vijand, dan de dood der vrouw van Tengko Majet di Tiro in 1910.

In 1909 begon de scherpe jacht op de laatste leden der vermaarde familie van de Tiro-oeloema's in de bergen rondom Tangsé.

Schmidt had het spoor en hield er aan vast als een foxterrier. In het laatst van 1910 had hij de bende bijna te pakken; hij overviel hare schuilplaats. Tengko Majet di Tiro ontsprong nog juist den dans — het zou voor hem een uitstel worden van slechts enkele dagen — doch zijn vrouw viel zwaar gewond in onze handen.

Toen de brigade het terrein had gezuiverd zag men deze vrouw. Zij was gekleed in zwarte pantalon en baadje, eene krachtige vrouw van een jaar of dertig; zij lag op haar rug met een schotwond in de buik, en zelfs in deze misère behield haar gezicht eene trotsche afwijzing. Ondanks de pijn welke zij leed, kreunde zij niet, en zonder geluid te geven wachtte zij het einde af.

Schmidt kwam bij haar met wat drinken en vroeg haar in beleefd Atjehsch, of zij zich wilde laten verbinden. Waarop zij het hoofd van hem afwendde en snauwde: „Bèta mat kèë, kaphé boedo.” „Raak mij niet aan, melaatsche kafir.” Zij verkoos den dood boven het leven uit de handen van een kaphé: ongeloofigen hond.

Ook voor haar gold: bon sang ne peut mentir; zij was Tjoet Gambang, dochter van den befaamden Teukoe Oemar. Was haar moeder, de even vermaarde Tjoet Nja Din, niet een der grootste vrouwenfiguren uit den tijd der actie in 1896 en volgende jaren? Na het sneuvelen van T. Oemar, wiens derde vrouw zij was, had zij het leven in de bosschen verkozen boven de onderwerping en zij hield vol, ook al slonk haar aanhang geleidelijk. Zij was oud en blind, doch niets kon hare geestkracht breken. Zij leed honger in de bosschen, en de patrouilles joegen haar op van de eene schuilplaats naar de andere. Er waren weken waarin zij zelfs geen hap rijst zag en zich moest voeden met afkooksel van den stam van den wilden pisang. Ongeveer zes jaren hield deze vrouw dit leven vol, zij die in de tijden harer glorie naast de hoogste vrouwen in dit land had gestaan, en men kan gissen naar de grootte van het offer dat zij haar nationale gedachte bracht.

De ellende dezer zwervende blinde oude werd zelfs haar eigen landgenooten te machtig, en een der hoofden kwam bij Veltman met het aanbod, haar schuilplaats aan te wijzen onder voorwaarde dat hij haar lijfsbehoud garandeerde, met eene behoorlijke bejegening als waarop eene vrouw van hare standing recht had.

Veltman accepteerde dit, en hij vond haar schuilplaats; Tjoet Nja Din, machteloos door hare blindheid, vermagerd door ellende en ontbering, was zóó wanhopig omdat zij in handen der kaphé's viel, dat zij, tastend in de goede richting, met de rentjong stak naar den Atjeher die haar schuilplaats had aangewezen. Zijn goede bedoelingen begreep zij niet, het was haar alleen duidelijk dat zij in de handen der ongeloofigen was.

En is er schooner dood geweest, de luit van een begenadigd dichter waardig, dan die der vrouw van Tengkoë di Barat, een der vermaardste oelama's van Noordoost Atjeh? Zij was met haar man en eenige aanhangers opgejaagd tot het uiterste in één dier ongenadige achtervolgingen waarvan de maréchaussée in die dagen het geheim kenden. Toen kwam de laatste akte dezer tragedie: de Tengkoë met haar en enkele volgelingen ingesloten tusschen de rotsen.

In een moment waren allen strijdvaardig en zij plaatste zich naast hem; een kogel trof den rechterarm van den Tengkoë, doch hij gaf zijn karabijn over aan zijn vrouw die zich, beschermster en offer tegelijk, vóór haar man plaatste in de groote majesteit waarin zich opperste toewijding demonstreert.

Zóó stond zij vóór hem, en nu kwam er een kogel die het merk van het Fatum droeg; hij nam zijn weg door het lichaam der vrouw en daarna door dat van haar man. Beiden zakten ineen; zij stierf kort na hem, en het einde, dat voor beiden „sjahid” was, moet haar hebben gebracht eene gelukzalige ontroering welke diepte niemand kan peilen of gissen.

Vrouwen als deze waren er bij honderden, wellicht duizenden, en zij hebben eerbied gewekt ook bij onze mannen.

De Atjehsche vrouw is, sinds het moment waarop men haar leerde kennen, eene openbaring geweest zoowel wat betreft hare persoonlijke eigenschappen als haar invloed. Nadat Snouck Hurgronje op de hem eigen scherpe wijze de Atjehsche samenleving had belicht, begon men met de systematische bestudeering der verhoudingen waarin de vrouw leefde. Vooral afstamming en huwelijken waren van belang voor vaststelling der lijnen welke de kringen der oelëëbalangs en oelama's verbonden, en de invloedsknooppunten op die lijnen. Dikwijls stond op die knooppunten de figuur eener vrouw.

Als regel stonden de huwelijken in het teeken der politiek; zij dienden dan tot vergrooting van invloed of van materieel bezit, hetgeen dikwijls hetzelfde was. De groote Van Daalen zette zichzelf aan die studie; ik kreeg van zijn dochter de stamboomen der voornaamste oelëëbalangfamilies, door hem zelf eigenhandig bewerkt en bijgehouden, alles in het stevige ordelijke en regelmatige schrift dat dezen militair van groote structuur kenmerkt.

Wij kregen eerst kennis van de Atjehsche vrouw in den tijd na de geconcentreerde linie, toen het contact met de bevolking inniger en veelvuldiger werd door den kleinen oorlog die onze mannen ook in de meest afgelegen streken bracht.

Er zijn Atjehsche vrouwen geweest die concubines werden van officieren of onderofficieren, en het behoeft niet te worden gezegd dat zij niet behoorden tot de besten van haar volk. Onze mannen namen haar soms om, naar de opvattingen dier dagen, de Atjehsche taal te leeren, en het een en ander van de adat; dat kon hun in het contact met de bevolking uitstekend te pas komen.

Toch verloochende ook in die dubleuze verhouding de Atjehsche vrouw haren aard niet, en er zijn vele illegale verbintenissen geweest die een bloedig einde namen.

Eene vreemde ervaring deed een onzer bekendste Atjeh-officieren op, die eene Atjehsche concubine had om taal en adat te leeren.

Zij stak nimmer haar gebrek aan respect voor de ongeloovige Hollanders onder stoelen of banken, noch gaf zij een harer vele vooroordeelen prijs.

Het geschiedde dat de kapitein van eene patrouille thuis kwam, en daar zaten in de achtergalerij van zijn woning bij zijn concubine verscheidene Atjehers, waarvan hij er een herkende als een gevaarlijke djahat, die al menige patrouille in de bosschen achter zich had gehad doch nooit was te vangen geweest.

Ze zaten gezellig bij elkaar, ze dronken z i j n limonade en ze rookten z i j n sigaren, met een bandje; het was als eene visite van ouwe vrienden, en zij bogen beleefd voor den kapitein, zonder zich minder op hun gemak te voelen.

De kapitein kon niet veel zeggen, veel minder doen. Als het bekend werd dat hier, in zijn huis, met zijn njai, die beruchte Pang Anoe zat, was zijn prestige naar de maan, en hij kon zich als wd. bestuursambtenaar wel afschrijven. Wij vragen niet eens, welk koopje de njai hem misschien nog zou hebben geleverd.

Dus maakte hij bonne mine à mauvais jeu; na een poosje ging de visite heen, niet zonder dat Pang Anoe met een nieuwe buiging als iemand die zijn manieren kent, afscheid had genomen.

Kapitein X. heeft later nog veel promotie gemaakt, en zijn portret staat ergens in dit boek — duidelijker mag ik niet zijn — maar gij moet nòg zijn nijdig gezicht zien als hij

van die visite vertelt, en hoe zijn patrouilles nog maanden dien meneer Pang Anoe achter de broek hadden moeten zitten door het gemeenste bosch vóór ze hem eindelijk konden neerleggen.

De Atjeh-historie kent „grandes dames”, die eene groote rol speelden; ik zal straks van eenigen harer enkele bijzonderheden vertellen, doch bepaal mij nu eerst tot de gewone vrouw van den gewonen Atjeher. Zij heeft ongetwijfeld het meest geleden en gestreden, en haar komt de eereplaats toe.

Haar leed.

De Atjehsche vrouw aarzelde nooit hare geheele persoonlijkheid in te zetten bij de verdediging van wat zij zag als de nationale en religieuze zaak. De besten onzer officieren spreken over haar met bewondering en respect.

Het is goed te bedenken dat haar aard niet is veranderd; zij is in staat, morgen hetzelfde beeld te toonen dat de oudsten onzer aanvoeders zich herinneren uit vroeger jaren.

Toen slechts enkele jaren geleden — in 1933 — van de dertien mannen die in Lhong tot verzet overgingen, één hunner zich bedacht en zich meldde bij zijn kamponghoofd, wilde zijn vrouw hem niet meer zien en hij moest, uitgestooten door allen, geïsoleerd wonen in een primitief hutje op de ladang. Bij hare ondervraging door den kolonel en een bestuursambtenaar, spooog ze voor hen op den grond en bitste : „Mijn man? Ik heb geen man.” En toen men haar zijn naam noemde, zei ze: „Dat was geen man.”

Zij had den man, in haar oogen een lafaard omdat hij „mèl” had verkozen boven „sjahid” — alle anderen zijn gesneuveld — uit haar hart en haar leven gezet, en haar kind had geen vader meer.

Wie mocht transigeeren, de Atjehsche vrouw niet; zij droeg haar deel in de misère van den krijg als eene heldin, dikwijls: eene martelares. Bij trekken trof haar nog meer leed van haar eigen landgenooten dan door de actie der Kompeuni, vooral als zij woonde in de zone waar zoowel onze soldaten als de verzetslieden zich vertoonden.

In kampong Poelo Seunong (Tangsé) woonde een Atjeher die ons inlichtingen gaf, en door zijn eigen schuld lekte iets van die relatie uit. Als regel weten de spionnen zelf niet te zwijgen, en veelal doen zij nogal royaal met het verdiende geld, hetgeen onmiddellijk opvalt in eene kampong waar ieder weet wat de ander bezit.

Er zijn maar weinig spionnen van wie met de bekendwording der relatie niet tegelijk het doodvonnis werd onderteekend; de Atjehsche bendehoofden speelden er niet mee, en altijd stierf de spion duizend dooden. De gruwelijkste slachtpartijen waren voor hen nauwelijks voldoende. Er zijn commandanten geweest van wie, alleen in Tangsé, in enkele jaren meer dan twintig spionnen werden vermoord.

Zoo wist keutjhi Maha, hoofd van een sterke bende, dat in kampong Poelo Kawa een onzer spionnen woonde, een zekere Si Banta, en in Juli 1910 kwam hij 's nachts met zijn mannen voor de executie. Hij wist dat de gezochte in die kampong twee vrouwen had, ieder in een ander huis, en bij toeval kwam hij het eerst in de woning waar de spion niet was; alleen de vrouw was thuis.

Keutjhi Maha, een groote, ruige kerel, kwam binnen en vroeg haar : „Waar is je man ?” „Die is niet hier.”

Maha doorzocht het huis, ging op een bankje zitten en zei tot de vrouw : „Wasch mijn voeten.”

Zij haalde een bak, vulde dien met water, en nam een lap ; ze waschte, naar zijn bevel, z'n vuile moddervoeten. Toen zij ze wilde afdrogen met de lap, zei keutjhi Maha: „Maak ze droog met je haren.”

Onmiddellijk maakte zij de haarwring los en droogde er zijn voeten mee af, zeer voorzichtig en vol deemoed, want zij begreep dat het om haar leven ging.

Toen zijn voeten schoon en droog waren, trok hij z'n rentjong en stak die met kracht in het oog der vrouw, die nog steeds, als eene slavin, gehurkt zat bij zijn beenen.

Zij gilte het uit van pijn ; toen schoten de volgelingen van keutjhi Maha toe en maakten haar af. Het was vooral tegen eene hulpelooze vrouw die geene schuld had, een gemeene en gruwelijke slachting; haar lichaam werd letterlijk in stukken gehakt.

Hierop ging de bende naar het andere huis in diezelfde kampong, waar de spion bij zijn tweede vrouw was. Om hem te doen gelooven dat het de Kompeuni was die z'n diensten noodig had, riep men hem in het Maleisch toe: „Agam, toeroen !”

Dus opende Si Banta de deur en kwam, in het donker, de trap af; men sloeg hem toen met een donderbus de beenen stuk zoodat hij op den grond tuimelde. Daarna martelde de bende hem met klewang en rentjong; men kapte zijn handen af, vervolgens zijn voeten, tenslotte zijn hoofd. Alles werd rondgestrooid, en toen kort daarop de maréchaussée's kwamen moesten zij de stukken van zijn lichaam bij elkaar rapen. Ook het kamponghoofd van Poelo Seunong werd dien nacht op dezelfde wijze geslacht. Met het lijk der vrouw was het precies zoo, en het was alles bijeen zoo'n walglijk schouwspel dat die maréchaussée's wraak zwoeren tegen keutjhi Maha.

Dit wou heel wat zeggen; het gold één van die oude brigades, bestaande uit harde en sterke mannen, zooals de guerilla-oorlog de menschen maakt, en ook als zij met een of anderen djahat geene bijzondere afrekening hadden, was het voor dezen al erg genoeg en kon hij zich in den regel wel afschrijven.

Bij het lijk van de vrouw hadden zij gezworen dat keutjhi Maha op dezelfde wijze zou sterven, en die eed was iets heel apart. Zij hadden, in het drukke rimboeleven, door de bank geen tijd zich met persoonlijke kwesties bezig te houden; een djahat was een djahat, die werd neergelegd zoodra men de kans hierop had, en zoo waren zij streng doch rechtvaardig en onpartijdig. Het geval van dien eed was dus iets van groote uitzonderlijke beteekenis, en het beroerdste voor keutjhi Maha was wel, dat nòch de commandant, nòch de baas der brigade wisten wat de maréchaussée's onder elkaar hadden uitgemaakt. Indien keutjhi Maha het had geweten, en ten volle begrepen, zou hij vermoedelijk in één stuk naar het andere einde van dit groote Sumatra hebben geloopt, maar zooals gezegd, hij wist het niet.

Toen begon de jacht, en dit werd iets dat deed denken aan de beste werkstukken uit den kleinen oorlog. Men zat keutjhi Maha eenige malen dicht op de hielen; de jacht was heel scherp en hij merkte al vlug dat het een onprettige tijd voor hem werd. De maréchaussée's, die altijd de volle honderd procent gaven, legden er voor keutjhi Maha nog een paar procenten boven op, en zij jaagden hem met zooveel toewijding op dat hij geen beenen genoeg

had om zich uit de voeten te maken en even op adem te komen. Hij zag de brigade nog wel niet doch als man van ervaring voelde hij haar dikwijls vlak bij zich in de zwijgende bosschen, met den neus op zijn versche „bekas.”

Hij werd er nerveus onder ; het was hem zoo nu en dan alsof de schim van den Dood naast hem door het bosch sloop, en zijn bende verloor er haar zelfvertrouwen door. Dus besloot hij, een maand of wat uit deze streek te verdwijnen; hij dacht: mettertijd zijn ze me weer vergeten, en dan kan het goede leven weer beginnen.

Zoo hield hij zich geruimen tijd buiten contact met onze brigades, en het werd Maart 1911, terwijl zijn ruig hoofd nog altijd stevig op zijn schouders stond. Hij hield zich toen weer op in de buurt van Poelo Seunong, waar een zijner vrouwen woonde, en hij had het in langen tijd niet zoo kalm gehad.

Onze mannen hadden het geval van die in stukken gehakte vrouw echter niet vergeten; integendeel, zij zagen altijd naar hem uit, en in het laatst van Maart kregen zij zeer betrouwbare chabar: dat keutjhi Maha den 24sten een bezoek zou brengen aan zijn vrouw in Poelo Seunong. Er waren juist 2 groepen infanterie in de buurt van die kampong aan het patrouilleeren, aan den kant tegenovergesteld aan dien vanwaar keutjhi Maha kon komen. Men zorgde er voor dat die infanterie goed zichtbaar bleef, en legde op elk der twee paden waarover de verwachte zou kunnen loopen, eene halve brigade maréchaussée in hinderlaag in eene prachtstelling.

Tegen 5 uur in den middag kwam keutjhi Maha uit den boschrand; hij hield de infanterie goed in het oog, zóó goed, dat hij als een innocent man in de hinderlaag viel van de halve brigade onder sergeant Van Dongelen.

Het duurde maar eenige minuten, en toen was het afgelopen; de gillende oorlogskreet der maréchaussée's ging op in den triomfroep van dolle mannen die het bloed van de vrouw hadden gezien en bloed in de oogen hadden. Ook aan hun klewangs, en over den grond verspreid lagen de stukken en brokken van keutjhi Maha.

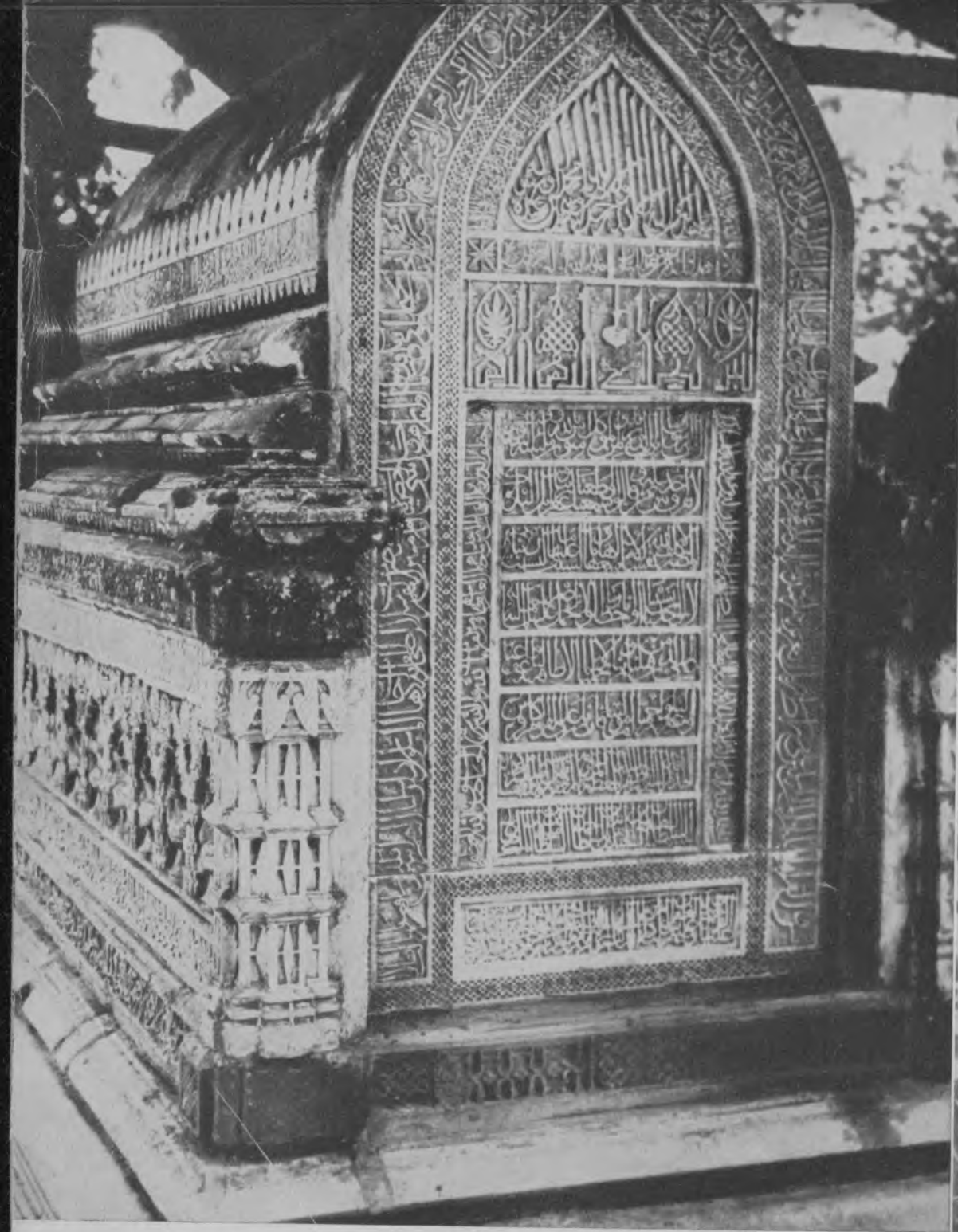
„Revenge is a kind of wild justice”, zei Bacon, en het was in dit geval de allerbeste gerechtigheid. Het officieel rapport meldt voor 24 Maart 1911 over dit geval:

„Een welgemikt schot van den Amb. sergeant Van Dongelen deed het langgezochte, om zijne wreedheden beruchte bendevoofd sneuvelen.”

Men kon in een officieel stuk moeilijk iets anders zeggen. In dien tijd zaten in de Tweede Kamer een paar mannen — rustige, welvarende en goed-levende mannen — die er altijd zeer bezorgd over waren dat de vijand te hardhandig zou worden behandeld, en als er een éclatant geval was, dan begonnen zij over de wreedheden onzer troepen, en zij stelden vragen welke naar Indië werden doorgezonden en waarop lange schriftelijke verantwoordingen moesten volgen. Men kon zulke bemoeials niet alles aan den neus hangen, en zoo was het „welgemikte schot” in het rapport eene bijna philanthropische afdoening der zaak van keutjhi Maha.

Genade, barmhartigheid? Hadden Atjehsche maraudeurs — hetgeen nog iets heel anders is dan benden die krijg voerden met ons — barmhartigheid voor hun eigen landgenooten?

Een ander voorbeeld, dat nog duidelijker spreekt omdat er geen spion in betrokken was. In 1906 en 1907 stond in Seunagan (Westkust) een zekere Pang Barat Sihim (eigenlijk Si

Vorstelijke Atjehsche graven uit den ouden tijd. Het linksche is van Sultan Bahijan, den „Stralende”.

(foto van ass.-res. Tichelman).

De echtgenoot van den pretendent-sultan van Atjeh, na hare gevangenneming.

Onderwerping van den pretendent-sultan; aan zijn rechterzijde Van Daalen, bij vertrek van het station.

De pretendent-sultan. Rechts van hem majoor Van der Maaten, links ass.-resident Vermeulen en controleur Morbeck.

Panglima Polim en echtgenoote.

Brahim) aan het hoofd van een flinke bende. Hij was een aanhanger van denzelfden Tengkoë Poetih die ook in Seunagan tegen ons ageerde en in 1917 de auctor intellectualis zou zijn van den moordaanslag op Gosenson.

Dus vocht Pang Sihim in 1906 en 1907 tegen ons, hetgeen misschien zijn goed recht was, doch hij hield ook onder zijn eigen landgenooten huis op verschrikkelijke manier. Hij pleegde onder hen zóó gruwelijke wreedheden dat de bevolking zelfs zijn naam niet durfde uitspreken, zooals de Javaan in boschstreken den tijger voorzichtigheidshalve en beleefd, met „kiahi” aanduidt.

Met het doel, zooveel schrik en vrees te verwekken dat nooit iemand het zou durven bestaan zijn schuilplaatsen te verraden, liet hij Atjehsche vrouwen en kinderen die hem in handen vielen, martelen naar zijn gemeene luimen van het moment. Hij liet oude vrouwen de borsten afsnijden en doodmartelen. Kleine kinderen liet hij hoog opwerpen in de lucht, waarna hij de lichaampjes opving op zijn lans waaraan ze werden gespietst.

In totaal heeft hij volgens eene later door hem afgelegde bekentenis, op deze wijze meer dan zeventig vrouwen en kinderen afgemaakt.

Het was, meen ik, eene patrouille onder Boreel, die hem overviel en levend gevangen nam; hij werd in de gevangenis te Meulaboh opgesloten waar hij, met anderen, werd verhoord. Hij zei, in Atjehsche beeldspraak, dat hij de bloedwraak der kakkerlakken uitoefende: „Koe pòh bila kraleuëb”: de objecten van zijn „bila” (bloedwraak) waren zoo talrijk als de kakkerlakken.

Wat moest men in de boei te Meulaboh met dien Atjehschen Nero doen? Wel, kwaad deed men hem niet; dit komt niet voor als onze menschen een vijand in de gevangenis hebben, en hij zich verstandig gedraagt. Het geval wilde echter, dat Pang Sihim volkomen verslaafd was aan opium; hij kon geen dag buiten zijn pijpje en had altijd een flinken voorraad bij zich. In de gevangenis mag dit natuurlijk niet en zoo was het daar wel heel goed van eten en drinken, maar er was geen opium, en men kon ook al moeilijk zeggen dat Pang Sihim een kostbaar man was wien de hartstocht voor het schuiven voorzichtig moest worden afgeleerd door hem elken dag veel kleinere porties opium te geven. Dus was het in de gevangenis ineens uit met alle opium, precies zooals onze goede en verstandige reglementen dit voorschrijven, en zonder een spoor van wraakneming.

Pang Sihim ging in zijn cel als een razende tekeer toen hij zoo plotseling alle opium moest missen. Hij werd gefolterd door helsche pijnen en visioenen en kreeg er eenen hefigen buikloop bij. Hij schreeuwde de heele boei bij elkaar, viel voor de bewakers op de knieën, huilend, smeekend om een beetje opium . . . „sedikit sadja”!

Het heeft verscheidene dagen geduurd vóór het met hem was afgelopen, en toch kan, wat hij geleden heeft, niet in de verte worden vergeleken met het leed dat hij tientallen anderen had aangedaan.

* * *

Veltman, „toean Padoman” doch iemand met een goed hart, leerde eene Atjehsche vrouw kennen van wie hij nu nog spreekt met groot respect.

Tijdens eene patrouille in Pidië werd eene voorname Atjehsche, Potjoet Meurah (niet de oude Sultansweduwe die nu nog te Koetaradja woont) aangehouden op verdenking, een klewang onder haar kain te hebben verborgen. Plots trok zij eene rentjong, en met den uitroep: „Dan ben ik liever dood”, stormde zij op de brigade in. Deze had geen keuze tegenover de vrouw die als een dolle in het ronde stak, en een moment later lag zij zwaar gewond op den grond.

Zij bleek vreeselijk te zijn toegetakeld; zij had twee houwen in den schedel, twee in den schouder, terwijl van een der voeten de Achillespees was doorgehakt. Zoo lag zij, vol bloed en modder als een mieserig hoopje vleesch, en een sergeant die medelijden met haar had, vroeg den commandant: „Zal ik haar het genadeschot geven?” Hetgeen Veltman met een „ben je bedonderd?” verbood. Dus trok men verder; men wilde haar laten sterven bij haar landgenooten.

Er waren eenige dagen gepasseerd toen Veltman op de keudé Biheuë, (tusschen Sigli en Padang Tidji) hoorde dat Potjoet Meurah niet alleen nog leefde, maar dat zij zelfs van plan was de heele Moekim te laten uitmoorden!

Het scheen een beetje dwaas, dat eene ziel zoo vastgeroest kon zitten in een lichaam dat zóó heftig was aangetast, doch voor alle zekerheid liet Veltman de kampong afzetten en alle huizen doorzoeken.

Na letterlijk in elk hoekje te hebben gesnuffeld ontdekte men haar, goed weggestopt achter allerlei doeken. Zij zag er vreeselijk uit; op haar wonden was een papje van koelendrek gelegd en, zwak van bloedverlies en koorts, kreunde zij van pijn.

Toch weigerde ze een dokter; liever dood dan een kaphé aan haar lichaam. Veltman, die de Atjehsche taal goed machtig was, sprak lang tegen haar met de courtolsle waarop eene vrouw van hare standing recht had, en tenslotte aanvaardde zij van dezen soldaat wat zij den dokter welgerde. Atjehers zijn sportief, en soldaten van alle landen en geslachten kunnen malkander waardeeren. Zij liet zich door hem behandelen; hij waschte de wonden waarin de maden wriemelden, en verbond ze.

Het duurde lang, maar zij herstelde, hoewel ze voor haar leven kreupel bleef, en toen de militaire commandant, kolonel Scheuer — de man van „alles kost een dubbeltje” bij de bestorming der poeri van Tjakra Negara — in het journaal had gelezen hoe moedig zij geheel alleen, zich met de rentjong had geworpen op die heele brigade: achttien karabijnen en scherpe klewangs, gaf hij den wensch te kennen haar te zien.

Zoo kwam deze vermaarde vechtjas van Lombok bij Potjoet Meurah die nog niet genezen was, en vóór haar staande, nam hij de houding aan en bracht haar het saluut: de vingers aan den rand van de kepi. „Zeg haar” — zei-ie tot Veltman — „dat ik een en al bewondering voor haar ben.”

Dit deed Veltman, en er trok een glimlach over haar vermagerd gezicht. Die kaphé's vielen toch wel mee, vond ze, en de Kompeuni heeft van deze dame nooit meer last gehad na haarherstel.

Het was in diezelfde contrijen — Pedireezen waren fanatieke tegenstanders — dat bij de omsingeling van een kampong een djahat met de klewang eene patrouille attaqueerde. Toen hij werd neergeschoten ving zijn vrouw, die bij hem was, hem op in haar armen; ziende dat hij stierf liet zij hem op den grond neer, nam zijn klewang en vloog op de brigade af. Met één houw sloeg een maréchaussée haar den pols af, waarop zij met de andere hand de

klewang — het gevest was rood van haar bloed — opraapte en opnieuw aanviel en vocht tot zij stierf, overdekt met wonden.

Zoo zijn deze vrouwen, soms zichzelf offerend voor de veiligheid der mannen. In de buurt van Tangsé was eene brigade op het spoor eener bende ; men wist dat zij zich schuilhield in een der huizen. Men snelde de trap op, doch boven, in de deuropening, stond eene vrouw, de armen uitgespreid vóór den toegang. „Er is niemand in huis”, riep ze.

„Ga op zij”, riep een maréchaussée die wist dat er menschen binnen waren.

„Nooit! Dit is m i j n huis”, schreeuwde zij, stand houdend tot een kolfslag tegen de beenen haar op zij wierp. Maar het grootste deel der bende had tijd gevonden in de duisternis te ontkomen.

Wanneer eene patrouille den halven nacht op het pad is geweest, zich lam heeft geploeterd in bosch en modder met den neus op heel verse sporen die naar eene kampong voeren waar dus de aap moet zitten zij arriveert daar eindelijk en sluipt onhoorbaar tusschen de huizen dan wil het wel eens gebeuren dat een ouwe vrouw met een stuk fakkel in de hand de patrouille ziet naderen en als een bezetene gaat gillen: „Tabeh, toean, t a b e h t o e a n ! !”

Dan begint meestal de commandant te vloeken, zooals visschers plegen te doen als de dobber al op en neer gaat dansen en een straatjongen, die eerst met een valsch orgaan heeft gevraagd „Ken u ze nogal fange, baas?”, een duidelijke kei naast den dobber deponceert. Zoo'n commandant kan dan twee dingen doen: vloekend naar huis gaan en daar zeggen dat het mis is, of onmiddellijk, een eind achter het oude mensch, te laten attaqueeren, want hij weet dat ze daar ongeveer moeten zitten. Het eerste is het verstandigste, en dan moet-ie later met z'n brigade maar weer opnieuw gaan speuren; dit houdt er den moed in.

Geldorp overviel eens, diep in de rimboe in Boven-Wojla, met drie brigades eene schuilplaats waarin vier mannen met hun vrouwen zaten. De mannen werden in het handgemeen snel neergelegd en men dacht dat het hiermee afgelopen was toen de vrouwen de wapens harer mannen grepen, zich op de militairen wierpen en vochten zoolang er leven in haar was.

Het is niet doenlijk, ook maar eene vluchtige opsomming te geven van het aandeel der Atjehsche vrouwen in den krijg. Ik wil alleen maar zeggen dat ieder volk, ook het onze, er trotsch op zou kunnen zijn indien het kon wijzen op daden van zijn vrouwen welke die der Atjehsche evenaren.

Nu kan men zeggen dat dit alles wortelt in haat jegens den Kaphé en religieus fanatisme, doch bij alle volken zijn dergelijke prikkels noodig om de vrouw naast den man in het oorlogswerk te drijven.

Haar Wraakzucht.

De offers die zij bracht, het leed dat zij droeg, de gevaren welke zij doorstond, gaven de Atjehsche vrouw ongetwijfeld bijzondere rechten, en zij was gevaarlijk voor mededingsters die haar trachten te verdringen uit de gunst harer mannen.

Het was eene bijzonder schoone vrouw en indrukwekkende verschijning, die zich destijds bij den commandant van het bivak Samagani liet aandienen. Zij wilde dat men haar man, een bekend djahat uit kampong L. Ara Toenoeng (VII Moekims Baët) in zijn schuilplaats zou overvallen, en zou eene patrouille den weg daarheen wijzen. Hij was haar ontrouw geworden, dus moest hij sterven, zei ze.

Zij werd onder geleide van eene groep Jannen naar Indrapoeri gebracht waar overste Van Heutsz woonde; Boon, de latere hoofdcommissaris van politie te Soerabaja, was luitenant en fungeerend controleur. Toen zij de woning van Van Heutsz naderde, waar eenige hoofdofficieren bijeen waren, viel het op hoe zij, met de *démarche* eener vrouw die weet wie zij is, zonder een zweem van vrees of deemoed, den overste naderde en eene hoffelijke buiging maakte. Majoor Otken: „Wat een buitengewoon knappe vrouw”, en luitenant Sachse voegde er aan toe: „*Chaque pouce une reine.*” En dit was zij: slank als een den, bewonderenswaardig van bouw, schoon en statig. Het hoofd opgeheven, nu en dan even om zich ziende, wachtte zij op de dingen die komen zouden.

Zij moest niets hebben van Boon, die altijd dacht dat hij met Inlandsche dames goed overweg kon omdat hij eene kazernevrouw tot concubine had, dezelfde vrouw die later het geheim van de door ons voorgenomen verrassende overvalling van Glé Jeung aan eene Atjehsche vriendin verklapte (althans, dit wordt algemeen aangenomen), zoodat de verrassing mislukte en wij daar 28 dooden kregen. Zij wilde alleen in bijzijn van overste Van Heutsz worden verhoord, en zoo gebeurde het ook. Boon mocht tolk zijn.

Zij wilde den dood van haar ontrouwen man, en men kwam overeen dat zij naar haar kampong zou terugkeeren om daar des avonds, als de duisternis was ingevallen, eene patrouille op te wachten en die te voeren naar de schuilplaats van de bende waarbij haar man zich had aangesloten.

Toen nam zij afscheid, ignoreerde Boon natuurlijk volkomen, boog eerbiedig voor de andere officieren en stak Van Heutsz haar beide handjes toe. Als regel moest deze niets hebben van „handjeswrijven”, doch in dit geval bekeerde hij zich snel, en schonk haar bovendien de ridderlijke hulde van een lovend oog. Ook majoor Otken, vriendelijk glimlachend, haastte zich zijn aandeel in het afscheid te incasseeren.

Zoo ging zij heen, met om zich heen de sfeer der charme van de schoone vrouw, onder het wellevend geleide van Bauduin die links van haar liep, eene halslengte achter .. de macht van „*l'éternel féminin*”.

Wel, zij is dien avond niet op de afgesproken plaats verschenen waar de patrouille haar wachtte. Misschien heeft zij Boon's uiteenzetting niet goed begrepen, want ook aan diens kennis der Atjehsche taal ontbrak nogal het een en ander.

Misschien ook heeft zij zich bedacht, en won in haar ziel de oude liefde het van den nieuwen haat .. en het kan ook wel zijn dat zij zich dienzelfden avond aansloot bij de bende van haar man. Men heeft het nooit geweten, doch de schitterende verschijning dezer zeldzaam schoone en fiere Atjehsche bleef bij allen lang in herinnering.

Tragischer was de afwikkeling van een dergelijk geval dat zich vele jaren later afspeelde in de omgeving van Lam Meulo toen Boreel daar het commando had.

Hij was dien dag van patrouille teruggekeerd, en, vermoeid van den tocht, wat vroeg gaan slapen. Te half elf gaf een der schildwachten een signaal; er stond eene Atjehsche vrouw vóór het bivak. Zij was, gelukkig, zeer voorzichtig blijven staan op het eerste aanroepen door de wacht; vooral in die tijden gingen de geweren vlug af in Atjeh.

De wachtcommandant liet haar naderen tot voor de poort; zij vertelde dat zij dringend den commandant moest spreken, en zoo werd zij, met de noodige voorzorgen, naar den inmiddels gewekten officier gebracht. Toen deed zij het verhaal: zij was de vrouw van den beruchten Pang Anoe, een bendehoofd dat langen tijd onvindbaar voor ons was gebleken, en zij wist waar hij zich dien nacht zou ophouden. Onder het spreken wond zij zich steeds meer op — Atjehsche vrouwen zijn zeer emotioneel — en vertelde, dat hij een andere vrouw had genomen, en zij was verstooten. En zij wist zeker dat hij in dezen nacht een herdersuurtje met die nieuwe zou hebben; zij zou er de Kompeuni brengen.

Boreel vond het een prachtkans; hij zat Pang Anoe al een tijd achter de broek, had voor dien vent weken door de blubber geloopt, en tjotten belabberd. Je moest er niettemin rekening mee houden dat het een valstrik was, en zoo kreeg zij de keuze: snelstens verdwijnen, of met de patrouille mee als gids, gebonden aan de „maréchaussée-lus”, en aan het andere einde daar van, vlak achter haar, een ventje met de klewang.

Zij vond alles goed, als men haar maar volgde; zij was nog meer gespannen op het avontuur dan Boreel zelf. Het zou een marsch van een uur of vier worden, zoodat men er nog vóór het aanbreken van den dag kon zijn. Een half uur later trok de patrouille uit, zij bij de spits, aan het touw.

Zij aarzelde geen moment op het pad dat goeddeels door het bosch voerde; achter haar, met het touw aan zijn gordel, liep de maréchaussée die voor haar had te zorgen, de klewang gereed voor 't geval zij plotseling in de struiken zou trachten te springen om te verdwijnen. Boreel ging natuurlijk mee.

Het was een vreemde marsch, deels over smalle boschpaden, om bewoonde plekken te vermijden, en zij liep snel, zonder een moment te aarzelen. Met de oogen van den haat herkende zij in het donker elken struik, elke wending van het pad.

Men kwam, nog vóór de schemering zich afteekende, bij de kampong en zij liep, om alle obstakels heen, naar het huis; met haar de maréchaussée's, onhoorbaar voortsluipend.

Nu stonden zij voor het huis waarin hij moest zijn, met die andere vrouw, en het was in een paar minuten omsingeld naar de speciale techniek van dit werk. Als hij binnen was, had hij niet de minste kans meer; ieder man had zijn onderdeel van de taak, en het zou goed worden behartigd. Boreel stond vóór het huis, met een paar maréchaussée's, de vrouw nog altijd aan de lus, en haar bewaker.

De spanning was bij allen waarneembaar, en het werd tijd dat de slotakte werd afgespeeld; hier en daar blafte een hond en in naburige huizen klonken stemmen. Een vaag licht kondigde den dag aan.

Nog was alles daarbinnen stil, toen Boreel den man sommeerde, ongewapend naar beneden te komen, anders zou er geschoten worden. Het bleef stil in het huis; de man daarbinnen zal door een spleet in den wand hebben gegluurd en de militairen zien staan, en zoo moest hij weten dat het spel verloren was. Maar hij was iemand die lang het oorlogspad had beloopt,

en den dood dikwijls onder de oogen had gezien; hij dacht niet aan overgave, greep zijn klewang en stond plotseling buiten de deur, aan de trap.

Nog vóór hij naar beneden kon springen klonk, door het salvo heen, haar gillende boodschap „Njoë boeët kèë!”.. Dat heb ik gedaan!

Hij wankelde een oogenblik, greep om zich heen als iemand die zich tracht te bezinnen op eene verschrikkelijke situatie, en viel; hij had twee kogelwonden.

Het geschiedde alles zeer vlug; elk onderdeel van het gebeuren greep automatisch in het volgende, als de radertjes van een goed gesteld mechaniek. Plots rukte de vrouw zich los, vloog op den stervende en schopte hem, schopte hem weer, van alle kanten, tot hij stil lag. Toen ging zij heen.

Wraak? Wat weet het Westen van een haat, zóó bitter dat hij tot in de eeuwigheid wil treffen, zooals haar schoppen hem vergezelden toen hij over de streep ging.

Als haar passie wordt gewond, staat de Atjehsche vrouw voor niets. Wordt zij bedrogen door een andere vrouw, dan oefent zij, soms geholpen door sexegenooten uit hare familie of vriendinnen, eene wraakneming uit welke moeilijk te beschrijven is.

Dan overmeestert men de medeminnares en smeert de gevoeligste plekken van haar lichaam in met bijtende stoffen, verminkt of doodt haar.

Toen destijds, op de Westkust, Panglima Oeleëheuë van Moego, zijn vrouw ontrouw was geworden, ging zij te rade met haar vrouwelijke familieleden, en zij kwamen overeen hem te straffen, want zij waren maloe.

Hij was thuis en ongewapend, toen de visite kwam; hij vermoedde aanvankelijk niets, maar spoedig begreep hij wat hem te wachten stond. Als furies wierpen ze zich op hem, en zijn wanhopig verweer tegen de overmacht baatte hem niet; men hield zijn armen en beenen vast. Toen nam zijn vrouw het mes voor het doen van gerechtigheid naar hare opvatting; zij verminkte hem op niet nader aan te duiden plaats zóó, dat hij doodbloedde.

„Grandes dames”

De Atjehsche historie kent „grandes dames” die in de politiek, en in den oorlog, eene groote rol speelden, soms als Sultane, soms als vrouwen van invloedrijke oeléebalangs. Er waren figuren onder als Semiramis, en anderen als Katherina de Ile, de keizerlijke Russische boel. Op de lijst dezer vrouwen, soms vermaard door haar schoonheid, haar hooge afkomst, haar invloed, zouden namen paraisseeren als die van de veel bewonderde Potjoet di Rambong, naast die van anderen, befaamd door haar energie in den oorlog, soms ook — als de bekende Potjoet Barin van de Westkust — door haar vitaliteit. Deze bevorderde hare onderhoorigen bij beurten tot hare mannen, en in den strijd waren hare aanhangers tevens hare minnaars. Zoowel in den strijd als in de liefde gold slechts haar bevel.

Tenslotte, boven die allen, de vrouwen der als heiligen vereerde oelama's, die rondzwierven, vochten en sneuvelden met haar mannen. Zij konden de stof leveren voor een epos dat zijns gelijke moeilijk zou kunnen vinden.

Potjoet Barin...

Er zijn op de Westkust niet veel vrouwen die eene zoo bijzondere rol hebben gespeeld als Potjoet Barin, die enkele jaren geleden is gestorven en oeléebalang was van Toengkob. In dezen tijd, nu je bijna overal met de auto komt, ligt dat land niet zoo veraf, maar in den tijd van den grooten krijg, laat ons zeggen een dikke dertig jaren geleden, lag Toengkob een goed eind het binnenland in, in het gebied van de Boven-Wojla. Het vormde een deel van de Federatie der Kawaj XII, waartoe onder meer ook behoorden: Pameuë, Geumpang, Tangsé, Anoë en Ara, en aan de namen merkt ge dat het hier gaat om het hart van het centrale bergland.

Zij was een dochter van Teukoe Tjoet Amat, wiens familie het oeléebalangschap van Toengkob al zeer langen tijd had, en toen haar man, dien zij in den krijg had gevolgd, stierf, was zij de rechtmatige opvolgster.

Zoo maakte zij jaren door van vechten, afgewisseld door tijdelijke rust in de afgelegen streken waar de Kompeuni zich in dien tijd nog niet vertoonde. Het was voor haar altijd nog een pretje, dit oorlogvoeren, waarmee je kon ophouden als het je verveelde.

Die goede tijd verdween toen de maréchaussée's begonnen met schoon schip te maken in dit deel van de Westkust en het werd nu een lastig bestaan met al die vervolgingen en overvallen. Toch aanvaardde zij dit risico, en ze weerde zich naar behooren, altijd op de been en bezig als de sterkste man.

Zij was eene zeer amoureuze vrouw, altijd omringd door een soort lijfwacht van een man of dertig, die ook hare minnaars waren. Het was een heel bijzondere vorm van heerdienst, en de mannen hadden bij haar niet veel in te brengen. Zij liep altijd rond met de scherpe peudeueng (de op de Westkust zoo populaire, gebogen klewang, een soort Turksche sabel) in de hand.

Op zekeren dag werd haar schuilplaats in de goenoeng overvallen door eene patrouille van Koeala Beh, onder luit. Hoogers, en bij die gelegenheid kreeg zij een schot in het onderbeen. Zij behield het leven maar door gebrek aan behandeling rotte haar voet af, en dit brak haar wil: zij onderwierp zich. Onmiddellijk werd zij in geneeskundige behandeling genomen, doch de infectie was te ver gevorderd zoodat het been moest worden geamputeerd, en ook dit was nog een dubbeltje op zijn kant.

In dien tijd veranderde haar geest; de haat jegens de Kompeuni maakte plaats voor dankbaarheid, waarvan zij openlijk getuigde, want zij was eene flinke vrouw die hare opinie niet onder stoelen of banken stak. Zij zei tot Veltman: „Had ik u maar eerder gekend, dan had ik mijn been niet verloren.”

Veltman waardeerde haar om haar cordaat karakter, en hij wist te bewerken dat zij in Toengkob tot oeléebalang werd benoemd. Zij was niet de eerste vrouw die in Atjeh gezag uitoefende; er waren, eeuwen geleden, Sultanes die het regeeren even goed verstonden als de mannen, en Potjoet Barin was een mannetjesputter.

Veltman had nog eene verrassing voor haar; op een goeden dag arriveerde te Meulaboh een pakket uit Holland, met een houten been voor de Potjoet. Het was met leer omkleed, „tegen den paalworm”, zooals de officieren zeiden, en gij begrijpt dat zij den koning te rijk was toen ze het voor de eerste maal had aangebonden. Ze kwam er nu en dan mee opdraven, bij officieele gelegenheden; ze vond dat ze dit verplicht was aan de Kompeuni, die wel iemands been kapot schoot, doch er een ander voor terug gaf. De Kompeuni wist wat iemand

toekwam, en de heele kampong liep uit toen zij voor de eerste maal met haar houten been in het openbaar kwam. Hare talrijke oud-minnaars glimlachten en dachten dat het nu wel uit zou zijn met hun eigenaardigen heerendienst, maar ze rekenden buiten de geweldige vitaliteit dezer vrouw.

Zij droeg het been niet dikwijls; het knelde haar aan de knie, en zij liet zich liever dragen, kruiselings op den nek van een harer onderdanen. Het nuttigste gebruik dat zij van het houten been maakte was misschien, toen zij er een kampongkerel, die brutaal tegen haar was, een oplababbel mee gaf die klonk als een klok. Waar het been nu is weet ik niet; misschien duikt het over eene kwart eeuw ergens op en komt bij de „rijkssieraden”. Heeft niet de huidige Sultan van Djokjakarta onder de zeer voorname poesaka, die alleen op de Garebeg in het jaar Dhal voor den dag komen, een oud zadel dat afkomstig is van Sultan II ? Is een kunstbeen minder dan een zadel?

Zoo vertoonde Potjoet Barin zich in de kampongs, zittend op den nek van één harer onderdanen; zij zat de luiards achter de vodden, en ook de slimste gannef ontliep haar niet. Zij viel soms als een bom in eene kampong waar men haar het minst verwachtte; zij liet de sawah's goed bewerken, schold de malengers de huid vol, en de mannen hadden voor haar minstens evenveel respect als voor een mannelijk oeléebalang.

Toen Scheurleer, nu ook al jaren dood, in het bivak Tanah Mirah het commando en het civiel gezag had, heeft zij gedaan wat mogelijk was om rust en orde te scheppen, want de Boven Wojla was een ruig land.

Als zij in haar huis zat, en zij peinsde over de oude en nieuwe dingen in haar veelbewogen leven, vloeiide soms haar dichtader nog sneller dan het water van de Wojla; haar geïmproviseerde pantoens zijn nu nog niet vergeten.

„Di Kroeëng Wojla, tjeukòë likat,
Eungkòt djiloempat, dji-sangka ië toeba,
Seungab di joeb, seungab di rambat,
Meuroebòh barat, boeka soewara.

Boekon sajang, ité di kapaj,
Djitimòh boelèë, ka si on sapeuë;
Boekon sajang bilé koe tinggaj,
Teumpat koe tido, sijang dan malem.”

Hetgeen ongeveer beteekent:

„In de Wojla-rivier is het water modderig, de visch springt op en men denkt dat het water bedwelmend is gemaakt. Het is stil beneden, en stil op de galerij (dus boven): het Westen stort in (het wordt donker) en nu kunnen wij praten.”

„Is het niet jammer : een eend op een schip, een eend met allerhande veeren ? Is het niet jammer dat ik mijn kamer verlaat, mijn slaappleats waar ik dag en nacht toefde ?”

Soms zong zij haar pantoens aan het adres van den „toean moeda”, en zij waren eene dichtelijke onderbreking van haar drukken arbeid.

Zij heeft er zich vele jaren flink doorheen geslagen, met en zonder houten been, en zij hertrouwde met iemand uit de streek, een gewoon kampongman. Die leeft daar nu nog en draagt den bijnaam „prins gemaal”; ik heb hem op de Westkust nog even gezien doch had geen tijd om hem naar het houten been te vragen.

Links boven: Potjoet Barin, in leven
oeleëbalang van Toengkob (Westkust).

Rechts boven: Potjoet Meurah, de nog
levende weduwe van een vroegeren
Sultan.

Rechts onder: dezelfde, met haar
naaste familieleden.

Groep Amboneesche en Menadoneesche onderofficieren der Maréchaussée. In inzet: de schitterend gedecoreerde sergeant Pongoh.

Het olifantentransport tusschen Lam Meulo, Tangsé en Geumpang.

ingezonden Redaction!

Ik heb nu toe ontbetingen
verzekende dat ik u
hans en van den zeer engeng
geld bijpligt mij de
genere met de vollen versta-
ken, alle couranten gedane
lyk onder één Kruissta-
te vollen verken den. Ik
twee volle maanden ont-
ding ik nimmer alle af-
keeren volgen de nummers.
Ik maal ontbiring ik en
slechts twee (M. d. H. d. H.)
13 April d. j. hangen en
en twee offere van by
gelijk den deraan van
zijn verstaek ik te ook
adres zoo volledig moge
te maken. Met t. d. d. d.
K. Radja
22/4.76. *Van Halften*

Briefkaarten van 1875 en 1876, Veldpostkantoor Atjeh, met klachten over ongeregelde ontvangst der „Java-Bode“

Het was een hoogst onbeduidend mannetje, dat met vele buigingen en beleefde lachjes verzachtende omstandigheden scheen aan te voeren voor zijn existentie, althans voor zijn aanwezigheid.

Het scheen mij vooral interessant te weten, hoe hij zich moet hebben gedragen als Potjoet Barin de bokkepruik op had en dan in de richting van haar houten been keek.

Zij is in 1933 gestorven, en zij was tot haar dood voor de Kompeuni een trouw en flink oeléebalang. Onder de oudere mannen loopen vermoedelijk nog geruchten rond, waarover hier niet kan worden gesproken, maar zij blijft op de Westkust in herinnering als een der flinkste en energiekste onder de vrouwen van dat land.

Het Adelaarsjong.

V ó ó r g e s c h i e d e n i s.

Het zou misschien niet goed zijn geweest, indien het verhaal der gebeurtenissen dat hieronder zal volgen, vele jaren geleden zou zijn gedaan.

Het ligt voor de hand dat bepaalde Atjehsche families een bijzonder groot deel kregen van het leed dat een hardnekkige guerillaoorlog over het land bracht. Sommige harer stonden jaren in het hoekje waar de slagen vielen, en gingen door een zee van misère, een enkele maal tot de laatste der familie was gevallen. Soms bleef er één over, en dan moet diens hoofd wel vol zijn geweest van gruwelijke herinneringen, zijn hart vol wrok. De tijd moet de scherpe indrukken verzwakken, en tot zoolang was het beter, het bloedig verleden met rust te laten.

Dit alles is nu jaren geleden; de laatst overgeblevene uit dit drama, de jongen die er onbewust het middelpunt van was, is nu een man die geleerd heeft te aanvaarden en te berusten, en hij staat op de plaats waarop zijn geboorte hem recht gaf. Men kan de dingen nu rustig overzien, en vertellen. In Keureutoe zal de herinnering aan dit alles blijven leven, zoolang het volk hangt aan zijn oud vorstenhuis.

Keureutoe heeft onder de landschappen van Atjeh altijd een bijzondere plaats ingenomen, als een der rijkste en aanzienlijkste. Het land was zóó dicht bevolkt dat de oeléeëbalang werd genoemd „Kedjoeroean Lalat” (lalat is vlieg): de heerscher van het land waar de menschen zoo talrijk waren als de vliegen.

Ook in historisch opzicht speelde Keureutoe eene rol van beteekenis; in den tijd van den Sultan had het woord van zijn oeléeëbalang gezag in den raad.

Voor den oorlog was Potjoet Asia di Keureutoe heerscheres in het land, en in de lijn harer afstamming behoort, naar oude traditie, het gezag over Keureutoe. Volgens die opvatting had destijds Teukoe Tjoet Moehamat, die zich in 1899 aan ons gezag onderwierp, oeléeëbalang moeten zijn geworden, doch het bestuur sprong in dien tijd nogal vreemd om met de verdeling der oeléeëbalangschappen. Dat was te begrijpen in de periode der groote raids onder Van Heutsz door de staatjes aan de Noord- en Oostkust. Alle politieke constructies moesten, bij verzet, worden stukgeslagen, en toen men weer met het herstel begon waren de goede menschen niet altijd bij de hand. Sommigen zaten in het gebergte en meldden zich niet, dikwijls door hunne familierelaties met onverzoenlijken. Ook had het bestuur maar niet zoo dadelijk den juisten kijk op de hoofden die zich hadden gemeld.

In elk geval, toen de plaats in Keureutoe weer moest worden bezet benoemde men T. Tjoet Moehamat niet, doch zijn halfbroer Teukoe Tjhi Bentara. Deze was veel minder populair bij de bevolking dan de andere, en bovendien niet erg betrouwbaar omdat hij een zwak-

keling was die zich niet voldoende wist te doen gelden. Misschien was dit wel eene aanbeveling in de dagen toen eene haastige pacificatie behoefte scheen te hebben aan meegaande hoofden.

Zoo indolent en onpopulair T. Tjhi Bentara was, zoo sympathiek en gezien was zijn broer. T. Tjoet Moehamat was het type van de Atjehsche hoofden uit dien tijd, en zijn invloed hing steeds als een schaduw over het gezag van zijn broer.

Deze was gehuwd met Tjoet Meuthia (meuthia beteekent: parel), en zij was inderdaad eene parel onder de vrouwen. Zij was eene dochter van T. Ben Dawot, van Pira, een der onverzoenlijke hoofden die van geen onderwerping wilden weten en na de overwinning der Kompeuni naar de bergen en bosschen trokken, juist buiten de invloedssfeer onzer toen nog niet zeer mobiele garnizoenen. Daar zaten zij, op een beetje meer dan gewerschotsafstand van het terrein dat onze uiterste posten bestreken, en erkenden alleen het gezag van den Sultan.

Tjoet Meuthia was niet alleen van opmerkelijke schoonheid, doch ook een fiere en statige figuur. In de schilderachtige feestkleeding der vrouwen van haar stand: de zwartzijden pantalon (siloeuë Atjeh) en het „badjoe”, op de borst gesloten door in elkaar passende gouden versierselen, het donkere haar gekroond met de gouden „oeleë tjeumara”, en de voetringen om de fijne enkels, was zij eene verschijning van zeldzame allure en bekoring. Geen wonder dat de pretendent-sultan, een vrouwenjager bij uitnemendheid, een oogje op haar had, doch hij moest bewonderaar op een afstand blijven. Deze Parel zou wellicht de vrouw van een Sultan kunnen zijn en de bloem van zijn huis in Keumala, doch nooit zijn minnares. De zacht-klingende roep harer gouden enkelringen was geene lokking voor hem.

Eene vrouw als deze paste niet bij den slapen T. Tjhi Bentara, noch bij diens afhankelijkheid van de Kompeuni. Zij was eene echte dochter van haar volk, en haar hart trok naar de partij der onverzoenlijken ginds in de bergen, de mannen die den weg Gods gingen en bij wie ook haar vader en broer zich bevonden. Daar toefde zij graag, en dikwijls; zij was er vrij van de „kaphé”, en „en passant” van haar weinig imponeerenden man, die haar daarheen niet durfde volgen. Daarom verstiet hij haar, en deze verstooting was eigenlijk alleen het gebaar van den ongewenschten man die zijn figuur wilde redden.

Zeer kort daarop huwde zij met zijn halfbroer, T. Tjoet Moehamat, die de Kompeuni ook niet mocht, en zij trokken naar de vrije bergen waar hij een der meest gevreesde aanvoerders werd.

Hij kreeg van den Sultan eene aanstelling tot oeléebalang van Keureutoe, het stuk met de „tjap sikoereuëng”, de negen cirkels, en zoo waren er twee oeléebalangs van Keureutoe: de door ons bestuur aangestelde die „oeléebalang baroh” (de nieuwe) werd genoemd, en T. Tjhi Moehamat die oeléebalang „Toenong” werd genoemd, omdat hij zich in de bovenstreken ophield. Ik blijf hem verder met dezen naam aanduiden.

Het zou een verhaal op zichzelf worden, als ik hier een relaas gaf van de krijgsbedrijven van een zoo ondernemend en stoutmoedig man als T. Tjhi Toenong, gesteund door eene vrouw als de Parel. Onverwacht, met de snelheid van een bliksemstraal, sloeg hij nu hier, dan daar zijn slag, en verdween onmiddellijk weer. Hij was verstandig genoeg om te begrijpen dat hij geen geregelden weerstand moest bieden aan onze troepen.

Zijn halfbroer regelde de registratie der onderworpen bevolking, doch hij stuurde haar weer in de war. Hij overviel in Juni 1902 een detachement infanterie van 30 man onder v. Steijn

Parvé, hetgeen ons 8 dooden en gewonden kostte; de aanvaller liet echter 14 dooden liggen. In Augustus 1902 maakte hij een betere beurt. Het was hem uit spionnenberichten bekend, langs welken weg een transport onder dekking van 20 bajonetten van Simpang Olim zou marcheeren, en hij legde eene hinderlaag in de hooge alang-alang naast het pad nabij Meunasah Djeuro. Daar vielen zijn mannen onverwacht met den klewang den troep op het lijf, en sloegen hem volkomen uit elkaar. In den eersten aanloop sneuvelden 7 militairen en werden de commandant met 2 man gewond. Geheel verbijsterd namen 3 Inlandsche militairen de vlucht, doch een kranig Europeesch soldaat, Fortier, wist het povere restje van het detachement bijeen te houden tot luitenant Van Gheel Gildemeester met 40 man te hulp kwam. Intusschen waren de aanvallers verdwenen met medeneming van 5 onzer geweren.

De grootste klap, ons door T. Tjhi Toenong toegebracht, viel in November 1903, toen luitenant Kok met eene patrouille van 45 bajonetten van de keudé Sampoij Niët in twee prauwen met Atjehsche roeiers de rivier zou opvaren. Onvoorzichtig had men den avond te voren over het doel van den tocht gesproken en dit was op de keudé bekend geworden, zoodat T. Tjhi Toenong de mise-en-scène van het drama in elkaar kon zetten.

De troep voer over de kali, toen te middernacht van den oever een paar schoten op de prauwen werden gelost; op dit signaal deden de Atjehsche roeiers de bootjes omkantelen en ontkwamen zwemmend. Alle militairen raakten te water zoodat 42 geweren verloren gingen; luitenant Kok en 28 militairen verdronken.

Behalve de werkstukken van dezen omvang leverde hij tal van kleine met attaques op de trambaan, vernielen van telefoonverbindingen en dergelijk klein goed.

Toch werd de fortuin hem minder gunstig; onze patrouilles, die geleidelijk meer ervaring hadden gekregen in den guerilla-oorlog, zaten hem steeds dichter op de hielen hetgeen hem een deel van zijn aanhang kostte en — wat erger was — zijn zelfvertrouwen. Hij weerde zich nog geducht als een in 't nauw gedreven tijger, en rekende af met zijn landgenooten die de Kompeuni inlichtingen hadden gegeven over zijn verblijfplaats; hij liet kampong Blang Mé in brand steken.

Dit was een der laatste stuiptrekkingen van zijn actie, en toen Panglima Polem zich in de tweede helft van 1903 had onderworpen wist T. Tjhi Toenong dat ook voor hem het uur was gekomen; den 5en October meldde hij zich met zijn volgelingen te Lho Seumawé. Hij werd genadig behandeld en mocht in Keureutoe wonen.

*
* *

In den beginne scheen het alsof deze woelige natuur eindelijk tot rust was gekomen; hij had bij Tjoet Meuthia een zoon gekregen en werkte met zijn halfbroer samen.

Was het omdat hij niet de plaats had waarop hij eigenlijk de meeste aanspraken kon doen gelden, of was bij dezen vechtjas en zijn strijdlustige vrouw de natuur sterker dan de leer zoodat hij het contact met zijn oude medestrijders, de onverzoenlijken in het gebergte, niet kon verbreken waardoor hij langzamerhand begon scheef te gaan?

Er bestaat nog eene andere mogelijkheid: dat zijn halfbroeder, oeléebalang T. Tjhi Bentara, beter nog: diens aanhang, hem door allerlei intriges het leven niet gemakkelijk hebben gemaakt. Wie zal zeggen wát waarheid was, en wát leugen van de beschuldigingen, later tegen T. Tjhi Toenong ingediend, en die leidden tot zijn dood en het drama van het „adelaarsjong”?

Dit drama ontwikkelde zich aldus:

Den 26sten Januari 1905 bivakkeerde eene patrouille onder sergeant Vollaers, met 16 bajonetten, in de meunasa van Meurandeh Paja, oostelijk van Lho Soekon. De troep had alle veiligheidsmaatregelen verwaarloosd; men liet een aantal gewapende Atjehers die voorgaven, vruchten en kippen te willen verkoopen, binnen den pagger; een paar hunner mochten zelfs de trap beklimmen naar boven, waar de commandant een boek lag te lezen.

Plotseling werd door een Atjeher het signaal gegeven voor den overval; de geheele troep werd met het blanke wapen afgemaakt, de sergeant was de eerste. Van de 17 militairen werden er 16 gedood, slechts 1 Inlandsch fuselier wist te ontsnappen en vluchtte door de kampong.

Lang vóór deze een der garnizoenen kon bereiken had Swart — de latere generaal, toen commandant te Lho Seumawé — bericht van de moordpartij. In Atjeh gaan zulke berichten zeer snel door het land; boodschappers loopen als hazen en geven bij elke keudé het bericht aan een ander over die onmiddellijk aan zijn traject begint, zoodat per dag soms tot 80 K.M. wordt afgelegd. Was in Februari 1899 de dood van Teukoe Oemar nabij Meulaboh, in het ver afgelegene Sigli niet eerder bekend dan bij den staf te Koeta Radja? Toch moest de boodschap door voetgangers zijn overgebracht door dat geweldige bosch en bergland van centraal Atjeh tusschen de Wojla en de Tangsé-rivieren.

Swart joeg met eene patrouille in den gemeensten marsch naar Meurandeh Paja, en hij vond er de 16 lijken, afschuwelijk toegetakeld; het lijk van den sergeant lag boven in de meunasa, het boek naast zich.

De meeste dooden hadden den traditioneeelen kap in den hals bij den linkerschouder, de „coup de maître” van den Atjeher als hij ongehinderd de klewang kan zwaaien. Hij kan niet schermen zooals de maréchaussee, doch in dien éénen klap, die bij mannen van wapenen bekend is als „houw bovenop”, is hij een meester, en hij brengt hem toe met zóoveel élan dat het wapen langs de linkerzijde van den hals tot diep in de borstholte doordringt en de getroffene meestal in een minuut of tien doodbloedt. De maréchaussée doet met de klewang heel wat meer dan de enkele „houw bovenop”, en is dus ook op dit wapen den Atjeher de baas.

Zoo vond Swart de 16 lijken, en hij liet ze begraven in een massagraf; daarna begon onmiddellijk het onderzoek naar de aanleggers van den overval. Allerlei verklaringen wezen in de richting van den oeléebalang tjoet van Boeh die het plan zou hebben opgemaakt, doch ook T. Tjhi Toenong werd als aanlegger genoemd. De hemel mag weten wat er juist was in verklaringen van menschen die onder den druk konden staan van iemand die graag zag dat T. Tjhi Toenong uit de streek verdween: diens halfbroer de oeléebalang van Keureutoe.

Hoe dan ook, het onderzoek toonde aan dat T. Tjhi Toenong in den opzet eene rol had gespeeld, en men besloot hem te arresteeren. Swart liet dit op voorzichtige wijze doen door luit. Van Vuuren (den huidige professor) toen de Teukoe op 5 Maart 1905 voor gewone zaken te Lho Seumawé kwam. Er waren in het bivak wat soldaten verdekt opgesteld, en toen T. Tjhi Toenong binnenkwam verzocht Van Vuuren hem, klewang en rentjong af te geven. Hij schrok, doch begreep dat verzet onmogelijk was en gaf zijn wapens over, waarna hij in één der arrestantenkamers bleef opgesloten zoolang het onderzoek duurde.

Dit werd gehouden door luit. Van Vuuren die vrij goed Atjehsch sprak, en het toonde de

schuld van den Teukoe aan. Hij werd ter dood veroordeeld, en dit moest natuurlijk de strop zijn, doch Van Daalen, destijds gouverneur, vond het niet behoorlijk dat een Atjeher die altijd een kranig vechter en aanvoerder was geweest, zou worden opgehangen. Hij had recht op een waardiger dood, en Van Daalen veranderde het vonnis in doodstraf door den kogel.

Na de executie.

„And strange it was to see him look
So wistfully at the day,
And strange it was to think that he
Had such a debt to pay.”

(O. Wilde: „Ballad of Reading Goal”.)

In de dagen vóór de executie mocht T. Tjhi Toenong nog bezoek ontvangen van zijn vrouw, en in de bitterheid der laatste dagen van een leven dat hem in een dozijn gevechten niet de kroon van den „sjahid” had geschonken, laaide de haat weer fel uit. Hij liet Tjoet Meuthia, die weer zwanger was, zweren dat zij hun zoontje, toen een jaar of vijfoud, zou opvoeden in haat jegens den „kaphé”, en dat zij na zijne executie zou huwen met Pang Nanggroë. Dit zwoer zij hem, en hij wist dat een vrouw met een karakter als het hare dien eed zou houden.

In die zekerheid is T. Tjhi Toenong 's morgens vroeg geloopt naar het zeestrand bij Lho Seumawé waar hij voor de sectie militairen werd geplaatst die de executie zou uitvoeren. Hij stierf als een man, en hij zal de overtuiging hebben gehad dat de Profeet hem de zegeningen van het paradijs zou schenken, als aan allen die op zijn weg gingen.

Zijn zwangere vrouw bleef met hun zoontje achter, en dit was naar Atjehsche opvattingen nu de rechthebbende op het oeléëbalangschap van het rijke en mooie land Keureutoe. Het grootste deel van de onderworpen bevolking koos onomwonden zijn partij en keerde zich tegen den halfbroer van wien men zei dat hij den dood van T. Tjhi Toenong had bewerkt. De positie van den oeléëbalang werd onmogelijk, en hij moest, kort daarna, tijdelijk aftreden tot de gemoederen tot bedaren waren gekomen.

Tjoet Meuthia bleef achter met haar wanhoop en haar haat, en kort na de bevalling stierf de zuigeling. Zij hield zich aan geboden en tradities, onderging het „madeuëng”, het beroken der pas bevallen vrouw, en hield zich vier en veertig dagen stil.

Voor den Atjeher is 44 („peuët ploh peuët”, of : ampat poeloe ampat) het goede getal bij uitnemendheid, en waar de Koran voor de vrouw 40 dagen vordert, maakt hij er 44 van. Een rijsttafel van de beste soort heeft 44 gerechten, en heilige mannen gaven soms den raad, den „kaphé” steeds met een troep van 44 man te bespringen, opdat Allah's bijzondere zegen op dit werk zou rusten.

Na 44 dagen was Tjoet Meuthia zuiver naar lichaam en geest, en zij liet Pang Nanggroë weten dat zij gereed was.

Zeker, hij was geen figuur als wijlen T. Tjhi Toenong; hij was kort en dik. Ook was hij niet van voorname familie, en slechts „toeha peuë” (lid van het kampongbestuur) geweest in Matang Teungoh, doch hij was niettemin de man die juist bij Tjoet Meuthia paste omdat hij in de dagen van den oorlog had getoond een dapper en energiek strijder te zijn, met een hartgrondigen haat jegens den kaphé.

Aan volgelingen zou het hem, vooral als echtgenoot van Tjoet Meuthia, nooit ontbreken. De lust naar vechten en avonturen zat er bij de meesten nog diep in, en dan had men het zoontje van den gefusilleerde, T. Radja Sabi, als de rechthebbende op het landschap Keureutoe. Men zou er wel voor zorgen dat hij niet in handen van den kaphé viel.

Er waren in die harde dagen voor den Atjeher maar twee mogelijkheden: „mèl” of „sjahid”. Deze twee woorden hebben het lot van tienduizenden Atjehers bepaald, en ook thans nog, nu de oorlog lang achter ons licht, hoort men ze voortdurend in den mond der ouderen als ze spreken over het lot der mannen uit vroegere jaren. Men zegt: Pang Agam „mèl” in Lho Soekon, en Teukoe X werd „sjahid” aan de Wojla. „Mèl” of „sjahid”, entweder oder. Hij heeft zich gemeld: „mèl”, dus onderworpen, of is „sjahid” geworden: gevallen in den strijd tegen de ongeloofigen.

Wat Pang Nanggroë en Tjoet Meuthia zouden doen als zij moesten kiezen tusschen „mèl” en „sjahid”, was duidelijk, en zij hadden te beschikken over vele volgelingen, mannen wien het vechten in het bloed zat; die dooden hadden te wreken op de Kompeunie, of fanatici die overal den roep van Allah hoorden. Daarbij kwamen zij wier volksbewustzijn niet bestaanbaar was zonder hun hoofd, en dit was, sinds den dood van T. Tjhi Toenong, de knaap Teukoe Radja Sabi: „l'aiglon”. Met hem in hun midden kreeg de strijd een nationaal en legitiem karakter, en dit was van veel beteekenis omdat de in de rimboe verscholen benden toch altijd waren aangewezen op de hulp der kampongbevolking in meer bewoonde streken, zoowel bij het fourageeren van levensmiddelen als voor het inzamelen van „wang sabil”, de bijdrage die de geloovige verplicht is te storten in de kas van hen die vechten voor de goede zaak.

Met het adelaarsjong als een palladium in hun midden was men zeker van de meerderheid der bevolking van Keureutoe, en zoo kon „der lustige Krieg” beginnen, met de prettige overtuiging dat men bovendien met dit alles den onpopularen T. Tjhi Bentara ook het leven nog zuur maakte.

Dus verschenen, kort na den 44sten dag, Pang Nanggroë en Pang Lateh, ook een makker van beteekenis, met eene flinke bende in de kampong waar Tjoet Meuthia met haar zoontje wachtte; men plaatste haar in een tandoe, terwijl het adelaarsjong werd toevertrouwd aan de zorgen van een tiental kawans, beproefde mannen die den jongen overal moesten bewaken en beschermen.

Het mag hier reeds nu wel even worden gezegd: zij hebben, jaren achtereen hun werk zóó goed gedaan, dat nooit één onzer brigades, die de bende van Pang Nanggroë toch herhaaldelijk hebben overvallen, den knaap ook maar te zien kreeg.

Zoo trok men naar het gebergte, aan den bovenloop der Djambo Aje, een wild maar vrij land met tallooze schuilplaatsen voor mannen die met het boschleven vertrouwd waren. Er begon nu een zware tijd, vol spanning en avonturen; Pang Nanggroë ontwikkelde vanaf September 1905 eene geweldige activiteit; de bende die aanvankelijk onder opperste leiding stond van Teukoe Ben Pira (een broeder van Tjoet Meuthia) kwam geheel onder hem toen deze in 1907 „sjahid” werd.

Pang Nanggroë was uiterst mobiel; hij was de man der verrassingen, en die waren zeer dikwijls onaangenaam voor ons. Zijn eerste succes van beteekenis was de overval van een bivak van aan de tram werkende koelies, op 6 Mei 1907. Met zijn 20 man bracht hij het bewa-

kingsdetachment een verlies toe van 2 doden en 4 gewonden en, wat erger voor ons was, hij maakte 10 onzer geweren buit met 750 patronen, plus een jachtgeweer en een Winchester-karabijn.

Dit was, om het nu maar eens duidelijk te zeggen, één der vele nederlagen welke ook wij in den kleinen oorlog leden; Pang Nanggroë gaf zijn mannen eene kandoerie (slametan) die klonk als een klok.

Men moet weten wat het voor onze troepen beteekent, één vuurwapen in handen te laten van den vijand die het morgen tegen ons hanteert. Menig commandant verliest liever een soldaat dan een geweer; dit laatste kan hem niet alleen een dozijn soldaten kosten, maar zoo'n geweer is in de oogen der Atjehers eene trofee waarom zich dadelijk nieuwe strijders groepeeren. Men draagt het overal mee, ook al heeft men er geen patronen voor.

Pang Nanggroë bleef niet lang werkeloos na zijn eerste succes; den 15en Juni overviel hij met dezelfde bende van 20 man het marschbivak te Keudé Bawang (Idi), en dit bewijst hoe vlug hij zich met z'n mannen bewoog. Het werd een nieuwe nederlaag voor ons; wij hadden 1 doode en 8 gewonden, en verloren een geweer, terwijl de bende alleen wat blanke wapens op het gevechtsterrein liet liggen, een hoop oud-roest die je in elke keudé kunt krijgen.

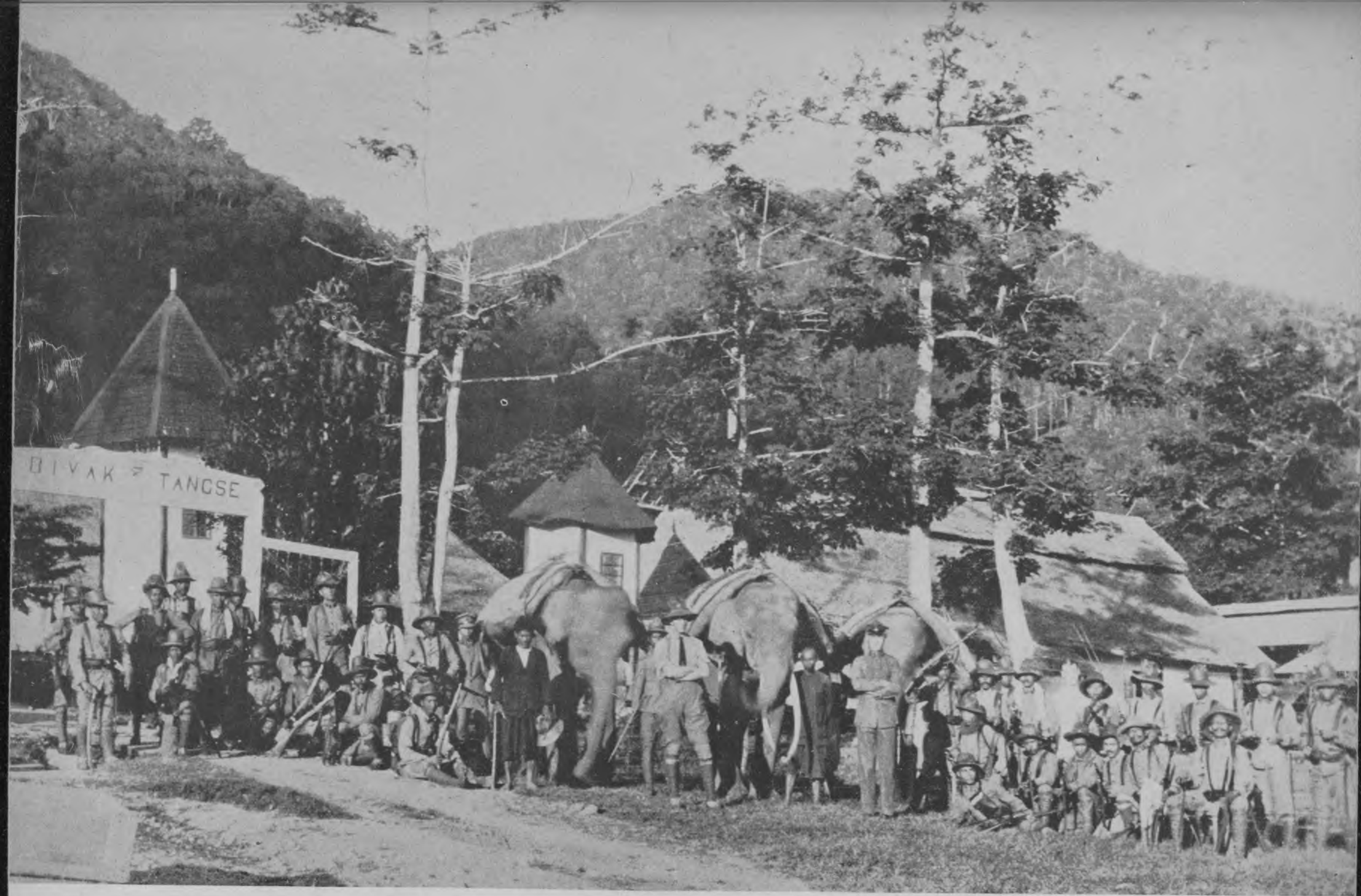
Dit nieuwe wapenfeit had den naam van Pang Nanggroë ook buiten het eigen gebied gevestigd, en hij kreeg zijn plaats in de rij der groote vijandelijke aanvoerders van dien tijd, meest oelama's die in reuk van heiligheid stonden. Het werd een miserabele tijd voor ons; de benden waren vooral in Lho Soekon, Keureutoe en verderop, zoo actief dat het heele land in spanning was. De kampongs liepen leeg, de sawah's bleven onbewerkt, en honderden mannen trokken naar het geberget. Alles kraakte in zijn voegen, en volgens officieele verklaringen stonden Keureutoe, Lho Soekon, Pasé en andere streken aan den rand van een algemeenen opstand. Het werk van tien jaren vechten scheen voor ons volkomen verloren, en het moeten prettige dagen zijn geweest voor Tjoet Meuthia, die heel Keureutoe in deining en onrust zag.

De val der grooten.

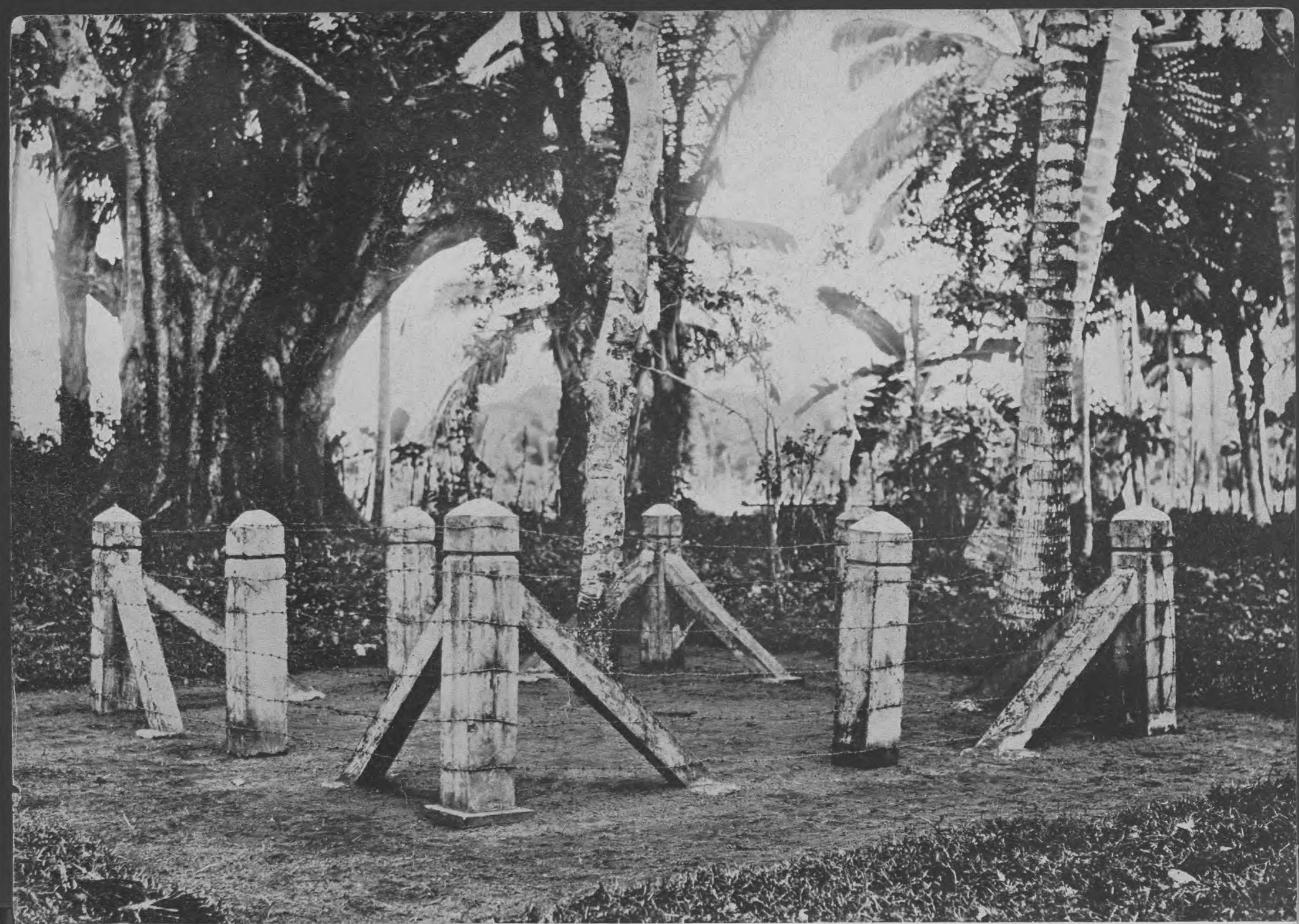
„Comme ils tombent bien.
Dans ce trajet si court de la branche à la terre,
Comme ils savent mettre une beauté dernière,
Et malgré leur terreur de pourrir sur le sol,
Veulent que cette chute ait la grâce d'un vol.”
(Rostand: „Cyrano”.)

Pang Nanggroë kon nu samenwerken met de groote figuren van het verzet, en naar zijn stem werd geluisterd. Die grooten waren allereerst: de vermaarde Paja Bakong Tengkoes (Oelama's): Tengkoes Sjech di Paja Bakong en zijn broeder Tengkoe Paja Bakong alias Tengkoe di Mata lë: de heer der bronnen.

Eerstgenoemde was vrijwel blind en had daarom den bijnaam van „Seupot Mata”, het verduisterde oog. Hij leefde als een asceet en streefde, ver boven de materie, op het geestelijke veld. Zijn „bawar” (rechte kris) met gouden handvat was gewijd in den geest van den mystieken Sjech Abdoel Kadeuë, den „heilige van het ijzer”, naar de slechts aan weinige wijze mannen bekende „eleumeë keubaj”, de ilmoe of leer der onkwetsbaarheid. Als hij, in geval van nood, deze „bawar” hief, werd hij onzichtbaar, en werden zijn belagers met verlamming

Oud bivak Tangsé: patrouille met olifantentransport.

Massagraf der dooden van de overvallen patrouille te Meurandéh Paja.

Luit. Kok, met vrijwel zijn geheele patrouille verdronken door verraad der gidsen, naar het plan dat door T. Tjhi Toenong was opgezet.

Graven van den op het zeestrand van Lho Seumawé gefusilleerden T. Tjhi Toenong, vader van het „adelaarsjong'', en van Tk. di Boeah, een zijner panglima's.

Door de djahats opgebroken trambaan.

geslagen. Zóó sterk was de „eleumeë” van dezen oude. Kon hij de dingen dezer aarde niet meer zien, zijn geest wiekte ver vooruit, en er waren tijden waarin de draden der leiding van het verzet bij hem samenkwamen. Was het, bij dit alles, niet duidelijk dat hij bij ontmoetingen met onze patrouilles altijd ontkwam, al was het soms ook op het uiterste nippertje, en dat hij zich bij onze aanvoerders den bijnaam „Jean Marteau” verwierf? Om het hoofd van dezen legendarischen oude met het verduisterde oog weefden zich de sagen als het klimop om de oude pilaren, en hij was „kramat”. Hij werd „sjahid” in October 1910, en het was Mosselman die hem tot geloofsheld maakte. Doch dit houdt verband met de historie van het adelaarsjong, en wordt straks in details besproken.

Dan was er zijn hierboven reeds genoemde broeder: Tengkoe di Paja Bakong, alias Tgk. di Mata lë: de Heer der bronnen van de Pasé, de Keureutoë en de Djambo Aje-rivieren. Zijn faam was vermoedelijk nog grooter dan die van Seupot Mata; hij was weer ten oorlog gegaan uit verbittering over het fusilleeren van T. Tjhi Toenong.

De Kompeuni heeft hem opgejaagd vanaf 1905, en twaalf jaren wist hij in de bergen en de bosschen te ontkomen aan de scherpste vervolging. Als onze jagers het hem al te lastig maakten week hij voor een tijdje uit naar het toen nog vrijwel onbekende gebied van Samarkilang en het Oostelijke Gajoeland. Bijna alle goede patrouilleleiders in die jaren hebben weleens zijn spoor gevonden; Van der Vlerk en Behrens zaten hem soms dicht op de hielen, doch altijd ontkwam hij en dit maakte de faam zijner mystieke krachten nog grooter. Men sprak over hem in de kampongs als over iemand die boven deze wereld stond.

In 1913 viel Behrens hem, bij de Aloeë Garöt, zóó snel op het dak dat zijn tulband en rozenkrans in de struiken bleven haken, als het haar van Absalom; hij werd bij dit treffen aan het been gewond. Dus was aan zijne onkwetsbaarheid blijkbaar een einde gekomen, doch niettemin hield hij zich nog vier jaren staande. En was het eigenlijk niet een toeval dat eene patrouille onder den Inlandschen sergeant Toegimin den 16en Juli 1917 door Samarkilang liep en in het bosch eene onbeduidende ladang vond, waarop twee huisjes stonden? Men schoot twee onbekende Atjehers neer; van het lijk van één hunner was het been sterk opgezet, vermoedelijk het gevolg eener vroegere verwonding. Hoewel Tgk. di Mata lë in 1913 aan het been was gewond, twijfelde men nog, toen een paar Atjehers van Samarkilang, het lijk ziende, zich met diepen eerbied ter aarde wierpen, bang voor den vloek van den doode, en uitriepen: „Tengkoe, wees niet kwaad, het was niet onze schuld.”

De vrouw van den Tengkoe herkende hem tenslotte aan zijn voetringen.

Zijn geest werkte nog lang na; uit zijn laatste volgelingen vormde zich de bekende Samarkilangbende, waarvan eerst in 1937 — twintig jaren later! — het hoofd gevangen werd genomen.

Van de andere grooten met wie Pang Nanggroë samenwerkte, noem ik nog Tengkoe di Barat: de Heer van het Westen, leerling van Tgk. di Mata lë en met diens dochter gehuwd. Tot zijn volgelingen behoorde zekere Pang Djohan, een sluw en handig gezelschap, die later bleek te zijn de gedeserteerde Menadoneesche soldaat Kamby!

Tengkoe di Barat oefende niet alleen zijn terreur uit in het Westen, doch ook in ander gebied. Hij was een Atjehsche Maarten van Rossum, die te vuur en te zwaard woedde, ook tegen zijn eigen landgenooten als dit in zijn tactiek paste.

Menigmaal hadden onze patrouilles hem bijna te pakken; het gebeurde eens dat men hem op 15 pas vóór de geweren had waarmee snelvuur werd afgegeven hij bleef ongedeerd. Op het rapport dier ontmoeting teekende Van Heutsz aan:

„Men raakt altijd, als maar een vizier wordt genomen voor korten afstand, en dan gecommandeerd: Omlaag aan !”

Men schiet a l t i j d o v e r a l l e s h e e n”.

Zijn onderaanvoerder was Pang Lateh, dezelfde die met Pang Nanggroë in September 1905 Tjoet Meuthia en het adelaarsjong van Keureutoë naar de bergen had gebracht.

Jaren heeft men op Tengkoë di Barat gejaagd, en voor hem kwam het noodlot in den loop van 1912. Behrens, pas bij de maréchaussée ingedeeld, zat hem toen met twee brigades op de hielen, en in de spits liep een voortreffelijk spoorzoeker, de Amboneesche sergeant Dambohpu. Deze vond aan de Aloer Soea „bekas” van de fourageurs der bende van den Tengkoë, en met uiterste moeite kon de brigade deze goed verborgen en deels weggewerkte sporen volgen.

Dambohpulu, een vierentwintig karaats boschlooper, liep aan de spits, voorover gebogen en turend naar den grond en de begroëing rondom. Hij was al met heel weinig tevreden; een kleine fout van de bende, en het zou in orde komen, behalve dan natuurlijk voor die bende.

De grond lag vol blaren, en het boschloopersinstinct, meer nog dan het reële zintuig, hadden hem doen opmerken dat op sommige plekken de bladeren wat vaster in den grond waren getrapt dan normaal het geval is. Dit is voldoende waarschuwing, want een dier verbergt zijn sporen in het bosch niet; dit doet alleen de mensch, en als men in het bosch een afgekapt tak ziet, of zoo, dan is dit voor een spoorzoeker evenveel waard als een authentiek bericht over den marsch der bende.

Zoo joegen de brigades achter het spoor; uit allerlei kenteekenen was duidelijk te zien dat het een dag of vijf oud moest zijn: uit den aard van het blad, en van de breuk, of van den indruk in den grond daaronder, en de scherpte van de randen van afdrucken van voeten in den bodem. Uit al zulke aanwijzingen leest men: hoeveel man er zijn gepasseerd, en wanneer. En de hemel is zeer tegen zoo’n bende als er iemand bij is met eene bekende verminking of abnormaliteit aan den voet. Eigenlijk zou zoo iemand beter thuis kunnen blijven en zich zelf van kant maken, dan nog vele dagen door het bosch te loopen met den dood op de hielen.

Heeft niet de groote Schmidt eens eene bende achtervolgd waarvan de aanvoerder een sterk naar binnen staanden teen had, zoodat de spoorzoekers het beloop van zijn vlucht van den bodem konden lezen? Het was juist alsof-ie overal een visitekaartje had achtergelaten met de aanteekening: „één dag geleden hier gepasseerd, gaande in Westelijke richting. En de komplementen.”

Fouten in de teenen of den hiel zijn zeer verkeerd, en men doet, als bendevoofd, in zulke omstandigheden beter, heel normale voeten te hebben.

Om op de achtervolging van Tengkoë di Barat terug te komen, Dambohpu had beet, en hield vast; de sporen werden elk moment jonger. Eindelijk vond hij zeer versche „bekas” in karangachtigen grond; als het zoover is maakt zich zoowel van commandant als maréchaussée’s eene nerveuze spanning meester. Men won zienderoogen op de bende die niet

veraf meer kon zijn, en liep met de grootst mogelijke snelheid, uiterst voorzichtig omdat de kans is verkeken als men zelf wordt gezien of gehoord door een vijand die steeds op zijn quivive is.

Er werd dien dag door de maréchaussée's niet gekookt, en omdat het met de levensmiddelen wat krap was geworden, zocht Behrens de 16 beste maréchaussée's uit de twee brigades, en zond de anderen naar het bivak terug.

Voor de overigen werd het tempo der vervolging nog wat sneller; het was nu eene keurbende.

Plotseling zag men rook opstijgen uit eene kleine aloer en men maakte haastig de mise-en-scène gereed voor het laatste bedrijf. De 16 man werden in drie groepen verdeeld waarvan er twee de schuilplaats, waaruit de blauwe rook opsteeg, zouden omtrekken. Er lag een waterval tusschen die plek en de maréchaussée's, en op handen en voeten kropen de mannen door de ruigte, onhoorbaar en onzichtbaar. Nu en dan sleepte men zich op den buik verder het was nog maar eene kwestie van minuten.

Beneden den waterval stonden vier primitieve hutjes, en hierin zaten, onbewust van het gevaar, Tengkoe di Barat met zijn vrouw en twee volgelingen die eveneens hunne vrouwen bij zich hadden met vier kinderen, waaronder twee van den Tengkoe.

De maréchaussée's waren voortgekropen tot terzijde en boven de hutten; toen vloog de groep onder sergeant Hanff door het beekje heen tot den waterval en liet zich, met het water, omlaag vallen, tot bij de hutten.

Hoe de schrik ook mocht zijn geslagen in den Tengkoe en zijn menschen, zij waren aan den krijg gewoon en onmiddellijk paraat. De Tengkoe nam met zijn mannen stelling tusschen de groote steenen, en direct stond zijn vrouw, een echte dochter van dit vechtersvolk, naast hem. Hij was al klaar om te schieten vóór Hanff weer op de been was; hij richtte op den sergeant en trok af, doch het schot weigerde, en het tweede ook. De wijzer van zijn leven haperde even, vóór zij voor immer zou stilstaan. Toen was de beurt aan Hanff, en zie: ook diens eerste schot weigerde. Het was bijna alsof er een oordeel boven hen hing. Intusschen schoten de andere maréchaussée's; een kogel trof den Tengkoe in den rechterarm die slap neerviel, doch hij gaf snel zijn karabijn over aan zijn vrouw en hield met zijn bruikbare linkerhand de rentjong.

Toen kwam zijn vrouw en plaatste zich vóór haar man.

.....

In den strijd spelen de verschillende fasen zich snel af; zij beroeren nauwelijks de ziel doch strijken er over heen als de wind over de rotsen. De daden, geboren uit de zucht tot zelfbehoud welke zich door oefening en routine automatisch demonstreert in de handelingen welke passen bij eene situatie die zich met verbijsterende activiteit wijzigt, volgen elkaar zóó snel en onbewust op, dat de geest achterblijft en slechts deze allesbeheerschende gedachte: doden of gedood worden, de leiding heeft.

Het is „the big game”, en eerst later, als de geest den achterstand heeft ingehaald en in kalmer tempo de leiding heeft hernomen, realiseert men zich de hoofdmomenten der situatie, als iemand die bevrijd is van eene drukkende emotie.

.....

Zoo stond de vrouw vóór haar man, toen één kogel beiden doodelijk verwondde. Hij stierf zeer vlug, en zij volgde hem een uur later.

Dit was het einde van Tengkoe di Barat, en van de andere voorname oelama's in die streek, die „sjahid" verkozen boven „mèl".

„Comme ils tombent bien", en is er één volk op deze aarde, dat de ondergang dezer heroïeke figuren niet met diepe vereering zou schrijven in het boek zijner historie?

* *

Dit waren de bondgenooten van Pang Nanggroë in 1907 en 1908, en zij allen waren kwade heeren voor hun tegenstanders. Ik schreef al dat zij het gansche land van Keureutoë, en Pasé, en Lho Soekon, aan den rand van een algemeenen opstand tegen de Kompeuni brachten. De kampongs liepen leeg omdat alle mannen naar het gebergte trokken.

Daarbij kwam dat T. Tjhi Bentara, oeléeëbalang van Keureutoë, die destijds tijdelijk uit dat land was verwijderd omdat zijn gezag na het fusilleeren van zijn halfbroer volkomen verdwenen was, in November 1907 weer in zijn oude positie werd hersteld. Dit deed den ouden haat tegen hem opnieuw oplaaien, en aller sympathie richtte zich naar het zoontje van den gefusilleerde dat nu in de bergen rondzwierf, met de militairen achter zich.

Pang Nanggroë maakte hiervan gebruik door het toen zesjarig kind plechtig te verheffen tot oeléeëbalang van Keureutoë — zij het in de bergen — en officieel hoofd der verzetspartij; de oude akte met de „tjap sikoereuëng" van den Sultan was op hem overgegaan, en men voerde hem overal mee, beschermd en bewaakt als de Arke des Verbonds bij de Israëlieten.

Ook elders in Atjeh was de toestand zeer gespannen; de vroegere pretendent-sultan wien men te kwader ure had vergund te Koetaradja te wonen, had de hand in allerlei intriges der verzetspartij. Zelfs werd eene buitenwijk van Koetaradja beschoten, en de bivaks te Seudoë en Keumala werden aangevallen.

Wel werd in Augustus 1907 de pretendent-sultan van Atjeh verbannen, doch de deining was reeds in vollen gang. Er schenen ook andere teekenen te zijn voor betere kansen der Atjehers, en door het gansche land trok eene rilling van verwachting: dat 1908 de verlossing van het juk der „kafirs" zou brengen; men predikte overal den oorlog, en de mare ging van de eene keudé naar de andere.

Op de Westkust kwamen de voornaamste oelama's bijeen op den Goenoeng Mantjang, in de Boven-Wojla. In Boven-Pidië verzamelden zich de oelama's en panglima's van Noord-Atjeh voor de bespreking der mogelijkheid eener nieuwe kans, den Kaphé in zee te jagen. Men woog de kansen, en de vurigste sprekers hadden het oor.

Het toeval wilde dat de Kompeuni weer één dier maatregelen toepaste waarmee zij in den loop der jaren bij de verzetspartij al zoo dikwijls de illusie had gewekt: dat zij niet van plan was altijd in Atjeh te blijven. In Keureutoë en Boeloh Blang Ara werden vaste infanteriegarnizoenen opgeheven en vervangen door maréchaussée-brigades. Inderdaad geschiedde dit juist met de bedoeling, de verdere oplaaiing van het verzet in die streken tegen te gaan, doch dit wilde men niet begrijpen, en er moet al iets heel vreemds gebeuren als een fanatiek oelama daaruit geen propagandamateriaal weet te halen.

Zóó was de algemeene situatie, toen Pang Nanggroë, erkend en gewaardeerd door de groote oelama's, de mannen die „kramat" en onkwetsbaar waren, den jongen T. Radja Sabi als oeléeëbalang van Keureutoë deed erkennen.

Hij en die oelama's waren geduchte vijanden wier gebied of invloed zich uitstreckte Westelijk van Lho Seumawé tot Simpang Olim, en naar het binnenland tot in het gebied van Rödjö Linggo, en Takengon in het Gajoeland. Binnen deze ruime doch vage grenzen lagen geweldige complexen bosch en bergen, welker hellingen en ravijnen nauwelijks bekend waren, evenmin als de bijna ontoegankelijke bosschen, ongerept als op den dag toen God ze schiep. Wel hadden enkele patrouilles er tochten door heen gemaakt, doch met zoo'n streep, als de houw van een zwaard in het oerwoud dat als een groen scherm de geheimen van hellingen en ravijnen verborg, had men het land nog niet leeren kennen.

De vijand kende het wel; hij wist waar de bronnen waren, en de aloers (beken), zoomede de grotten die goede schuilplaatsen boden. Ook was hij precies op de hoogte van de plekken waar mooie hinderlagen konden worden gelegd.

Pang Nanggroë, gesteund door zijn fanatieke en verbitterde vrouw, en door de aanwezigheid van het adelaarsjong, was één onzer geduchtste tegenstanders. Zijn listen grensden aan het geniale; zij konden alleen opkomen in het hoofd van iemand die voor aanvoerder in den kleinen oorlog was geboren. In zijn soort, en met inachtneming van het verschil in dimensies, was hij een Napoleon. De oud-brigadecommandant Mosselman, die met zijn brigade heel wat voetstappen in die streken heeft liggen, vertelde mij er het volgende van.

„Wij waren op patrouille tusschen Kaloë en Pendeng en maakten 's nachts gebruik van een oud bivak, waar vroeger weleens meer eene bigade had overnacht. Het geraamte van het bivak stond er nog, zoodat we alleen de tentzeilen hadden te spannen, terwijl de beren voor hun afdakjes hadden te zorgen. Het scheen allemaal dik in orde, en we lagen al heel vlug gezellig onder de tent.

Een der beren ging er nog even uit om wat droog blad en twijgen te halen voor een vuurtje, en hij vond dit alles aan den stam van één der boomen naast ons bivak. Toen hij aan die takjes peuterde, kwam er eene massa oude rommel los die als een verband om den stam zat, en daaronder toonde zich de gapende wonde eener doorkapping van den stam waarvan de spaanders zorgvuldig waren opgeruimd; terwijl de wond was „verbonden".

Hij liet alles verder zooals het was en kwam me haastig waarschuwen. In een moment hadden wij allen het knusse bivak ontruimd en snuffelden rond. Wij vonden de spanrottans, die het gevaarte boven ons in evenwicht hielden. Tusschen twee zware boomen was een net van rottan gespannen, groot genoeg om eene colonne van twee brigades te bedekken. De stammen waren tot op een spaanderdikte doorgeschneden; ze werden alleen overend gehouden door andere rottans die als tui-touwen dienst deden. Twee kappen daarin door een verscholen vijand, of een onvoorzichtigen maréchaussée, waren voldoende om het heele gevaarte omlaag te doen storten. Wij namen, nadat we ons veilig hadden opgesteld, de proef op de som; het was als een donderslag die de aarde deed trillen, voorafgegaan door het scheurend gekraak der zware kruinen. Een boom viel in de lengterichting op ons bivak; er zouden, waren wij onder de tentzeilen gebleven, dien avond twintig flensjes onder hebben gelegen in plaats van twintig brave en goed geluimde maréchaussée's.

Van den weeromstuit werden alle boomen in de buurt geïnspecteerd, en de goede beer

kreeg voor z'n waarschuwing een heel pakje tabak van Nelle. Zulke belooningen in de rimboe houden er bij die menschen den moed in.

Deze trucs waren juist iets voor Pang Nanggroë, en hij heeft ons nog wel op meer geraffineerde trachten te tracteeren.

Een andere hinderlaag was door hem als volgt gearrangeerd. Er stond in een verlaten gehucht ten Zuiden van Matang Raja een onbewoond groot huis met zware balken en gebinten. Pang Nanggroë liet er tikars en andere ligmatten in leggen, en alles klaar zetten wat den indruk wekte dat daar een compleet Atjehsch fuifje in gang was. Het eten stond in schotels, en zelfs waren de schaaltes met Atjehsch gebak niet vergeten. Alles zeer echt en heel lekker, en het was, of hier een goed gehumeurd bendevoofd een festijn had aangericht naar den maatstaf der „peuët ploh peuët”: de vier en veertig gerechten, welke de zeer complete rijsttafel vormen.

Het zou een feestmaal in den avond zijn, en dus brandden er een paar lampjes; ook lagen er wat blanke wapens en oude kleeren, juist alsof ze er waren achtergelaten door in groote haast gevluchte personen.

Wat echter niet zoo vlug te zien was: alle balken en het gebinte van het huis waren bijna geheel doorgezaagd en met rottans verbonden aan het trekwerk buiten. Nu moest er nog alleen maar eene brigade zijn die in dat huis kwam, en zich daar met de makanan ging occupeeren, dan zou de vijand wel voor de rest zorgen.

Dus kwam er in het bivak bericht: alsdat Pang Nanggroë dien nacht in dat huis een fuif zou houden met z'n bende, en men is geen „baas” van een goede brigade maréchaussée als men daar niet vlug op afstevent. Twee brigades trokken er op uit, doch zij stonden onder een paar dier oude, in de wol geverfde maréchaussée-sergeanten die al een jaartje meetipelden en alle berichten voorzichtig op hun mérites afwogen. En dan werkte bij hen nog zooiets als een zesde zintuig, dat dadelijk automatisch begon te functionneeren als er iets aan den knikker was. Het zijn geen menschen met wie je makkelijk een loopje neemt, althans in de rimboe. Dus namen zij onmiddellijk, omdat hun zesde zintuig kriebelde, den Atjeh, die het bericht bracht, mee, de armen gebonden met de „maréchaussée-lus”, waarvan het eind vastzat aan den koppelriem van den achter hem loopenden maréchaussée, die de vlijmscherpe punt van zijn klewang klaar hield in de richting van den onderkant van het linker-schouderblad. Heeft zoo'n gids booze bedoelingen, bijv. om een troep nuttige soldaten naar een hinderlaag te brengen, dan zal hij, vlakbij het kritieke punt, plotseling in het donker met een reuzensprong in de struiken verdwijnen. In het onderhavige geval, aan de maréchaussée-lus en met het staal tegen den rug, was de positie van een gids die een vuil streekje in den zin had, onprettig, om niet te zeggen ongezond.

Enfin, de brigades kwamen in de buurt van het huis, en daaruit hoorden zij plots een waarschuwingskreet opklinken. Die kreet hoorde bij de operette, en moest dienen om de brigades te doen gelooven dat de vijand er bij hun komst haastig van door ging. Dan zouden de militairen — dat was opgelegd — in het huis gaan, op de lekkernijen aanvallen . . . buiten zouden een paar Pangs de rotan-tali's doorkappen, alles zou ineensinken, en dan kon de bende die in de struiken voor het huis klaar stond, met klewang en rentjong het geval verder afwerken. Het zou niet eens zoo moeilijk gaan omdat de brigades onder balken en stijlen zouden liggen, in groote verwarring.

Maar nu begon het zesde zintuig van den „baas” weer opnieuw te functionneeren, en het werkte op „dreigend gevaar”, als een rood lampje op een spoorbaan.

Die waarschuwingskreet uit het huis was echt, maar nu had de „baas”, onmiddellijk daarna, graag nog wat lawaai in de struiken gehoord, zooals Atjehers maken als zij bij eene overval-
ling naar alle richtingen uit elkaar stuiven. Dat geplas in het bosch was er echter niet, en de „baas” voelde zich te kort gedaan. Dus gaf hij snel zijn printah: anderhalve brigade blijven buiten staan en maken front naar het bosch, dus met den rug naar het huis. Slechts een halve brigade naar binnen om het huis te doorzoeken. In „no time” stond ieder op z'n plaats, de klewang in de hand, de vinger aan den trekker van de karabijn.

De gids moest hurken op het pad, nog altijd aan de „lus”, en achter hem zat de maréchaussée, die nu ook vol argwaan was zoodat de punt van z'n klewang dicht bij dat linkerschouderblad van den gids zat. Zoo was ieder klaar voor de dingen die komen gingen.

Dat waren de volgende:

De halve brigade ging naar binnen, en wie zal het een maréchaussée die pas een flink eind heeft geloopt, aanrekenen als-ie bij het zien van al die smakelijke gerechten in een leeg huis — de wanden waren nog niet opgetrokken — dadelijk toetast? Dit is, zegt hij, in den krijg „saja poenja kompeteer”.

Buiten was alles nog stil; de twee sergeanten doken wat dieper naar den grond in scherpe aandacht; ze roken dat er iets in de lucht zat en dat het donkere bosch om hen heen een of andere verrassing verborg.

Terwijl naar buiten het schimmenspel der in het licht van de lampjes rondlopende soldaten speelde, werden op korten afstand door de Atjehers de trek-rottans gekapt en met een angstwekkend geraas donderde het heele samenstel van doorgezaagde balken en gebinte naar beneden, onder het geschreeuw der smullende soldaten. Boven al dit lawaai uit raasde het gekraak van een salvo uit de geweren van den vijand, die luid gillend uit het bosch aanstormde.

Op den grond zat nog de gids, en achter hem de maréchaussée, die uit enkele nerveuze bewegingen van den man vóór hem voelde dat de ontknooping naderde, en toen deze, bij het kraken van het salvo, eene poging deed om zich te bevrijden, drong bijna automatisch de klewang hem onder het schouderblad in het hart.

Ook de repeteerkarabijnen der brigade begonnen met het fluiten van het oude lied, en met achterlating van eenige dooden trok de bende haastig af. De profeet had een groot deel van hun plan met zijn zegen gekroond, doch alleen het laatste bedrijf niet; dit was voor ons.

De brigades ruimden de ravage in het huis op, en haalden er een stuk of wat soldaten uit die een brok hout op het lichaam hadden gekregen. De „baas”, zeer in zijn nopjes over den goeden afloop, had te constateeren dat de meesten der smullers aan de lekkernijen, allerlei kneuzingen hadden, en sommigen een paar gebroken ribben.

Maar dat mag geen naam hebben, zei de baas.

„The Devils own Brigade.”

Pang Nanggroë en de groote oelama's droegen de oorlogsfakkels weer door het land, en er werden zelfs colonnes infanterie onder hoofdofficieren uit Koetaradja ter assistentie van de garnizoenen gezonden, hetgeen echter niet veel uithaalde. De commandanten waren ongetwijfeld mannen, die wat in hun bol hadden en knap waren in de theorie, doch misschien hierdoor wat onwennig in de practijk. Eigenlijk waren zij te groot voor een

kleinen oorlog en wat hieraan vastzit, en zij streefden er meer naar, een échec te vermijden dan succes te behalen.

Een guerilla-krijg is „big game”, en men moet er nu en dat wat bij wagen, soms in strijd met dierbare principes van tactiek. Als een troep al te sterk is belast met de zorg voor zijn veiligheid, dan raakt hij zijn vrijheid van beweging kwijt en wordt nogal ongevaarlijk voor den tegenstander. Hij is dan als een floretschermer, dien men omhangt met het zware masker, de dikke lichaamsbedekkingen en de buikbekleding van den sabelschermer.

Die colonnes deden oude Atjehers grinniken bij de herinnering aan de goede dagen van voorheen, toen de Kompeuni altijd in zoo groote en logge massa uitrukte en het „main prang” voor de kampong lui zoo ongevaarlijk was. Zij kleeadden er zich netjes voor aan, geurden in de kampong met hun klewang en rentjong, en gingen dan met een ouwe spuit van den een of ander in de verte een schot lossen op de colonne die in gesloten gelederen verder marcheerde, terwijl men altijd te voren wist waarheen zij ging, of niet ging. Zoo deden ook nu die groote colonnes hun geen kwaad; ze waren te log en te stijf.

Pang Nanggroë verdiende in 1907 bij onze troepen den naam van „de Watergeus”, bij eene poging, over zee met prauwen een aanval te doen op het civiel etablissement te Ildi, om daar vuurwapens te veroveren.

Behalve een paar goede slagen in Lho Soekon en Panton Laboe, meldt het lijstje van zijn daden over slechts enkele maanden, naast een paar grootere aanvallen: 2 attaques op de Atjehtram, 5 beschietingen dier tram, 2 van het bivak Lho Soekon, 5 klewangaanvallen op marcheerende patrouilles, 22 vernielingen der trambaan en 54 van de telefoon.... het was, voor een maand of drie, een heel aardige staat van dienst van Pang Nanggroë.

Intusschen had men te Koetaradja en Batavia begrepen dat, als niet onmiddellijk werd ingegrepen, het heele pacificatie-werk gevaar liep. Vooral in Lho Soekon, Keureutoë en Pasé was het noodig dat de situatie verbeterde, en het geloof der bevolking in onze macht weer werd hersteld.

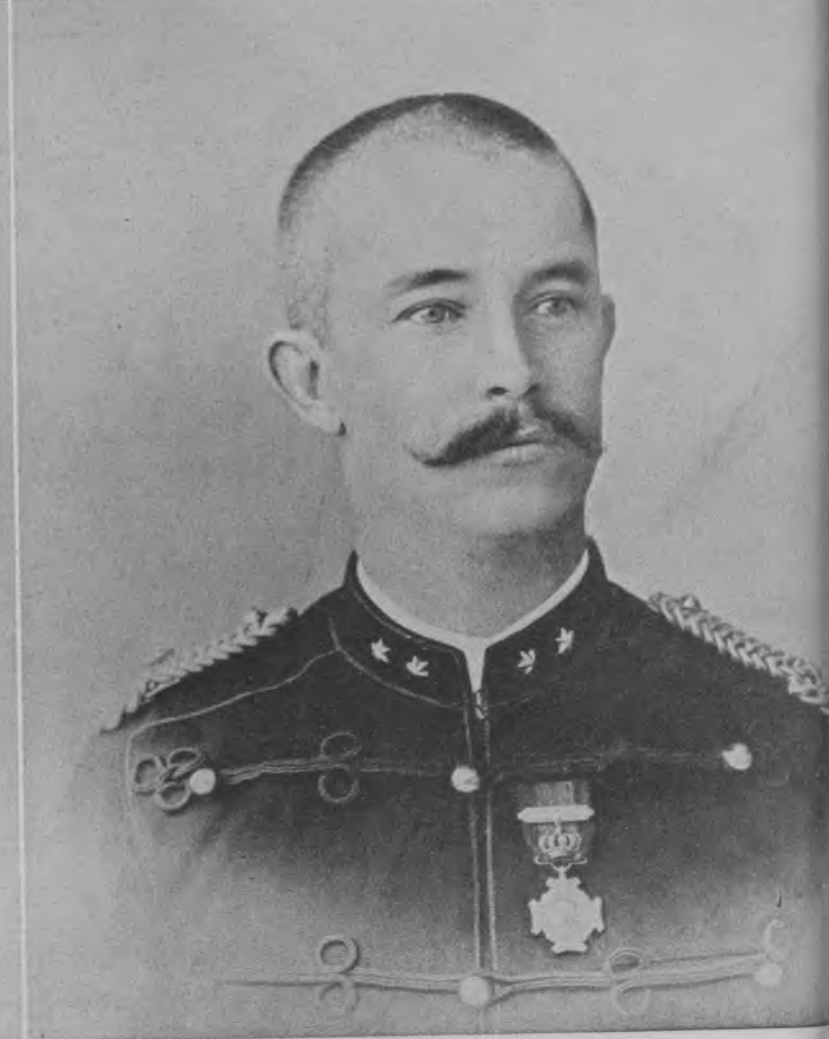
Toen besloot men, voor dit werk eene aparte colonne te formeeren. Zij zou bestaan uit het beste materiaal dat men kon vinden; de commandant zou iemand zijn, hard en ongenadig als een rots, en hij zou eene vrijwel onbeperkte volmacht krijgen.

Hij zou, ten koste van wat dan ook, de orde in die streken hebben te herstellen, en hij zou dit doen met uiterste gestrengheid. Als commandant werd Christoffel aangewezen, en hij mocht zelf zijn colonne samenstellen. Het ware niet tactisch geweest met dit werk de gewone maréchaussée's te belasten, en bovendien zouden verscheidene divisie-commandanten — Scheepens bijv. — er niet voor te vinden zijn geweest. Die wilden wel vechten, desnoods dag aan dag, maar het werk van den scherprechter lag hun niet.

Christoffel ging naar Java, waar vooral in het groote garnizoen Tjimahi zeer veel oudere maréchaussée's dienden, mannen van groote ervaring in het Atjehwerk en die een poosje in een gezond vredesgarnizoen moesten blijven, doch er nu weer schoon genoeg van hadden en naar de rimboe terugverlangden. Zoo pikte hij er ook de beste brigadecommandanten uit, die den buik vol hadden van den dienst in een vredesgarnizoen met allerlei malligheden: zóóveel malen daags appèl, en theorie, waarvan zij minder wisten dan een milicien-korporaal (zoowat het ergste dat er is) omdat zij de practijk zoo goed verstonden. Zij waren gelukkig

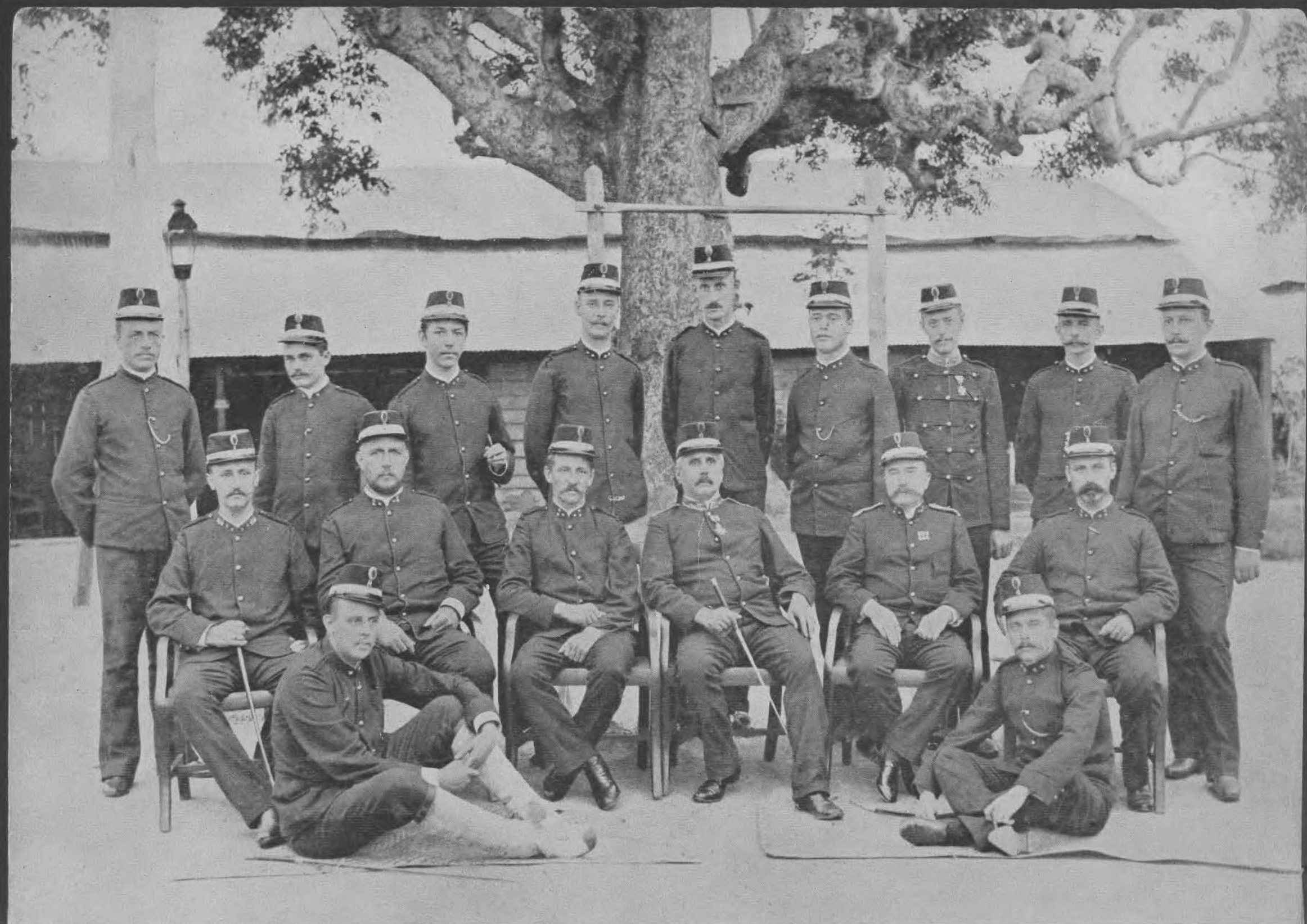
Tram, gedetailleerd na vernieling der baan door djahats.

Vier vermaarde maréchaussée-officieren; links boven: Campioni; rechts boven: Snell; links beneden: Graafland; rechts beneden: Webb.

Groep Atjeh-officiëren; in het midden luit. Visser; geheel rechts luit. Scheepens; geheel links achterste rij dominé Thenu. Verder herkent men Geertsema Beckering, Ramaer, van Goor, Gessler Verschuur en anderen.

Officiëren van den post Tjot Mantjang, in 1897.

als God in Frankrijk — zeien ze — dat ze weer naar „buiten” konden, waar geen „schermen met het geweer” bestond, en alleen de klewang zijn verstandig werk deed.

Op deze wijze stelde Christoffel zijn colonne samen, en hij gaf ze, naast de bloedvingers op den kraag van hun jas, die alle maréchaussée's hadden, nog een apart distinctief: een rooden zakdoek welken zij zich om den hals knoopten, ten teeken dat zij een ziertje bloederiger zouden optreden dan de „maréchaussée-biasa”, de gewone.

Het werd eene divisie van twaalf brigades, en zij kreeg den bijnaam van „colonne matjan”: de tijger-colonne. De vijand wist wat hem te wachten stond, hij kende den naam Christoffel, en bij het vervoer der colonne per tram naar haar bivak Panton Leubeuë, werden vóór en achter haar de rails opgebroken. Het bracht zelfs geen uitstel van executie.

Zooveel mogelijk bestond de voorste sectie der „colonne matjan” uit „boedjangs”: soldaten die vrijgezel waren en dus niets achter zich hadden, waarover zij zich het hoofd hoefden te breken, en wanneer er een enkele maal eens een ander tusschen liep, zei de „baas”: „Kapitein, geef me in deze sectie alsjeblieft een boedjang; die verlangt niet om de haverklap naar huis.”

Het is niet goed veel te vertellen van het werk der „colonne matjan”; zij had tot taak, tot elken prijs de situatie meester te worden, en het verzet te breken, en zij deed dit, systematisch en met uiterste hardheid, zooals van iemand als Christoffel te wachten was. Er werd voortdurend parate executie gehouden, en de kwaadwilligen vielen bij dozijnen.

Het werd sommigen brigadecommandanten te erg; zij vroegen terugplaatsing bij de gewone maréchaussée, zooals de toch nogal rauwe „baas” Scriwanek. En als men één der anderen, nu al oud en rustig, over die dagen spreekt, heft hij afwerend de handen even op; hij wil er niets meer van zeggen.

Men moet bij dit alles bedenken dat de toestand zeer precair was; het ging erom, haastig en scherp in te grijpen vóór de heele streek in opstand kwam, en de resultaten van tien jaren vechten verloren gingen. Men moet zulke dingen beoordeelen in het kader van hun tijd.

De schoonmaak begon in de vlakke, en zij werd summier en grondig uitgevoerd; spoedig verloor de krijg zijne populariteit bij een groot deel der bevolking, met schrik geslagen door de actie der „colonne matjan”. De hardnekkigen, en zij die wat extra's op hun geweten hadden, verdwenen naar het gebergte, waar de benden der oelama's, van Pang Nanggroë en anderen, hen opvingen.

Daarna had de wisseling in het Atjeh-commando plaats; Van Daalen werd vervangen door Swart, en ook als gevolg van het optreden der „colonne matjan” waren zulke scherpe maatregelen nu niet meer noodig. Christoffel ging heen en de colonne kwam onder Van der Vlerk; zij nam geleidelijk het karakter aan eener gewone maréchaussée-divisie, doch ondanks de verdwijning der roode halsdoeken wekte zij nog lang bijzondere vrees.

Pang Nanggroë's einde.

Hoewel het optreden der „colonne matjan” en de algemeene verscherping der militaire actie ook Pang Nanggroë schade deed, al ware het slechts omdat de stroom der vrijwilligers, en van gaven voor den oorlog tegen den Kaphé, sterk verminderden, had men dezen ouden vechtjas hiermee nog niet onder de knie. Voor hem, en Tjoet Meuthia, zouden er evenveel dagen van strijd zijn als hun aan dagen des levens waren gegund.

Hij werd nu voortdurend opgejaagd; de tijden waarin hij vrij lang in dezelfde schuilplaats kon blijven, waren voorbij. Meestal was Tjoet Meuthia bij hem; nu en dan maakte zij eens een uitstap naar de bewoonde wereld, en ze was onder de bevolking van Keureutoë altijd veilig, evenals haar zoon, die de hulde kreeg waarop hij aanspraak had.

Het gebeurde wel dat, wanneer de schuilplaatsen der bende in de bosschen door de militairen werden overvallen, de wacht die speciaal met de bescherming van het adelaarsjong was belast hem bij de eerste schoten opnam en wegdroeg, de rimboe in, en men zag dan dagenlang de bende, die her- dan derwaartsch uiteengestoven was, niet terug. Hoe dikwijls het een „narrow escape” was, nooit kregen onze troepen den jongen T. Radja Sabi te zien.

Het waren spannende dagen voor Pang Nanggroë, die uit allerlei symptomen wel kon afleiden dat zijn ster daalde; zij was in het laatste deel harer baan, om straks uiteen te spatten in bosch en moeras. Hij was in the long run ook weleens lastig voor de kampongmenschen van wie een groeiend aantal verlangde naar rust en vrede, om de eigen zaken te kunnen behartigen. De bijdragen voor de „prang sabil” begon sommigen te vervelen, evenals het herhaalde fourageeren voor de bende. En niet iedere Atjeher is een strijder voor zijn land.

Dus kwam het allengs meer voor dat men de bivaks berichten bracht omtrent zijn schuilplaats, zoodat hij na een paar vrij onaangename overvallingen door patrouilles de wijk nam in de vrijwel ontoegankelijke moerassen van Zuid-Boeah.

In Juni 1909 had men hem bijna te pakken; bij die overvalling werden drie van zijn voornaamste volgelingen gedood, doch opnieuw ontsnapte hij met zijn vrouw en den jongen, en een handvol getrouwen.

Het werd hem duidelijk dat het naar het einde liep, en de vraag : of dit „mèl” dan wel „sjahid” zou zijn, behoefde voor hem niet te worden gesteld. Het ging als op een tooneel dat wordt klaargemaakt voor de laatste akte van een drama; de werklieden en helpers gaan heen en plaatsen zich achter de coulissen, de enkele hoofdpersonen komen op, en dan is het : „halen”.

Alle brigades joegen achter hem; in Maart 1910 dreef men hem uit de moerassen aan de Djambo Ajé naar de afgelegen pepertuinen van Peutoë, en vandaar weer terug naar de moerassen. Het ging naar de laatste ronde.

Toch sloeg hij, als een aangeschoten tijger, nog geducht om zich heen, en oefende eene terreur uit onder de bevolking van Boekit Hagoe en Paja Soerian; zelfs sloot in die uiterste phase zich nog eene kleine bende bij hem aan, allen mannen die den dood tegemoet wilden gaan. Weer joeg men hem op, en den 30sten Juli 1910 overviel men eene nieuwe schuilplaats; en wederom ontkwamen hij, de vrouw en het kind.

In Augustus 1910 was zijn bende, die zonder levensmiddelen zat, gaan fourageeren in Matang Raja, waar eene patrouille haar attaqueerde. Hij verloor hierbij zijn voornaamsten oelama. En wederom — het wordt bijna eentonig — kregen onze mannen het adelaarsjong zelfs niet te zien.

Zoo werd het September 1910 en het noodlot beval : „place au théâtre”.

Den 24sten September kreeg serg. Van Slooten opdracht hem te zoeken in de Paja Tjitjem, het „Vogelmoeras”. De „baas” marcheerde nog denzelfden dag met zijn brigade door Peutoë, en hoorde van eene Atjehsche vrouw, dat onder de meunasa van Kampong Aloeë 3 lieden van

Pang Nanggroë zaten, met 2 vrouwen. Toen Van Slooten er aankwam bleken de gezochten verdwenen in de richting Boekit Hagoe, doch hoewel het nacht was en stortregende, jakkerde Van Slooten met zijn mannen verder, het bosch in tot kampong Aloeë Awé. Ook hier waren de menschen vertrokken nadat zij er eerst wat hadden gegeten.

De brigade was doodmoe en Van Slooten gaf haar wat rust, doch niet langer dan een paar uren; hij voelde dat hij won op het clubje partijgangers dat voor hem uitliep, en het was nog donker toen hij met de brigade in den ochtend van 25 September de jacht weer voortzette.

Onderweg hoort Van Slooten dat de gezochten een uur te voren van kampong Poetih zijn vertrokken; de brigade heeft flink op hen gewonnen en houdt de sporen nu stevig vast. Die voeren in het moeras, en daarin volgt men ze, zeer voorzichtig, den 26sten September. De „bekas” was erg versch, en uiterst behoedzaam ploetert men door het moeras, soms tot de armen in modder en water. Met zoo weinig mogelijk gerucht werkt men zich door de vieze en taaie vegetatie heen, en door de overal rondwoekerende wortels.

Juist op het middaguur hoort men stemmen uit een paar hutten op een droog plekje, een paar honderd meter verder; met opperste krachtsinspanning werkt men zich nog 50 meter door het boschmoeras, en dan stopt men even voor het treffen van de laatste maatregelen, omdat verdere geruischlooze besluipling niet mogelijk scheen.

Van Slooten zendt de helft zijner brigade naar rechts, terwijl hij met de andere helft de linkerflank der schuilplaats tracht om te trekken. Het bevel luidt: attaqueeren zoodra men ontdekt is.

Terwijl men aldus verder ploetert valt een maréchaussée in den warboel van wortels en takken; de luide plons alarmeert alles. Onmiddellijk snelt men nu voorwaarts, en ziet vóór zich de bende vluchten; nu en dan zendt deze een paar kogels op de brigade af, die ieder onder vuur neemt. Een vluchteling, die al op een afstand van ongeveer 200 meter was gekomen, krijgt daar zijn kogel en valt. Na eenig zoeken vindt de brigade hem dood, en de gids zegt: Pang Nanggroë.

Om de groote beteekenis van den dood van den „Watergeus” neemt men zijn lijk mede om het door de bevolking te doen herkennen. Doch van Tjoet Meuthia en den jongen geen spoor.

In de kampong herkende men het lijk; het werd begraven achter de keudé van Lho Soekon, en daar ligt het nu nog binnen eene afgedekte houten omwanding, eene „kandang”.

En daar vlak naast, ook in zoo’n kandang, rust het lijk van Pang Lateh, de energieke medestrijder van Pang Nanggroë, bij eene andere gelegenheid gesneuveld.

Zoo zijn zij in den dood weer bij elkaar, als op menigen ouden krijgstoelt.

* *

Hier schakel ik eerst het verhaal dezer overvalling in, zooals het mij is gedaan door T. Radja Sabi, het „adelaarsjong” zelf, nu een man van een jaar of achtendertig.

Hij vertelt hoe hij als kind met zijn moeder door de bende van Pang Nanggroë en Pang Lateh naar de bosschen werd gebracht, waar een aantal „kawans” met zijn bescherming was belast. Als er zware tochten in de wildernis moesten worden gemaakt welke hij niet kon volgen, dan liet Tjoet Meuthia hem in eene kampong bij vertrouwde lieden achter en zei, weenend: „Later, als alles goed is, haal ik je weer.” Dan had hij een rustigen tijd en speelde met de andere kinderen, tot de komst van militairen werd signaleerd. Zijn bewakers brachten

hem snel naar eene sawah waar het padistroo in groote hoopen was opgestapeld en waarin men een klein hol voor hem maakte dat weer met stroo werd afgesloten. Daarin bleef hij tot de militairen, na de kampong te hebben afgezocht, weer waren afgetrokken.

Toen vond men het toch beter hem een veiliger schuilplaats te geven, en voerde hem 's nachts naar de Paja Blang, waar het wemelde van tijgers. Hij huisde met zijn bewakers nu hier, dan daar, in tijdelijke hutjes, van de eene naar de andere ladang, en dikwijls was hij bij Pang Nanggroë en zijn moeder. In den loop der jaren, van 1905 tot 1910, maakte hij het harde leven in de bosschen mede met al zijn ontberingen, en hij wist tenslotte niet beter of dit was nu eenmaal het leven. Soms schoof, bij de onverwachte overvallingen door de brigades, de schaduw van den dood vlak langs hem heen.

In September 1910, bij de vervolging door de patrouille-Van Slooten, was hij in de schuilplaats van zijn pleegvader Pang Nanggroë, toen deze op een afstand van een paar honderd meter het doodelijke schot kreeg. Hij boog zich over den stervende die hem toefluisterde: „Ploeëng ladjoe dja seutot mama lon ka maté”: „Vlucht snel zoek je moeder ik ga sterven.”

Zoo stierf de Watergeus en nog vóór de maréchaussée's, die in het dichtbegroeide moeras moeilijk vooruit konden, de plek hadden bereikt waar de doode lag, klom T. Radja Sabi in een boom en hield zich daar schuil, uren achtereen tot de militairen verdwenen waren. Niet dikwijls hadden deze het „adelaarsjong” zóó dicht bij zich gehad, zonder het te weten.

Zoo werd Tjoet Meuthia, die ondanks hare veertig jaren nog altijd eene mooie en fiere verschijning was, voor de tweede maal weduwe door de kogels van den Kaphé.

Het verhaal van T. Radja Sabi gaat verder; hij praat ernstig en monotoon, nu hij weer geheel zit in die periode van strijd en leed.

Hij vertelt hoe zijn moeder weende over den dood van Pang Nanggroë, en dat zij besloot, den vermaarden oelama Tgk. di Mata lë — die eveneens nog volhardde in het verzet tegen de Kompeuni — te gaan zoeken in het gebergte; hij was de eenige die nog kon helpen nu alles haar ontviel.

En zoo trokken zij met 40 man naar het Gajoeland. T. Radja Sabi vertelt van dien zwerftocht, door bosschen en over bergen, steeds in angst voor de vervolgers, veelal zonder behoorlijk voedsel. Eindelijk kwam men aan een riviertje, de Kroeëng Peutoeë, en volgde dit, zooveel mogelijk door het water loopend om geen sporen achter te laten.

Zij wisten toen niet dat het onheil vlak achter hen was als eene schaduw; zij hadden het niet ongelukkiger kunnen treffen dan toen sergeant Mosselman, een der vermaardste brigadecommandanten uit den guerillaoorlog, den 22sten October 1910 uitrukte om eene in Lho Reuhat gesignaleerde bende op te sporen, en op den derden dag van dien tocht vlak op de versche „bekas” zat in een zijriviertje van de Kroeëng Peutoeë, hoe de vluchtelingen ook hadden getracht, de sporen te doen verdwijnen.

Doch hierover laat ik Mosselman zelf aan het woord; hier begint zijn verhaal.

* *

In Juli 1910 te Lho Soekon gekomen — aldus Mosselman — was ik in October al vrij aardig ingeloopt. Ten Noorden van de spoorbaan was ik nog niet geweest, zou er ook later heel

weinig komen. Een enkele patrouille in de kampongs aldaar, een paar tochten in de strandbosschen met rizophoren en een paar maritieme, nachtelijke zeiltochten met een poekatpauw, gevolgd door eene landing, eveneens bij nacht, op bepaalde, aangegeven punten aan de kust, en daarna wat hopeloos geploeter in de bakoe-bakoe, that's all. Dien morgen kon ik Shakespeare nazeggen: „I would, it were evening, Hall, and all well.”

In het Zuiden echter was ik al vrij goed bevriend met de modder geworden, en ook in het lagere voorgebergte en bosch was ik al goed thuis. De heele maand September was het hard aanpooten geweest. De patrouilles stoven her en der, en nauwelijks was je thuis en had je je spullen wat ontmodderd of je werd vriendelijk uitgenoodigd er weer voor eenige dagen in te duiken, want September was in 1910 Poeasa-maand, en dan liep het altijd druk in den winkel. De benden komen in de Poeasa, evenals in Pidië, afzakken uit het verre gebergte. De kawans krijgen groot verlof. De benden ontleden zich grootendeels nabij de vlakte en ieder zoekt zijn eigen weg naar kampong en familie om de vasten door te brengen en straks Lebaran, Hari Raja, te vieren.

De Leiders moeten mee, want ook zij hebben hun plichten en belangen. Graven moeten worden bezocht. Bezoeken ontvangen en gebracht. De adat stelt regels, en vooral voor hen was het van het hoogste belang hun woord en invloed te doen gelden, verschillende zaken te regelen. Slechts omgeven door de meest vertrouwden, hielden zij conferenties, gaven recepties bij nacht op afgesproken plaatsen, terwijl gedurende dien tijd de geheime plekken van de moerassen hun eene schuilplaats boden. Dan waren ook wij bij nacht en ontij op het pad, en menige Atjehsche verlofganger liep tegen de lamp, terwijl ook de kernen der benden veeren moesten laten.

Eind September of begin October — precies weet ik het niet meer — was het dus dat jaar Lebaran. Daarna komt weer de tijd, dat de verlofgangers terugkeeren uit de bewoonde vlakte, de benden zich opnieuw verzamelen op de afgesproken plaatsen en de aftocht naar de ladangs weer aanvangt. October zou voor hen een sombere maand worden, en velen zouden de ladangs niet meer terugzien. Reeds uit het feit dat zooveel loslopende „verlofgangers” tegen de karabijnen en klewangs van onze brigades optornden was af te leiden, dat er groote benden waren afgezakt, welker kernen niet heel ver uit de buurt konden zitten. Toen hoorden we dat Van Slooten in het laatst van September zoo gelukkig was geweest, Pang Nanggroë neer te leggen.

Nou, je begrijpt dat, toen Van Slooten thuis kwam, de zaak in geuren en kleuren door ons werd uitgevraagd en onderling uitgeknoeld. De klap, die hier aan de leiding der verzetspartij was gegeven, was te belangrijk geweest om zoo terloops kennis te nemen van een paar sloebers, die Van Slooten à faire had genomen. Dan wordt de zaak nog eens nader bekeken. Pang Nanggroë had als echtgenoot van Tjoet Meuthia, moeder van den rechthebbenden zoon van den in 1905 terechtgestelden Tk. Moh. Toenong, natuurlijk den grootsten invloed in dat landschap en was daardoor voor de Paja-Bakong-tengkoes van de meeste waarde. Zouden zij nu dit kind, toen ongeveer 10 jaar oud, loslaten? Hoe zou het dan gaan met den tegenwoordigen Oelée-balang, die toch geen rechthebbende was, maar een door het Gouvernement benoemde? We zouden wel gauw nieuws hooren. Tjoet Meuthia is met haar zoontje verder met de tengkoes mede getrokken en persoonlijk zou ik daarover al heel gauw nader bericht kunnen brengen. Maar daar had ik toen nog geen Ahnung van.

Patrouilles stoven uit om het succes-Van Slooten zoo mogelijk verder uit te buiten. Van alle

kanten en naar alle richtingen doken zij de paja in, maar, op een paar achtergebleven of nagekomen vijanden na, werd heel weinig resultaat verkregen. Toen hoorden wij, dat bijna de geheele maréchaussée-compagnie van Leuhong (de vroegere „colonne matjan”), per trein voorbij was getrokken naar Pantou-Leubeuë. Een paar lui van ons hadden nog gauw een praatje gemaakt met de brigadecommandanten van de „matjans” op het station. Die hadden verteld, dat ze de Djambo Ajé op gingen, er waren zware berichten.

Ze gingen achter Tengkoë di Barat en andere tengkoes. Mijn brigade was op wacht, verder was er nog maar één thuis, die morgen de wacht zou overnemen, zij was eerst gisteren thuis gekomen.

Dien avond zat ik in mijn kamer te piekeren, te combineeren en te deduceeren, precies zooals ik het van mijn groote commandanten Muurling en Kaniesz geleerd had. Ik raadpleegde mijn vele notities uit de oude en nieuwere bivakjournalen, ik bekeek de bundels stippels, die ik op mijn vergroote schets van de aanwezige kaarten had aangebracht, en ik kon maar niet begrijpen, hoe de maréchaussée van Leuhong dat heele gat naar het Westen: de bergen naar de Keureutoë-rivier kon openlaten om met man en macht naar de Oostelijke richting te trekken. Dat moesten dan toch wel heel belangrijke berichten zijn. Misschien wilden zij de terugtrekkende benden wel vóór zijn naar de Boven-Djambo Ajé, hen daar op den doortrek zoo mogelijk opvangen?

Later bleken in het stroomgebied van den rechteroever inderdaad nederzettingen van Tengkoë di Barat te zijn. Luitenant Lemaire van Lho Soekon heeft daar contact met hem gehad. Maar T. di Barat had meerdere nederzettingen en schuilplaatsen in de stroomgebieden van alle groote rivieren. De klap, hem toegebracht, lag pas enkele dagen achter ons, toen de verzameling der benden, vóór den terugtocht naar de bergen, na den Lebaran-trek, blijkbaar nog in vollen gang was. De desorganisatie, veroorzaakt door den dood van den belangrijkste medewerker voor de Keureutoë-streek, Pang Nanggroë, moest een leelijke streep hebben getrokken door de getroffen regelingen voor het bendewerk in het nieuwe tijdperk.

Vast stond voor mij, dat zij niet meer in de streek van het treffen met Van Slooten konden blijven of nog konden zijn. Het wemelde daar thans van patrouilles, maar even duidelijk scheen het mij, dat zij maar niet zoo hals over kop, konden verdwijnen zonder eerst enkele veranderingen van het programma met hun agenten in de vlakte te hebben besproken en geregeld. Te meer waar het geleden verlies in nauw verband stond met Teukoe Radja Sabil, het vorstenkind, dat zij als pand nog in handen hadden voor hun invloed in Keureutoë.

Zoo wilde er bij mij niet in, dat zij nu reeds hoog en droog op hun ladangs aan de Boven-Djambo Ajé zouden zitten. Ik moest echter wel rekening houden met de mogelijkheid, dat zij toch naar de meest nabije ladangs waren getrokken, zooals ook bij ons immers steeds gold, dat wij de laatste gezamenlijke rustplaats als onveranderlijk punt van verzamelen hadden bij mogelijk verdwaald raken van enkele maréchaussée's, bij vervolging of uit elkaar raken der brigades. Ik bleef er echter meer voor voelen, dat zij nog in het nabije Zuiden zaten tot de verschillende regelingen getroffen waren.

Later bleek ook, dat snel geloofwaardig lijkende berichten waren gezonden naar Leuhong om alvast den weg daarachter vrij te maken voor hun tocht naar de boven Keureutoë. De gidsen die onze troepen misleidende berichten brachten om ons in andere richting te lokken

hebben hun opdracht goed vervuld. Zij hebben kapitein Van der Vlerk met de „matjans” een dag of 14 laten rondlopen in de bergen ten Oosten, hem daar op een paar oude, reeds verlaten ladangs gebracht, en zodoende hadden zij zoowel den doortocht naar beneden als den terugweg voor de bende voorbereid en veilig gemaakt. Het leek mij alles zoo vreemd, want reeds vanaf het begin van mijn Atjehtijd had ik in de Poeasa-maand en met de Lebaran nog nooit een verren bergtocht zien maken.

Nòch kapitein Later, of Scheepens op Seulimeum, nòch Van der Maaten, Dart, Schröder of Dijkstra in Pidië, nòch Muurling of Kaniesz in de Gajoelanden, zonden ons in die periode op verre tochten. Dan zaten wij dag en nacht in het grensgebied om zoo mogelijk een praatje met losse zwervers te maken bij het thuiskomen of bij hun vertrek. Dan slopen wij bij nacht en ontij door de kampongs en om de huizen, waarvan bekend was dat de bewoners met de benden in contact stonden.

Overste van der Maaten voegde daarbij nog de groote Christelijke feestdagen. Paschen, Pinksteren, Kerstmis en Nieuwjaar. Dan dachten de verzetshoofden ons aan het bidden of feestvieren, doch voor het eerste waren wij te slechte Kafirs, voor het laatste te goede om het te verzuimen. Dan haalde de overste plots op alle posten onze feestgangers van den heerlijken pot met „stijf” (advocaat), vandaan, waarbij dan inderdaad vele schietgebedjes werden gepreveld, maar van eene andere soort dan die, welke de brave oelama's veronderstelden. Dan stuurde hij ons den donkeren nacht in, op belabbering, om een geheel kampongcomplex te omsingelen, en als je dan juist den avond daarna thuis kwam, zwaar vermoeid, dan hadden de administratieven en verdere noncombattanten den heelen stijfpot, waarvoor je toch ook had „gelapt” („lappen” is bijdragen in de kosten), soldaat gemaakt.

Maar om nu tot mijn Tengkoes terug te keeren, toen ik daar zoo in mijn liefhebberij van lijnenbundels en notities verdiept zat, snapte ik van dien tocht der colonne matjan van Leuhong niets, en was ik wel benieuwd naar de komende dagen en berichten. Weinig vermoedde ik toen, hoe groot het bericht zou zijn, dat ik zelf zou maken.

Den 21sten October zat de wacht mijner brigade er op, en om 6 uur werd zij afgelost door de brigade Ritter. Om 9 uur 's avonds werd ik bij den divisiecommandant geroepen, die mij vertelde, bericht te hebben ontvangen: dat in den nacht van 20 op 21 October een sterke bende was gesignaleerd, die ten Westen van Lho Reuhat het pajaterrein was ingetrokken. Ik moest er den volgenden morgen maar eens vroeg op uit voor een dag of vijf en het terrein onderzoeken. Nadat ik voor mijn brigade den afmarsch op 's ochtends om 4 uur had gesteld, ging ik op mijn kamer met de kaart mijn algemeen patrouilleplan vaststellen.

Mijn eerste reactie bij het ontvangen van de opdracht was de gedachte: als vanouds „vijf dagen in de blubber”. Alles nog eens overdenkende wat ik den vorigen avond ook reeds bepiekerd had, kwam ik echter tot de conclusie, dat, als het bericht eenige waarheid bevatte, hier wel een kans was. Het feit, dat die bende, nog in den waarnemingskring der bewoonde kampongs, naar het Westen was getrokken, gaf mij den impuls, straks in de paja maar wat Zuidelijk aan te houden, dan zou ik daar misschien wel wat ontdekken. Enfin, ik zou wel zien.

Om vier uur in den morgen vertrokken wij. Behalve mijn panglima en ikzelf had ik 16 maréchaussée's, dus telden wij 18 karabijnen. Tegen het aanbreken van den dag bereikten wij Lho Reuhat en begon ik daar eerst een praatje met den Peutoeah. In den loop van dat gesprek liet hij los, dat inderdaad een groote bende den vorigen nacht door de kampong was getrok-

ken. Er waren ook vrouwen en kinderen bij geweest; zooiets wijst altijd op een tros en is belangrijk, doordat er dan ook voormannen bij kunnen worden gedacht, waarop het groote aantal trouwens al wees. Hij noemde mij een aantal van zeker 100 man met vele geweren. Hoeveel, dat wist hij niet precies, maar hij had er wel meer dan veertig geteld.

Hoe hij dat allemaal in den donkeren nacht (want een bende houdt nu eenmaal niet graag een fakkeloptocht) zoo had opgenomen, is onder te brengen bij jagerlatijn. Ik kreeg wel den indruk dat het een sterke bende was geweest, toen ik hem verzocht een eindje mee te loopen om mij de plaats te wijzen, waar zij de kampong verlaten hadden. Inderdaad zag ik, waar het hogere terrein van de kampong eindigde en resoluut in den modder overging, een breed getrapt spoor dat zich iets verder in de begroeiing drong.

Nou, tabéh dan, burgemeester, ik zal het nou verder wel zelf uitzoeken, je bent een orang baik, een brave jongen. Hij gauw terug, lekker, dat ik hem niet verder liet meesjouwen. Ik ben nooit op dergelijk gezelschap gesteld geweest, het is steeds „Hanna oelon tepoeë”, hetgeen de Soendanees zoo heerlijk vertaalt met zijn „Doekah”, de Javaan met „Boten semerep, Dārā” en de Maleier met „tida tahoe”. Je hebt er niets aan, ze hoonen je straks thuis, hoe heerlijk ze je lieten modderen.

Ik dook dus ook maar de smurrie in langs dat karavaanspoor. Dat duurde niet lang, want spoedig gingen alle sporen in verschillende richtingen uiteen. De heeren waren als gewoonlijk gaan tirailleeren toen ze daglicht kregen, en de kunst was nu maar er achter te komen, welke der groepen die van richting en verband zou zijn. Je kunt, zolang de afwijkende sporen die van velen zijn, maar niet achter iedere richting een kleine afdeeling zenden, want dan raak je elkaar ten slotte ook nog kwijt en moet je in stede van den vijand, maréchaussée's gaan zoeken.

Zooals reeds gezegd, had ik voorkeur voor het Oosten, dus nam ik een modderspoor dat dien kant uitging. In zoo'n brij kun je niet zien of men datzelfde spoor ook teruggeloopt heeft. Het is een slappe chocolapudding, waarvan je alleen kunt zien, dat er in geroerd is. Dat bracht me tot een kalietje, waar aan den overkant niets te vinden was. De Peutoeah had mij verzekerd, dat in den laatsten tijd geen kamponglieden dit terrein hadden betreden, dus alles wat ik vond moest spoor van het wild zijn. Dat modderkreekje was tot ongeveer okselhoogte van mijn kleinste manschappen diep. Overgestoken waren de Atjehers niet, dus hadden zij het riviértje stroomaf of stroomop doorwaad. Stroomaf lag natuurlijk het kampongterrein, dus nam ik stroomop om het plekje te vinden, waar zij er weer uitgekropen waren. Er kwam een half uurtje pootjes baden, de pootjes dan wat hoog gerekend, zoodat wij eene „combination” van modder droegen. Met een handigen zwaai schuift de maréchaussée dan z'n ransel op zijn nek en ietwat gebogen als een bootwerker onder zijn baal, waadt hij rustig voort om zijn boeltje zoo lang mogelijk droog te houden. De modderbrei op den bodem is bij zulke kreekjes meestal wel gelijkmatig van diepte.

Je kunt tenslotte niet den heelen dag blijven loopzwemmen zonder een enkel gegeven van b.v. een kapje aan de overhangende oeverbegroeiing. Stop! Even piekeren. Voor Lange Pier van Friesland kon het een nat paadje heeten, maar voor vrouwen en kinderen, die immers toch ook bij die bende waren, hadden ze dan toch beslist zwemvesten of een vlotje noodig gehad. Dus hier zou het gros der bende wel niet langs zijn gegaan. Een kort stukje door zoo'n leiding, dat ging nog, maar dit werd nu een lange pakriem.

De lammelingen, die me hierheen gezeuld hadden, waren misschien waarschijnlijk alleen tot

Maréchaussée-officieren: links boven: Watrin; rechts boven: Burger; links beneden: Paris; rechts beneden: Behrens.

Maréchaussée-officieren: links boven: Ebbink; rechts boven: Geldorp; links benden: Jenae; rechts beneden: Van der Vlerk.

Darlang, de „Heer der Bergen“.

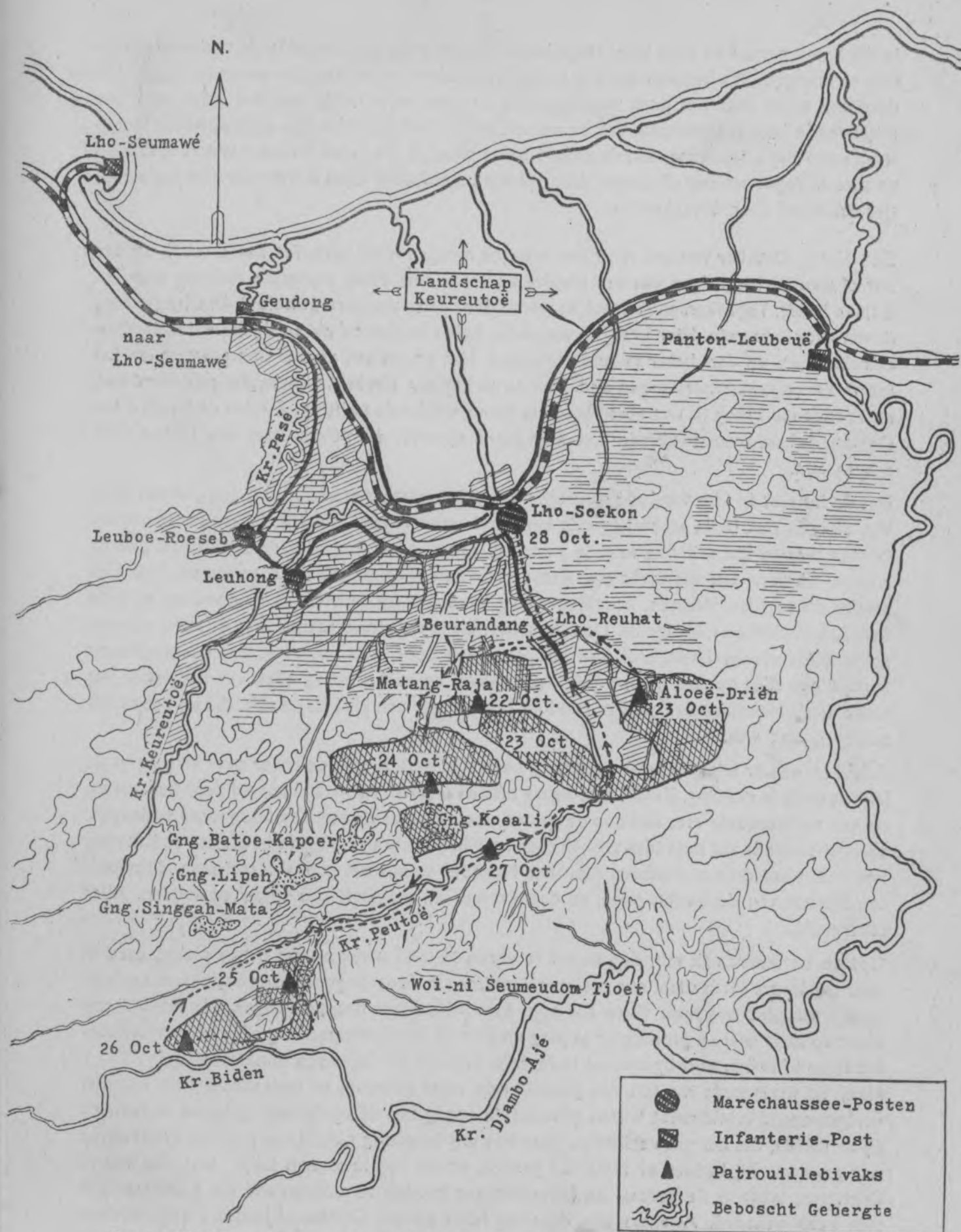

Kolonel Gosenson.

Vier vermaarde maréchaussée-officiëren: links boven: Christoffel; rechts boven: Kaniesz; links beneden: De Bruijn; rechts beneden: Schmidt

Patrouille-Mosselman, achter de bende van Tjoet Meuthia en T. Radja Sabi.

in die kreek gegaan en toen weer langs hetzelfde spoor terug, om ons in de verkeerde richting te brengen. We heschen ons dus in het wat dikkere water van den oever en baggerden daarlangs terug naar het punt van instappen en toen weer terug naar het punt waar het misleidende breede spoor zich van de andere sporen had afgescheiden. Zoo werd tot in den laten namiddag nu de eene, dan de andere bekas gevolgd. Ze lieten me maar wat ronddraaien en toen ik tegen een uur of zes een droog plekje tegenkwam, vond ik het voor dien dag wellekjes en bleef daar bivakkeeren.

Den 23sten October was het vanaf den vroegen morgen weer hetzelfde liedje, tot ik om een uur of tien bij het volgen van een nieuwe ader een wat meer constante richting naar het Zuiden kreeg. Tegenkomende kreekjes waren door de sporen overgestoken, en allengs kreeg ik wat droger terrein. Hier kreeg ik wat meer bekas te zien en waren de individueele voetafdrukken nu en dan beter te onderscheiden. Het waren een man of tien geweest, en het spoor was ongeveer twee dagen oud. Zoo nu en dan een afgekapt twijgje, dat gehinderd had, en zodoende kreeg ik wat meer hoop, te meer, omdat de richting: Zuiden en later na het Oosten, geheel overeenstemde met mijn eigen theorie, die echter later zou blijken toch mis te zijn.

Dat de lui niet in Lho Reuhat gefourageerd hadden, niettegenstaande bij den overval door Van Slooten ook in de achterliggende verblijfplaatsen vrijwel alle voorraden waren achtergelaten, versterkte mij nog in mijn meening, dat zij eerst nog naar de Boekit-paja's terug wilden. Vandaar dus die tocht met slaande trom en vliegende vendels, en masse, door Lho Reuhat en naar het Westen. Voorloopig ging het spoor op de kroeëng Peutoeë aan en deze bereikte ik met de middagrust. Deze kroeëng, die in de benedenstreek het karakter van een echte modderrivier heeft, trok een leelijke streep door mijn rekening. Een pas verlopen bandjir had alles op den bodem gelijk getrokken, en na het terugvallen van het water het thans niet geoccupeerde deel der bedding bedekt met een glad laagje slik, dat als een onbeschreven blad was.

Ik had nu echter mijn theorie voorloopig bevestigd gezien, stak de rivier over en ging in de laatst gevolgde richting, Zuid-Oost, zigzag met de uiterste opmerkzaamheid door het terrein op den rechteroever met de hoop de sporen daar terug te vinden. Die hoop werd bedrogen, en vasthoudende aan mijn idee trok ik toen naar het Oosten voorbij de bocht van de Kroeëng Peutoeë, waar deze zich scherp naar het Noorden wendt om zoo, al laveerende, de strook ten Zuiden van de Boekit-paja's te doorkruisen en mogelijk een spoor te snijden. Alles tevergeefs.

Opeens herinnerde ik mij, den avond te voren in mijn bivak op dat droge plekje, toen ik voor driekwart reeds sliep, nog zoolets als schieten in de verte gehoord te hebben, dat echter op dat moment nog maar flauw tot mijn bewustheid was doorgedrongen. Na zulke dagen komt de slaap snel en grondig als je jong en gezond bent, onverschillig of je op een behoorlijk leger of in een vochtig moeras te midden van een heirleger van muskieten ligt.

Nou, ik herinnerde me iets van geknal in de verte gisteren, en onderzocht even wie den vorigen avond schildwacht waren geweest. Ik vroeg hen of zij dat ook gehoord hadden en zij vertelden, dat het geen schieten, maar een vrij langdurig geknal van petassan (vuurwerk) was geweest. Zij hadden er niets van gezegd, omdat het „petassan sadja" was. Dat was te begrijpen, want in de poeasa- en lebaran-dagen hadden ze aanhoudend dat geknetter om zich heen gehoord. Atjehers zijn daar nog feller op dan Chinees of Javaan. Het ontsteken verwekt bij hen droombeelden van geweer en main prang. Als je in die maand een kampong

SCHETS
LHO' SEUMAWÉ EN LHO' SOEKON.

Schaal 1:400 000.
(Departement van Oorlog)

verlaat, dan kan plotseling achter in den rand die petassan knallen en de „kinderen” hebben pret als je snel omkijkt.

Goed wisten de schildwachten het niet meer, maar ze dachten dat het in de richting van Matang-Raja was geweest. Dat was voor mij weer een Stop even ! Ik vond het heelemaal niet gewoon, of petassan sadja. De Lebaran was reeds een paar weken achter den rug. Petassan kost geld en na die vreugde-dagen zijn ook alle gewone Atjehers blut. In ieder geval knettert het vuurwerk dan niet meer zoo langdurig, tenzij daar een aanleiding toe is; een feest, een kandoerie voor een of andere gelegenheid of gebeuren.

Matang-Raja lag in het Westen, in de richting van het gat achter Leuhong. Zouden zij dan toch, maar dan had ik het met mijn Zuidentheorie en mijn Boekit-paja's aan het verkeerde eind, en precies gedaan, wat zij wilden dat een eventueele achtervolger moest doen om het hun makkelijk te maken. Zij konden ook door zijn gegaan naar Beurandang of Matang-Raja, want daar konden zij verwachten, dat er weinig kans op patrouilles was. Daar konden zij gefourageerd hebben en vóór hun vertrek de kandoeri gevierd hebben voor Pang Nanggroë en de andere dooden van Boekit Hago, of ter bezegeling van nieuw getroffen regelingen, of het afscheid van de achterblijvende posten en detachementjes, of wat dan ook.

Ik was als een broekje gegaan, waar zij mij hebben wilden. Zóó hadden zij gedacht en gedaan: openlijk marcheeren door een kampong alvorens de paja in te gaan. Daar dan een doolhof leggen van kris en kras leidende sporen met een enkel in eene doorgaande richting. De Kompeunie zou wel bericht krijgen van hun doormarsch, zoo niet, des te beter. Een paar man achterblijven om een mogelijke patrouille op te wachten en op hun beurt die weer te volgen. Een enkel mannetje zou mij wel gevolgd hebben en was nu misschien reeds op weg om te berichten, dat ik met m'n brigade de Peutoë over was en in de richting van de Boekit Paja was gegaan. Hadden ze mij even een loer gedraaid? Maar als dat zoo was, dan was het misschien toch wel goed geweest, dat ik naar het Zuiden en Oosten was afgebogen. Het bericht, dat de vervolger full speed den anderen kant uit was, zou hen meer veiligheid geven en waarschijnlijk ook wat meer zorgeloosheid.

Ik stopte mijn gescharrel en trok Noordwaarts naar kampong Aloeë Drieën, die op een landtong in het grenspajagebied is gelegen. Daar betrok ik in den avond bivak en had het gewone „omong kosong” met den Peutoeah, waarbij je elkaar van weerskanten zoo'n beetje zit te verneuriën.

Ik begon over nachtelijk schieten, dat ik een paar dagen te voren gehoord had en waarom ik dezen kant was uitgekomen. Dat gaf hij dadelijk toe, maar — zei-ie — dat was verderop, in de Boekit-paja geweest. De Kompeunie had daar geschoten, maar waarom, dat wist hij niet. Hij wou me dus nog verder naar het Oosten hebben. Ik trachtte hem aan te praten, dat ik daar dan maar eens zou gaan kijken en verdween in den vroegen morgen van 24 October weer in het terrein van den vorigen dag.

Eén ding was mij duidelijk, n.l. dat ik als een haas naar het Westen moest, zonder mij daarbij nog in de kampongs Beurandang of Matang-Raja te laten zien. Als zij inderdaad dáár gefeest hadden, eergisteravond, dan waren zij gistermorgen waarschijnlijk vandaar in Zuidelijke richting naar het gebergte getrokken. De strook tusschen de vlakte en den zuidelijk daarvan gelegen bergloop der Peutoë (die daar vrijwel West-Oost stroomt), die ingenomen wordt

door de uitloopers van de Goenoeng Koeali, Batoe Kapoer en Goenoeng Lipéh, waarvan weer smalle zijwiggen naar het Noorden als landtongen in de daartusschen gelegen moerassen dringen, zou dan door de achterhoede en verkenneren nu wel verlaten zijn. Zonder me verder met het nagaan van allerlei mogelijke kleine sporen op te houden wilde ik nu snel naar het Westen komen tot ongeveer ten Zuiden van genoemde kampongs. Daar zou het dan weer scherp uitkijken moeten worden. Ik kende daar wel een paar groote doorgaande paden naar het Zuiden, naar de boven-Peutoeë en verderop, maar daar zou ik niet behoeven te zoeken, de benden nemen ze niet. Zij loopen wel ongeveer parallel daarmede, doch in het zijterrein.

Ongeveer 12 uur 's middags sneed ik het groote boschpad naar Samarkilang en tegen ééne kruiste ik een mij onbekend klein paadje, waarop sporen van talrijke menschen. Nog allemaal bij elkaar, dus waren zij hier waarschijnlijk nog in het donker van den nacht gepasseerd. Als dit van de achtervolgde bende was, zou het straks wel anders worden en zou ik wel weer puzzles krijgen.

Was het een ploeg visschers naar de boven-Peutoeë of van zoekers naar boschproducten op hun weg naar boven, die immers ook wel een kandoeri gegeven konden hebben vóór hun vertrek met offeren aan de boschgeesten, dan zouden de sporen ook straks en verderop bij elkaar blijven, en bovendien zouden die meer waarschijnlijk zoover mogelijk het groote pad gevolgd hebben. Ik volgde de zaak en inderdaad, op een open plekje, waar waarschijnlijk even gerust was, kwam weer de spreiding, zoo typisch voor een voorzichtigheidshalve uit elkaar gaande bende in de nabijheid der vlakte bij dag, eene volkomen oplossing in groepjes van enkelen.

Zou de marsch naar de vlakte zijn gegaan, dan was voor mij de beslissing moeilijker geweest, want dan bestond de kans, dat zij opgelost bleven, zich over een heel complex kampongs verspreidden en van het punt van splitsen verder ieder huns weegs gingen. Nu de trek een terugkeer naar de bergen was, werd het heel wat eenvoudiger. Zij moesten dus wel één gezamenlijk doel hebben, en voor den avond zouden zij meerendeels wel weer verzameld zijn, althans wat den tros betrof.

Bovendien had ik hier reeds meerendeels vasten boschgrond, zoodat op eenigszins natte plekken de richting beter was vast te stellen en ook eventueele terugkeer op hetzelfde spoor, tot misleiding van ons, makkelijker was te onderkennen. Bij de brigade had ik slechts één volleerd spoorzoeker, de Menadonees Wokas, een werkelijk schitterend soldaat in alle opzichten. De overigen waren meerendeels nog te jong volk, van goeden wille, maar die mij toch, vooral bij gelegenheden als deze, met weemoed aan mijn 12de brigade van de 1e divisie deden denken.

Een uurtje wilde ik wel aan nadere vaststelling besteden, maar ik wilde geen kans loopen straks zoo'n kleine sluippatrouille volkomen kwijt te raken. Ik rook hier groot wild en mijn ééne resteerende dag „vivres bij den man", liet geen tijd verknoeien meer toe. Ik nam daarom de twee meest Westelijke sporen, zette op het ééne sergeant Ribin, waarbij Wokas, en nam zelf het andere. Ik sprak af, dat wij beiden ons spoor een half uur lang zouden volgen en goed op richting zouden letten. Mijn vermoeden was, dat wij beiden met een grooten bocht wel weer naar het Zuiden zouden gaan en ongeveer parallel aan elkander zouden loopen.

Na een minuut of twintig ging het bij mij inderdaad naar het Zuiden. Ik liep met één man voorop, de rest volgde op ongeveer 50 meter. Ribin liep natuurlijk ook zoo met Wokas. Opeens meende ik iets voor mij te zien, een schim van beweging links voor mij uit. Weg

was ik weer, tegen den grond. Achter een stam richtte ik mij voorzichtig op, maar hoe ik tuurde, ik zag niets, tot ik na een minuut of wat plots achter een boomstam, een dertig meter voor mij uit, den rand van een bamboehoed zag en even later het heele hoofd van Wokas. Wij hadden elkaar ontmoet, ik maakte Ribin mijn compliment voor zijn volkomen stil marcheeren en gaf Wokas den raad voortaan, als hij weer om een hoekje wou gluren, eerst zijn hoed af te nemen, want hij had mij nog niet gezien. De zaak werd mij nu vrij duidelijk en wij keerden terug naar het punt van splitsen, waar ik een der recht naar het Zuiden voerende sporen nam en dit ging volgen.

Het terrein werd hooger en harder, wij kregen nu en dan een stukje oud, bestaand pad op ruggen, waar, indien er niet gekapt is, ook vrijwel niets te zien is op den grond. Dan wordt het opletten voor listige verlating van dat stuk, je zou dan den boel voorbij loopen. Op zoo'n pad loop je dan zoowat op de gis, en daarom ging ik met een man of zes op die stukken als een waaier voorop, een front van een meter of vijftig. Vooral langzaam en uitkijken.

Toen het gevolgde pad opeens scherp naar het Oosten week, waren wij volkomen de kluts kwijt. Links, noch rechts, was iets ontdekt en ik kon toch ook moeilijk veronderstellen, dat hun tocht naar het Oosten voerde, wéér naar den benedenloop der Peutoeë en wéér terug naar de paja's, waar ik net vandaan kwam en waarvoor zij zich zooveel moeite hadden gegeven om mij er heen te sturen. Stop even. Even piekeren. Ik was nu eenmaal op de lijn naar het Zuiden. Mijn eten gaf mij nog wel één dagje. Ik kon eerst nog wel een poosje speuren naar Zuid. Bleek dat niets gedaan, dan kon ik altijd nog hier terug komen en ter hoogte van Lho Reuhat even afbuigen om op de bon wat voorraad op te doen. Al was fourageeren zoo dicht bij huis wel vreemd voor den Peutoeah aldaar, ik zou hem dan wel trachten wijs te maken, dat ik naar Samarkilang wou, of een ander smoesje, weer naar het Westen.

In ieder geval was ik niet van plan dan naar huis te gaan, want eenmaal thuis, zou ik moeten rapporteeren en dan zouden er andere versche brigades op uit gaan. Ik had echt wild geroken en dan is een jager egoïstisch. Zuid of Oost, contact of niet, ik wilde dit zaakje zelf uitknobelen, tot ik volstrekt geen oplossing meer zou zien en deze bende ontkomen moest achten. Bovendien leek mij de arm van de figuurzaag, die zij dan getrokken hadden met een feest in de rechter-benedenbocht, toch wel wat erg lang met zoo'n groote kudde, vrouwen en kinderen niet te vergeten. Die hadden dan immers wel bij de zaag kunnen wachten.

Ik ging dus maar weer terug tot ongeveer het midden van het afgelegde, droge pad en toen aan het laveeren in wijde zigzaggen naar het Zuiden. Dat is heusch geen slippertje maken in het Haagsche Bosch of Liesbosch. Het is geen vlak terrein en het zeilen dwars op de korte hellingen zoo tusschen het gebergte met al de te doorsnijden ravijnen is geen lolletje, maar het moest, we deden het langzaam en we werden beloond. We kwamen in een ravijntje, Wokas stond plots stil, keek opmerkzaam voor zich, de armen zijwaarts half opgeheven, de wenk van „halt", en wipte toen met de punt van zijn klewang een twijg met een oud blad omhoog, sterk bevuild met een flinke sprits sirlh-speeksel.

Hij liep eenige meters terug, waar een paar steenen uit de helling staken en toonde mij daar een paar takjes van een daartusschen groeienden struik, die op ongeveer borsthoogte blijkbaar samengebundeld waren vastgegrepen als steun bij het voorzichtig passeeren van iemand. Hij voegde ze, nog steeds zwijgend, langzaam samen, en inderdaad vormde zich een

ruwe U van deels gebroken en gekneusde plekken door den stevigen greep van een vuist. Wokas demonstreerde dien greep en keek mij daarbij aan met den blik van een zuinig heer, die in een royale bui den kellner een kwartje in plaats van het gewone dubbeltje geeft.

Ik schoot in een lach, want voelde zijn antwoord op mijn opmerking over zijn bamboehoed van daar straks. Dat had hij dus zooeven reeds gezien onder het passeeren en omdat ik, toen ik er passeerde, daar geen halt hield, wist hij ook, dat het mij ontgaan was. Hij wachtte nu eenvoudig op het volgende gegeven, dat hij nauwelijks 10 meter verder reeds vond, om mij even te laten voelen, dat een student geen aanmerking moet maken tegen den professor. Inderdaad had ik hier weer een staaltje van het klare boschlezen te zien gekregen, zooals wij Westerlingen het wel nimmer meester zullen worden. Vanaf toen en met Wokas op zijn uiterste qui-vive hadden wij goed beet, en telkens moest ik de punt van zijn klewang volgen bij zijn aanwijzingen van teekens. Tot wij op rulleren grond kwamen en wij de voetindrukken weer bij bosjes voor ons hadden.

Weer op een rug gekomen, ging het breede spoor daar dwars over heen. Wokas echter week wat naar beneden af; ik hield even halt om te zien wat hij nu weer zou hebben. Iets verder wenkte hij mij en toen ik mij bij hem gevoegd had, boog hij wat ondergroei van 't bosch opzij en wees mij een spoor, in schuine richting naar het ravijn dalend, dat wij juist hadden verlaten. Dit onduidelijke spoor werd door ons gevolgd en na eenigen tijd bemerkten wij, dat zich steeds weer menschen bij dat eene spoor hadden aangesloten. Ik kreeg nu wel de overtuiging, dat ik in het zog zat van de kern der bende. Wel kregen wij nog verschillende listen te verwerken, maar tegen Wokas hadden zij geen schijn van kans.

Tegen het vallen van den avond daalde het spoor scherp naar beneden en aan het daar stroomende aloërtje vonden wij een marschbivak van 12 vluchtig gebouwde bladerhutjes, waarin naar mijn ruime schatting een dertigtal menschen bijeen was geweest. Blad der daken, kapwonden der gebruikte stijlen, asch der vuurtjes waren zoodanig, dat dit bivak den laatsten nacht, hoogstens den daaraan voorafgaanden, betrokken was geweest. De bende was hier dus nog niet in zijn geheel vereenigd. Blijkbaar waren er nog wachten betrokken op andere plekken, dan wel waren anderen, waarbij de dragers, die met hun lasten een te duidelijk spoor achterlaten, langs een anderen weg gegaan.

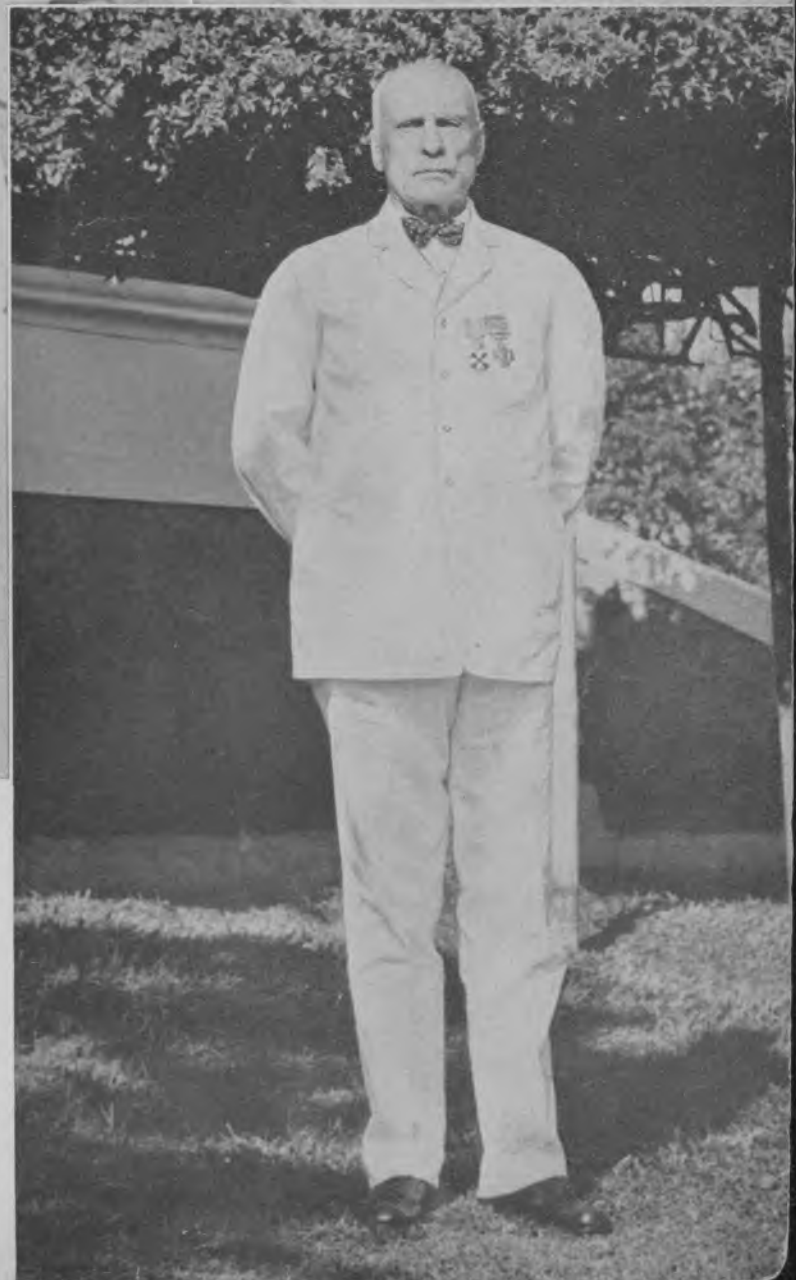
Zelf een bivak bouwen durfde ik niet; volstreekte stilte was geboden, er kon dichtbij nog een achterhoede der bende zijn. Bovendien gaf dat maar weer veel oponthoud met afbreken en pakken in den morgen. Wij schoten ons op in enkele der hutjes en het eerste kookvuurtje werd pas ontstoken toen de duisternis volkomen gevallen was. Aan dit bivak te zien, kon de bende mij hoogstens nog twee dagen vóór zijn. Ik had nog voor één dag eten, maar het was toch te gek om nu eerst naar de kampong terug te keeren om levensmiddelen te halen. Behalve het groote tijdverlies voor ik hier terug was, minstens op drie dagen te stellen, riskeerde ik, dat uit die kampong een ijlbood zou worden gezonden met eene waarschuwing aan de bende, wanneer ik mij in Matang-Raja vertoonde, komende van een verdachte richting uit het bosch en om eten te halen. Verder beteekende het drie dagen hard aanpooten door zwaar terrein voor mijn maréchaussée's, die nu reeds drie heel zware dagen achter den rug hadden. Dat zouden er dan zes zijn geworden en dáárna zou dan pas de run komen achter den dan nog weer drie dagen meer voorsprong verkregen hebbenden vijand aan.

Velen zouden dat niet meer kunnen doen, dat zag ik nu al. Bij enkelen lag reeds oververmoeienis in de oogen. Er waren ook reeds vele voetwonden. Twee dagen baggeren door zuigende modder en daarna een dag door de weeke grindbeddingen van de riviertjes in deze jonge bergformatie der grensstrook hadden de meeste voeten reeds rauw gemaakt; ook de mijne begonnen al leelijk te branden. Want dat grind is geen steengrind, het heeft wel denzelfden vorm, hetzelfde aanzicht, alleen wat grauw, doch het is als stopverf, je kneedt het vochtig of breekt het droog tusschen de vingers. Het houdt heel lang het water vast, het stopt onder de voeten, en dagenlang daarin loopen ruïneert ook de hardste voeten tot brandende rauwe klompen. Reeds gisteren en dezen avond nog moest ik royaal de jodiumkwast hanteeren.

Ik voelde wel heel duidelijk, dat teruggaan tot de kampong gelijk zou staan met opgeven van mijn jacht. Ik zou vast en zeker uitvallers krijgen en daardoor gedwongen worden naar huis te gaan. Van den anderen kant bedacht ik, dat ik dien middag pas tegen éénen voor het eerst hun spoor had gevonden. Toen liepen zij nog allen bij elkaar. Dat was dus in den nacht geweest of in den heel vroegen morgen. Ik had na die ontdekking met al mijn heen en weer trekken, mijn zoeken kris en kras, met al mijn oponthoud slechts 5 uur geloopt tot ik dit bivak vond. Recht toe, recht aan het hoofdspoor gehad hebbende, zou ik daar hoogstens drie uren over gedaan hebben; dat was mijn schatting. Matang-Raja lag beslist verder dan één dag, dus toen ik, gaande naar het Westen, hun spoor had gekruist, moest dicht Noord van mij hun eerste marschbivak hebben gelegen. Ik nam aan, dat die plek twee uur Noordelijk was geweest, zoodat ik bij een verder eenigszins duidelijk spoor hoogstens vijf uren voor een vollen dagmarsch van den vijand zou noodig hebben. Mogelijk hadden ook zij door al hun manoeuvres veel tijd verloren en had de kern vroeg bivak betrokken om de dekkingsafdeelingen in te wachten.

Daar wilde ik echter liever niet aan denken, in ieder geval er niet met mijn jongens over spreken. Met hen zou ik mij maar liever aan die termijnen van vijf uren houden om den moed er in te houden. Hoofdzaak was, er impuls in te brengen. Als mijn termijnen van vijf uren voor het afleggen door mij van één hunner marsch-étappen steek hielden, zou ik zulks morgen tegen elven weten. Was het huidige bivak dat van den afgeloopen nacht, dan moest ik dan ongeveer hun verblijfplaats van heden hebben bereikt en zouden zij mij dan nog slechts enkele uren voor zijn, zoodat ik hen in den namiddag zou kunnen inhalen. Al kreeg ik dan ook geen succes, in ieder geval zou er dan bij hun vlucht wel wat van hun voorraad worden weggeworpen of achtergelaten. Misschien waren zij dan wel allemaal bij elkaar en het moest dan wel heel raar loopen als ik uit de keukenkast van 60 menschen voor mijn 18 man en mijn drie dwangarbeiders geen mondvoorraad voor een dag of acht zou bemachtigen.

Maakten zij van nu af groote marschen, zoodat ik pas morgenavond hun verblijf van heden zou bereiken, ja, dan werd het beroerder. Normaal zouden mijn menschen overmorgenochtend voor het laatst kunnen koken, vanaf morgenochtend dus nog drie maaltijden. Een soldaat met een leege maag is spoedig uitgelopen en als daaraan nog eenige dagen buitengewone inspanning is voorafgegaan, gaat zoo'n retour met sprongen, zoodat ik er wel op moest rekenen, in dat geval vanaf overmorgen minstens vier dagen noodig te hebben om de twee en een half flinke marschdagen af te leggen tot de eerste kampong, waar ik weer aan eten zou kunnen komen, en dan moest er vooral geen verdere misère van zieke of andere uitvallers bijkomen. Ik had op dat gebied reeds voldoende ondervinding om mij de zaak helder voor oogen te kunnen stellen.

Luitenant Schouten, die te Lho Soekon diende toen de valsche T. Radja Sabi zich meldde.

Freiherr von und zu Egloffstein, thans 82 jaren.

Vermaarde brigadecommandanten: links boven: Mosselman; rechts boven: Stam; links beneden: Götz; rechts beneden: Heijnen.

Gevaarlijke mannen . . . een der oude brigades. De Javaansche maréchaussée, geheel rechts, behoort zeker niet tot de „amorphen met gazellenoogen”.

Gajoesche hoofden die zich onderwerpen; zij brengen suikerriet en een jongen karbouw.

Darlang en Ruempol, die zich tijdens hun verlof in Amerika als cowboys lieten klieken.

Ik heb dien avond zwaar gepiekerd eer ik tot een besluit kon komen. Tegenover dat alles stond echter, dat ik hier een reële kans in handen had, een flinke klap uit te deelen. De vijf-uren-theorie liet nog de prettigste mogelijkheid. Bovendien . . . ik had persoonlijk nog twee blikjes havermout, merk „Quaker Oats” (nadien heb ik er al mijn menschen van een voorzien), dus heelemaal zonder eten zouden we niet zijn en de weg terug was bekend.

Ik zou het er maar op wagen en gaf mijn jongens een uiteenzetting van het vijf-uren-plan, dat m.i. zeker moest slagen, terwijl ik de keerzijde der medaille maar wijselijk voor mij hield. Eenmaal beslist, gingen alle muizenissen uit mijn kop en sliep ik spoedig als een blok.

Den 25sten October waren we om vijf uur al op en aan het kokerellen. Ik had de jongens gezegd maar een half pannetje te koken en te zorgen voor zes in stede van drie maaltijden en liet ieder mij zijn rijstzakje toonen om den inhoud te controleeren. Om 6 uur in den morgen waren wij reeds op pad. Het was helder genoeg om de sporen te zien. Ik bevond mij nu reeds in het stroomgebied van de Peutoeë, volgde dit naar boven, waarbij wij vele ravijntjes moesten snijden terwijl het terrein sterk geaccidenteerd was. Om een uur of acht kwam de eerste strubbeling. We passeerden een watervalletje van een meter of twintig en een maré-chaussée had de onhandigheid daar mis te stappen en naar beneden te tuimelen. Het was een der achterste manschappen en op den doorgegeven wenk werd gestopt.

Er waren geen armen of beenen gebroken en in dergelijke gevallen neemt heel dikwijls ieder symptoom in belangrijkheid toe, in dezelfde mate als waarin medegevoel wordt getoond. Ik zei hem dus, dat hij maar flink moest aanstappen, dan zou het wel overgaan en vanavond had ik nog wel wat jodium in het fleschje voor de builen en schrammen. Als de kameraden dan wat meehelpen met vriendelijken ironischen spot, dan tippelt het stukje menschelijk opzicht wel weer mee, als het maar even kan.

Nauwelijks een goed kwartiertje verder vonden we een duidelijk zichtbaar spoor, dat zich bij het gevolgde voegde. Dat was dus de andere afdeeling, wier bivak dus ook een uur of twee hoogerop had gelegen. Het was goed 10 uur v.m. toen voor mij een groote opluchting kwam, n.l. de bevestiging van de vijf-uren-theorie. Wederom aan een klein aloërtje werd een marschbivak aangetroffen. De vijand bleek dus heel langzaam te marcheerén. Wat daarvan de oorzaak kon zijn was mij duister. Hadden zij zwaar beladen dragers? Misschien gewonden of zieken? Het laatste schakelde ik uit, want die zouden wel, goed verborgen, in de kampongs zijn achtergelaten. Ik begreep er niet veel van en eerst later zou mij de oorzaak worden opgehelderd.

Hun normalen marschduur op 8 uren stellend en verder aannemende, dat zij om pl. m. 7 uur v.m., toen hun naderend noodlot reeds een uur op weg was, waren vertrokken, kon ik dus verwachten, dat zij te 2 of 3 uur in den namiddag weer bivak zouden betrekken. Dit bivak was dat dan van den afgeloopen nacht. Ofschoon ook hier door de bende water over de vuurtjes was geworpen, was dit juist een teeken van pas verlaten zijn, daar het nu reeds vier dagen niet had geregend en de grond overigens droog was. Ook het blad der dakindekingen was nog geheel versch, en groen.

Er waren hier precies 16 pondoks van heel kleine tot wat grootere en alles bij elkaar gerekend, had hier inderdaad een zestigtal personen den nacht doorgebracht. Klaarblijkelijk had de vijand hier niet meer op vervolging gerekend, vertrouwend op zijn listige spoor-

misleidingen en waarschijnlijk op de uitgebrachte rapporten der veiligheids-afdeelingen. De bende was dus vermoedelijk hier in haar geheel vereenigd. Ik hoopte maar, dat het zoo was, want het begon met zestig man ook al welletjes te worden. Het tot nu onderhouden marschtempo zou ik, gelet op al het voorafgaande, wel niet den heelen dag kunnen volhouden, dus moest ik er op rekenen, dat ik er nog zes uren voor noodig zou hebben. Vanaf een uur of twee zou ik bovendien heel behoedzaam en gedekt moeten marcheeren om niet door eventueel uitgezette posten ontijdig te worden ontdekt.

Op de sporen werd de marsch weer voortgezet; wij kwamen om 12 uur 's middags aan de Kroeëng Peutoeë. Mijn brigade was niet opgesloten en dus wachtte ik haar in en . . . daar had je het gedonder in de glazen. Met veel gestrompel en, toen hij ons zag, met een gezicht van zeven martelaren, kwam de gevallen man, mijn rolsteentje van dat kleine watervalletje, in zicht. Hij steunde op een dikken stok en daarachter volgde in begrafenispas, dragende zijn ransel en wapens, de staart van mijn brigade met mijn dragers.

Ik was geïrriteerd en een ieder zal mij in mijn omstandigheden mijn onaandoenlijkheid kunnen vergeven. Ik zag in een visioen weer even de monterre koppen en body's voor mij van mijn jongens van de 12e brigade der 1e divisie, en de 11de van de 5de moest dat even ontgelden. Ik kon hier niet blijven. Met zwaar vermoeide maréchaussée's een tandoe te gaan sjouwen (m'n dwangarbeiders kon ik er evenmin voor geven, die hadden reeds hun volle vracht en waren ook vermoeid) en dan tevens nog een bende vervolgen, dat zou niet gaan. Ik kon het heele geval wel op mijn buik schrijven. Maar ik moest vooruit en dan doe je wel eens dingen, die je maar liever niet in een rapport detailleert.

Ik liet sergeant Ribin met 6 maréchaussée's bij hem achter en gelastte hem mijn spoor langzaam te volgen. Als de man niet meer zou kunnen volgen, dan moest hij maar in een boom een stellage maken bij wijze van uitkijkpost. Daarin kon hij dan den zieken man met twee der dwangarbeiders en de tentzeilen met mijn bagage achterlaten, en mij dan weer zoo snel mogelijk volgen met den drager van tandoe en verbandtrommel. Ik gaf hem daartoe den pertinenten last ten aanhoore van de heele brigade, om hem van alle verantwoordelijkheids-overwegingen te bevrijden. Ik hoopte — en zooals later bleek terecht — dat de „zieke" man met dat vooruitzicht wel zou kunnen loopen. Niets was gebroken, alles had ik betast, en ofschoon graag aannemende, dat zoo'n duikeling geen vermaak is, voelde ik hier een mij tot woede brengend gebrek aan wilskracht, die ik in onze omstandigheden van iederen maréchaussée mocht verwachten en eischen. Het type was mij helder en ik wist, dat ik hem niet uit een stellage in de boomen zou behoeven te halen.

Om zeker te zijn, dat de achterblijvenden niet zouden verdwalen, liet ik Wokas bij hen achter. Jammer, ik had dien jongen zoo graag zijn kans gegund en als ik hem bij mij had gehad, dan waren er dien avond nog wel meer gevallen. Voor 90 % had ik het aan hem te danken, dat we hier zoo scherp op het spoor stonden, zoo dicht bij een mogelijk succes, en nu zou hij daaraan geen deel kunnen hebben ! Voor mijn eigen geweten heb ik de geruststelling, dat ik zijn aandeel volledig in mijn rapport heb vermeld; toch heeft er voor hem zelfs geen Eervolle Vermelding op kunnen overschieten. De jongen had hem reeds meer dan eens verdiend.

Wokas keek mij alleen maar aan, schouderde zijn karabijn en ging zich model melden bij sergeant Ribin, zijn eenige demonstratie. Dat hij na mijn vertrek zijn hart gelucht moet hebben bleek mij hieruit, dat zij 's avonds na het gevecht zoo dicht achter mij aankwamen. Er is daartoe ongetwijfeld stimulans van hem uitgegaan.

Met ons tienden zetten wij de vervolging voort. Er begon, geloof ik, een unheimisch gevoel bij de zwakkere broeders te komen. In tijd van nood, leer je je makkers kennen. Even na tweeën meldden mij twee maréchaussée's, dat zij mij niet verder meer konden bijhouden en gingen er troes bij zitten. Bij al je woede voel je dan nog de kriebeling van een lach als je de aanstellerige uitbeelding van zoo'n paar stukken ellende moet aanschouwen. Ik zei maar niets meer; ook onze voeten waren rauw, ook onze maag was leeg, evengoed als de hunne. Ik wees een flink soldaat aan (weer een, die geen kans meer kreeg) en gelastte hem, ter plaatse te wachten en zich verder aan te sluiten bij sergeant Ribin. Met ons zevenen zetten wij toen den tocht voort en even schoot mij het kinderliedje te binnen van de „tien kleine negertjes, die liepen langs de wegen; één viel er in een sloot, toen bleven er nog negen". Ik was nu al aan zeven en het begon mij te benieuwen met welke legermacht ik straks zou arriveeren.

Het spoor, dat de laatste paar uren steeds, in het water loopende, de bedding van de Kroeëng Peutoeë had gevolgd, waar men de indrukken in den ook daar vrij weeken grondbodem onder het heldere water duidelijk kon zien en die alleen door een bandjir zouden kunnen worden uitgewischt, was ik tegen ongeveer drie uur volkomen bijster. Ik had Wokas niet meer, dus moest het nu verder alleen rooien. Ik was nu zoo ongeveer ter hoogte en ten Zuiden van den Goenoeng Lipéh en daar de bende ongetwijfeld op weg was naar het binnenland, kon het best zijn, dat zij hier ergens de rivier waren overgestoken. Het was nu alleen maar de kunst te weten te komen waar dat was geweest, want het verlaten van een vrij langdurig gevolgde richting werd door den Atjehschen djahat zeer dikwijls geniaal uitgevoerd. Ik ging daarom over op den rechteroever. Ik liet daar mijn mannen op een gedekt plekje rusten en trok met één man (de oude methode) het oeverbosch in.

Na een kwartiertje heen en weer scharrelen kwam ik aan een kleine zijbeek met zeer rotsachtige bedding en groote steenvlakken, waartusschen het snelstroomende water zich heen-wrong. Op een heel kleine zandbank, stroomaf van een steenplaats gelegen, zag ik een voetindruk, daar waarschijnlijk door een minder geroutineerd bendelid gezet. Nou, toen ging ik op alles letten en al gauw bleek mij, dat ook de rest der bende deze kreek had gevolgd. Men had echter in de waterarmpjes gestapt, uitsluitend op de groote steenen in de bedding. Dat er vele menschen precies elkanders stappen hadden gevolgd ontdekte ik aan de beschadiging van mos en wier op de eenigszins scherpere bovenvlakken.

Ik liet mijn volgman de anderen halen. Op de plaats waar wij de rivier waren overgestoken, werden naar maréchaussée-gebruik door ons eenige takken dwars gelegd en een ruwe pijl getrokken in het grind. Waar hij met hen het bosch weer zou ingaan, moest hij aan een boom een duidelijk merk geven voor de achterblijvers en zoo trokken wij dan ook deze aloeër op, uiterst omzichtig weer achter dit spoor aan. Als het beeld eenmaal scherp is gezien, is dat volgen van beschadigde mosbegroeiing op steenen onder helder water vrij eenvoudig. De hoofdzaak was, goed uitkijken waar zij mogelijk ook weer deze beek zouden verlaten.

Verderop verbreedde zich de bedding, en de gesteldheid werd steeds woester en meer grootsch. De grootere rotsblokken namen in aantal toe en telkens kwamen er watervalletjes van enkele meters hoogte; de spiegelgladde steenen, waarover het water stroomde, moesten met de karabijn „en bandoulière" worden beklauterd. Na zoo'n klautering de anderen even inwachtende en voor mij uit goed oplettende, nam ik pl.m. om 4 uur n.m. op eenigen afstand

voor mij, een boven en tusschen het geboomte hangenden rook waar. Even weer die kriebeling langs den rug opklimmende naar den nek, die telkens weer komt als het instinct bij den mensch zich plots op gevaar instelt. Ik dook achter een rotsblok, draaide mij om en ieder maréchaussée, die boven de klautering uitkwam, ontving mijn wenk.

Toen wij allen bij elkaar zaten liet ik hen de ransels afleggen en juist wilde ik het bosch insluipen om het terrein wat nauwkeuriger op te nemen om den besten weg voor besluiping en overval te kiezen, toen een mijner jongens riep: „di sitoe”. De richting van zijn aanwijzing uitkijkend, zag ik op pl. m. 200 meter een Atjeher in snelloop in een zijkreek verdwijnen. Dan valt er geen plan van overval meer te maken en alleen snelheid kan dan nog eenig succes beloven. „Attaqueeren!” En in den snelst mogelijken loop stormden wij alle zeven vooruit, naar de aloëer, waarin de vluchteling verdwenen was. Holderdebolder springend en vallend over de steenen, en toen in hetzelfde tempo die zijbeek in- en opgerend. Op ongeveer 150 meter van de monding werd een in aanbouw zijnd marschbivak aangetroffen, dat overhaast, met achterlating van alle voorraden was verlaten. Wat je dan brult doet er niet toe, 't is om er bij je mannen den gloed in te houden en ik snelde verder. Wat ik nog bij mij had, was van goed gehalte, doch tot dergelijke krachtprestaties waren zij niet in staat en alleen de Menadoneesche maréchaussée Mamahit, Stb. No. 68750 en de Javaansche maréchaussée, mijn kittige Malanger Tarmin, Stb. No. 71065, waren in staat geweest mij te volgen. Wij arriveerden gelijk in het bivak en stormden gedrieën verder. Na nog een 200 meter dezen ren te hebben volgehouden, kwamen wij om een scherpe bocht der aloëer tegenover eenige vijanden te staan, die op een dertig meter voor ons juist het beekje wilden oversteken. Mamahit, die toen vooraan was, wees mij op een ouden man, die, door een drietal anderen geholpen, trachtte in het bosch te ontkomen, en vuurde, waardoor de oude gewond neerstortte.

Onmiddellijk daarop brak de hel los en werden wij drieën op korten afstand, van de hellingen der oevers, in het bosch, van alle zijden, heftig beschoten. Alle drie keken wij op hetzelfde moment elkaar even aan. Gek, dat je op zulke oogenblikken zoo gelijk behoefte hebt elkaar even in de oogen te zien. Ik voor mij dacht zeker, en later zeiden ook Tarmin en Mamahit dat zij het ook hadden gedacht, dat ons einde was gekomen. Wij hebben toen betoel betoel geluk gehad. Ik jumpste in een waterkom van de bocht, achter ons de steile uitgespoelde rotswand. Tot den buik stonden we in het water, letterlijk met den rug tegen den muur.

Wij waren volkomen uitgelopen en bliezen als noordkapers. Ternauwernood konden we de karabijnen in den aanslag brengen. De kogels van de bende sloegen vóór ons in het water en tegen den achter ons gelegen rotswand, de steenscherven spatten om ons heen en tegen den rug; allemaal mis, maar ook ons geschiet was ledderum. Met onze hijgende ademhaling was geen goed gericht schot te geven. In ieder geval moesten wij eerst op adem komen en ook dan zou ik niet aanvallen, want ik wist dat wij met zijn drieën ons te midden van een groote bende bevonden. Op dit plekje konden wij, als we niet door een kogel getroffen werden, bij een aanval ons leven duur verkoopen.

De vijand was blijkbaar nog niet over zijn paniek heen en daaraan hebben wij het waarschijnlijk te danken gehad, dat wij reeds op adem waren alleer hij tot den aanval overging.

Het sein daartoe werd gegeven door een slanke, blanke vrouw, die met losgeraakte haren, met een klewang zwaaiende, gil-lend uit het bosch te voorschijn stormde. Zij viel, evenals een paar jonge mannen, die haar voorbeeld hadden gevolgd, door een schot in het hoofd getroffen, toen zij ons tot enkele meters genaderd waren.

Het even geluwde vuur barstte weer, en zoo mogelijk nog heftiger, los. Ik merkte, dat de schutters nader en nader kwamen. Het werd critiek, en nog zag ik geen mijner overige maréchaussée's verschijnen. Later zeiden zij, dat zij mij hadden gezocht! Alsof bij dat geknetter en geschreeuw nog twijfel aan de juiste plek kon bestaan. Zij zijn bij het eerste hevige geknal nabij het verlaten bivak de helling opgestoven en hebben tenslotte in den rug der schutters een heftig vuur geopend. Dat was tactiek en inderdaad, wanneer zij druppels-gewijze, één voor één, langs de aloëer waren komen opdagen, zou dat weinig indruk gemaakt hebben. Ik geloof, dat we dan allen onder den voet waren geloopten.

Toen wij alle drie stonden te vloeken in drie talen — Mamahit knetterde in Menadoneesch dialect, en van Tarmin verstond ik, tusschen zijn smeug Javaansch, meermalen de woorden „asoe” en „tjèleng” na iedere losbranding, en telkens als bij ons een kogel den loop verliet — was het muziek in onze ooren toen wij eindelijk schuin tegenover ons dat heftig snelvuur hoorden en geschreeuw van: „Madjoe, hantam marsausée!!” De vijand vermoedde toen waarschijnlijk omsingeld te worden, daar hij toch ook wel moest begrijpen, dat de Kompeunie niet drie maréchaussée's zoover het bosch inzond.

Er kwam weifeling en stagnatie in het schieten. Het ophitsende „Allah il Allah” verflauwde en toen daar opeens mijn vijf manschappen met Wakary en Sinkey vooraan uit het oeverbosch in de bedding sprongen, maakte ik van die weifeling onmiddellijk gebruik om in te stormen op het bosch vóór mij, waar ik het grootste kluwen vermoedde.

Daarvoor lag de oude man, zoeeven door de anderen gedragen en door ons vuur getroffen. Van achter een paar steenblokken sprongen twee flinke jongens op. Zij dekten met hun lichaam den gevallen, klewang en rentjong in de vuisten. Zij moesten worden neergesabeld. Ik zag, toen ik over hem heen sprong, dat die oude reeds dood was, hij lag stil en reageerde niet op het handgemeen boven zich. Wel zag ik nog even zijn gouden wapen, de vermaarde „bawar”, en het flitste door mij heen, dat hij een Hooge was. Ook de opofferende wijze, waarop hij verdedigd werd door die twee jongelui, die werkelijk een heldendood stierven, zei mij zulks reeds.

Wij hadden echter nog geen tijd om stil te staan en stormden door, het bosch in. De schut-ters daar wachtten ons niet af, slechts één man sprong van achter een boom te voorschijn met zijn klewang. Ik zie nog de groote wrat naast zijn neus, voel nog mijn impressie van een oorleelijken vent, toen ik pareerde en mijn klewang zijn hals kliefde.

Terwijl ik dit vertel, staat dat alles weer als gisteren voor mij, al is het reeds bijna 27 jaar geleden. Nog zie ik de blanke vrouw, het knappe gezicht onnatuurlijk strak door de gewel-dige emotie nu zij tot elken prijs „sjahid” wilde worden de verwilderde oogen, de haren zwierend om het hoofd, de klewang zwaaiend, op ons invliegen.

Was zij het eeuwig vluchten moe? Heeft zij — zoo dacht ik later toen ik wist wie zij was — zich geofferd om haar zoon te redden? Wij zagen niets van een kind; de jongemannen die den heilige met de doode oogen hadden gedragen, waren de jeugdigste leden der bende die wij te zien kregen.

Er is voor sommigen misschlen geen grens aan de mate van het leed dat zij dragen k u n n e n, doch wél aan dat wat zij dragen w i l l e n. Haar tweede man gefusilleerd, haar derde (Pang Nanggroë), neergeschoten; die onophoudelijke jacht, jaren achtereen door het bosch, het verschrikkelijk bestaan in de wildernis, altijd vluchtend het zal, nu het noodlot haar opnieuw trof, door haar geest hebben geflitst: „Di taqdir”: het staat geschreven; Allah, wiens naam geloofd zij, oordeelt dat het nu genoeg is, en in zijne genade geeft hij mij heden de heerlijkheid van den „sjahid”.

Was het dan niet vanzelfsprekend dat zij den dood zocht in de zekerheid der hereeniging met hen die haar waren voorgegaan. Zij nòch Pang Nanggroë waren personen van wie men later zou zeggen: „mèl”. De jongeren zouden later in de meunasa's vertellen: „sjahid in 1910”.

Ik weet niet, door wiens schot zij viel; bijna zou ik denken, door een ongelukkigen kogel uit het wilde vuur dat de overvallen bende uit alle richtingen op ons gaf, dat zich in een bundel concentreerde vóór de plek waar ik met de beide maréchaussée's stond, en dat zij kruiste toen zij op ons losstormde.

Wij hebben, vóór we opbraken, haar lijk opzij gelegd en het gewikkeld in tikars die we uit hun hutjes haalden; ik heb mijn hoofd ontbloot en even stil gestaan, om haar, over het graf heen, mijn eerbied te betuigen. Toen riep het werk ons weer; als het leven op zijn snelsten loop en diepsten gang is ingesteld, moet men indrukken gauw loslaten; men zou anders bezwijken onder hun gewicht.

Van verder achtervolgen van de rest der bende kwam toen niet veel meer. De reactie op de felle inspanning en emotie kwam, ik floot mijn zes mannen bij elkaar en we keerden terug naar de plaats van het gevecht. We zagen er uit als vodden. Ik had een paar groote scheuren in mijn kleeren, voelde overal schrammen en pijnlijke plekken, hoe ik er aan kwam wist ik niet. Zoo zagen ze er zoowat allemaal uit. Bij Tarmin was een hoek van zijn patroontasch afgeschoten, overigens waren wij als door een wonder ongedeerd. In aanmerking genomen, dat we in het hol van den leeuw hadden gestaan, was die leeuw, achteraf bezien, een vrij tam beestje geweest.

De hoofdfactoren voor ons boffen zullen wel hebben gelegen in de paniek, die over hen kwam, toen die ongeluksbode binnenrende met de mare, dat de Kompeunie er was, welke, in aansluiting met de nog versche emotie van den overval op Pang Nanggroë waarbij Van Slooten schrik en ontsteltenis onder hen had gebracht, hen het hoofd deed verliezen. Verder zagen zij dadelijk hun onkwetsbaar geacht hoofd — de oude man — neertuimelen en ook de zoo fanatiek ingezette aanval van de vrouw en twee voorvechters smoorde, voordat het tot handgemeen kwam. Na het eerste uiteenspatten werd het een wild gepaf, dat de wanorde nog verhoogde. Van eenige leiding was geen sprake meer.

Het waren op één na allen leiders, die dezen dag vielen. Hun volgelingen lieten hen in den steek, zij waren volkomen gedemoraliseerd en het feit, dat de onheilsmare al beneden in de kampons rondwaarde vóór onzen terugkeer, en vanaf het eerste gerucht de bevolking reeds

op onzen doortocht wachtte, gaf wel eenig idee op welke wijze de gevluchte volgelingen dáár hun vlucht hebben goedgepraat. Dat reeds vóór den 30sten October, blijkens het aan mijn rapport toegevoegd bericht van den civiel-gezaghebber te Idi en Bajeuën 18, te Lho Soekon 7 en te Lho Seumawé 12 leden der bende zich kwamen onderwerpen was ook wel een teeken, dat de meesten het nu welletjes vonden.

De uiterlijke kenteekenen der gesneuvelden werden nauwkeurig opgeteekend, hun kleeding opgenomen en alle voorwerpen, op hen bevonden, apart verpakt. De oude man was blind, dat bleek mij uit het grijze veld over zijn oogappels. In de op hem gevonden wapens en zegels stond den naam gegrift van Tengkoë Sjech di Paja-Bakong. In een ander zegel dien van Teukoe Blang-Pië. Ik had hier dus de hand gelegd op den generalen staf der verzetspartij, en dat gaf groote voldoening. Met een volledige, fitte brigade en gelegenheid tot besluipen, zou hier een vernietiging van het heele nest hebben plaats gehad, maar gezien de omstandigheden, mocht ik tevreden zijn.

Nu allereerst weer terug naar het door den vijand ontvluchte bivak. Hier was van alles volop. Rijst en ingrediënten als dengdeng, visch, zout, suiker, pakjes thee etc. etc. Een paar blikken „kwee Mari” (biscuit Queen Mary), die dadelijk werden geopend en met eenigen tegelijk onze hongerige monden ingingen. Een vrij groote hoeveelheid zaadpaddi werd in het water geworpen.

Nog vóór het vallen van de duisternis kwam sergeant Ribin met de achterblijvers binnen. Dat was het laatste pak van mijn hart. Zij hadden het vuurgevecht gehoord en toen wat steviger aangestapt. Hij had onderweg geen vijanden gezien. Zijn mannen waren stil, de man van den rolsteen en die van de zeere voeten, waren onder een hoedje te vangen. Wokas reageerde met geen woord op de plastische verhalen van de voorste zes. Ik greep zijn hand, drukte die warm en dankte hem voor zijn hulp. „Soedah Bapa, apa boleh boeat !” en daarmee was voor hem de zaak afgedaan. Den volgenden morgen was hij weer met hetzelfde vuur bij het werk.

Wij bleven bivakkeeren in het verlaten bivak. Ik had nu weer voor dagen speling met het eten en besloot daarom nog eenigen tijd in dit terrein te blijven. In den vroegen morgen van den 26sten October werd het terrein in wijden omtrek afgezocht, als maar in kringen, om zoo mogelijk de plaats van verzamelen en het verdere spoor te kunnen vaststellen. Dichterbij werden nog enkele bloedsporen gevonden, die er op wezen, dat ook nog anderen een souvenir onzer karabijnen hadden meegekregen. Verder was het niets meer gedaan.

De bende was blijkbaar grondig uiteengeslagen en de in alle richtingen loopende sporen konden mij geen enkel houvast geven om een nieuwe vruchtbare vervolging in te zetten. Ik was echter overtuigd, dat de lijken van zulke belangrijke hoofden niet zouden worden in den steek gelaten en dat er zeker nog wel getrouwen zouden zijn, die naar de plek van het gevecht terug zouden komen, en daarom wilde ik de omgeving nog eenigen tijd observeeren. Ik marcheerde daartoe tot op vrij grooten afstand af, en liet toen sluippatrouilles behoedzaam terugkeeren. Tegen den middag waren die allen onverrichter zake terug.

Vermoedend beloerd te worden, ging ik daarom, luid kappende in Oostelijke richting en volgde toen geruimen tijd een pad over den rug van een bergkam; in den middag liet ik mijn brigade een bivak betrekken. Met een kleine patrouille van drie man ging ik toen zelf zoo geruischloos en behoedzaam mogelijk er op uit, en het mocht mij gelukken de aloër van den

overval, nu bovenstrooms te bereiken. Deze aloër afzakkende werden nabij het gevechtsterrein vier lieden gezien, die voor ons uitliepen, doch ook ik was opgemerkt en, gewaarschuwd door een gil in het bosch, stoven zij uiteen en verdwenen in de begroeiing. Onmiddellijk renden wij hen achterna, terwijl ik mijn jongens toeriep hen zoo mogelijk levend in handen te krijgen, want ik brandde van verlangen naar inlichtingen. Wokas en Mamahit gelukte het twee hunner in te halen, doch zij moesten hen in een fel handgemeen neerslaan. De beide anderen, door Tarmin en mij achtervolgd, ontkwamen, alsmede hunne zich in het bosch bevindende posten.

Na terugkomst vond ik Wokas en Mamahit op wacht bij twee zwaar gewonde Atjehers. Met hun aan reepen gescheurde kleeding en wat ik nog in een bundeltje, dat zij schuin over den rug gebonden droegen, vond, stelpte ik zooveel mogelijk de bloeding, verbond de wonden. Eén schouder was vrijwel doorgeslagen, zoodat de long te zien was. De ander had een steek door de maagstreek dwars door tot achter, en een slag over de borst, die open gaapte. Beiden waren bewusteloos. De ééne, een magere slanke kerel, was het type van een fanatiek moslim, de ander, een zwaar gebouwd man, bijna een reus, zag er als een heel wat goediger type uit.

Toen ik den eersten met wat water en koude compressen tot bewustzijn kreeg en ik mij over hem heen boog om te verstaan wat hij mogelijk zou antwoorden op mijn vraag naar de reden zijner aanwezigheid, schold hij mij reutelend nog voor het bekende viervoetige, vette dier en spoopte mij met een laatste inspanning zijner krachten in het gezicht. Bij den ander had ik meer succes. Toen hij even bijkwam, antwoordde hij op mijn vraag: „Tjeh Tengkoë Seupot” en verloor weer zijn bewustzijn. Hier stond de Dood reeds naast hen.

Wat moest ik verder doen? Van bladeren en twijgen maakten wij een beter leger, gaven hun een betere houding voor rust, spreidden de sarong over hen heen, legden bij hun mond een goed doordrenkte, natte lap en gingen heen. De anderen zouden hen wel in hun laatste oogenblikken komen bijstaan. Ik kon niet langer toeven. Ik ging nog even het terrein ten Noorden in, vanwaar de lieden waren gekomen, doch kwam weer in dezelfde wirwar van sporen van dien morgen. Ik was ervan overtuigd, dat de overige bendeleden, na van alles beroofd te zijn en na het verlies hunner grootste hoofden, wel in de richting der kampongs getrokken zouden zijn. Zij moesten toch ook eten.

Was het nu reeds vijf dagen uitzonderlijk droog geweest, thans leek het of de natuur het scherm liet zakken over het drama. Ik kreeg een felle onweersbui en hevigen slagregen. Van sporen zou morgen niet veel meer te zien zijn en daarom nam ik het besluit nu maar terug te gaan naar mijn brigade en morgen huis toe. Hoewel in stroomenden regen, was het met Wokas bij mij niet moeilijk ons pad terug te vinden en recht toe recht aan ging het terug. Toch was het reeds donker toen wij ons bivak naderden en met fluitsignalen onze komst moesten aankondigen.

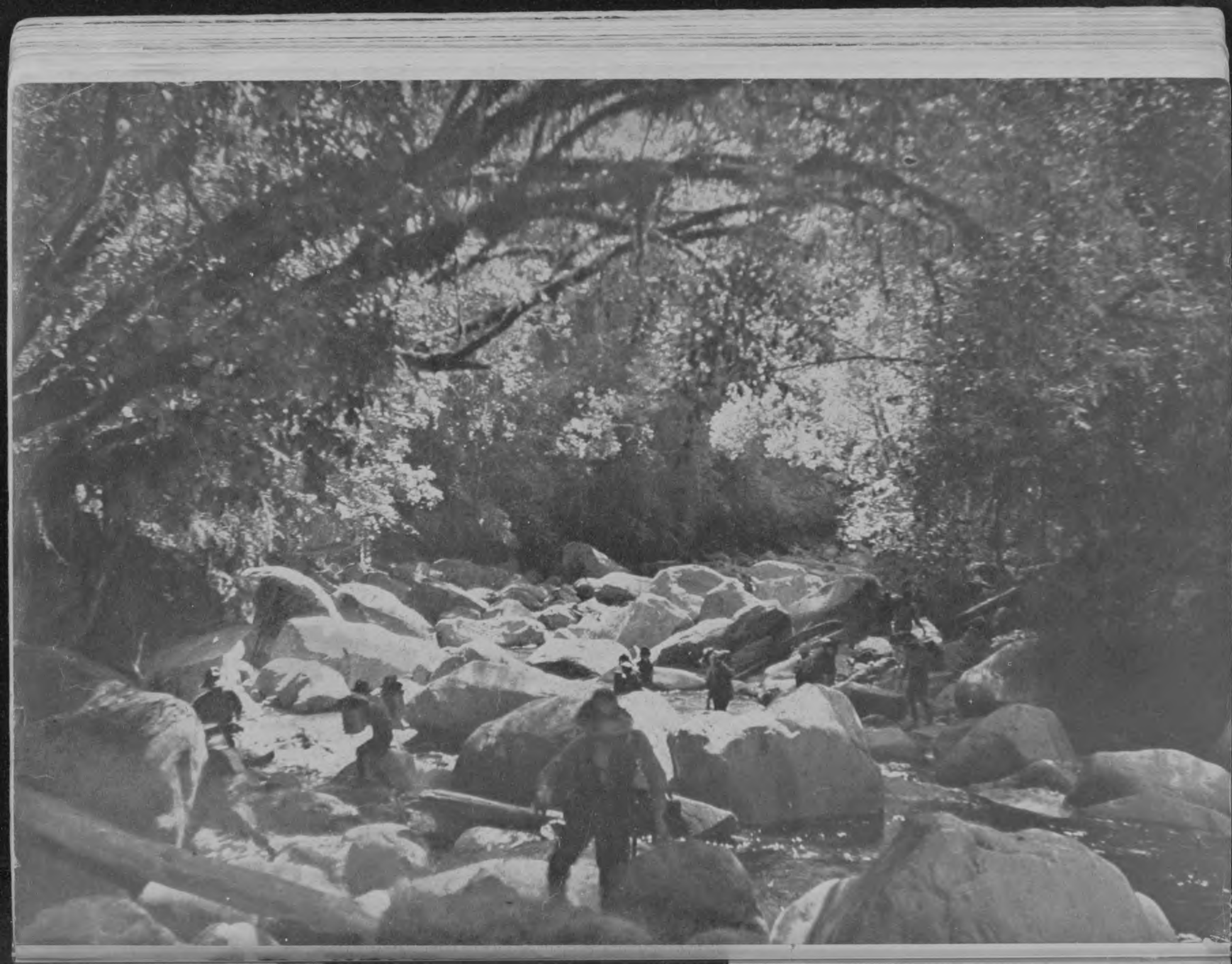
Ook dien avond hadden we weer volop te eten en er heerschte een vroolijke stemming, toen ik zei, dat we morgen naar huis zouden gaan. Men wordt hard van gemoed door jaren van oorlog en zien van veel ellende om zich heen, maar toch lag ik onder het gutsen van het water op de tentzeilen te denken aan die beide arme donders, die ik daar zieltogend in het bosch had achtergelaten. Ik hoopte maar, dat voor hen spoedig het einde was gekomen of dat nog enkele hunner kameraden den moed tot terugkeer hadden gevonden. In ieder geval zou mijn eerste weg morgen daarheen zijn.

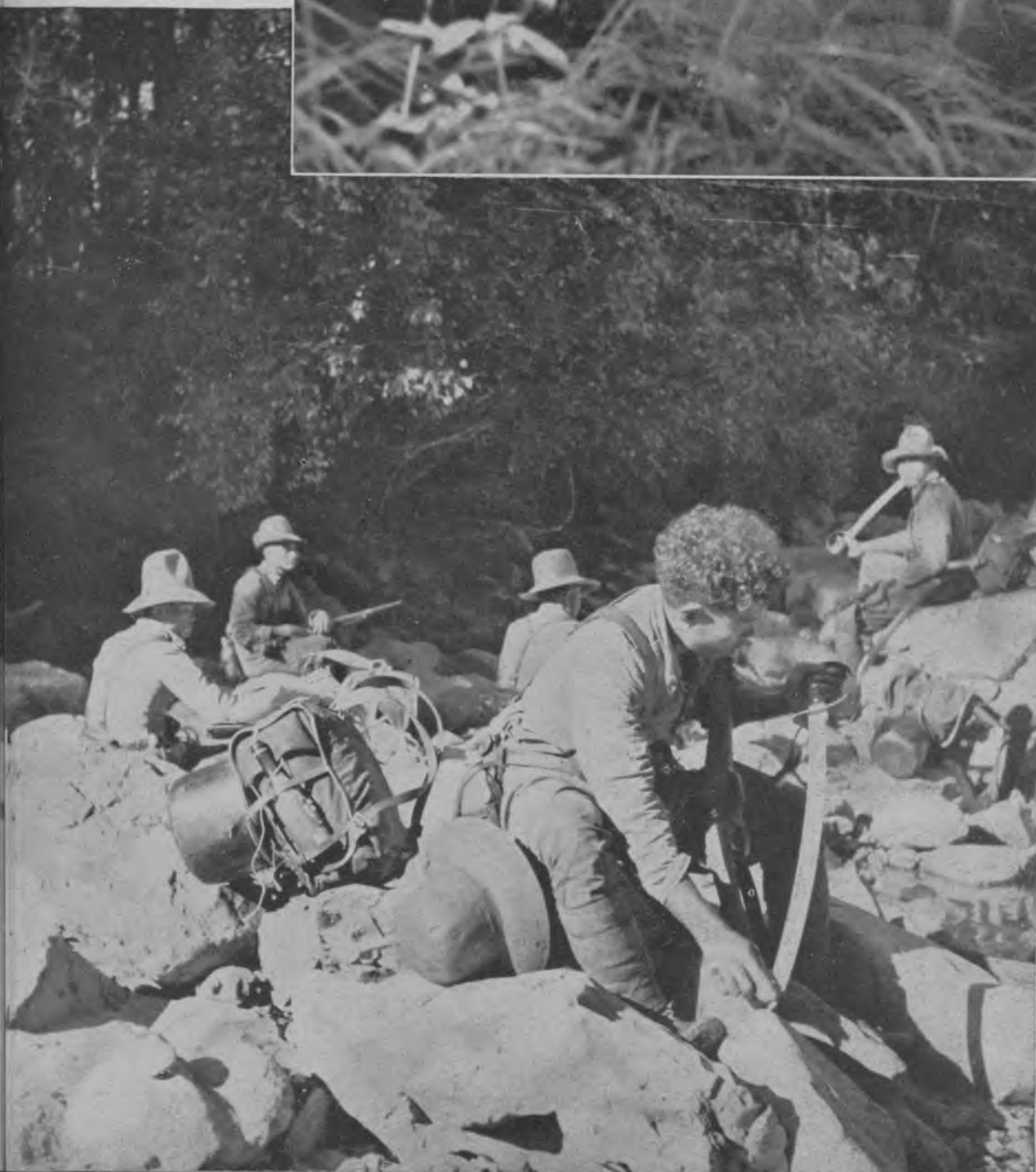
Type van een
maréchaussée.

Renjaan, maréchaussée te Blang Kedjeren:
Een man van Groot Kei.

Op den uitkijk.

Rust in de bedding.

Maréchaussée's in veroverde benteng; onder den bamboestoel twee „schietbankjes.”

27 October gingen wij weer vroeg op marsch. Eigenaardig was, dat na de aansluiting op 25 October geen enkele achterblijver meer klachten had, hoewel die er nu ten volle waren. De meeste voeten, ook de mijne waren één rauwe brij en vooral het op gang komen 's morgens was nogal pijnlijk, en het eerste gehobbel maakte een lachwekkenden indruk. Toen we het tooneel van onzen laatsten strijd bereikten, waren de beide gevallen verdwenen. Wij hadden zonder behoedzaamheid en kappende gemarcheerd. Eéns krijg je een degoût tegen verder storen van andere heilige plichten. Wij zakten verder af en vonden alle dooden verzameld en gewikkeld in de ook door ons achtergelaten tikars en matten der bende. Wij konden tellen, dat ook de beide laatsten er bij waren en ontvloten snel die omgeving, waar reeds de reuk der ontbinding hing.

Toen door naar de Kroeëng Peutoeë en recht toe recht aan den verder mij bekenden, gewonen weg. Pas des avonds betrokken wij weer bivak en den 28sten October bereikten wij om vier uur in den namiddag Lho Soekon. In het kort bracht ik mijn divisie-commandant mondeling rapport uit en toen liet hij mij spoedig gaan. Het werk zat er op, nog even baden en toen was het uurwerk ook volkomen afgeloopen. 24 Uur sliep ik als een marmot, dagen had ik mijn voeten in de zwachtels en had ik over mijn heel body een gevoel alsof ik een ernstig meningsgeschil met een bootwerker had gehad.

Tot zoover het relaas van hetgeen de brigade-Mosselman deed; er dient nog aan te worden toegevoegd wat het officieel rapport van dit krijgsbedrijf — Mosselman kreeg er de Willems-orde 3de klasse voor — zegt:

„In het geheel liet de vijand 7 dooden, waaronder het bendehoofd en eene vrouw, die aan het gevecht deelnam, in onze handen en werden buit gemaakt: 1 geweer M. '95, 1 Beaumontkarabijn, munitie, blanke wapens, het zegel en de lijfwapens van Tgk. Sjech di Paja Bakong, alias Tgk. Seupot Mata.”

Tenslotte laat ik hier nog volgen wat ik over deze affaire vernam van Teukoe Radja Sabi zelve.

* *
*

Tegenover mij in de pasanggrahan van Lho Soekon zit een Atjeher van bijna veertigjarigen leeftijd; een gespierde gestalte met flinken energieken kop: Teukoe Radja Sabi, het vroegere „adelaarsjong”.

Langs vreemde paden heeft het leven hem gevoerd, door bloed en vuur, en diepe dalen van misère. Op het strakke, scherpe gezicht geen spoor van innerlijke emotie als hij vertelt van zijn zware jeugd, van al het leed dat op zijn weg lag opgetast, tenslotte: van zijn moeder, de fiere Tjoet Meuthia, zijn stiefvader Pang Nanggroe, zijn latere beschermers . . . eene lange rij dooden. De film van zijn leven loopt snel weer af bij het zeer gecompliceerde verhaal dat hij mij doet. Als hij spreekt over zijn „Iboe” (moeder) is het alsof de stem even wegzakt, maar overigens spreekt hij zacht en afgemeten als iemand die voor de verschrikkelijkste levensdingen na jaren van peinen de nauwgezette uitdrukkingswijze heeft gevonden welke elk spoor van sentiment uitsluit. Een flinke, sympathieke figuur. Hij zit daar, en praat, ietwat monotoon, volkomen beheerscht. Om hem staan de schimmen van vele dooden. Hij

zou dagen, weken kunnen praten, en misschien zou dan het gevoel zich minder gemakkelijk laten leiden en drukken. Wellicht ook hebben de veertien jaren die hij grootendeels in de bosschen doorbracht, zóó hun stempel in zijn ziel geslagen dat hij met aangeboren fatalisme alles heeft aanvaard, en in alles heeft leeren berusten wat het lot over hem bracht. Wie weet het?

Hij vertelde van den dood van Pang Nanggroë — ik gaf dat hierboven reeds weer — en van den laatsten tocht, met zijn moeder in October 1910 gemaakt. Zij zouden gaan naar de schuilplaats van Tengkoe Mata lë, de „Heer der bronnen”, één der vermaarde Paja Bakong-oelama's, en zij kwamen tenslotte bij diens broeder: Seupot Mata, den heilige met het „donkere oog”.

Men had weer dagen gezworven in de bergen, en hij was, als naar gewoonte, vergezeld van de kawans die met zijne bescherming waren belast. Hij was toen een jongen van een jaar of tien, en alleen de hoofdmomenten van het treffen, waarbij zijn moeder het leven verloor, staan hem voor den geest.

Ze trokken dien dag door de bedding der Kroeëng Peutoë tot des middags 1 uur, waarna een primitief bivakje voor den nacht werd ingericht. Men vorderde elken dag slechts weinig omdat de blinde Tengkoe Seupot Mata steeds door één zijner lijfbedienden, een reus naar het lichaam en een kind naar den geest, op den rug werd gedragen.

„Ik was ongewapend en stond in de beek te visschen; op korten afstand stond één mijner bewakers. Plotseling klonk de waarschuwende kreet van een der uitgezette wachtposten: „Kaphé datang”, en een moment later knalden de schoten. Mijn bewaker greep mij in zijn armen en droeg me het bosch in.

„Saja tida lihat lagi Iboe”: ik heb mijn moeder niet meer gezien.”

Eerst later, toen eenige verspreide leden der uiteen geslagen bende elkaar weer vonden, hoorde hij van haar dood, doch haar graf vond hij niet. Er was geen tijd om zich lang te occupeeren met de dooden; het eigen leven eischte alle zorgen op, en zoo begon het zwervend leven in de bosschen, dat voor T. Radja Sabi nog bijna negen jaren zou duren.

* *

De dood van Tjoet Meuthia en van den oelama Tgk. Seupot Mata lë was nauwelijks eene pauze in het krijgsbedrijf dat pas kon eindigen met de totale uitroeiing van een van beide partijen. Men begreep zeer wel dat, zoolang men het adelaarsjong niet had, om wien het verzet zich concentreerde en van wien het de onmisbare nationale stimulans ontving, het werk niet was afgelopen; inderdaad kwam spoedig bericht binnen dat in de plaats van Pang Nanggroë en ander bekend aanvoerder, Pang Badon, de leiding had genomen. Het werk van Van Slooten en Mosselman werd door sergeant Kretz voortgezet, en die had bij verschillende overvallingen contact met de bende van het adelaarsjong. Toen Kretz een mooien slag maakte, eene overrompeling der bende in de Paja Tjitjem, waarbij de goeroe (leermeester) van T. Radja Sabi werd gedood, was deze, mat Pang Badon, juist afwezig. In April 1911 had Kretz wederom het spoor en joeg dit af. Nu was het de dag voor Pang Badon, die werd neergeschoten. T. Radja Sabi ontkwam.

De bende van den jongen was dus weer zonder hoofd, doch onmiddellijk trad een ander, Si Lotan, als leider op, en deze was een der fanatiekste aanhangers en beschermers van T. Radja Sabi. Andermaal overvalt Kretz in de Paja Tjitjem ook deze bende, en nu sneuvelt Si Lotan. Het adelaarsjong ontkomt, en eene zware regenbui wischt genadig zijn spoor uit.

Doch ook voor dezen aanvoerder staat een ander op, en de zekerheid van een spoedigen dood is voor niemand een beletsel. De hardnekkigheid onzer brigades, die nu dicht op de bende zitten en nooit lang het contact met haar verliezen, wordt minstens geëvenaard door die van den vijand, die tot elken prijs den jongen Teukoe bij zich wil houden. Het is van beide zijden een spel van slimheid en vernuft, en van heroïsche opoffering bij den Atjeher. Voor een compromis is geene plaats, en men gaat blijmoedig den dood tegemoet.

Het kan, wat de jacht in het volgend jaar — dus 1912 — betreft, niet beter worden geschetst dan in het volgend citaat uit een officieel relaas:

„Aldus wordt in den loop van 1912 aanhoudend jacht gemaakt op de bende van T. Radja Sabi, maar met weinig of geen succes. Berichten betreffende hem persoonlijk worden door de bevolking niet verstrekt. Zijne volgelingen offeren zich blijmoedig op, als het er op aan komt zijn terugtocht te dekken en sneuvelt een beschermer, dan staat onmiddellijk een ander gereed, als gezegd: wegens het legitiem karakter, dat zijn aanwezigheid aan de bende geeft en de voordeelen daaraan, ten opzichte van de bevolking, verbonden. In Januari 1912 legt men bij een treffen met de bende, weer een van zijne beschermers neer. In April krijgt een groep uit Ili, in Juli een patr. van Lho Soekon telkens een van zijn fourageurs in handen. In September overvalt men zijn schuilplaats, maar weet de bende in het zware pajaterrein ongedeerd te ontkomen, zij het met achterlating van voorraden en alle huis-houdelijke artikelen.

In October 1912 kwamen 4 man van zijne bende in onderwerping, ook T. Radja Sabi zou het voornemen gekoesterd hebben om af te zakken, maar was op het laatste moment ontvoerd door Tng. di Leubo met enkele onverzoenlijken van Ara Keumoedi en Pira afkomstig. In Januari 1913 wordt de schuilplaats van Tng. di Leubo overvallen, waarbij een man neergelegd en een geweer M. 95 buit gemaakt wordt.”

Zoo vallen, rondom T. Radja Sabi, de mannen met eene demonstratie van heldhaftige toewijding welke bewondering verdient. Zij treden op als de spelers in een bloedig epos, zij sneuvelen, en anderen bieden zich aan, een keten van offers voor den afstammeling der oude vorstenfamilie van Keureutoë.

In dit wild bedrijf groeit de jongen op; de dood kruist herhaaldelijk zijn weg en om hem stapelen de lijken zich op als offers van een mysterieuzen eeredienst. Welke verandering moet zich hebben voltrokken in de ziel van den jongen aan wien het Leven slechts zijn uiterste tegenstelling, den Dood, wilde toonen, als de apotheose van een oorlogsspel, zonder genade, en zonder hoop.

Het kan zijn dat T. Radja Sabi zich later nog eens zet aan het schrijven van een relaas over wat hem in die negen lange jaren, na den dood van zijn moeder, wedervoer.

Het is hier niet de plaats dat in details weer te geven; het zou bovendien in zijn verschillende fasen toch eene groote gelijkvormigheid toonen: zich hier of daar in het bosch eene schuilplaats maken, voedsel zoeken, zich behelpen met het merg van den „pisang monjet” (wilde pisang) of wat het woud nog meer opleverde aan dingen die alleen in uitersten nood eetbaar konden worden genoemd. En altijd de maréchaussée achter zich, zoodat je leefde in voortdurende vrees voor overvalling, de mensch uit den tijd van den hollenbeer, bang voor de eigen schaduw.

Er waren perioden van een aangenamer bestaan, zooals toen hij zich, uitgeput van misère en vermoeienis, een tijd in de buurt van kampong Lho Reuhat ophield. Daar kende men hem, doch bewaarde zijn geheim, zoodat hij daar, à la barbe van de Kompeunie, een poos rustig kon leven. Men slachtte zelfs eene geit als blijk van vereering voor den afstammeling van het oeléebalangschap van Keureutoë.

Hij heeft zich ook nog een poos aangesloten bij den vermaarden oelama Tengkoë di Paja Bakong, alias: die Mata lë, de „Heer der bronnen”, over wiens wedervaren ik hiervoor al het een en ander heb verteld. Deze werd echter zóó opgejaagd door de militairen, dat men bij hem rust nòch duur had. Het kwam in dien tijd niet voor dat men twee dagen achtereen op dezelfde plek overnachtte, of door het bosch liep zonder steeds zijn spoor te verbergen. Hierom sloot hij zich aan bij een bendehoofd dat minder de aandacht had; Pang Leubo, en die zorgde goed voor hem.

Bij al deze mannen moet de haat tegen de Kompeunie wel van ontzaglijke diepte zijn geweest, heel hun denken en leven beheerschend zoodat zij dit ellendig bestaan in de bosschen, met alle gevaren en het uitzicht op „sjahid”, hooger stelden dan het rustig leven van den kampongman in zijn dorp.

Op zekeren dag weer eens afgezakt in de buurt van menschen, hoorde hij iets heel bijzonders: de zoon van den gefusilleerden oeléebalang, T. Tjhi Toenong van Keureutoë, had zich bij het bestuur gemeld, en zou later weer op zijn rechtmatige plaats komen.

Daar kijk je zelf dan toch even van op, en je vraagt je even af wie de bedrieger is die zich onder je naam heeft aangemeld, en hoe het bestuur en de hoofden hem konden accepteren. Maar lang brak hij er zich het hoofd niet over; hij had met die dingen afgerekend en alles versterkte hem in de idee dat de Kompeuni tot zijn dood had besloten; de rest was van secundaire beteekenis. En dus trok hij maar weer de rimboe in; een klein getal kawans bleef hem trouw en wijdde hem dezelfde zorgen alsof hij in macht en aanzien was gezeten.

Na een paar overvallingen door patrouilles bleven hem nog twee vrienden over, en een poos later werd ook Pang Leubo gewond, zoodat hij langen tijd alleen was. Hij zwierf in de uitgestrekte en bijna onbekende bosschen van den Goenoeng Pandjang, eene wildernis die voor den Atjeher vol schrikkelijke mysteries was. Daar waren dingen waarover met angst en beven werd gesproken, de scheppingen eener wilde fantasie welke echter in de oogen der bevolking strenge realiteit was.

Daar hield hij zich langen tijd op, soms geheel alleen....

De valsche pretendent.

Het verhaal dat T. Radja Sabi hoorde: dat de zoon van den gefusilleerden T. Tjhi Toenong, dus van zijn vader, zich bij het bestuur had gemeld, was juist. Ik kreeg de details dezer

vreemde historie welke geheel Keureutoë in deining bracht, van iemand, die er door zijne positie eene belangrijke rol in speelde.

Den 6en December 1913 kreeg luitenant Schouten, civiel-gezaghebber van Lho Soekon, van zijn djaksa de mededeeling: dat hij in staat was den lang gezochten T. Radja Sabi uit de bergen naar beneden te brengen. Natuurlijk accepteerde Schouten dit aanbod, waarop de djaksa op zich nam hem nog denzelfden dag te halen; hij zou ten Zuiden van Panton Leubeuë door de hem vergezellende Atjehers worden overgegeven.

's Middags om een uur of vijf ging er een geweldig rumoer door Lho Soekon; er werd op de „bedoegs” (trommen der bedehuizen) geslagen en er werd geroepen: „Radja Sabi, Radja Sabi”; een lange stoet Atjehers naderde. Er waren eenige honderden mannen en vóór hen uit gingen de djaksa en een jongen van een jaar of dertien. Hij zag er verwaarloosd uit zooals het geval moet zijn met iemand die lang in de bosschen heeft gezeten; hij droeg een van den djaksa geleend wit pak en een koepijah op het hoofd. Het opgewonden volk riep: „Dáár is hij, dáár is Radja Sabi.”

De gezaghebber liet hem in zijn huis komen en terwijl buiten het volk eerbiedig neerhurkte, begon binnen de eerste voorloopige ondervraging. Het is van belang hier te zeggen, dat de heer Schouten het Atjehsch niet machtig was en zijn vragen in het Maleisch stelde, waarna ze door den djaksa werden vertaald.

Ja, zei de jongen, ik ben T. Radja Sabi, de zoon van T. Tjhi Toenong. Daarna nam de gezaghebber hem onder vier oogen en ondervroeg hem zooveel mogelijk, waarbij de jongen dezelfde antwoorden gaf. Nadat de assistent-resident van Lho Seumawé, de heer Roos van Raadshoven, telefonisch op de hoogte was gesteld, werd den volgenden morgen het identiteitsonderzoek voortgezet.

Het groote nieuws was als een loopend vuurtje door de streek gegaan; kapitein Behrens, commandant der 5e divisie te Leuhong, kwam er voor over en vroeg of hij den jongen eenige vragen mocht stellen hetgeen werd toegestaan; luitenant Bannink was hierbij tegenwoordig.

Behrens informeerde bij den jongen naar de bijzonderheden van verschillende overvallen door de troepen waarbij T. Radja Sabi aanwezig was geweest; was de pas gemelde knaap inderdaad degene voor wien hij zich uitgaf, dan moest hij van de bijzonderheden dier overvallen op de hoogte zijn, doch het bleek onmiddellijk dat hij van die tastbare feiten niets wist, en geen van beide officieren kreeg een goeden indruk van den jongen en diens verhaal. Hij werd voor een paar dagen naar het bivak Leuhong gebracht en daar nogeens stevig door Behrens aan den tand gevoeld, en de knaap viel hierbij door de mand; hij bekende een onderschoven object te zijn.

Van dit alles werd schriftelijk mededeeling gedaan aan gouverneur Swart die antwoordde: nog niet de overtuiging te hebben dat de jongen niet T. Radja Sabi was. Opgemerkt moet worden dat de oeléebalang T. Tjhi Bentara, oom van den jongen, meende dat hij wel de echte was. Dus bepaalde Swart dat allerlei personen, familieleden, relaties en bekenden, één voor één bij den jongen moesten worden toegelaten en dat moest worden gerapporteerd wat bij die ontmoetingen zou blijken. De jongen was, voor alle zekerheid, in de woning van den gezagvoerder geïsoleerd.

Toen begon dit deel van het onderzoek, waarvoor zelfs Atjehers van Sigli en Koetaradja waren overgekomen.

Eén voor één kwamen zij bij den jongen en bogen naar Atjehsche gewoonte met de hand tegen het hoofd, met den eerbiedigen groet: „Mijn Vorst”. Zoowel in hun houding als in hunne gebaren werden de eerbied en de onderdanigheid getoond welke de Atjeher voor zijn vorsten heeft, en men zei tot den controleur, zonder eenige aarzeling: „Hij is het”. Eén was er die den jongen bij het been vatte en den voet kuste, terwijl de tranen hem uit de oogen druppelden. Een enkele was zóó onmatig geëmotionneerd dat het de aandacht trok, velen der bezoekers weenden. Van dit alles, en den indruk — pro zoowel als contra — welken het had gewekt, werd rapport uitgebracht terwijl de jongen naar Koetaradja werd gezonden.

Eenige dagen later belegde Swart te Lho Seumawé eene vergadering, waarvoor alle hoofden van Lho Seumawé en Lho Soekon werden opgeroepen, en Swart zei: „Deze jongen is Teukoe Radja Sabi”, waartegen niemand protesteerde.

Zoo trad verder als zoon der oude oeléebalangfamilie een jongen op, die inderdaad de zoon was van Tengkie Radja Imem, alias Tgk. Moeda Bale Mbang, een zeer eenvoudig oelama in Mbang; de jongen heette eigenlijk Doellah. Hij werd te Koetaradja op landskosten op school gedaan om te worden opgeleid voor het oeléebalangschap dat hem later wachtte.

Aldus vond één der grootste, en interessantste, mystificaties plaats welke de Atjeh-historie kent, berustend op een gansch complex van dwalingen en fouten. Intusschen mag hierbij niet worden vergeten dat het, ondanks de positieve mededeelingen van Behrens, een lastig geval kón zijn — ik zeg niet: behoeft te zijn — omdat het een jongen betrof die van zijn 5de jaar had rondgezworven, terwijl bovendien rekening kón worden gehouden met intriges zoowel vóór als tegen den knaap. Niettemin bleef het een geweldige blunder, die bij meer nauwgezet en minder gehaast onderzoek had kunnen zijn voorkomen. Het zeer besliste rapport-Behrens, met de bekentenis van den jongen zelf, had niet zonder overweldigend contrabewijs mogen worden genegeerd, en hiervoor kon de confrontatie met een aantal Atjehers, die den echten T. Radja Sabi in diens groeiperiode (van het 5e tot het 13e jaar) niet hadden gezien, zeker niet dienen.

Vraagt men naar de motieven die bepaalde personen hebben bewogen tot het opzetten dezer mystificatie, dan moet ik het antwoord schuldig blijven ondanks mijne informaties in allerlei richtingen. Sommigen zeggen: de gouverneur wilde, dat de jongen zich meldde, en men nam er toen maar een. Anderen: door de inschuiving van een willekeurigen candidaat hoopte men dat de Kompeunie den echten zoon verder met rust zou laten en niet meer opjagen.

Nóg anderen: het was den intriganten te doen om eene geldelijk belooning. Ook generaal Swart kan er geen positief antwoord op geven, en zoo blijft het raden en gissen.

Het duurde dan ook niet lang of onze bivakcommandanten kregen nieuwe berichten over het adelaarsjong, en wáár deze zich had schuilgehouden; de nasporingen, hoewel minder scherp, begonnen opnieuw.

Het duurde eenige jaren — ik meen tot 1916 — tot luitenant Schouten positieve berichten kreeg over den echten T. Radja Sabi, en hij besloot te probeeren, hem langs minnelijken weg uit de bosschen naar beneden te doen komen. Volgens de laatste berichten zou de nu 16-jarige jongen zich ophouden in de buurt van Seuleuma, aan den rand van het gebergte. Schouten besloot die richting uit te gaan, zonder militair geleide, alleen met T. Tjhi Bentara, oeléebalang van Keureutoë, en een poging te doen met hulp van de hoofden uit de buurt

van Seuleuma den jongen met een zacht lijntje naar beneden te krijgen. Hem zou geen leed geschieden; hij had geen enkel misdrijf op zijn geweten en, eenmaal weer in de Atjehsche samenleving opgenomen zou men het een en ander voor hem kunnen doen. Door zijn afkomst en de populariteit van wijlen z'n vader zou hij iemand van beteekenis kunnen worden. De eigenlijke krijg was afgelopen, het volk leefde in vrede en het zwerven in de bosschen had nu geen doel meer.

Zoo gingen Schouten en de oeléebalang naar Seuleuma, en te voren was aan de bivaks in die contrijen verzocht, in die dagen geen patrouilles uit te zenden opdat alles rustig kon worden afgedaan en geen argwaan zou worden gewekt.

Men kwam waar men wezen moest, bij den rand van het bosch aan den voet van het gebergte, en vond daar alle hoofden en onderhoofden, dus ook de oeléebalangs-tjoet, uit de streek bij elkaar. Naar goed gebruik gaf Schouten eerst eene kandoerie op het welslagen; er werd een sapi geslacht waarvan ieder der aanwezigen z'n deel kreeg.

Na de „maghrib” (het gebed bij zonsondergang) zat men bijeen op de meegebrachte ligmatten onder de boomen, en werd de rijst gekookt. Toen begon het maal; men sneed reepen van het vleesch en roosterde die even in de aangestoken vuren; en het was eene kandoerie naar goeden aard, gemoedelijk en opgewekt.

T. Tjhi Bentara begon te spreken: dat het land nu al zoo lang in onrust was hoewel de prang voorbij was, zoodat men moest zoeken naar een middel om de oude kwestie uit de wereld te helpen. Alles draaide om T. Radja Sabi, en als die zich meldde zou het land weer rust hebben zooals in de dagen van weleer. T. Radja Sabi moest hier ergens in de buurt zwerven; ieder wist dit en het zou dus niet moeilijk zijn hem te halen. Hij zou worden ontvangen met de égards waarop de zoon van T. Tjhi Toenong aanspraak had.

Toen de oeléebalang had uitgesproken nam niemand anders het woord; het bleef stil en men kon slechts gissen naar wat er in de hoofden omging. Schouten deed als iemand die er maar voor den vorm bij was en alles aan de hoofden overliet; elke inmenging van hem zou verkeerd zijn geweest.

Later in den avond ging de oeléebalang wat praten met een paar der aanwezigen; bijna ongemerkt vormden dezen eene andere groep die nu geheel vertrouwelijk eens kon uitpraten.

De uren passeerden, en in den prachtigen maannacht sliep Schouten op zijn ligmatje, hij was de eenige Europeaan, doch hij wist dat hij, in gezelschap van den oeléebalang, volkomen veilig was.

Den volgenden morgen kwam T. Tjhi Bentara terug en vertelde wat het resultaat was van het vertrouwelijk overleg. De hoofden van Seuleuma hadden gezegd: Wanneer de Kompeuni den echten T. Radja Sabi wil hebben, dan is dit alleen mogelijk wanneer eerst vaststaat dat de jongen die zich in 1913 heeft gemeld, een valsche pretendent is. Als dus de Toe'an Besar te Koetaradja begint met te erkennen dat destijds een verkeerde jongen als T. Radja Sabi is ontvangen, kunnen wij den echten naar beneden halen. Doet de Toe'an Besar dit niet, dan heeft het geen nut hier langer te wachten.

Aldus bleef ook deze poging zonder resultaat. De voorwaarde der hoofden was niet zoo dwaas; de Kompeuni kon moeilijk contact zoeken met den echten T. Radja Sabi zoolang zij den valschen in diens positie handhaafde. Was het haar ernst, dan moest zij beginnen met het bedrog te erkennen en den bedrieger weg te zenden.

Hiervan kwam niets: de autoriteiten te Koetaradja zouden er vermoedelijk, terwille van hun prestige, niet voor te vinden zijn geweest hunne dwaling van 1913 te erkennen, hoewel ieder wist dat het zoo was.

Voor den echten T. Radja Sabi beteekende dit de verlenging zijner misère met nog een paar jaren, en de kans dat hij door een der patrouilles zou den worden neergelegd.

„Hij is het!”

Intusschen zwierf het adelaarsjong in de sombere bosschen van het toen nog weinig bekende bergcomplex dat op de kaart met Goenoeng Pandjang staat aangeduid. Een eenzaam en mysterieus boschland, waarin zich slechts zelden de „pawang oetan” vertoonde.

Hij leefde er van sagoe welke hij uit de stammen der boomen klopte, en ving soms wat visch in de beken en plassen. Hij was in zijn volstrekte eenzaamheid als geabsorbeerd door de Natuur, die hem geestelijk en lichamelijk omvatte en doordrong; hij werd menschenschuw. Zóó verloor hij gedeeltelijk de materiele en geestelijke constructie van den mensch, dat de wilde dieren hem geen leed deden. Toen hij op een avond, even vóór het ondergaan der zon, neerzat op een omgevallen boom en in vreemd peinzen de dingen des levens door zijn geest gingen, viel plots eene angstige beklemming op hem, en omziende zag hij een tijger vlak naast zich. Het monster deed hem geen kwaad doch besnuffelde en likte hem. De ontzetting ontlokte hem een schreeuw, waarop het dier heenging.

Den volgenden dag was de tijger er weer, en nu begreep het adelaarsjong Allah's wil en wijs bestel, want deze geeft alleen aan de zeer begenadigden onder zijn volgelingen den tijger tot beschermer.

Er zijn, na dit alles, vele jaren gepasseerd, en onder de bevolking van Keureutoë gaat nog het eerbiedwaardig verhaal rond van den tijger, die bescherming en hulde bracht aan den afstammeling der oude vorsten van het land.

Was Peutoeha Gam, die in de bergen tusschen Tangsé en Geumpang werd neergeschoten, niet de „Heer der tijgers”? En werd Radja Tampo, de oudste en bijna legendarische figuur op de Westkust die zich nimmer heeft willen melden — nooit heeft één onzer mannen zijn gezicht gezien — een enkele maal door een „pawang” (woudlooper) die wat ver was afgedwaald, niet waargenomen in de schemering van het woud: een oude ietwat gebogen figuur met langen grijzen baard, onhoorbaar voortschrijdend door het oerwoud als een fantoom, een tijger naast hem gaande?

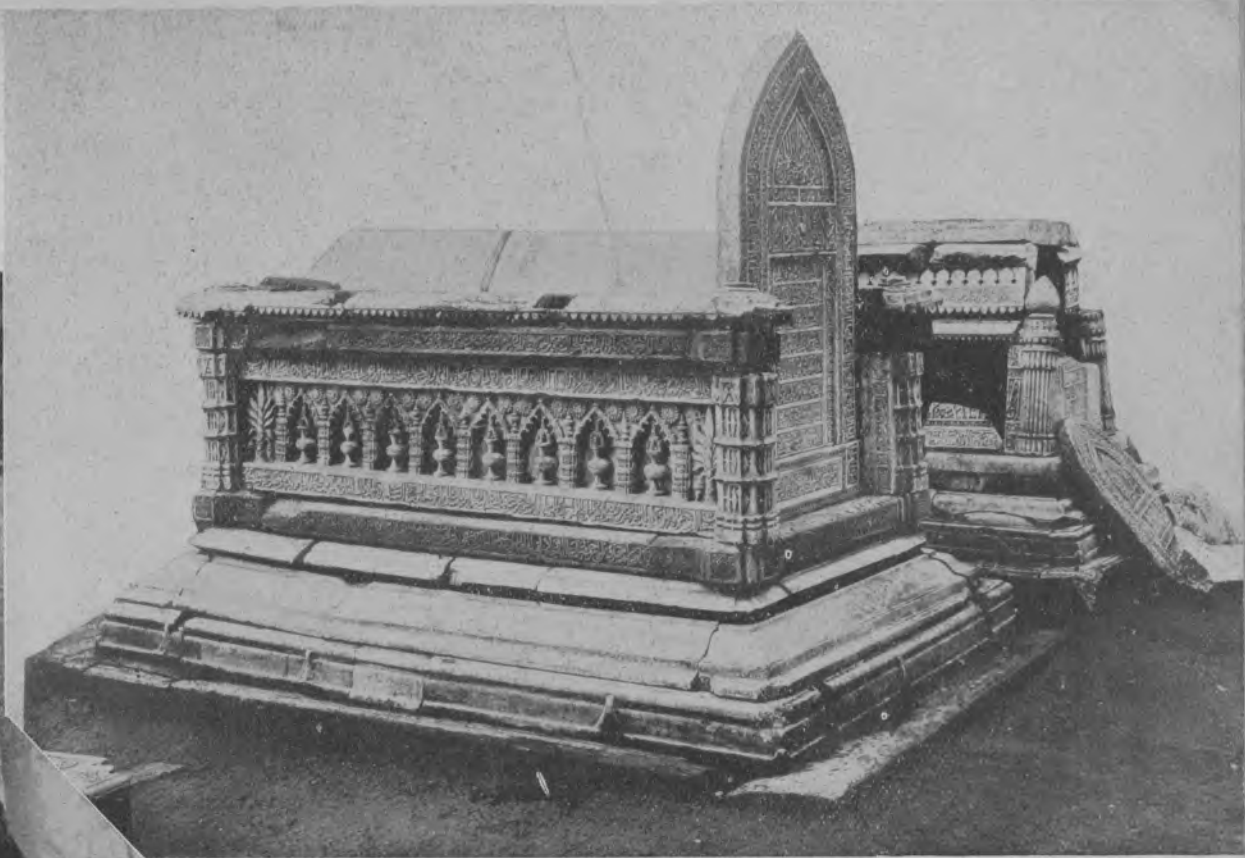
Voor den Westerling is het bosch niet meer dan eene parade van groene reuzen, door eene dichte warreling van struiken en lianen een somber complex van vegetatie, dat voor klimaat en bodem zijn duidelijk bepaalde en goed gekende taak heeft.

Voor den Oosterling is het woud eene wieg waaruit alle mysteries groeien. Zijne fantasie, welke reeds bij het helle daglicht door de materie heen ziet naar de geestelijke kern, wordt los van alle begrenzing als de duisternis valt.

Dan gaan de kleine dieren op het pad om voedsel, en de groote die de zwakke vellen, en de machtigsten voor wie door allen de duistere baan wordt vrijgemaakt. Dan is het een beweging van offers en slachters, en er wordt geen kreet in het bosch gehoord of het gaat om leven of dood.

Primitieve Atjehsche suikerfabriek; de geheele familie helpt mee.

Atjehsche graven bij de
bekende begraafplaats
Koetakarang.

Boven: „kandang” met het heilige graf van Tengkoë di Boeket (Gajoeland).
 Beneden: Na de onderwerping opwachting maken.

Links boven: Tk. Radja Sabi, het „adelaarsjong”;

Links onder: dezelfde bij het graf van zijn gesneuvelden stiefvader, den befaamden Pang Nanggroë;

Rechts: twee gedenksteen voor overvallen en geheel of gedeeltelijk afgemaakte patrouilles.

Zoo vechten de dieren, en zoo kampen de boomen om grond en licht, en nergens is er zoo'n innig verband tusschen ondergang en opkomst, tusschen rotting en nieuw leven. Leven laait uit den vochtigen bodem, uit de rottende struiken, uit de krengen der dieren.

In de duisternis van het bosch zwerven de geesten van boozen aard, en zij wieken rond met den stillen vleugelslag der nachtvogels, onheil brengend aan den mensch die niet met bijzondere geestelijke gaven is gezegend. Zoo is het bosch des nachts een oord der verschrikking, waar fantomen strijden, en de kamp om leven en geluk wordt gevoerd in stilte en duisternis. Alleen de zeer zuivere mensch betreedt 's nachts het bosch waarvan hij de geheimen kent, met de geestelijke waarde en hunne beteekenis, en hij doet dit met een bede aan Allah om bescherming.

Er zijn in het bosch vele mysteriën waarover Westerlingen de schouders ophalen, doch zij worden gevoeld en begrepen door hen die nog met sterke banden aan de Natuur zijn gekoppeld.

In die bosschen zwierf T. Radja Sabi rond in den tijd toen het lot hem het ongenadigst scheen zoodat het bestaan elke hoogere strekking dan het zoeken van voedsel scheen te hebben verloren. Daar heeft hij in den vroegen morgen eene vreemde gedaante stil zien wegsluipen in de struiken, als een mensch van korte gestalte, behaard en gruwelijk als eene verschijning in een beangstigenden droom. Jaren later hoorde hij spreken van den „orang pendek”, en hij is er zeker van, ze te hebben gezien.

Er zijn meer merkwaardige dingen in die bosschen te zien.

Er is een officieel rapport, niet ouder dan van November 1929, over een tocht der 3e brigade maréchaussée (van het detachement Paja Bakong) onder haar commandant, den lnl. sergeant Karsidi, die een vierdaagsche patrouille maakte in het stroomgebied van de Kroëng Tjikoj, een zijriviertje van de Peutoë.

Ik laat hier eene wedergave van het in dat rapport beschreven voorval volgen; het begint na het vertrek der brigade en is voor het detachement Paja Bakong opgemaakt:

„Eenige dagen later, omstreeks 5 uur 's-middags, sloeg een der posten van het detachement het signaal „patrouille datang” en niet lang daarna meldde de keutjhi der 4e brigade, de Amb. Korpl. Hutuely, zich bij mij: „Toe an, 4e brigade poelang, baas hilang”.

Onmiddellijk werd een onderzoek gehouden, waarbij bleek, dat tijdens den bouw van een boschbivak aan den bovenloop van de Tjikoj, sergeant Karsidi de brigade had verlaten met medeneming van zijn karabijn, klewang en ledergoed. Niet vast kwam te staan om welke reden; de een zeide: om wild te schieten, de ander vertelde: om te kijken of er soms een pad was, dat in de richting liep, die hij den volgenden dag wilde volgen.

Toen de duisternis begon te vallen was de baas nog niet terug en zond de keutjhi een groep uit om te zien waar de baas bleef. Deze keerde, toen het reeds volslagen donker was geworden, onverrichterzake terug; zij had noch den baas, noch eenig bekas van hem gevonden.

Dien nacht werd door de brigade in het bivak verbleven.

Zoodra het dag geworden was werd de omgeving afgezocht, evenwel met gering resultaat. Het eenige houvast, wat zij kreeg was, dat er een plekje

onder een grooten boom werd gevonden, waar nog niet lang geleden iemand had gezeten; zulks was kenbaar door eenige gekapte takjes, die daar lagen. Ook van dit plekje uit was geen enkel bekas verder te vinden.

Na den Commandant der Divisie te Lho Soekon op de hoogte gesteld te hebben van het gebeurde werd met de brigades, die ter beschikking waren, onmiddellijk uitgerukt; twee flinke kerels van de vierde brigade gingen mede. Den geheelen nacht werd doorgemarcheerd; den volgenden middag werd het bivak bereikt en direct een aanvang gemaakt met het stelselmatig afzoeken van het terrein om het bivak, evenwel zonder resultaat. Inmiddels was het donker geworden en werd bivak betrokken ter plaatse. Vier dagen hebben we daar gezocht, zonder ook maar iets te vinden.

Daar de vivres oprakten en de mogelijkheid niet uitgesloten was, dat Karsidi op een of andere manier was thuis gekomen, werd besloten naar het bivak Paja Bakong terug te keeren.

In den namiddag van den volgenden dag kwamen we thuis en hoorden toen, dat Karsidi enkele uren te voren door eenige Atjehers was thuis gebracht. Ik ging dadelijk naar Karsidi, die thuis was, en trof hem te bed aan, van onder tot boven onder de pleisters en verband, hij was totaal overstuurd.

Nadat hij wat kalmer was geworden vertelde hij mij het volgende :

Toen ik bevolen had om bivak te maken, ben ik van de brigade weggegaan om eens te kijken of ik een pad of een rug kon vinden in de richting van de Leuhob gaande, want daar wilde ik den volgenden dag naar toe. Ik was nog niet ver van het bivak toen het begon te regenen en daar ik vermoedde, dat het maar een buitje was, schuilde ik onder een boom. Ik zat daar nog niet lang, of ik voelde dat ik omstrengeld en opgetild werd en zag dat dit gebeurde door een groote, roodharige aap; deze trok mij regelrecht den boom in. Mijn klewang had ik opgestoken en mijn karabijn had ik vast. Ik kon er echter geen gebruik van maken, omdat die aap mij stevig vasthield en mij voortsleurde door de toppen der boomen, waardoor ik mij meerdere malen ernstig bezeerde. Of ik geroepen heb, weet ik niet meer. Toen het donker werd hield de aap halt in den top van een grooten boom; ook toen kon ik hem niet dood schieten, omdat hij mij vasthield. Wat er verder met mij gebeurde weet ik niet meer. Toen ik weer bij mijn positieven kwam ontdekte ik, dat er eenige Atjehers om mij heen stonden en wij aan den kant van een kroëng waren; zij gaven mij te eten, eenige noodzakelijke kleedingstukken en brachten mij naar Paja Bakong."

Naar aanleiding van dit onwaarschijnlijk verhaal werd door den toenmaligen Gewestelijk Militairen Commandant een onderzoek gelast, dat door mij werd gehouden. Karsidi bleef halsstarrig volhouden, was bereid te zweren, dat hij door een „mawas koeda" (grooten orang oetan) was medegenomen. Er was geen sprake van, dat hij dit fantastisch verhaal had opgehangen, om straf te ontgaan, want de algemeene opinie was, dat hij verdwaald was. Doch hier stond tegenover, dat Karsidi te boek stond als een flink patrouillecdt. en volkomen eerlijk, verder kende hij de streek eenigszins en was hij in het bezit van zijn kompas. Daarbij kwam nog, dat wanneer hij verdwaald was,

hij zeker kasporen had achtergelaten, doch geen enkele is er gevonden, ook niet op de plaats waar hijzelf gevonden is geworden, of in de omgeving daarvan. De vierde brigade geloofde het verhaal van Karsidi onvoorwaardelijk."

Aldus dit officieuze relaas dat uit het destijds opgemaakte officieele rapport is samengesteld. Het raadsel is tot heden niet opgelost. Andere brigades halen er de schouders over op, en zij noemen die 4e brigade tot heden de „brigade monjet", hoewel het misschien niet verstandig zou zijn dit te doen als de ouden uit dien tijd er bij zijn. Tot dusver is niet gebleken dat het verhaal van Karsidi onwaar of verzonnen is, ook al neemt men dit gemakshalve aan.

* *

T. Radja Sabi was intusschen 18 jaar geworden, hoewel hijzelf het begrip van tijd niet meer had. Hij had zijn laatste kawans verloren, en maakte de balans van dit leven op.

De dieren die hij om zich zag of vermoedde hadden het beter dan hij; de tijger die rondsloop, de valsche beer, de altijd nijldige rhinoceros, de machtige olifant zij althans behoefden niet om te keeren op de paden om hun sporen uit te wisschen met water of te bedekken met bladeren, en het woud gaf hun alles dat zij noodig hadden.

Hij, de zoon van den dapperen T. Tjhi Toenong en de vorstelijke Tjoet Meuthia, was minder dan deze dieren, en hij kon l'Aiglon nazeggen:

„Eh bien! moi, sans pouvoir, sans titre, sans royaume,
Moi qui ne suis qu'un souvenir dans un fantome,
Moi qui, triste, ne peut rien."

Hij zag weer al die bloedige episoden in zijn bestaan: het fusilleeren van zijn vader, het sneuvelen van zijn pleegvader Pang Nanggroë van zijn moeder, van Pang Lateh, van Pang Badon, van alle anderen die hem beschermden met voorbeeldelooze toewijding; het Leven scheen voor hem eene simpele rekensom, altijd: min één, en dit was voortgegaan met de meedoogenlooze regelmaat van het noodlot zelve. Toen voelde hij dat hij aan het einde zijner krachten was en zei: „saja tida tahan lagi" ik kan het niet meer dragen!

Nu daalde hij uit de bergen en de wouden naar de vlakte, en nabij kampong Aloë Mira, in de buurt van menschen, maakte hij zich eene schuilplaats in de struiken. Des nachts ging hij de kampong in om voedsel te zoeken.

Niemand scheen hem meer te kennen; hij was als een steen, in de zee geworpen en het water had zich boven hem gesloten, voor immer naar hij dacht. Vanuit zijn schuilplaats strekte hij geleidelijk, naarmate hij minder menschenschuw werd, zijn tochten in de bewoonde wereld verder uit tot de keudé's, en hij vertoonde zich te Panton Leubeuë, te Simpang Olim en elders.

Op zekeren dag liep hij naar Lho Seumawé, eene geweldige stad voor iemand die veertien jaren in en om de bosschen had gezworven, en dáár was het dat één zijner vroegere kawans hem herkende, bij den arm pakte en zei: „Nu is het uit met dat zwerven; nu moet je „mèl". Hij bracht hem naar zijn oom, T. Tjhi Bentara, oeléebalang van Keureutoë.

Dit geschiedde op 13 Maart 1919.

Zijne terugkomst — nu twijfelde niemand meer aan zijne identiteit — was op de geheele Noordkust en een deel der Oostkust „the topic of the day”, en te Koetaradja nam men maatregelen. Caron zorgde er voor dat hij, op kosten der landschapskas, te Koetaradja op school kwam, om uit dezen halfverwilderden mensch iemand te maken die later oeléeëbalang zou kunnen worden. Want eigenlijk had de Kompeuni aan hem wel wat goed te maken. Voor den pseudo-Radja Sabi was het goede leven nu uit; hij heette weer Doellah, zonder meer, en hij mocht nog als boekblinder werken op het bestuurskantoor. Hij deugde niet erg, en viel terug in nòg ondergeschikter baantjes; tijdens mijn laatste bezoek aan Atjeh was hij mandoer aan de wegen in het landschap Tjoenda. Eigenlijk nòg eene sport te hoog.

En T. Radja Sabi ?

Zijn oom, T. Tjhi Bentara, is later als oeléeëbalang van Keureutoë opgevolgd door zijn zoon, doch deze jonge man deed als zoodanig, naar het oordeel van het bestuur, mislukt Westersch in plaats van goed Oostersch. In het laatst van 1936 werd hij geschorst, en in 1937 kreeg T. Radja Sabi de plaats waarop hij recht had: hij werd waarnemend oeléeëbalang van Keureutoë.

Over deze dingen praatte het „adelaarsjong”, nu een man van bij de veertig jaren, met mij in de pasanggrahan van Lho Soekon, en eene sterke emotie beving mij bij de treffendste episoden van zijn verhaal.

Dan gaan wij naar de keudé, en een eindje daarachter liggen binnen houten wanden de graven van Pang Nanggroë en Pang Lateh.

De graven der vele anderen die voor hem vielen, zij zijn verspreid door dit land, in de bosschen, de stille valeien niemand weet wáár zij liggen.

Vergeelde brieven.

„The ocean spill upon the sands,
Water with a thousand hands,
And when the water all is spilled,
The sands are dry, the ocean filled.”

(Hoffenstein).

Er is geene periode aan te wijzen uit de tweede helft van den Atjehoorlog waarin op militair gebied zooveel verwarring heerschte als in die, na het overloopen van Teukoe Oemar.

De militaire leiding liet aanvankelijk alles te wenschen over, hetgeen niet onverklaarbaar was. Men had in den strijd op groote schaal tegen Atjehers geene ervaring meer, en zoo moesten ook de goede bevelhebbers zich nog vormen; de slechten hadden het eveneens voor 't zeggen.

Ik wil hier zoo weinig mogelijk namen noemen; de dood verschaft hun, tot zekere hoogte, het voorrecht, niet in veroordeelenden zin te worden besproken.

Zoo zaten zij, in die periode, met de handen in het haar. Zij hadden de beschikking over eene voor Atjeh geweldige troepenmacht, van Java gezonden en goeddeels in Mei 1896 gearriveerd. Den 8sten Mei lagen te Koetaradja en Oeleëlheuë niet minder dan 5000 man, en men wist eigenlijk niet precies wat men er mee moest doen.

Daarbij kwam het volgende:

Officieel was, in den tijd der geconcentreerde linie met T. Oemar als onzen bondgenoot, ieder vertrouwd geraakt met de gedachte, dat althans in en om het door ons bezette gebied de Atjeher bevriend was. Men beschouwde het zoo'n beetje als zijn plicht, een betrouwbaar en rustig buurman te zijn, en men had hierbij het voorbeeld voor oogen, dat de gouverneur den „bevrienden” Atjehers geld, wapens en munitie verschaft.

Toen deze domme politiek, ook door Snouck Hurgronje zoo scherp veroordeeld, volkomen faalde en T. Oemar zich bij den vijand aansloot, was men vol van de diepste afkeuring. Men sprak van het meest trouwelooze verraad, terwijl alleen de kwalificatie „overloopen” had mogen worden gebruikt.

Uit ons dwaas vertrouwen kon moeilijk voor den Atjeher, die ons haatte doch vooral minachtte, de plicht worden geboren, blijvend af te zien van alle goede kansen welke wijzelf hem aanboden; inderdaad hing ons vertrouwen volkomen in de lucht.

In de ongezonde sfeer dier dagen paste het geheel, dat wij de Atjehers na dien overloop zagen als schurkachtige verraders, die gevoelig moesten worden gestraft. Voor zoover die bestraffing den vorm van eene oorlogshandeling had, moet zij onvoorwaardelijk worden goedgekeurd; in den strijd kan niet hard genoeg worden toegeslagen.

Geheel beheerscht door woede en wraakzucht over het overloopen van T. Oemar en de daardoor toegenomen actie van den vijand, deden minder geschikte hooge bevelhebbers iets dat bij juister inzicht in de beteekenis der gebeurtenissen nooit had mogen geschieden. Zij richtten zich tegen de bevolking in haar geheel, met methoden welke aan die van Tilly en Wallenstein in den dertigjarigen oorlog (van 1618 tot 1648) in Duitschland herinnerden. Ik wees op hetgeen als verzachtend of verklarend element in de beoordeeling niet kan worden gemist, doch voeg hieraan toe dat het verbranden van geheele kampongs, het doodschieten van personen die niet tegen ons streden, het omkappen van vruchtboomen op zeer groote schaal . . . ook door strenge en harde vechtnaturen in het officierscorps werden afgekeurd, terwijl deze soms protest aantekenden tegen dergelijke vanuit Koetaradja ontvangen lastgevingen.

Het is kenschetsend voor een stalen figuur als Van Daalen, dat hij een verklaard tegenstander was van dergelijke barbaarsche wraaknemingen, dikwijls op volkomen onschuldigen uitgeoefend.

Ik heb mij niet gemengd in den strijd welke is ontbrand toen in het begin van 1936 mevr. Gerretson-Van Daalen, dochter van den generaal, verschillende brieven van vrienden van haar vader publiceerde, naar het heette om diens nagedachtenis te zuiveren van daarop door anderen, destijds bij het onderzoek in loco door Gouverneur-Generaal van Heutsz, geworpen blaam.

Die publicatie achtte ik eene fout, om de eenvoudige reden dat de nagedachtenis van Van Daalen bij niemand, aan wiens oordeel waarde moet worden gehecht, behoeft te worden gezuiverd. Zij staat daar — ook als men rekening houdt met de fouten welke hij had en maakte als ieder werkend mensch — gaaf en onaangetast als een der zeer grooten.

En wat Van Heutsz betreft, deze heeft eveneens zeer bijzondere verdiensten gehad jegens heel ons Volk, en de glorie van beide mannen kan bestaan zonder dat zij noopt tot onnoodige vergelijkingen en het uitpluizen van details. Zoo was die publicatie van mevrouw Gerretson-Van Daalen: een schot in de lucht.

* *
* *

Door een gelukkig toeval kreeg ik de beschikking over een aantal particuliere brieven van Van Daalen, in de jaren 1896 en 1897 aan zijn vrouw geschreven, met machtiging daaruit te publiceeren hetgeen niet het particulier terrein van echtgenoot en vrouw raakt.

Ik laat hier verschillende citaten volgen, welke zoowel de verwarring in de maanden na April 1896, als de figuur van Van Daalen, kunnen belichten. Men leert er een anderen Van Daalen uit kennen als den genadeloozen en onbarmhartigen man dien de massa in hem zag.

In een brief, den 29sten April 1896 begonnen — hij was toen als kapitein bij den Staf werkzaam — schreef hij onder datum van 3 Mei:

„Gisteren 2 Mei zijn wij er weer op uit geweest om de bentengs Senelop en Lamsoet, die wij niet lang geleden hadden prijsgegeven, weer te heroveren, om ze daarna weer opnieuw te verlaten. Wij zijn uitgerukt om 2 uur 's nachts met drie bataljons, één batterij, een half eskadron cavalerie en met genietroepen, onder commando van overste Van Heutsz, en mij als chef van den staf.

Alles ging gelukkig naar wensch, zoodat wij de bentengs genomen hebben en daarop weer verlieten, en tegen 5 uur 's middags weer in den Kraton waren met 3 dooden en 10 gewonden. Erg weinig dus."

Beide bentengs, waarop Van Daalen doelde, waren na het overloopen van T. Oemar door groote troepenmachten met veel moeite ontruimd. Vooral Senelop gaf zeer zwaar werk; men moest geschut achterlaten — de sluitstukken werden meegenomen — terwijl de vijand ons op den terugweg voortdurend harceleerde. Die ontruiming moge op dat moment noodig hebben geschenen, het was vreemd dat men de bentengs later weer moest heroveren en opnieuw verlaten.

„8 Mei 1896.

Er heerscht een ontevreden geest onder de officieren en minderen over het niets doen. Men is hier gekomen om te vechten, en nu zitten die troepen in ellendige barakken zich te vervelen. Ik vind den gang van zaken ook raadselachtig. Alles gaat hier even geheimzinnig toe, zelfs de chef van den staf wordt buiten veel zaken gehouden. Er bestaat niet de minste samenwerking. Het maakt op mij den indruk, dat de heeren nu „au bout de leur latin" zijn, en niet meer weten wat ze onder de gegeven omstandigheden hebben te doen. Die versche troepen van Java hebben nog zoowat niets gedaan. Eén onbeteekenend tochtje hebben ze gemaakt.

De menschen, die aan het hoofd staan, weten niets van de zaken af, en juist de personen die wèl de toestanden kennen, hoort men niet, en ze mogen niets zeggen. Het is den overste Van Heutsz bepaald verboden iets in het midden te brengen, en de wd. assistent-resident mag niets zeggen. (cursiveering van mij. Z.)

.....
Daarbij komt dat ze niet d u r v e n doortasten; ze zijn bang om T. Oemar aan te pakken of om iets flinks te ondernemen. Vanmorgen vroeg ik den chef van den Staf waarom we niet naar Lamkrak gingen, en toen hadt ge het gejeremieer moeten hooren. Alle élan is er uit. Het wordt hoog tijd dat de Gouverneur-Generaal eens vraagt hoe het met de zaken staat."

Ik laat enkele zinsneden, gefotografeerd uit den brief, hier volgen:

Er heerscht een ontvreden geest onder de officieren en mindere, over dat niets doen. Men is hier gekomen om te vechten en nu zitten die troepen alledaagse vakken zich te vervelen. Ik zie den gang van zaken ook raadselachtig. Allen gaat hier een geheimzinnig toe, zelfs de chef van de staf wordt buiten veel zaken gehouden. Er bestaat niet de minste sterfverzekering.

De menschen, die aan het hoofd staan, weten niets van de zaken af. En juist de personen, die wel de toestanden kennen, hoort men niet en nog, niets zeggen. Het is den overste van Henty bepaald verboden iets in het midden te brengen, en de wettelijke resident mag niets zeggen.

De klachten van kapitein Van Daalen, wiens gaven toen reeds de aandacht trokken, herhaalden zich in een volgenden brief:

„13 Mei '96.

Onlangs ben ik met den controleur der IX Moekims naar Tjot Goeë geweest, onze eenige post buiten de geconcentreerde linie. Die benteng ligt daar erg mooi op een heuvel van 25 M hoog. Het is een ouderwetsche Atjeh-benteng van atap. De luidjes logeeren er erg primitief; hadden in geen maand vleesch of brood gehad. Ik heb toen gezorgd dat ze het voortaan krijgen; het wordt er nu door 2 Atjehers elken dag heengebracht.”

Tjot Goeë lag op geringen afstand van de geconcentreerde linie, en die „benteng” bestond

X
Van Daalen.

Van Daalen met Veltman (links) en Tolhuijs (rechts).

Gajoesche hoofden komen zich onderwerpen bij Van Daalen.

al vele jaren ; ik ken haar uit eigen verblijf. En zie hoe de leiding te Koetaradja, die de beschikking had over meer dan 5000 man, Europeanen en Inlanders eene maand zonder brood en vleesch liet. Het ligt voor de hand dat geestdrift en vertrouwen bij den troep waren verdwenen.

„Overigens heerscht hier een ontevreden stemming over den gang van zaken. Het vertrouwen in de opperste leiding is gering. Ik geloof dan ook dat generaal Vetter en Breijer hier leelijk fiasco maken. Alles, tot de jongste 2e luitenant toe, moppert hier omdat er niets te doen valt, niettegenstaande al die troepen hier zijn.”

Overigens heerscht hier een ontevreden stemming over den gang van zaken. Het vertrouwen in de opperste leiding is gering. Ik geloof dan ook dat generaal Vetter, Breijer hier leelijk fiasco maken. Alles, tot de jongste 2e luitenant toe, moppert hier omdat er niets te doen valt, niettegenstaande al die troepen hier zijn.

Wellicht zullen sommigen zeggen: men mag aan de klachten van een kapitein niet teveel waarde hechten; bij elke opeenhooping van troepen, die een poos werkeloos moeten blijven, wordt gemopperd, omdat men niet op de hoogte is van de plannen der hoogste leiding. In het onderhavige geval vergete men niet, dat de overste Van Heutsz, die niets „in het midden mocht brengen”, en de kapitein Van Daalen de figuren zijn welke hun stempel op het groote Atjehwerk hebben gedrukt, terwijl zelfs de namen der velen die vanaf April 1896 tot het optreden van Van Heutsz elkaar snel opvolgden: als gouverneur, als militair-commandant, vrijwel zijn vergeten.

In zijn volgende brieven heeft Van Daalen het over het onbarmhartige, want onnoodige, verbranden van huizen der bevolking.

„27 Mei 1896.

Den 25en werd Boekit Seboen genomen en een gedeelte van de IV Moekims verbrand, o.a. het huis van Oemar's vrouw te Anak Paja. Dit was goed, maar het overige had men niet moeten verbranden omdat die menschen niet hadden meegedaan.

.....
Den 26en zouden wij weer terugtrekken na alles te vuur en te zwaard te hebben verwoest. Ik was chef staf bij het 12e, bij overste Soeters. We hebben den geheelen dag gebrand en vruchtboomen omgekapt. Alles wat maar eenigszins goed was werd stukgeslagen”

De 25^e: werd B^t Schoon genomen, en elken-
dult van de 4 machines verbrand, o. a. het
huis v. Oemar's vrouw te Brak Saja. Dit
was goed, maar het overige had me niet
niet verbrand, omdat die menschen
niet hadden medegedaan.

De 26^e: jaard, wij weer terugtrekken na alle
te vernieuwen, te vernieuwen te hebben vernieuwt. Ik was
afstaf. h. het 12^e: h. over te Soeters. Ik
hebb de gehele dag gebrand, en v. v. v. v.
aangekapt. Alles wat men eenigzins
goed was en stukgelegd.

Deze handelingen, door Van Daalen afgekeurd, blijven geheel voor rekening der opperste
leiding te Koetaradja. Doch is het niet tekenend dat een man als Van Daalen, voor wien
ieder de kwalificatie van harteloosheid en aan wreedheid grenzende strengheid gereed had,
woorden van afkeuring had voor het onnoodige verergeren der ellende van den krijg?
Intusschen, er zou nog iets ernstigers gebeuren.

Nadat T. Oemar uit Lepong (Leupoeëng, ter Westkust) was verdreven, nestelde hij zich
daar weer na het vertrek onzer troepen. Aan het landschap Lhong werd eene boete van
f 30.000 opgelegd omdat de oelée-balang met den vijand heulde.

Het is voor een Hollander niet prettig over ons optreden in Lhong in April 1897 te moeten
schrijven; ik denk er echter niet aan in een boek, dat vooral waarheid over Atjeh wil brengen,
te verzwijgen wat beschamend voor ons was.

Lhong betaalde niet, kòn niet betalen; in dat weinig bevolkte en arme gebied waren
onmogelijk f 30.000 bij elkaar te krijgen. Dit had de leiding te Koetaradja over het hoofd
gezien, doch in stede van deze ernstige vergissing te corrigeeren en de straf — indien deze
al aan de bevolking behoorde te worden opgelegd — te verzachten, hield de leiding voet
bij stuk en bepaalde dat, als de bevolking het geld niet opbracht, haar vee in beslag moest
worden genomen en in prauwen naar Koetaradja gezonden.

Dit werd eene hoogst ernstige en onverantwoordelijke fout; het was geen oorlog meer doch
eene wraakoefening, deels op onschuldigen, welke tevens eene beleediging van ons leger
werd.

Hoe men met vee en andere bezittingen der bevolking handelde zal straks blijken uit het relaas dat ik van een ooggetuige kreeg ; ik laat er nu eerst Van Daalen over aan het woord ; tot goed begrip diene dat officieren waren belast met het overbrengen van runderen en karbouwen in de prauwen. Dit was niet mogelijk zonder dat een deel van het vee omkwam of moest worden afgemaakt wegens opgelopen verwondingen, terwijl een ander deel van honger stierf omdat er geen voer was.

Van Daalen schreef, in die drukke dagen, slechts enkele potloodkladjes aan zijn vrouw.

„Bivak Tamoen, 22 April '97.

Teukoe Lehong heeft nog geen cent betaald. 't Is bepaald komisch zooals die heele geschiedenis hier loopt door het slechte beleid van de hooge lui te Koetaradja. Nu moeten ze maar zelf raad schaffen en de kastanjes uit het vuur komen halen. Ze hebben hun verdiende loon met het malle figuur dat ze nu maken.”

Teukoe Lehong heeft nog geen cent betaald. 't Is bepaald komisch zooals die heele geschiedenis hier loopt door het slechte beleid van de hooge lui te Kota Radja. Nu moeten ze maar zelf raad schaffen en de kastanjes uit het vuur komen halen. Ze hebben hun verdiende loon met het malle figuur dat ze nu maken.

„Bivak Tamoen, 25 April '97.

We zijn nu druk bezig met vee laden als betaling van de boete. 't Is eigenlijk beschamend voor ons. De gouverneur heeft gelast om in de kampongs maar de groote huizen te verbranden, wanneer ze de boete niet betalen. Eerst wilde hij ook maar menschen laten doodschieten, maar daartegen hebben wij hier geprotesteerd. Ook van dat branden wilden wij de verantwoording niet op ons nemen, maar toen nam de Gouverneur de volle verantwoordelijkheid op zich. 't Is beschamend en ik verlang daarom ook om hiervandaan te komen.”

Heer, en denk bij met veel
 als betaling van de boete. 't Is eig-
 lyk beschamend voor ons. de
 Gouverneur heeft gelast ons in
 de kamp reys naar de groote
 heij te overhanden, wanneer je
 de boete niet betaalt. Eerst
 wilde hij ook maar mensche laten
 doodschieten, maar dantje heeft
 hij hen geprotesteerd. ook van
 dat handes mildes zijde vrand-
 wonding niet go ons nieuw,
 maar ten naem de Gouverneur
 de volle verantwoordelykheid op
 zich. - 't Is beschamend! en ik ver-
 lang daarom ook om hiervan daer te
 komen

Tenslotte nog dit laatste woord van Van Daalen over deze voor ons inderdaad beschamende
 Lhong-kwestie :

„Bivak Tamoen, 27 April 1897.

Hier geen nieuws. Het wordt hoe langer hoe taaler. De bevolking brengt
 geen geld, maar karbouwen binnen. Arme drommels !”

Hier geen nieuws. Het wordt
 hoe langer hoe taaler. De
 bevolking brengt geen geld, maar
 karbouwen binnen, arme drom-
 mels.

Juist : „arme drommels”, en de zwaarste straffen, het verlies van het laatste rund, hadden
 de meesten alleen verdiend omdat de machtige Teukoe Oemar, de „heer der westelijke
 zee”, zich met zijn benden in hun land ophield, en de oeléebalang met hem heulde.

En als gij nu herleest de snorkende, veelal leugenachtige berichten der opperste Atjeh-leiding in die dagen: van behaalde successen, van de pacificatie, van de flinke maatregelen, dan begrijpt gij hoe in die jaren de in blauw gehectografeerde Atjeh-rapporten den naam: „blauwe leugen” moesten krijgen.

* *

Nu laat ik het relaas volgen van iemand, die de hooger besproken tuchtigingsexpeditie meemaakte. Ik wil van hem alleen zeggen, dat hij een kalm en eerlijk man is, een uitmuntend militair, die zich ook in den harden krijg eene bijzondere reputatie verwierf.

Wij moesten — zoo vertelde hij — in de kampongs de sapi's en karbouwen bij elkaar drijven, doch een deel der verzamelde dieren stierf al vóór de inscheping door voedselgebrek; er was geen voldoende gras in die buurt, en zij die de opdracht hadden gegeven het vee bijeen te drijven, hadden er niet aan gedacht dat zelfs vee eten en drinken moet, dat de inscheping erg traag ging zoodat het vele dagen duurde vóór een deel was ingescheept. Al dien tijd bleven de dieren zonder verzorging; eene vechtc colonne is op veeverzorging niet ingericht.

Het vee werd door de soldaten, meestal „à contre coeur”, bijeengedreven; dieren die onwillig waren of zich niet vlug lieten vangen werden doodgeschoten. In heel de streek hing de stank van de verrotte dieren.

En omdat de opgelegde boete, ook met de inbeslagname van het vee, maar niet binnenkwam, moest huisonderzoek plaats hebben en werden de gouden en zilveren sieraden in beslag genomen. Van de voeten der vrouwen nam men de enkelringen af, van hare armen de armbanden. Alles werd behoorlijk genoteerd: wát was genomen, en van wien.

Dikwijls jammerde een man, als zijn eenige of laatste sapi werd weggehaald of neergeschoten. De vrouwen alleen zwegen; zij gingen rond, trotsch en vol felle haat (want de vrouw is de verzorgster van het bezit), tusschen de geladen geweren der soldaten, en zij spuwden hen hare woede en minachting voor de voeten.

.....
Eene korte herinnering: zóó spuwden de vrouwen van Lhong in 1897, en zóó spuwden zij in 1933 voor de voeten van den gouverneur en den militairen commandant, bij het nieuwe verzet dat elf weduwen en twintig weezen vormde: een nieuwe kern van haat. En in 1935 laaide het verzet weer even op.

Ik citeer uit mijn artikel over Lhong in „Sumatraantjes”:

„En als de grijsgroene mannen hier rondgaan, is dit altijd met eene bijzondere voorzichtigheid welke geen detail over het hoofd ziet. Elke patrouille, stoppend op den weg, is volkomen gereed met klewang en karabijn, en op één enkel signaal van den „baas” komt het militair geweld in werking, knallen de vuurwapens en zwaaien de klewangs.”

We zijn weer bij de tuchtigingsexpeditie van 1897 en mijn ooggetuige vertelt:

We moesten in sommige kampongs de huizen in brand steken, en in één geval was dit het huis van het hoofd dat omringd was door vele andere huizen. De bewoners van de om-

Begraving der dooden van Koeto Reh.

liggende huizen werden gewaarschuwd zorg te dragen voor de beveiliging van hun bezit; kapitein Weustmann gaf hiervoor de orders.

Er was eerst geene vrouw te zien, doch toen begonnen ze de barang uit de huizen te dragen, haar sirihsap spuwend in de richting der soldaten. Die droegen de vernedering, voortspruitend uit de fouten der Koetaradja-leiding; zelfs hielpen zij bij de pogingen, de omliggende huizen te sparen.

Bij het verbrandingswerk was groote haast; er moest vlug het vuur in, want de colonne moest verder. Toch weken onze mannen dikwijls af van de strenge opdracht tot het in brand steken, en zij onderzochten eerst de huizen, of er niemand meer in was. De woningen waren reeds verlaten, doch zij wilden volstreekte zekerheid.

Vervolgens werden de vruchtboomen omgekapt

Mijn zegsman heeft mij later gevraagd, over die beschamende en ongelukkige dagen maar liever te zwijgen. Wat nut heeft het — vroeg hij — die oude dingen weer op te rakelen?

Ik doe dit toch, omdat het niet mijn doel is een zoet boek te schrijven waarin iedere Hollander een held is, en iedere Atjeher een verrader. Het zou een rampzalig volk zijn dat slechts eene reputatie kan hebben welke op verzwijging der waarheid steunt.

Misschien had ik het tòch verzwegen, doch er waren twee klemmende redenen om dit n i e t te doen :

T e n e e r s t e : histories als deze kunnen de reputatie van ons Leger niet schaden. Ik stel er eene eer in, tot dat Leger te hebben behoord, óók in Atjeh, en het zit mij diep in het hart.

Zoo constateer ik met voldoening: dat officieren en minderen vol afkeuring waren over dit beschamend bedrijf;

dat zij de strenge orders uit Koetaradja verzachtten, zooveel dit binnen het raam der discipline mogelijk was;

dat ondanks protesten van officieren de opperste leiding te Koetaradja volhield, en de volle verantwoordelijkheid op zich nam. Het was deze leiding die ongeschikt was voor hare taak, en dit kan de reputatie van ons Leger niet schaden.

En zelfs voor die leiding moet er aan worden herinnerd: dat men geleefd had in de valsche en ongezonde sfeer van: den bevrienden Atjeher, die schandelijk verraad jegens ons pleegde toen hij den strijd op een door hem gunstig geacht, en door onze domheid geschapen moment, weer begon.

T e n t w e e d e : men kan niet eeuwig schrijven over dien fellen haat der Atjehsche vrouw, zonder althans eene poging te doen ter verklaring van zijn oorsprong. Hiervoor kan de historie van Leupoeëng en Lhong dienen.

Tenslotte: de figuur Van Daalen.

Een hard en meedoogenloos strijder, maar die nooit zelf enig risico trachtte te ontwijken en die niet aarzelde vergunning te geven voor het fotografeeren der in den Gajoetocht veroverde benteng Koeta Lintang, waarin de lijken van 561 gedooide mannen, vrouwen en kinderen lagen.

Dit was vreeselijk, doch het stak geen centimeter buiten oorlogsnoodzaak; zij wilden zich verzetten en sterven, zij wilden niet luisteren naar sommatie of raad, zij hebben zich verzet en zijn gevallen.

Deze zelfde stalen en onbuigzame oorlogsheer verzette zich tegen onnoodige en tactlooze wreedheden als hierboven zijn geschetst.

Hij is aangebast door lieden die niet tot zijn kniehoogte reikten, en men schilderde hem af als een man zonder hart, verpersoonlijking van het grofste geweld.

Men kan ook uit deze brieven zien hoe hij werkelijk was. Ondanks zijn fouten — wie onzer heeft niet grootere, zonder de compensatie zijner schitterende eigenschappen? — staat zijn figuur stralend en onbevlekt in de historie van Atjeh.

Een oceaan van hoon is over hem uitgestort, en na alles kan ook van die bewerping zijner figuur worden gezegd:

„And when the water all is spilled,
The sands are dry, the ocean filled.”

Tenslotte, hoe schitterend hief ons Leger zich op, nadat men het de aanvoerders had gegeven waarop het aanspraak had!

Dit kon alleen mogelijk zijn, omdat het menschenmateriaal, officieren en minderen, van uitmuntende kwaliteit was.

Verhalen van de Blang.

Het rustige heden.

„It 's a long way" naar „de" Blang.

Er zijn vele „blangs" (grasvlakten, veelal met dennen begroeid) in het Gajoeland, doch als men spreekt van „de" Blang, dan bedoelt men Blang Kedjeren, het hart van de Gajoe-Loeös, waar de oorsprong ligt van vele groote rivieren die naar den Indischen Oceaan of Straat Malakka stroomen.

Men heeft eerst per auto te rijden tot Medan (608 K.M.) en vandaar naar Koeta Tjané (216 K.M.), waarmee in totaal anderhalven dag is gemoeid. Ik maakte de reis in gezelschap van majoor Doup, commandant van het korps Maréchaussée, die juist in die dagen op inspectie moest. Wij reden des namiddags van Koeta Radja naar Bireuen (218 K.M.) zoodat er voor den tweeden dag 608 K.M. overbleven, vanaf Kabandjahé in het Karo-Batakland bijna geheel een bochtige bergweg. Hiermee is een reisdag aardig gevuld, doch de nette en gezellige pasang-grahan van Koeta Tjané, en de gastvrijheid der kapiteinsfamilie gaven een aangenaam slot aan dien langen dag.

Op den derden reisdag kan men nog 30 K.M. per auto rijden tot Lawé Aoenan, meer bekend als Goenoeng Setan, waar de driedaagsche tocht, te voet of te paard, naar de Blang begint. Te Lawé Aoenan staat een oud marschbivak, en er is eene keudéh waar een Chinees listig stooft en snierkt.

Als er nieuwe menschen naar de Blang — wel het meest geïsoleerde deel van Atjeh — gaan en vooral als er dames bij zijn, dan pleegt men een officier of geleide naar Goenoeng Setan te zenden om de nieuwelingen daar te ontvangen en op den driedaagschen tocht langs het boschpad te begeleiden.

Ik zei al: de Blang is het meest geïsoleerde plekje in het huidige Atjeh; het aantal Europeanen is zeer gering, en ook bezoekers zijn er zeldzaam. Dus zijn de menschen van de Blang altijd bijzonder nieuwsgierig naar newcomers, want één gezellige orang is winst, zooals één on-aangenaam mensch allicht een storend element kan worden in den kleinen kring.

In allen gevalle is die nieuwsgierigheid van hartelijken aard; de nieuwe menschen worden in Goenoeng Setan afgehaald en naar de Blang begeleid, zoodat ze geen drie dagen, zonder hulp in de marschbivaks, alleen door het bosch hoeven te trekken. Die begeleider zorgt dat alles in orde is; in het bivak staat eten klaar, en onderweg, in een barmhartig keudétje, is nasi-goreng besteld, zoodat de reiziger zich om niets hoeft te bekommeren.

Mooi landschap in de „Blang”.

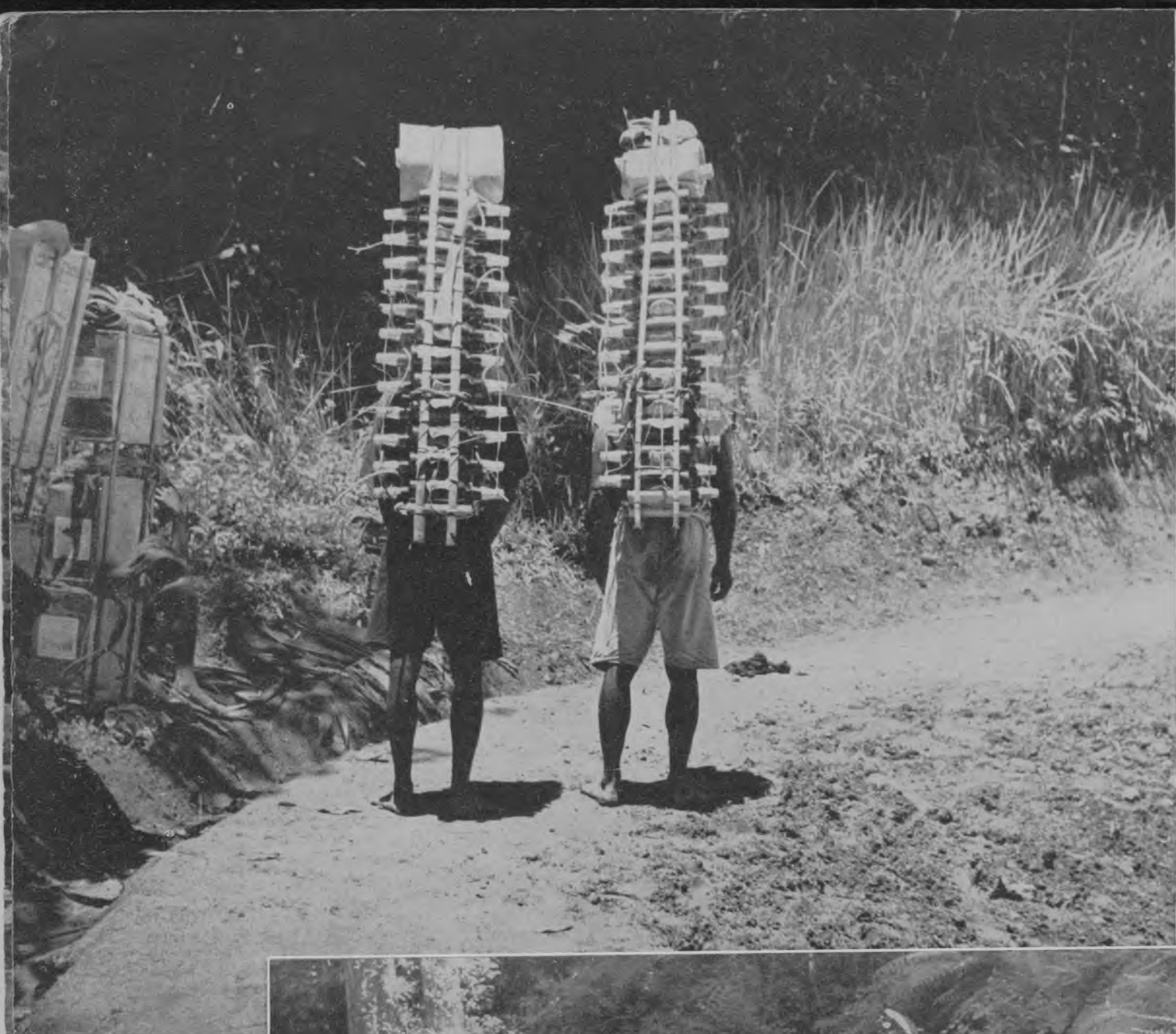

Boschbivak aan den weg naar de Blang.

DOOR VALLEND OESTEENTE VONDEN IN DEZE
RIVIER OP DEN 13DEN FEBRUARI 1924 DEN DOOD
AMB MARECH 1e KL HITIPEUW NO 72122
GEB TE IHAMAHOE AMBOINA, DEN 23EN AUG. 1886
ALF. MARECH, 1e KL. TJOEMOETJOEMOE NO 87805
GEB TE KAW TERNATE IN 1896 -
EN DE INL VER RONOKARMIN REG NO 64952 UIT
KAMPONG JAPARA

Gedenksteen
voor twee ma-
réchaussée's en
een Inlandsch
veroordeelde,
bij den aanleg
van het pad
naar de Blang
onder een rots-
blok verplet-
terd.

Bier voor de Blang.

Post voor de Blang.

Komt er een gehuwde luitenant, en zij zijn vreemden, dan vormen zij in de gesprekken op de Blang al vele dagen vóór hun komst het belangrijkste onderwerp: Hoe zij zal zijn, en of hij een gezellige orang is. Of zij kunnen bridgen, en tennissen, en of zij pas uit Europa zijn zoodat je moet verwachten dat Mevrouw een paar denderende toiletten zal hebben, voor de Blang weer wat nieuws. Het huidige commando te Blang Kedjeren (althans wat de vrouwelijke helft betreft), is streng in denkoefeningen en letterraadsels uit weekbladen, en dan moet de nieuwe man al gauw de paar regels helpen uitzoeken, waarmee ze tot dusver op de Blang nog geen weg wisten. Hoewel, veel is dit niet; er zitten daar kampioenen.

Gezellige uurtjes heb ik er 's avonds mee doorgebracht, en enkele goedkeuringen van strenge raadselautoriteiten geoogst, waarmee ik gelukkiger was dan met menigen „leader” in mijn blad.

Ligt het niet voor de hand dat de luitenant, die nieuwe lieden bij Goenoeng Setan — waar een telefoon is — gaat afhalen, strenge printahs krijgt: onmiddellijk van dat bivak te telefoneeren zoodra hij weet, welk vleesch er in de kuip is? Op dat telefoontje, waarvan men precies weet hoe laat het kan worden verwacht, zitten op de Blang allicht een paar dames bij de kapiteinsche te wachten, en dan meldt de afhaler: alsdat hij een heel geschikte baas schijnt, nog een neef van X, je weet wel, die in Anno Dazumahl bij de 3e divisie diende, en een geweldig bridger voor het aangezicht der Commandeerenden. En zij: een snoepje met een pracht van een teint, en heelemaal geen „make up” van Jeanne Pinke (de eenige zaak in schoonheidsartikelen in Atjeh), een gezellige praatster, met een vlotte hand van tennissen...zoodat ze op de Blang heel tevreden zijn met de nieuwe menschen, en allerlei plannen maken.

Meestal echter kennen de ouden en de nieuwen elkaar van de verschillende bivaks in Atjeh: van Blang Pidië, Koeala Bèh, Djeuram, Bakongan of elders, en dan brengt de aankomst weinig verrassingen.

Blang Kedjeren is ook vanuit Takengon te bereiken, officieel in zes marschdagen, waarvan er nu, voorbij Isaq, weer één schijnt weg te vallen omdat het terpentijnbedrijf daar gestadig het voor auto's berijdbare deel van den weg laat verlengen.

Dus: drie marschdagen van Goenoeng Setan tot de „Pintoe Rimba” van de Blang, en onderweg de marschbivaks Meloewak en Koenké.

Het was, in den beginne, een schitterende tocht over het boschpad dat loopt langs den linkeroever der Alas-rivier — die als Simpang-kiri bij Singkel in zee valt — door zeer geaccidenteerd terrein, waar het aspect elk moment verandert. Rechts loopt de lange keten van het Wilhelminagebergte, links jaagt de Alas haar water met donderende stem over de ontelbare rotsblokken in de breede, ondiepe bedding.

Te Liang — een gehucht met een keudétje en enkele huisjes — ligt de grens tusschen de Alaslanden en de Gajoe Loeos, en op de keudé waar men nasi goreng kan eten is op een plank geschilderd: „Grensstation. Douane.” Hier sluit luit. Freudenberg van de Blang zich bij onze groep aan.

Des namiddags ziet men, boven den weg die daar in de helling is uitgekapt en gegraven, den gedenksteen, aangebracht ter plaatse waar destijds drie personen bij den aanleg van dezen weg den dood vonden, toen een geweldig rotsblok van ongeveer 4 Meter in het kubiek plotseling losraakte van den bergwand en die drie mannen bedolf. Deze steen bedekt hen tot heden, en daarboven, in den soberen gedenksteen, meldt de plaat:

„Door vallend gesteente vonden in deze rivier op den 13en Februari 1924 den dood de Amb. Maréch. 1e kl. Hetipeuw (enz.), de Alf. Maréch. 1e kl. Tjoemoe-Tjoemoe en de Inl. veroordeelde Ronokarmin”.

Het is eene blijvende herinnering aan zeer goed vredeswerk, door dit korps van uitgelezen soldaten in den loop der jaren verricht ; overal in het binnenland vindt men wegen en bruggen, door of onder leiding der maréchaussée voor een schijntje geld gebouwd.

In den middag valt een stortregen, en groote aardschuivingen hebben op eenige kilometers vóór Meloewak het pad vrijwel geheel vernield zoodat er nog slechts een modderige, uiterst smalle strook overblijft tusschen afgrond en berghelling. Voor den maréchaussée is dit geen bezwaar; hij pleegt te zeggen: „di mana ada tanah, ada djalanan”. De gezette burger, in zijn waan, vooral: met zijn ongetrainde beenen, denkt hierover aanvankelijk nog anders en is blij als-ie door steenen en modder heen is.

In het marschbivak Meloewak is het ramé, want daar is dienzelfden middag gearriveerd kapt. Gortmans, commandant der 1e divisie maréchaussée die te Blang Kedjeren ligt en met eene brigade onder luit. Cox een lang gekoesterd plan heeft verwezenlijkt: een bezoek aan het weinig bezochte bergmeertje Laoet Tiga Sagi.

Terwijl buiten de regen blijft neerslaan, is het gezellig in het marschbivak. De maréchaussée's, die allereerst de wachtposten hebben uitgezet, hebben vuur gemaakt en koken hun maal, zooals zij dit plegen te doen in drie groepen: Amboneezen, Menadoneezen en Javanen, die men „droms” pleegt te noemen. Bij elk dier drie corporaties, bestaande uit maréchaussée's van denzelfden landaard, is er één die, buiten zijn complete uitrusting en wapens, de kookpan der „drom” draagt; een tweede draagt de rijst, een ander de „boemboe” (verschillende kruiden enz. voor het eten) en de oudste der „drom” is inkoopster.

De vuren laaien hoog op, en men droogt de kletsnatte kleeren; de onze worden 's avonds gewasschen en zijn, tot verbazing des burgers, den volgenden morgen — het regende vrijwel onophoudelijk door — droog. Men riekt dan alleen erg naar gedroogde bokking, doch het is merkwaardig aan hoeveel goede dingen men zich hier went, en hoeveel verkeerde men afleert, als men echt moe en hongerig is. Vooral: hoe goed dan het eten smaakt.

De „kookbeer” (de dwangarbeider die voor het eten der officieren zorgt) had een uitstekend maal bereid, en ik at als een wolf. Dit ging al die dagen zoo: driemaal per dag die vermaarde lekkere rijst uit het Gajoeland, dan nog een weinigje nasi goreng in een barmhartig keudétje hier of daar onderweg, en een enkele maal boonensoep keuren in een boschbivak van maréchaussée's die daar voor een paar weken liggen. . . . wat heeft een mensch toch weinig noodig om gelukkig te zijn ! In geen jaren zoo lekker gegeten als in deze marschbivaks, kleine stippeltjes menschenleven in een chaos van bergen en bosch, waar niets wordt gehoord als het blaffen en doffe roepen van apen, de klare zang van de tjoetjarawa, en de rollende roep der talloze „boeltok's”.

Hier heeft Natuur zich uitgevied in een dollen lust van boom en struik en slingerplant, in eene verbijsterende veelheid van vormen. Door het oerwoud, ongerept zooals God het schiep, loopt het pad als een luttele messnede in eene oneindigheid van groen. Als de zon schijnt is het een feest van licht en schaduw tusschen hooge muren van groen, en voelt de mensch zich los van alle andere dingen. In de eigenaardige bekoring van de volkomen opname in het bosch maken zich sentimenten los, tientallen eeuwen begraven in de ziel, en droom-

verloren ondergaat men die vreemde, soms lokkende sensatie eener wereld, vrij van alle kultuur en conventie, als de dringende roep van moeder Natuur tot haar afgedwaalde kinderen.

De tweede marschdag voert tot het bivak Koenké, en onderweg passeeren wij „Hotel Juliana”, een boscbivak waarin, onder den „baas” (een Eur. sergeant) eene brigade maréchaussée’s van Blang Kedjeren toezicht op het werken aan den weg uitoefent.

Het is het primitiefste „hotel” dat wij ooit bezochten : wat takken, een paar zeilen en bladeren, et voilà ! Een niet onbelangrijk deel van het jaar leeft de troep — althans van de Blangdivisie — in zulke boscbivaks, en het is nuttig iets te vertellen van dit logies, en hoe het wordt gemaakt.

Zoodra de troep, meestal ’s middags om een uur of 4, is aangekomen op eene plek in het bosch welke voor de oprichting van een bivak geschikt is — vooral de nabijheid van stroomend water is eene vereischte — splitst de brigade, die normaal 18 karabijnen telt, zich in drie groepen, die onmiddellijk hout kappen. Tot goed begrip diene dat eene brigade staat onder een „baas” (Eur. sergeant), waarbij zijn ingedeeld een niet-Europeesch sergeant („Pang” genaamd, van „panglima”) en een niet-Europeesch korporaal, „keutjhi”, het Atjehsche woord voor kamponghoofd.

De eerste groep maakt direct den primitieven pagger van staande stokken, door dwars-houten verbonden. Een boscbivak heeft namelijk nooit een pagger van gewapend draad. De tweede groep zoekt of kapt „kasau’s”, het hout waarover de zeilen hangen, die de dakbedekking vormen.

De derde groep kapt de „blander’s”, de horizontale stokken welke de „tiang’s” verbinden.

Commando’s worden niet gegeven ; ieder weet wat hij te doen heeft, schildwachten nemen automatisch hun plaatsen in, en na twintig minuten is het bivak klaar.

Er is één lang zeil, van 15 Meter, voldoende voor eene brigade ; op den hoek liggen, op den grond of in een hangzeil, op den éenen vleugel de „baas”, op den anderen de „pang”, in het midden de „keutjhi”.

Intusschen is ook, van enkele stokken, een hutje voor de „beren” (dwangarbeiders) gemaakt, benevens een dito voor de wacht, en overdekte staanplaatsen voor de schildwachten, terwijl direct de groote lantaarns worden opgehangen.

Tijdens dit werk zijn de karabijnen bij elkaar gezet onder goede bewaking ; het verlies van een karabijn, ook in den strijd, is eene tragedie voor de brigade. Dan begrijpt men dat, ook nog tijdens het verzet ter Westkust in 1926 en 1927, een zwaar gewond neerliggend maréchaussée zijn karabijn onder zijn lichaam had verborgen ; talloos blijven gelukkig de voorbeelden van maréchaussée’s eener met den klewang besprongen brigade die, hoewel gewond, een Atjeher die er met een veroverde karabijn van door ging, nazetten en het wapen weer bij de brigade terugbrachten, na den vijand te hebben gedood.

Dergelijk werk is een der tradities van dit keurkorps, en het is juist gezien dat, ook op ander terrein, de oude gebruiken der maréchaussée’s worden hoog gehouden, of na eene periode van verwaarloozing weer in eere worden hersteld.

Zoo is dit corps eene formidabele „machine de guerre”, en ook het dagelijksch werk is er op ingesteld, den troep op elk moment volkomen paraat te houden. Ware het geheele Indische Leger — dat toch wel altijd zal moeten vechten op eene wijze welke bij den aard van dit tropische land past — zóó geoefend, zijne waarde zou nog belangrijk grooter zijn dan thans reeds het geval is.

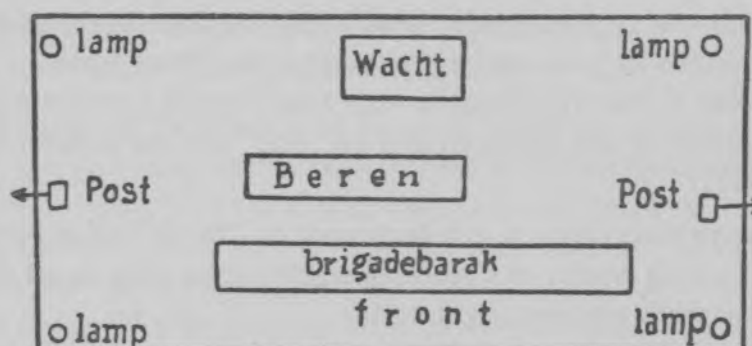
Bij elke brigade zijn vier „beren”: één „kookbeer” voor den commandant (officier) of den „baas”, één „theebeer” (die zich in het boschbivak onmiddellijk aan het koken van thee zet omdat men met drinkwater uiterst voorzichtig moet zijn) en een „lampenbeer”, die voor de lampen zorgt welke 's nachts het bivak verlichten. De vierde is reserve.

Wederom twintig minuten later, dus nadat het bivak klaar is, is ook de rijst gaar, en kan men, in de reeds genoemde drie „drom's” of groepen, gaan eten.

Er is, in of op de ransels, door elke „drom” het een en ander meegenomen, buiten de rijst; ingrediënten voor sambal, en „ikan haal” (sardines) of „herring”, gezouten visch en wat verder den man in het bosch competeert. Vooral zout is zeer dierbaar. Elk hert of varken dat geschoten wordt, is eene welkome aanvulling voor de menage, en het lekkerste stuk is steeds voor den „baas”.

Met de meegenomen vivres is men uiterst spaarzaam; iedere brigade, dwalend in het bosch, heeft hare dagen van honger gekend, zooals eene brigade van Blang Kedjeren die verscheidene dagen moest leven van één gekookte aap. Men zou zoo zeggen, dat twee gekookte apen nauwelijks minder erg zouden zijn geweest . . . apen behooren niet tot de delicatessen. Gij begrijpt hoe weelderig weer plotseling de stemming wordt als zoo'n hongerende brigade het zeldzame buitenkansje heeft, in het bosch het pad te kruisen eener andere brigade, die volop in de lekkernijen zit: als rijst en gedroogde visch !

Zooals „Hotel Juliana” is, zijn vrijwel alle boschbivaks, en zij zien er ongeveer zóó uit:

Als de regen valt, soms dagen achtereen, en alles één modderboel is, terwijl de kali voor W.C. en badgelegenheid dient, is het unheimisch in het bosch en blijft men onder zeilen en bladeren, maar de waakzaamheid verslapt niet, en steeds is er overdag vuur voor het koken van eten en van thee. Wij hebben in „Hotel Juliana” geproefd van de boonensoep die al aardig op weg was om gaar te worden met vele markante stukjes spek er in — de Profeet, wiens naam geloofd zij, moge het den Mohammedaanschen maréchaussée vergeven — en als er dan een flinke hap rijst bij komt is de bivakkeerende man al zeer tevreden.

Op den tweeden en derden marschdag is het ramé: vier officieren, ieder met een „dardanel” (een maréchaussée die met getrokken klewang steeds in de onmiddellijke nabijheid is en voor zijn commandant zorgt), en dan de geheele brigade die terugmarcheert naar de Blang.

De „dardanellen” hanteeren onderweg voortdurend hun klewang voor het wegslaan van takken die over het pad hangen, of tegen een enkele slang die langs het pad kronkelt. Dit

houdt de vaardigheid in het hanteeren van den klewang er in, en nu en dan, als men aan den weg wat „pisang alas” ziet staan, wordt de kracht van den slag met dit wapen gemeten op den stam, die met één houw moet worden doorkliefd. Een mooi werkstuk is, een pisang-stam van normale dikte met een zóó sterken en snellen slag door te houwen dat het bovenste stuk nog een paar seconden blijft staan vòòr het valt.

Die behendigheid in het hanteeren van dit wapen is noodig in den strijd met een vijand die er meester op is, en er als de bliksem eene brigade mee op het lijf pleegt te vallen, zoodat er dikwijls geen gelegenheid is van de karabijn gebruik te maken. Dit heeft, in de eerste jaren van het bestaan van het korps Maréchaussée, geleid tot eene o v e r s c h a t t i n g van den klewang, en eene o n d e r s c h a t t i n g van het vuurwapen, in den trant der oude les van Suwaroff: de kogel liegt, de bajonet spreekt de waarheid !

In die jeugdijaren van het korps Maréchaussée was de leuze: niet schieten, laat alleen den klewang spreken. Toen werd de strijdkreet geboren: „Potong kepala !”, en het gebruik van het vuurwapen zoodanig miskend dat dit dikwijls de situatie voor eene vechtende brigade verslechterde.

Het „potong kepala” was geen ijdele leuze; overtalrijk zijn de gevallen waarin de maréchaussée zijn aanvaller met één zwaai van den klewang het hoofd afsloeg.

Eén voorbeeld van de Blang.

Den 7en December 1926 vermoordde een Gajoe vòòr de tangsi van Blang Kedjeren de sergeanten van Gent en de Gruiter; de toegeschoten sergeant van den Broek sloeg den moordenaar met één houw het hoofd af, waarna de romp, waaruit het bloed spoot, nog enkele passen voortstropelde om toen ineen te zakken. . . . als een product der fantasie van Poe. Terwijl thans de vaardigheid met den klewang een punt van belang blijft, krijgt ook de karabijn de plaats welke haar toekomt; men zal, zoolang dit nuttig is, schieten, en den klewang gebruiken in het handgemeen. Zeker is dat ook op den klewang de maréchaussée den Atjeher de baas is, dank zij de schermoefeningen.

We zitten in den namiddag in het marschbivak Koenké, circa 1000 Meter boven zee. Recht vòòr ons rijst als een muur de berghelling, met haar ongebroken bekleeding van bosch. Deze rug is de begrenzing van het kolossale wildreservaat vanaf den rechteroever der Alas tot den Goenoeng Loser, waarin olifant en rhinoceros veilig zijn voor den „pawang badak”.

Plotseling klinkt uit den boschrand het schelle sjirpen van eene cycade, bijna als de „tong-gèrèt” of „garèng” in Java, hier „seset” genoemd.

„Dit is — zoo zegt maj. Doup — de „lontjeng maréchaussée”; het moet nu 10 minuten vòòr 6 zijn. Op het geluid dezer cycade gaat de schildwacht op post”.

Ik zie op m'n horloge. . . . 't is 10 minuten vòòr 6, en op 't zelfde moment stapt de eerste nachtpost onder het afdak.

Was het toeval of niet? Inderdaad liep heden de „lontjeng maréchaussée” op de minuut gelijk.

Voor het gebruik der marschbivaks in het Gajoeland, dus ook de zes aan het pad dat via Reket-Goïp, Simpang tiga enz. naar Takengon loopt en de andere aan het pad naar Lökop, gold vroeger eene ongeschreven wet welke door allen in de rimboe werd gerespecteerd: ieder reiziger kon den sleutel van het letterslot der toegangsdeur krijgen en dus binnenko-

men. Dan vond hij in een kast allerlei dranken en enkele blikjes, waarvan hij kon nemen wat noodig was. Hij legde daarvoor in de plaats eene bon, welke later werd gevonden en met hem verrekend.

Men ziet, eene regeling welke geheel op goed vertrouwen berustte, en ieder reiziger volgde haar op; men zou anders nergens in dit land terecht kunnen.

Toch is er misbruik van gemaakt, door een reeds naar elders vertrokken veearts, vermoedelijk meer vee dan arts, en dit zou hem eens vooral in deze contrijen onmogelijk hebben gemaakt indien hij dit niet reeds was geweest door andere oorzaken. Zulke figuren zijn niet op haar plaats in eene zeer kleine en geïsoleerde gemeenschap, waar de één sterk is aangewezen op den ander.

Thans is in elk bivak een waker, die toezicht houdt en hulp verleent.

Het is voor een ieder duidelijk dat vooral bij een corps als dat der Maréchaussée respectering van traditie noodig is, en ik merkte al eerder op dat hieraan vooral in den laatsten tijd weer meer de hand wordt gehouden. Er zijn tal van die oude gewoonten. Zoo bestaat er een „tamoe-fonds”, waarin ieder ventje z'n bijdrage stort, en als er eene patrouille van elders komt, wordt zij feestelijk onthaald. Voor de officieren gaat dit afzonderlijk; ieder vreemde in dit ressort is gast der officieren, en ik heb persoonlijk ondervonden met hoeveel nobele nauwgezetheid dit beginsel wordt doorgevoerd.

Op mijn terugweg, een dag of zes later, arriveerde des avonds in het bivak Meloewak eene brigade van luit. Alting von Geusau, die van Bakongan had geloopt naar Koeta Tjané, gedeeltelijk langs het tracé van den ontworpen weg van Singkel naar Sidikalang. Daarbij behoorde, als „baas”, de sergeant van Genderen, één dier mannetjes-putters van de oude garde — bij den aanslag op mevrouw Schmidt te Takengon greep hij, ongewapend, den aanvaller vast, „legde” hem naar de regelen der kunst en hield hem onder, het hoofd vrij, tot een toegeschoten maréchaussée met den klewang het geval afwerkte. Het is een genot, een goede maréchaussée-patrouille onder zulke leiding in het bosch te zien: „a thin line of heroes” .. en dit zijn kwade heeren wien de man met slechte bedoelingen maar liever uit den weg moet blijven. Want de karabijnen gaan hier vlug af, en de klewangs worden kundig gezwaaid.

Als straks deze van het verre Bakongan gekomen brigade op de Blang arriveert, is er ramé besar, misschien een voetbalwedstrijd na een paar weken lopen door het bosch, en dansi-dansi waarbij Matatoela, leidende figuur in het bivak Blang Kedjeren met een geweldig grooten mond, vòörzingt, vòòrdanst en.... vòòrdrinkt.

Dit fuiven is een der goede oude gewoonten, evenals de 5 slagen op de klok van het bivak, als de wacht eene thuiskomende patrouille ziet naderen. En het mag zò raar lopen op den terugmarsch, de patrouille komt nooit 's avonds of 's nachts thuis, en als de 5 slagen op de klok hebben geklonken weet iedere vrouw dat haar man op komst is. Dan gaat ze bakken en braden, en zet een zedig aangelaat op. Want ook hier geldt: „Je suis la Femme, on me connaît!”

Het soldatenleven in Atjeh kent tallooze echtelijke drama's, eindigend met hakken en schieten — hierover straks meer — en het is noodig, die tragediën zooveel mogelijk te beperken.

De eerste Divisie

„Divisie satoe djaga poetjoek Tripa,
Divisie Doewa djaga koeala.”

Zoo zegt een der maréchaussée-liedjes:

„De eerste Divisie waakt aan den oorsprong der Tripa,
De tweede waakt aan de monding.”

Op den laatsten marschdag, van Koenké naar Palok, de „Pintoe rimba” van de Blang aan den Zuidkant, passeeren wij de waterscheiding tusschen den bovenloop der Tripa en de Alasrivier. De Tripa valt in het Meulabosche in zee, waar de bivaks der tweede Divisie liggen, zooals de eerste Divisie te Blang Kedjeren ligt. De regels van dit versje zijn dus duidelijk.

De laatste marschdag door het zware bosch is de kortste en de mooiste.

Het woud wordt milder, het pad breeder. Met weelderige hand wordt het zonlicht gestrooid op de open plekken, langs de randen van het bosch dat de dreiging zijner wilde en immense vegetatie een weinig verliest, en met elk uur dichterbij de Blang wint aan charme en romantiek.

Dan ziet ge langs de bochten van het pad den glans van groene vlakten, spaarzaam met dennen en pijnboomen begroeid, in de droomerige rust welke de Indische vlakten bij hoogen zonnestand typeert. Nòg een paar bochten, en het pad, zich bevrijdend uit de drukkende omhelzing van het woud die tot sluwe bochten dwong, strekt zich tot een rechten weg en snelt lustig verder.

Hier is de „Pintoe Rimba”: de poort der wildernis, en vóór ons welven aan alle zijden de groene „blangs”.

Het centrale Gajoeland met zijn droomende blangs: mollige grasvlakten in eene omlijsting van bergen, is als een juweel, gevat in eene zetting van forsche allure. Het ligt er, met al de charme van zijn ongereptheid en gansch eigen aard, tegen profanatie beschermd door een gordel van berg en bosch welke op het smalste punt drie marschdagen vraagt.

Het is wellicht goed dat het schoone niet àl te vlot kan worden benaderd; er moet onderscheid blijven tusschen het meisje-van-pleizier en de nobele amoureuse.

„C'est chose bien commune
de soupirer pour une
Blonde, châtaine ou brune
Maitresse,
Lorsque brune, châtaine
Ou blonde: on l'a sans peine....
Moi, j'aime la lointaine
Princesse!”

Wat is Sarangan geworden sinds ieder er binnenstuift in eene auto en er bezit van neemt, zonder ook maar een bescheiden poging tot verovering?

En Takengon? Dat ligt op eene schitterende vlakte tusschen het meer en de bergen, en er kon eene stad staan. Men rijdt er thans even heen, en er zijn weinig plekken in Atjeh waar zóó constant wordt gekrakeeld, en zóó weinig harmonie bestaat.

Het is, in 't algemeen, niet juist dat schoonheid den mensch veredelt; gewoonte en tijd werken paralyseerend op de ziel der meesten, en alleen zij die begenadigd zijn met dieper en zuiverder gevoel zien elken dag met ontvankelijk gemoed naar de wonderen om zich heen. Moet men wenschen dat de plannen, om Blang Kedjeren door een rijweg met de „wereld” in contact te brengen, tot uitvoering zullen komen, of is het beter dat althans hier en daar op aarde eene plek blijft waar men alleen kan zijn en het gewoel van het leven op grooten afstand laat voorbij gaan?

* *
*

Naar goed gebruik zijn, bij aankomst van vreemde gasten, alle officieren verzameld in de woning van den kapitein, waar een koele drank wordt genomen. De familie Gortmans had gezorgd voor een rijsttafel, welke men pleegt aan te duiden als „makanan compleet”.

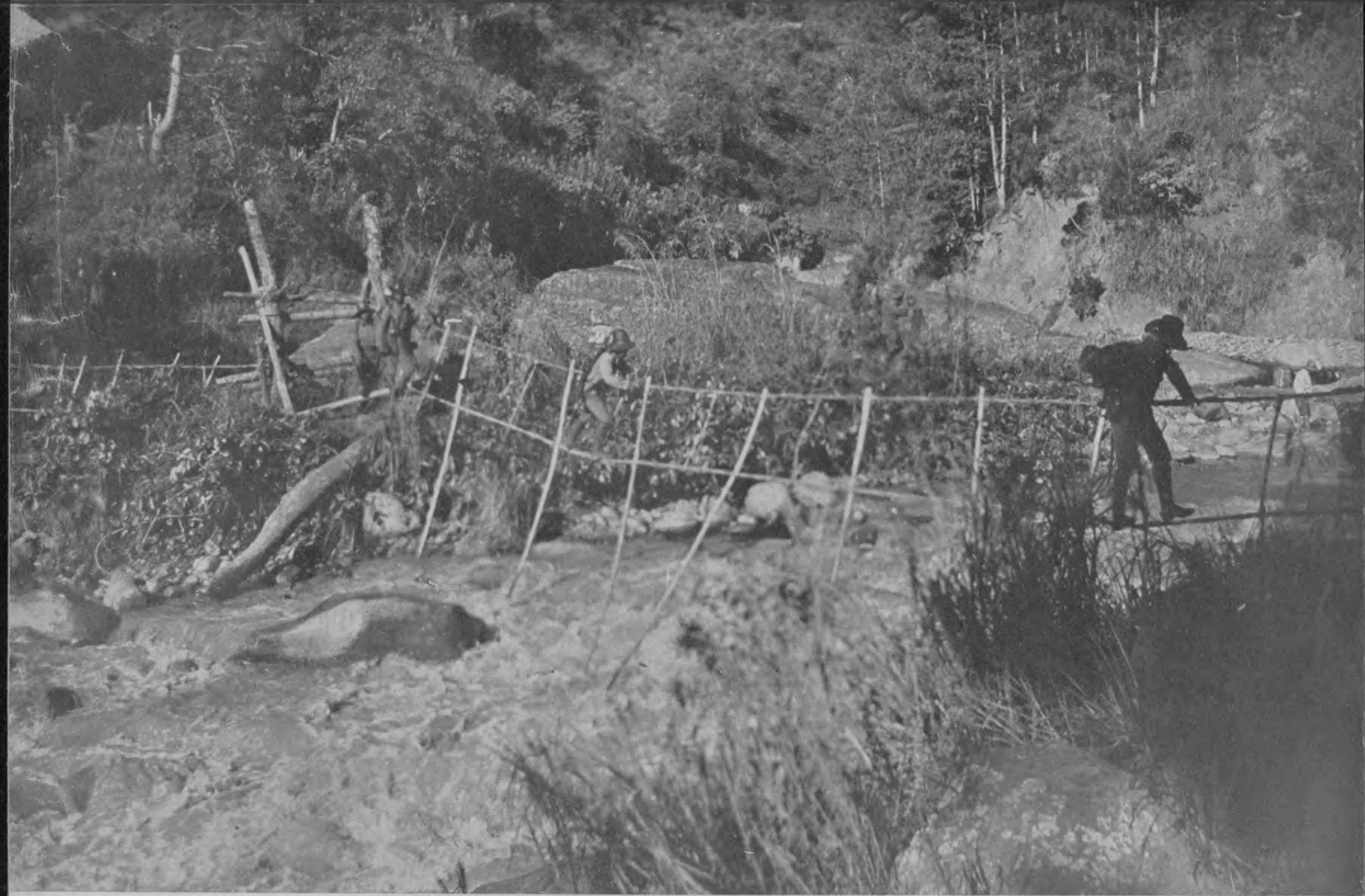
Het waren goede dagen op de Blang, en 's avonds werd onverwacht eene alarmoefening gehouden welke, tot voldoening van majoor Doup, uitstekend verliep. Toen de bel aan de wacht haar roep begon — het „ting ting” ging onophoudelijk door — joeg in het donker van den avond een vreemde beweging door het bivak. Ieder vloog gekleed of niet gekleed, gewapend naar de wacht waar hij scherpe patronen ontving uit de eigen brigade-kist.

De wacht had, terwijl de bel doorklingelde, in 5 minuten automatisch de posten verdubbeld zoodat men safe was tegenover verrassingen, terwijl haastig de gewapende mannen zich, naast den „baas”, tot brigades formeerden. Intusschen moesten de vivres voor vier dagen — zoo luidde de order — aan eenige voor uitrukken bestemde brigades worden uitgegeven, hetgeen nauwgezet moet geschieden omdat elke vergissing slechte gevolgen kan hebben. Ieder „draagbeer” moest zijn vracht ontvangen: levensmiddelen, conserven, ingrediënten en talrijke kleinigheden. In nog geen half uur stond ook deze afdeeling klaar en marcheerde de poort uit, met alles bij zich: munitie, patronen, vivres, zeilen, op elke karabijn een centerlicht.... volkomen paraat.

Het ging vlot en opgewekt, en dus begon een uur later de fuif in de cantine, zongen de maréchaussée's, danste en schreeuwde de machtige Matatoela, en werden eenige personen op stoelen rondgedragen. De oude maréchausséeliedjes werden gezongen, tot Matatoela minder stem had dan een stokvisch.

Matatoela is een belangrijk man bij de 1e divisie; hij is maréchaussée-sec, maar onder zijn collega's bijna de eerste. Hij houdt toezicht in het bivak, of alles in orde is en schoon en of hier of daar per abuis niet een aardig vrouwtje onbeheerd bleef, want Matatoela, oerleelijk, is een ladykiller der eerste orde. Hij heeft den wind onder de jongeren, en hij kan zich, krachtens zijn positie, niet teveel met hen encanailleeren, tenzij er een zoopje wordt weggeven. De ouderen noemen hem „Mata”, doch de jongeren zullen dit wel uit hun lijf laten. Supérieurs noemen hem: „Boenja-Aman-Badjingan”, en men moet vreezen dat zij het niet ver mis hebben.

Machtiger nog dan Matatoela is de oude maréchaussée Renjaan, een man van Groot-Kei, dardanel van kapitein Gortmans. Nu en dan strijkt hij z'n lange knevels op, als iemand die z'n waarde kent.

Hoe de patrouille over een rottan-„brug” een riviertje overtrekt.

In de veroverde benteng Koeto Reh, tijdens den tocht onder Van Daalen door het Gajoeland, op 14 Juni 1904; er bleven 561 gesneuvelde Gajoes liggen. Bij een in leven gebleven kind staat een schildwacht. Links boven, staande, donkere figuur: Van Daalen.

Begraving der dooden van Koeto Reh.

In de pas veroverde kampong Likat (Gajoeland).

Nòg machtiger dan Renjaan de dardanel is.... zijn vrouw: Ma Renjaan; boven haar staan nog slechts enkele zeldzame militaire autoriteiten, daarna een heelen tijd niets, en dan de aartsengel Gabriel.

Zoo is het goed!

Er zijn op de Blang nog meer „autoriteiten” die niet in den regeeringsalmanak staan, en toch eene rol van beteekenis spelen.

Ik noem van hen den kleinen mantri-chewan Mohamad Hoesin, zoon van den lang geleden vermoorden Radja Tjeq Boekit. Hij heeft een bijna ongeloofelijk talent voor comische imitatie van ieder in zijne omgeving, en eene attractie op de Blang zijn de spontane voorstellingen welke hij nu en dan pleegt te geven als divertissement.

Op den marsch door het Alasdal, in de bivaks, tusschen de officieren of de maréchaussée's, de mantri geeft graag en vlot een staaltje van zijn inderdaad bewonderenswaardige nabootsingskunst.

Hij kent het taaleigen en de eigenaardige spreekwijze van den snel opgewonden Ambonees, die bij elk woord met moord en doodslag dreigt, al meent-ie het niet zoo kwaad. En als de mantri den Amboneeschen maréchaussée imiteert, zou men zweren dat deze zelf stond te sputteren, met den typischen sprong van een halven notenbalk naar boven aan het einde van elken zin. Vooral de machtige Matatoela moet het in die séances ontgelden, en zijn praten is doorspekt met talrijke „traferdoeli's” en „ferdori's”.

Dan zet de mantri zich voor z'n aandachtig auditorium in positie en presenteert: Matatoela in de keudé, koffie willende drinken.

Matatoela: „Seg, Gajoer (Amboneezen zeggen geen Gajoe doch Gajoer), kassi kemari kopi”.

Gajoe: „Kopi ada, oom, goela tida”.

Matatoela (dadelijk driftig): „Kowé koerang adjar, Gajoer. Kowé bekin apa di sini kalau tida ada goela? Tjoema-tjoema saja bakar kowé poenja keudé, djadi angoes”.

Gajoe: „Itoe perkara bakar tida gampang, oom, ada atoeran”.

Matatoela, brieschend: „Kowé djangan banjak tjotjot, Gajoer, tjoema-tjoema akoe skop (trap) kowé ampat poeloe Meter”.

Waarop Matatoela deftig àf, om een andere keudé met zijn bestelling te bevoordeelen. Zoo laat de mantri de Amboneezen doorpraten, altijd zijn zij opgewonden en driftig, en geen „Gajoer” of Atjeher kan een woord teveel zeggen, of er volgt een regen van bedreigingen, waarvan de minst onvoordeelige is: „Akoe potong por kowé! kowé mahoe mati pertjoema?” Dan vertoont hij den Chinees die op de Blang een keudétje heeft met eene schoenmakerij, en wanneer een bekend maréchaussée zijn opgelapte schoenen wil halen, zonder „hard cash” bij zich, en de baba vraagt boter bij de visch, barst op deze grenzenlooze aanmatiging des schoenlappers de bom los; de mantri laat den Ambonees aldus den Chinees vragen: of hij door zulk onmiskienbaar verzet tegen de gestelde machten altemet met dit leven heeft afgerekend, en „kowé mahoe melanggar sama Kompeni?”, en waarom hij zich zoo in openlijken strijd tegen het korps Maréchaussée begeeft: „Kowé brani sama marsosé?”. Maar baba houdt voet bij stuk, want hij weet dat, als straks Petulapessy deze nette schoentjes aan zijn voeten heeft — separti baroe, loh! — hij er lantas mee wegwandelt en zich langen tijd niet meer laat zien.

Waarop Petulapessy aan verdere debatten een einde maakt met de woorden: „Tjoema-tjoema akoe potong kowé poenja kepala,” hetgeen Baba niet al te somber stemt.

Ook tijdens het patrouille-loopen lanceert de mantri-chewan zijn representaties, en de Amboneezen zelf hebben de meeste pret. Zelfs de „dardanellen”, menschen van beteekenls, glimlachen als mannen wier aanzien door dit pretje niet wordt geschaad, en de mantri is zoo verstandig hen buiten spel te laten, althans als zij er bij zijn.

Dan presenteert de mantri-chewan den langzamer, saai sprekenden Menadonees die verhaalt van zijn mislukte varkensjacht, hoe hij „ambil setelling, lantas keniling” (stelling nemen en knielen) akoe mik, akoe tarek tarèkker bong !” sondor katinggalang babi” (ik mik, haal den trekker over zonder dat het varken blijft liggen).

Daarna passeeren alle vroegere grootheden van Blang Kedjeren de revue, te beginnen met Kaniesz, die nogal lijzig sprak en met de „r” niet overweg kon.

De mantri had jaren geleden voor f 25 een prachthoed gekocht — type Tom Mix — waarmee hij de heele populatie van de Blang overdonderde. Dus moest hij den volgenden dag, met dien hoed, bij Kaniesz komen en nu voert de mantri den ouden kapitein ten tooneele: „Wing — hiermee spreekt men in het Gajoeland de jonge mannen aan — kami ada topi bagoes; begapa kamoe bell, wing?”.

Mantri: „Doewapoeloe lima roepija, toean kapitein”.

Kaniesz: „Euh, euh, ltoe tida phatoet. Wing zombong. Gadji tjoema sapoeloe goepia, bell topi doewapoeloe lima ... tida phatoet, wing!”

Na Kaniesz komen de anderen aan de beurt: kapitein Palmers van den Broek, een driftig en fanatiek man, steeds opspringend en heen en weer loopend, klulvend aan z'n nagels; dan Agerbeek, toen hij „marah-marah sama Ouwe heer” (kwaad was op den kedjoeroen van Petiambang), en dokter Gompertz die hier kwam vaccineeren en alle vrouwen in beroering bracht door, als hij haar arm wilde voor de Inenting, niet te zeggen: „Poemoeh”, doch „empoe”, dus: je grootmoeder. Hetgeen toch wel iets anders is, en de vrouwen deed vermoeden, dat deze „belondo” gek moest zijn.

Zoo draait de mantri in zijn séances de heele historie van de Blang af, en over de autoriteiten die er nu zetelen zal hij beginnen, zoodra ze achter de „Pintoe rimba”: Palok, zijn verdwenen.

De mantri kent heel dit land, en de menschen; hij snuffelt nuttig in allerlei zaken, ook als hij, naar het heet, alleen maar achterstallige belasting moet innen. En als hij terug is van zijn vele omzwervingen heeft hij, steeds „sedikit mondeling sama kapitein”.

Hij is een belangrijk, bijna al te belangrijk man.

Van oude dingen.

Het is nu alles goed en rustig op de Blang, en de tocht erheen is eigenlijk niets anders dan eene ietwat lange wandeling. Het is ruim eene kwart eeuw geleden dat hier het laatste verzet werd neergeslagen, en er vormde zich een nieuw geslacht, niet met vleesch en bloed gebonden aan de verschrikkelijke dagen van den grooten krijg, welken het alleen kent uit de verhalen der ouderen. Zoo zakt die bloedige periode elk jaar dieper weg in het verleden.

Een goede dertig jaar geleden sliep de Blang als de onbekende schoone in het bosch ; in dit land had nog geene militaire macht den voet gezet. Het lag veilig binnen den gordel van de geweldige wouden, waardoor alleen de enkele smalle paden liepen, en bij de toegangen tot het Gajoeland lagen de versterkingen.

Men wist dat de Kompeuni oorlog voerde in Groot-Atjeh en de landen aan de zee, en dikwijls trokken de Moslims vandaar door de bosschen naar het binnenland, waar zij veilig waren voor de troepen die zich nog niet genoeg hadden ingesteld op het bedrijf van den kleinen oorlog. Nog kende de Gajoe niet de macht van ons krijgsvolk, en hij leefde in een simpel vertrouwen op zijn wapens en sterke bentengs.

Toen pakten zich aan den horizon de wolken samen waaruit als een bliksemstraal de colonne Van Daalen naar het hart van dit vreemde en onbekende land zou schieten.

Het nu zoo aardige Blang Kedjeren, met de kampong Penampaän, houdt wel het meest de herinnering vast aan Van Daalen's vermaarden tocht, met de andere dorpen op de Blang : Gemoejang-Pepareq, Reket-Goïp, Tampeng, Panosan, Badek enz.

Zijn hier vier duizend Gajoes gesneuveld of waren het er meer? Wie weet het precies? Met den zedelijken moed en de sterke overtuiging van den man die weet dat hij zijn plicht deed, liet van Daalen na de vermeestering van elke benteng de dooden tellen : zóóveel mannen, zóóveel vrouwen en kinderen. Hij liet zelfs toe dat, na de verovering der bentengs de lange en breede rijen dooden werden gefotografeerd, en een paar dier foto's zijn geplubliceerd in het bekende werk van Kempees. Wat anderen hiervan dachten liet Van Daalen onverschillig ; hij voerde oorlog, deed zijn plicht, en : „advienné que pourra”. Hij moest met een handvol maréchaussée's door de Gajoe- en Alaslanden, en hij deed dit.

Hij wist echter ook, hoe sommigen te Koetaradja in stilte hoopten op zijne mislukking ; deze stalen figuur, eenzaam als alles dat hoog is, had vele benijders, dus vijanden.

Het begon al in den aanvang van den tocht. Colijn was in 1902 opgerukt via Isaq, doch had niet verder kunnen komen dan even voorbij den Boer ni Intem-Intem en toen moeten terugtrekken. Het ligt voor de hand dat die aftocht in het Gajoeland een sterken indruk had gemaakt ; men zei : de Kompeuni durfde niet. Dit heeft er veel toe bijgedragen dat de Gajoes in 1904 besloten tot uiterst verzet ; zij dachten dat de Kompeuni dan wel weer zou afdeinzen. Van Daalen besloot het Gajoeland binnen te dringen uit een andere richting dan die waaruit men hem verwachtte, en welke dus niet door versterkingen was versperd. Sommigen te Koetaradja vreesden eene mislukking dier manoeuvre in onbekend en wild terrein.

Inderdaad was reeds het begin van den tocht, met de omtrekkende beweging door een woest en onbewoond bergland, volkomen met oerwoud bedekt, een der meest élatante daden van deze geselecteerde colonne. Van den kleinen troep werd het uiterste gevergd ; men was nu en dan aan het dwalen en had geen eten meer.

Er zijn, buiten het boek van Kempees, nog andere, niet bekende bronnen waaruit men voor de historie van dien tocht kan putten. De toenmalige luitenant Hoedt, van den Topografischen dienst, maakte den tocht mede en hield hiervan een dagboek aan dat welwillend te onzer beschikking werd gesteld en waaruit wij het een en ander overnemen.

Den 6en Maart, in het dichte bergbosch, was het laatste rantsoen rijst verbruikt ; de maréchaussée's behielpen zich met een beetje dat er nog was, en met wat zij aan eetbare, of bijna eetbare dingen in het bosch vonden.

Den 7en Maart volgde men een breed olifantenpad; om 12 uur kregen de officieren, voor de lunch, ieder 4 c.M. saucis de Boulogne. Dwars tegen de adviezen van Hoedt en den opnemer Rhemrev liet de hardnekkige overste een verkeerd pad volgen, om tenslotte toch die adviezen op te volgen. Eenige zieke dwangarbeiders waren zóó uitgeput en apathisch dat zij zich naast het pad in de struiken hadden gelegd om daar te sterven; zij werden nog tijdig ontdekt en in tandoes meegenomen. Eén hunner stierf in het bivak.

Den 8sten Maart, na geweldig te zijn geplaagd door patjets, werd in een stortregen een bivak betrokken aan de Wolh ni Klah. Twee dwangarbeiders stierven. Eene brigade, speurend naar voedsel in het woud, had het geluk een reuzenpython te ontdekken en na een korten strijd, griezelig als de fantasieën eener nachtmerrie, te dooden; het monster werd door den troep tot op de huld na verorberd.

Den 9en Maart werden per hoofd uitgedeeld drie stuks gezouten visch; de algemeene stemming was zeer gedrukt. Tot men te 11 uur de grens van het oerwoud bereikte en beneden in de vallei eene kampong zag liggen, waarbij eene kudde karbouwen graasde. Toen was het leed van den honger weer geleden; de omtrekking was gelukt, en zonder verzet te hebben ondervonden stond de colonne-Van Daalen in het Gajoeland. De zwaar versterkte bentengs op den Boer ni Intem-Intem waren den vijand nutteloos geweest.

Om te typeeren, hoe het katjauen destijds te Koetaradja werd beoefend (men spreekt soms van „Katjauradja”), en hoe de afgunst blakerde, citeeren wij uit het dagboek van den heer Hoedt:

„Wat zouden ze er wel aan het Stafbureau te Koetaradja van zeggen, wanneer de eerste berichten binnenkwamen?” was het algemeene onderwerp van onze gesprekken op dien eersten avond te Klah.

De Overste gaf echter geen uiting aan hetgeen er in hem omging, reageerde niet op onze opmerkingen, doch lachte beteekenisvol.

In de eerste weken zou wel geen kans bestaan, berichten te verzenden. De eerste berichten omtrent de lotgevallen van de colonne-Van Daalen bereikten langs onverwachte bron toch nog Koetaradja, doch waren van geheel anderen aard dan wij wel op dien avond te Klah hadden verwacht, toen wij daar zoo gezellig bij elkaar zaten te praten.

Wat was toch het geval?

Eenige uit Isaq gedroste dwangarbeiders, wien het gelukt was de posten aan de noordkust te bereiken, verspreidden er het nieuws, dat het den Overste niet had mogen gelukken den pas over den Boer ni Intem-Intem te forceeren, dat groote verliezen waren geleden en dat de troep, in kleine onderdeelen gesplitst, trachtte de Noordkust te bereiken.

Deze geruchten, afkomstig van kettingberen, die op deze wijze hoopten de op het drossen staande straf van twintig rietslagen te ontloopen, werden naar Koetaradja getelephoneerd en blijkbaar gretig rondverteld.

Onder de achtergelaten familiebetrekkingen ontstond begrijpelijkerwijze een paniek. Te Koetaradja kwamen de echtgenooten van de bij de colonne ingedeelde officieren geagiteerd bij elkaar, trachtten elkaar vruchteloos te troosten en trokken ten slotte gezamenlijk naar mevrouw Van Daalen, om te vernemen, of zij soms iets naders had gehoord.

Blijkbaar vóór ons vertrek van Koetaradja volkomen door haar man ingelicht betreffende de omtrekking, en de bestaande Atjehsche verhoudingen en

intriges in aanmerking nemende, wist zij door haar rustig en waardig optreden de gemoederen te kalmeeren.

„Hecht toch geen geloof aan al die praatjes. Ik zie er mijn man niet toe in staat!” was haar antwoord.

De uitwerking was als een blusschende koud-waterstraal, en de dames trokken daarna blijmoedig huiswaarts.”

Van de eerste kampong, welke Klah bleek te zijn en waar het eerste verzet werd ondervonden, volgde de opmarsch naar de Blang, de typische vlakte met haar grastapijt en dennen als een Engelsch park, scherp contrast met het oerwoud waarin de colonne dagen achtereen had rondgezworven. Hoedt beschrijft aldus den indruk dien dit landschap met zijn aparte schoonheid maakte:

„Een onvergelykelijk schoon panorama ontplooië zich voor onze oogen. Het contrast was inderdaad verrassend groot.

Na het heuvelterrein met de dennenbosschen te hebben verlaten, met te voren geen verder uitzicht dan den volgenden heuveltop, zagen wij ons plots geplaatst voor een terrein, zò in karakter en geaardheid verschillend met het voorgaande, dat wij er perplex van waren.

Kilometers ver strekte zich voor onze voeten uit een onbelemmerd gezicht over de breede vallei, bebouwd met sawahs en bezaaid met in het groen verschoolen kampongs, waar doorheen zich als een zilveren lint de Woïh ni Pepareq slingerde.

In het westen verhief zich de Goenoeng Api, een lage berg, geen vulkaan, die tot aan den top begroeid was met dichte dennenbosschen, onderbroken door met donkergroen loof van ander geboomte gevulde ravijnen.

De verdere omgeving bestond uit laag heuvelterrein met groepjes slanke dennen en grasweiden, waarover kudden vee liepen te grazen, terwijl in het verre verschiet het met donker oerwoud bedekte hooggebergte den gezichtseinder afsloot.

Ik herinner me den onvergetelijken indruk, waaronder ik eertijds geraakte, bij den eersten aanblik op de vallei van Kalie-Bening en de bekoring, welke er van uitging en mij als het ware vastgreep; ook door het groote contrast, den plotseligen overgang van grillig bergterrein naar een uitgestrekte sawahvlakte met daaromheen liggende kampongs.

Hier echter was de indruk overweldigender, grootscher, naast het idyllisch schoone en schilderachtige, en onwillekeurig drong zich de vraag bij me op: of dit roerend schoone landschap straks het tooneel moest zijn van een bloedigen strijd.”

Ook luit. Ebbink (als kolonel gepensionneerd) beschreef hoe het vredig uitzicht van het Gajoeland hem trof:

„Toen wij met de colonne het eigenlijke Gajoeland betraden en deze uitgestrekte, mooie vlakte vanuit het westelijk bergterrein konden overzien, zag het er niet naar uit, alsof wij op dezen tocht veel tegenstand zouden ondervinden. Alles was muisstil, geen beweging was te bespeuren.”

Zoo vorderde de colonne; den 17en Maart ontdekte men op den Gemoejang de benteng, welke den 18en stormenderhand moest worden genomen; in Pepareq werden 308 dooden van den vijand geteld.

Deze eerste oorlogsdaad bracht ieder in het Gajoland op de been en overal maakte men zich gereed voor den strijd. Men kende den naam van overste Van Daalen: „Obos Panalan” uit zijn krijgsbedrijven in Atjeh; de faam zijner daden was hem vooruitgesneld over de reusachtige bergmassieven en door de dichte wouden. Men boog echter voor die faam het hoofd niet, doch rekende op de onkwetsbaarheid, door de leiders verzekerd na toepassing van velerlei ritueel. En men zei: „Obos Panalan malé gèh koe Gajo ini menaloekan kito Gajo ini”: „Overste Van Daalen wil naar het Gajoland komen om ons te verslaan” laat ons den strijd opnemen ! En wat den val van Pepareq betreft, wèl, dit wilde niet zeggen dat de verdediging van de andere bentengs in dit land niet meer succes zoude hebben. Wellicht had er iets ontbroken aan de formules der onkwetsbaarheid van het volk van Pepareq, en iedere kampong bleef dus hopen op een betere kans.

Toen verscheen de colonne in eene lange linie in het gezicht van de Blang, waar Penampakan zich gereed maakte om den schok op te vangen, doch in het gezicht der kampong boog de groene linie zich westelijk om over de helling van den Seunoeboeng, waar de colonne zich legerde als de havik, die zich hooger plaatst dan zijn prooi. Nooit liet Van Daalen zich een gevecht opdringen; hij was het die tijd en plaats bepaalde, en zoo liet hij Penampakan eenige dagen met rust: de afrekening volgde den 22en Maart.

Wij willen niet verder teruggrijpen in de bloedige periode, welke thans ruim dertig jaren achter ons ligt. Onze dooden, begraven waar ze waren gevallen, werden verzameld op een primitief kerkhof; men heeft ze later overgebracht naar de nieuwe begraafplaats te Blang Kedjeren, waar ze eindelijk rust hebben. Er staat eene eenvoudige zuil:

„Ter herinnering aan onze gevallen helden tijdens den tocht van overste Van Daalen in de Gajoe-Loeös, van 18 Maart 1904 tot 3 Juni 1904”.

Wie er rusten op dit kerkhof?
God alleen weet het.

Niemand weet thans nog, hoevelen onzer werden begraven op de plek waar zij vielen: ergens nabij eene ladang, of nabij een bergstroompje waar het laatste bivak was. Zij liggen verstrooid door heel Atjeh, en niemand herinnert zich hunner, althans niet de plaats waar zij rusten.

Ik denk onwillekeurig aan treffende verhalen van begrafenissen tijdens dien heldentocht, zooals op 21 Maart, nabij kampong Pepareq in het gezicht van den Gemoejangheuvel waar zoo geweldig was gevochten, de begrafenis van sergeant Van Zijl, een moedig brigade-commandant.

En is er iets roerenders dan de begrafenis, na het gevecht bij Reket-Goïp, van den baardigen Anakotta, een Amboneesch sergeant die er uitzag als een duivel, en vocht als een dozijn duivels, en viel door eigen vuur?

Hij zou de woorden van Cyrano kunnen herhalen:

„..... Le destin est railleur! Et voilà que je suis tué dans une embûche,
Par derrière.... !”

Hij werd begraven door al z'n makkers, en zij zongen aan zijn graf het simpele lied:

„Ik had een wapenbroeder,
Geen dapperder dan hij....”

Menigeen — zegt Hoedt — kreeg een brok in de keel bij dit gezang in den naderenden avond, die zijn schaduwen wierp over het land, waar reeds zoo menig krijgsmakker een laatste rustplaats vond.

En Van Daalen, ridder „sans peur ni reproche?”

Het werd hem te machtig; zwijgend gaf hij de officieren een wenk om mee te gaan, en deze ijzeren soldaat sloot zich even op in z'n verblijf.

Begrafenissen in de wildernis hadden dikwijls hun aparte tragiek; soms had een simpel Inlandsch korporaal de leiding en wist hij niet beter of hij maakte eene goede beurt als hij, naast den kuil staande, zich tot de kameraden richtte: „Sekarang saja minta anak marsosé samoewa: tiga kali hip hip hoerah!”

Hier, op de Blang, is geen geschreven historie van Van Daalen's vermaarden krijgstocht noodig! Hier leeft zijn glorie voort in de hoofden en harten der menschen: Europeanen en Oosterlingen, en er zijn honderden materiele herinneringen. De namen der kampongs zijn de titels der hoofdstukken van een epos dat niet geschreven werd.

Als de schemering zich legert om de heuvels, de groene vlakten versomberen, en de avondwind de dennen doet sidderen, dan brengt hij van alle zijden de oude huiveringwekkende verhalen ginds van Pepareq, dààr van achter den berg waar Reket-Goïp ligt van Koeto Lintang, van Bambel, van Penampakan, van overal als eene klacht van duizenden dooden.

Was er, zoo vraagt men, geen dichter in Holland die van dezen trail der helden eene nationale ballade kon maken, een epos dat de jongeren zouden lezen met stokkende adem?

Moet het altijd de walvischvaart zijn, en Nova Zembla? Staat de tocht van Van Daalen niet veel hooger?

Ziet, deze tweehonderd mannen: „a thin line of heroes”, hadden alles achter zich gelaten. Zij waren, weken marcheeren van hun basis, volkomen aangewezen op zichzelf. Zij betraden een gebied waar nog geen Hollandsche troepenmacht zich had vertoond, en wie kent het risico van den krijg?

Deze soldaten waren de Alpen van Sumatra overgetrokken, en hadden het oerwoud, met de verschrikking eener vochtige woeste wildernis, doorloopen. Zij hadden honger geleden, doch niet gemord; gij ziet in den geest die groep maréchaussée's, vechtend met den reuzenpython in het oerwoud, het monster dat hun tot voedsel zou dienen.

Die tweehonderd mannen werden op bentengs geworpen, met wallen van gesteente, beschermd door versperringen en scherpe bamboedoerihagen, verdedigd door eene fanatieke massa.

En als zij eene benteng hadden veroverd, begroeven zij hun dooden, en droegen hunne gewonden mede naar de volgende benteng, waar het krijgsbedrijf zich herhaalde.

Dit ééne moet den aanvoerder, den grooten Van Daalen, elk moment voor den geest hebben gestaan:

ééne enkele mislukking zou de ondergang zijn der colonne, verloren in een gebied, sterk

in zijn gordel van bosschen en bergen, waar duizenden vijanden gereed stonden om, nà een échec, het slachterswerk te doen.

Moest die aanvoerder niet volkomen onaandoenlijk zijn ?

Het Lot was het Gajoeland genadig; nieuw leven bloeide op of nàast de ruïnes. Van den bloedigen strijd heeft het volk zich hersteld; men richtte zich weer tot den landbouw, er heerscht nu meer welvaart, en een opgewekter leven.

Kaniesz heette de „vader der Gajoes”, en hij heeft inderdaad veel voor dit land gedaan. Doch toen uit Europa het bericht van zijn dood kwam, maakte dit geen merkbaren indruk. Wat zeggen per saldo den Gajoe deze Westersche figuren, die komen en gaan, als schimmen in het licht der lantaarn ? De naam „Panalan” blijft hier in herinnering, en hij zal hier worden herdacht als alle anderen zijn vergeten.

Westersche volken beginnen hunne tijdrekening met den dag waarop de geboorte van Christus is gesteld; de oudere Gajoes laten de hunne beginnen met de komst van Van Daalen's colonne. En zij zeggen: „Toen Obos Panalan kwam was ik een jongen van acht jaar”, of: „Ons huis is gebouwd drie jaren nà Panalan”. Die colonne wierp al het verleden omver, zoodat die eene zaak werd die buiten den rayon der belangstelling staat. Zóó diep drong het ploegijzer door den ouden bodem, en zóó, tegen den achtergrond van bloed en vuur, staat de naam van onzen aanvoerder.

„I sometimes think that never blows so red
The rose as where some buried Caesar bled;
That every Hyacinth the Garden wears
Dropt in its Lap from some once lovely Head”.

Elk moment ontmoet gij hier personen die den ouden krijg hebben meegemaakt, en achter het kampement is eene kampong waarin Kario woont — oud-maréchaussée der colonne-Van Daalen — met een plokje andere oud-soldaten, nu gepensionneerd.

Zij komen allemaal nu even opdagen, in hun beste kleeren — na het gebruik weer voorzichtig opgeborgen voor eene volgende gelegenheid — en met alle medailles en de schietprijzen op. Op hun expeditiekruis is geen enkele gesp van zooveel waarde als die, welke voor den tocht der colonne-Van Daalen werd ingesteld.

Maar.... waar blijft de dichter dezer nationale ballade?

De duivel op de Blang.

„But It is a fact that, under certain circumstances, Tommy in bulk can be worked up into ditthering, rippling hysteria. He does not weep, but he shows his trouble unmistakably, and the consequences get into the newspapers, and all the good people who hardly know a Martini from a Snider say:

„Take away the brute's ammunition”.

(Kipling: „In the matter of a private”).

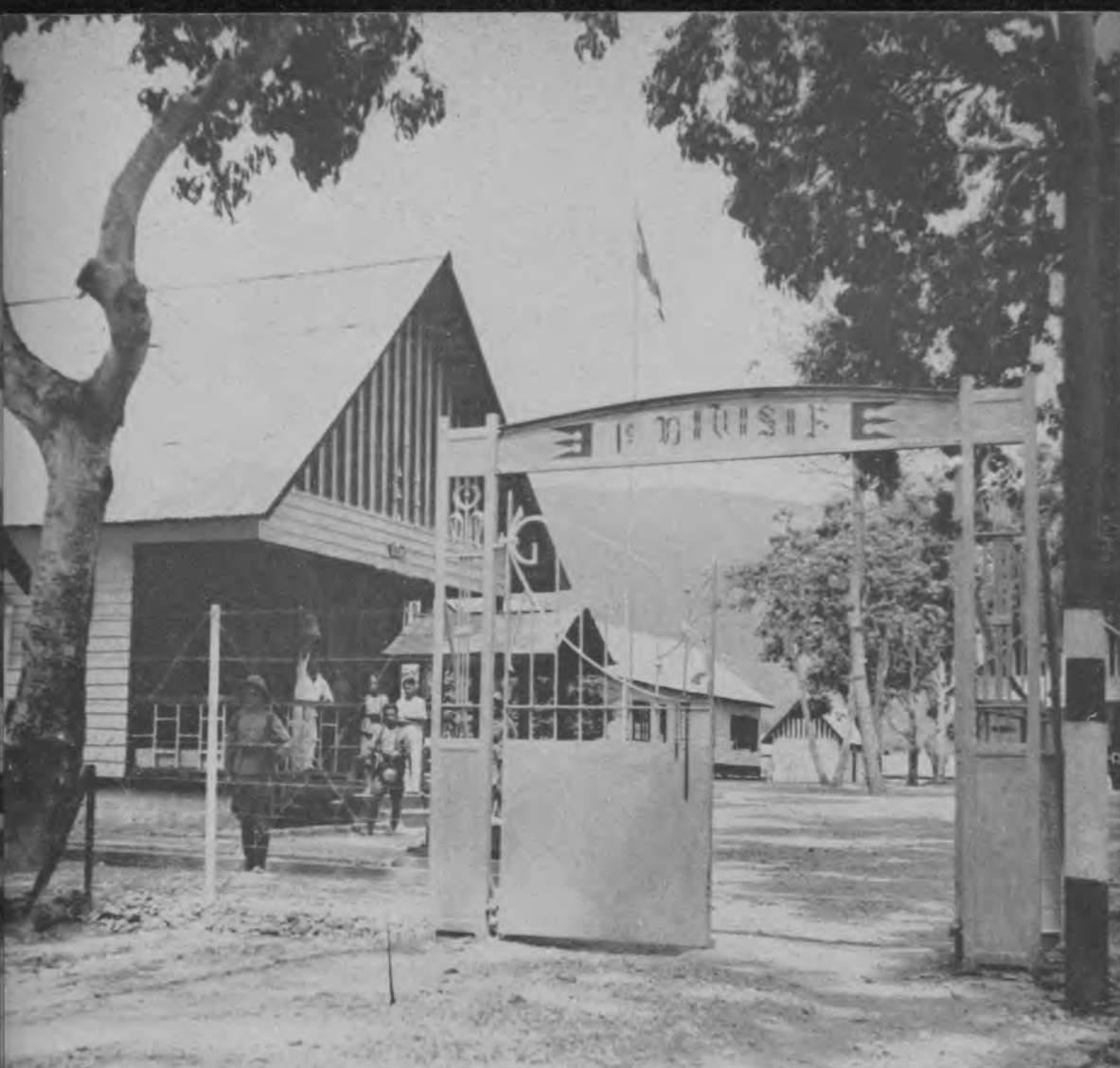
Wat voor het Engelsche leger in Indië geldt, is voor een deel ook op ons leger toepas-
selijk; eenzaamheid in het Oosten is voor velen niet draaglijk.

Schietstand In de veroverde benteng Tampeng, Gajoeland. Vanuit dezen hoek werd onze ambulance voortdurend beschoten.

Eén der talrijke watervallen in het Gajoeland.

Poort van het kampe-
ment der 1e divisie
maréchaussée te Blang
Kedjeren.

Maréchaussée's der
1e divisie aan een
dronk.

Hoe reizigers (meest vrouwen en kinderen) bij overplaatsing in het Gajoeland worden vervoerd.

In het journaal van Blang Kedjeren van 1909 op 1910 vindt ge de volgende aantekeningen, loopende over een betrekkelijk korte periode:

Eerste geval:

„De Amb. maréchaussée N. doodde met den klewang de vrouw van een ander en schoot daarop door het bivak, waardoor de Eur. sergt. Selbach sneuvelde, en pleegde hierna zelfmoord.”

Tweede geval:

„De Amb. maréchaussée O. die zich in voorloopig arrest bevond, heeft zich aan zijn bewa-
kers onttrokken en zich meester gemaakt van een karabijn met patronen waarmee hij het
kampement onveilig maakte. Eenige landgenooten wisten hem met een zoet lijntje de kara-
bijn afhandig te maken.”

Derde geval:

„De Amb. maréchaussée W. maakte heden aanstalten op zijn brigadecommandant te schie-
ten, doch d i t m a a l (spatieering van mij Z.) traden andere maréchaussée's flink op, vóór
hij insubordinatie kon plegen.”

Vierde geval:

„De Amb. maréchaussée T. schoot te 7.40 n.m. den op het bureau zittenden sergt.-majoor
Gräber dood, zond nog een schot door de onderofficierscantine en pleegde daarna zelfmoord.”

Ziehier eene serie hoogst ernstige en bloedige misdrijven van militairen tegen militairen,
soms tegen superieuren, en men kan die betreurenswaardige vergrijpen tegen de krijgstucht
niet anders zien dan als symptomen eener totale verwording van den goeden militairen geest.
Dat dit alles voorviel bij een keurkorps als dat der Maréchaussée maakt het nog ernstiger.

Welke geestelijke processen waren van die verwording de oorzaak? Welke kwade genius
deed deze mannen — er waren beproefde en uitstekende soldaten onder die jaren in de
wildernis hadden gediend — karabijn en klewang grijpen en deze richten tegen eigen land-
genooten en superieuren?

Het was een psychologisch verschijnsel, zooals elk tropisch leger ze kent. Kipling geeft er
sprekende voorbeelden van in zijn: „In the matter of a private”, en wie kent niet zijn treffend
verhaal over: „The Madness of Private Ortheris”, één zijner „Drie Muskietiers”?

Hier, bij de maréchaussée's van Blang Kedjeren, ging het om de vrouw, en zij begon kort
nadat de Infanteriebezetting van de Blang door eene divisie maréchaussée's was vervangen.
De Infanterie die heenging had hare vrouwen bij zich en nam ze mee naar beneden; de volle
divisie maréchaussée's die naar boven ging, moest vanwege den spoed de vrouwen achter-
laten in Seulimeum, Padang Tidji en de andere posten. Het zullen bij elkaar rond 300 man zijn
geweest, en 400 beren, die snel naar de Blang moesten omdat het verzet overal weer begon
op te leven; de infanterie was niet bij machte het te bezweren.

Het ging op den duur niet zonder vrouwen in dit volkomen afgesloten land. Een paar hon-
derd mannen, in de kracht van hun leven, steeds in zwaren dienst met lange patrouilles door
de bosschen.... als die na allerlei ontberingen thuiskomen en zich weer senang voelen,
dan trekt de vrouw hen.

Een verstandig bivakcommandant, die niet te ver van de bewoonde wereld zit, laat z'n mannen
die uit de rimboe komen, voor een dag of wat met verlof naar beneden gaan, en dit heet

dan: permissie voor haarsnijden. Dit kon echter niet op de Blang, ettelijke dagen lopen en klimmen naar een onbeduidend plaatsje naar de kust.

Goed, dit werd ingezien, en er kwam bevel dat de achtergebleven vrouwen moesten worden verzameld te Koeala Simpang, waar Remmerswaal aan het hoofd stond van een depôt van 800 dwangarbeiders. Hij moest het vrouwentransport naar Blang Kedjeren gereedmaken, en daar kwam heel wat bij kijken. Hij kende misschien niet de woorden: „Eén vrouw is duizend mannen te erg”, maar hij ondervond de beteekenis aan den lijve.

Het begon al met de bagage; ieder had een bultzak, en de Gajoe draagt alleen op den rug, nooit aan een picolan of met z'n tweeën. Dus werden alle bultzakken voor ééne Gajoevracht in twee stukken geknipt; boven, op de Blang, zouden ze er de andere helft weer bij krijgen. Daar liet Muurling voor zorgen, maar het kwam weleens voor dat de dames een verkeerde tweede helft aan haar bultzak kregen, en dan had je de poppen aan het dansen. Dan werden „Weiber zu Hyänen”.

Per prauw zou het vrouwentransport van Koeala Simpang varen tot Kaloeë, waar Gajoe-koelies de vrachten zouden overnemen. Van Kaloeë moest men lopen naar Pendeng, en daarna den Boer ni Gadjah (Berg van den olifant) over. Op het hoogste punt van het pad gekomen, zag je Blang Kedjeren en omgeving liggen, dat wil zeggen: als je 's morgens om half negen op den Boer ni Gadjah stond, dan kon je, behoorlijk aanstappend, 's middags om vier uur te Blang Kedjeren zijn.

Vóór het vertrek van Koeala Simpang was de schare der dames echter al aardig gedund. Een paar infanterievrouwen, pas naar beneden gekomen, kakelden over allerlei misère welke zij op de Blang hadden meegemaakt, met het gevolg dat een deel der maréchaussée-vrouwen er van door ging, naar Langsa waar nogal veel vrije Javanen zaten, die goed geld verdienen omdat daar ondernemingen werden aangelegd. Het was, door de bank, „good looking people” dat de ruimte koos; de leelijken hadden te Langsa natuurlijk geen kans.

Wat overbleef was: eene afdeeling van die strenge, wrange oude Amboneesche vrouwen, scherp van aard en idem ter tale; zelfs een maréchaussee die een jaar in het bosch had gezeten zou zich niet wagen in de richting dezer Xantippes, die bij den eersten weelderigen blik van een anderen man los barstten met veel drift, en „koerang adjar sekali”, en wat men wel dacht van „beta”, niet gewoon aan „main gila”.

Behalve deze strijdbare en zure dames was er maar een klein aantal jongere bij; de rest was er van door.

Dit geval ging dan op marsch, onder gewapend geleide, en als de djahats er aan hebben gedacht, het transport te overvallen en buit te maken, dan moet het gezicht der Amboneesche matrones hen tot nadenken en inkeer hebben gebracht. Zelfs Beëlzebub, zou er met een grooten boog omheen zijn gelopen.

De dames liepen zooals altijd: een ouwe bamboehoed van haar man op het hoofd, de onmisbare etensdrager — zoo'n gebloemde, met „Slamat makan” er op — in een doek om het lichaam, soms een papegaai op den schouder, en omdat ze flink moesten lopen en nu en dan aan een rotan kabel over een kalietje moesten worden gemanipuleerd, hadden ze de sarongs uitgedaan en marcheerden in „pendek's” van allerlei kleur en snit. Het waren allemaal meisjes die het klappen van de zweep kenden, en het transport kwam veilig te Blang Kedjeren.

Daar stond letterlijk iedereen naar de dames uit te zien, en er was groote teleurstelling bij zeer velen over haar die niet op het alignement verschenen: de jonge en hupsche Sarina, of die aardig Mbok Anoe, en de vele anderen die haar mannen hadden verlakt en nu in de contrijen van Langsa zaten met allerlei vreemde en minderwaardige kerels van de kebons. En je hoort nòg Hethuela driftig te keer gaan, „tjoema-tjoema akoe nanti potong kepala”, als ze het mensch later eens tegen het lijf zouden loopen, waarop niet veel kans bestond. Dit is een groot en ruim land.

Nu, met de komst dier weinige goed uitziende vrouwen, tusschen een paar honderd jonge en krachtige mannen, had Je dan de oorzaak van de bloedige affaires van Blang Kedjeren. Zoo kwam de duivel op de Blang.

Niet lang daarna had je de poppen aan het dansen; de vrouwen-perkara's waren niet van de lucht.

Ge moet niet denken dat deze marechaussée's zich in dienst niet wisten te beheerschen. Toen Mosselman met zijn brigade van Trangon in het bosch een bendetje Gajoes uit elkaar deed stuiven en in wilden ren achter hen aan zat, viel eene prachtige vrouw van één der bendeleden in zijn handen. Hij liet haar door zijn brigade als gevangene meevoeren, en zij werd door alle mannen op keurige wijze behandeld. Men hielp haar bij het doortrekken van kali's, bij het beklauteren van watervallen, en in elk bivak was iedereen vol attenties. Er was voor haar altijd een pannetje rijst en een lekker hapje, en dit ging zoo door, de twaalf dagen van den tocht door het bosch.

Zij werd in het bivak te Trangon afgeleverd, alsof zij, een eeuw of tien geleden, een escorte van ridders had gehad.

In dienst beheerschte men zich, doch terug in het bivak brak de spanning, en werd de primitieve man wakker.

Het begon met een jong Amboneesch maréchaussée, Nannink geheeten. Er werd in het bivak met de tol gespeeld, het bekende „poeter dadoe” waarin de spelers volkomen opgaan; de vrouw, met wie hij een afspraak had gemaakt, liet hierdoor op zich wachten. Het was de vrouw van een ander soldaat, en haar minnaar, dol van woede omdat zij zich niet los kon maken van het spel, haalde z'n klewang, liep op haar toe en slachtte haar af vòòr iemand een hand kon of wilde uitsteken.

De onderofficieren zaten in hun mess aan een partijtje skat, toen men het gegil der vrouw hoorde. Men dacht aan eene correctie zooals die wel meer voorkwam, en Selbach, een „droge”, sprong op tafel met z'n rijzweepje tusschen de knieën en zei: „Daar krijgt er een haar traktament uitbetaald. Ik zal eens gaan kijken of ze genoeg heeft”.

Intusschen was N., na de vrouw te hebben neergeslagen, naar de chambrée gelopen, waar-ie z'n leergoed omhing, met de patronen in de tasch, en vijf in de karabijn (vier in den houder en één in den loop), totaal 16 houders van vijf patronen in twee tasschen. Het was zeer suffisant. Luit. van Eck, in stede van hem neer te schieten of te laten neerschieten, trachtte den moordenaar te kalmeeren, doch toen Selbach naderde joeg Nannink den sergeant een kogel door het hoofd.

In het bivak heerschte eene paniek. N. schoot op één na alle patronen in het rond, lukraak, waardoor een schildwacht een schampschot langs de kaak kreeg.

In z'n troebelen geest was nog zòoveel besef, dat-ie de laatste patroon voor zichzelf bewaarde. Na zijn zelfmoord keerde de uiterlijke rust terug, maar gij voelt, hoe diep het moreel van

den troep hierdoor zakte, en hoe dit spel van moord infecteerend werkte op andere zwakke broeders.

Het Journaal vermeldt op den dag ná deze moordpartij:

„Heden begrafenis”.

Dan blijft er een hoop militairen achter in wie het gevaarlijke verslappen van banden begint; de discipline verdwijnt met het vertrouwen, en in sommigen beginnen oude grieven op te leven en krankzinnig uit te groeien. Zoo ging de duivel door het bivak.

In dien tijd viel het drama te Takengon, waar een jong maréchaussée — het zijn meestal de jongeren, nog ongetrainde geesten, die plotseling alle remmen laten schieten — twee Europeesche onderofficieren doodschoot, omdat één hunner scharrelde met de vrouw die óók de minnares van den moordenaar was. Tenslotte de zelfmoord.

Er zat moord en doodslag in de lucht, en de stemming in den troep op de Blang werd hoe langer hoe slechter. In sommige brigades nam men bijna geen notitie meer van den baas, volgde nog slechts sloom zijn bevelen op. Het was zoo klaar als de dag dat er nog meer bloed moest vloeien.

Eén der maréchaussée's was de eerste die de spanning brak, alweer om eene vrouwen-perkara. Hij zei: „Bèta maoe djadi nommer tiga” en verschanste zich, na in het wild wat door het bivak te hebben geschoten, in de ziekenzaal waar acht gewonden lagen. Die hadden van den vijand hun portie beet, en nu kwam de dolle wapenbroeder op hen los.

Een „pang” (niet-Europeesch sergeant) waarschuwde de „bazen”, dat de dolle alle blanda's weleens mores zou leeren. Hier was het Muurling, de rustige dappere Muurling, die de situatie beheerschte, met zijn parabellum in de hand naar de kamer ging waarin de aspirant-moordenaar zat, en dezen sommeerde er uit te komen en zich over te geven. In dit geval overwon het geduld; 's avonds kwam hij naar buiten waarop-ie werd gegrepen en gearresteerd.

Herlees nu even het derde geval, en let op het daarin voorkomende woord „d i t m a a l”. „Een Amb. maréchaussée wilde zijn brigadecommandant neerschieten, doch „d i t m a a l” traden andere maréchaussée's flink op”.

Gij voelt hoeveel ellende het woord „d i t m a a l” verbergt; bij vorige gelegenheden waren de maréchaussée's dus niet opgetreden, althans niet flink, hoewel zij het hadden kunnen en moeten doen.

Wat was er geworden van hetgeen ééns prachtige brigades waren van het beste menschen-materiaal, dat ooit door de bosschen den vijand achter de broek zat? Waar was de mooie militaire geest, vooral onmisbaar bij zulke kleine eenheden als eene brigade: hoogstens een „baas” met 18 karabijnen en klewangs, waarvan ieder mannetje zoo volkomen op z'n kameraden is aangewezen?

Zoo'n brigade wordt niet in één dag, en ook niet in ééne maand uit achttien mannen gevormd. De „baas” moet hen allen leeren kennen, en zij elkaar: ieders eigenaardigheden, vecht-methode, uithoudingsvermogen, speurzin, kracht en zwakheid.

Dan, na de selectie, als de prullen door beteren zijn vervangen, maakt men vele tochten waarbij blijkt wat er in de menschen zit, en of ze op mekaar kunnen rekenen wanneer er plotseling eene bende Atjehers op hen valt en de brigade alleen kans heeft als ieder vecht voor al wat hij waard is. Eerst daarna heb-je datgene, wat men eene goede brigade noemt: eene volkomen sluitende eenheid, met den „baas” als Schipper naast God, eene brigade van achttien man die zelfs den duivel uit het woud zouden pulken.

Zoo'n brigade is eene trimoerti: haar drie groepen onder den baas, den pang, den keutjhi. En de trimoerti der „drums" of eetgroepen: Amboneezen, Menadoneezen en Javanen.

En de lange nachten in het bosch, in de barak onder het brigadezeil, alweer in de volgorde der drie groepen met baas en pang op de flanken, de keutjhi ergens tusschenin op de scheiding van twee groepen.

Die volgorde was er in de rust, en onder het slapen, altijd dezelfde mannen naast elkaar, en in diezelfde volgorde, de een achter den ander, trok men als een grijsgroene lijn door het bosch, bij groote of kleine „belabbering", bij het volgen van de „bekas" van den Atjeher, en vocht men als de occasie dit meebracht. Leven, strijd, soms de dood... het ging altijd in dezelfde rij, en bij mannen die zóó volkomen op elkaar zijn afgestemd is geen commando noodig, doch weet ieder wat hem onder alle omstandigheden te doen staat. Zwijgend doen allen hun plicht, automatisch komen de posten op voor de wacht, gaan de anderen koken, hout hakken, en zoo gaat het ook als karabijn en klewang het werk beginnen.

Dit was nu alles weg, en er bleven alleen achttien mannen over, los van elkaar en met wantrouwen en onwil jegens den baas.

Het was de kleine, bleeke Van der Post, baas van de brigade waarin de nieuwe bedreiging zich demonstreerde, die plotseling het Beest te lijf ging.

Het was zóó. Hij zou 's avonds om 7 uur met de brigade op patrouille gaan, en alles was al klaar, toen de „pang" hem vertelde van dien man die niet naar de wacht wilde en kwade bedoelingen had.

Het kwam meer voor, dat soldaten, die iets met hun eigen of eens andermans vrouw hadden, niet uit het bivak wilden en zich hierom voor patrouilles ziek meldden. Om dit tegen te gaan was de printah gegeven: ieder die zich voor uitrukken ziek meldt, moet bij de wacht blijven tot de patrouille terug is, zoodat-ie elk herdersuurtje kon afschrijven.

Dus: die kleine Van der Post hoorde dat de „zieke" niet naar de wacht wou, doch met geladen karabijn, de volle patroentasch naast zich op de balé-balé, klaar stond, en tot z'n kameraden had gezegd: „Als ik op wacht moet, dan allemaal er aan". Wat eigenlijk het miserabelste van deze affaire was: de heele brigade stak geen hand uit, en scheen voor het geval niet de minste interesse te hebben. Zoo weinig was er overgebleven van eene brigade van achttien kordate mannen, de kleine doch zoo krachtige samengesmeede eenheid.

Tot Van der Post het logies binnenvloog, de geladen karabijn in de hand. Hij richtte haar op den onwillige, commandeerde twee anderen, hem zijn wapen te ontnemen. Zij deden dit, aarzelend, hun tegenzin nauwelijks verbergend. Er zat muiterij in de lucht. Er was nog maar zóó weinig discipline in de brigade dat enkelen mopperden en gromden toen de „baas" zoo krachtig optrad, maar deze wierp z'n karabijn neer in eene uitbarsting van woede, sprong met open armen voor de mopperaars en tartte hen: „Schiet maar op, als jelui brani bent".

Er zijn van die momenten waarin plotseling op den rand der tragedie het noodlot eene andere richting neemt. Er was een oogenblik van stilte, waarin de geestelijke dressuur eener krachtige discipline aarzelde voor den afgrond van het verzet, en op dat moment commandeerde Van der Post, kort en scherp: „Aantreden!" Het Beest week, de mannen schoven bijna automatisch in de rij, weer gegrepen door de traditie van het métier, in de ban van het korte commando van den baas.

„Richten nummeren links uit de flank”, nu hamerde eene serie scherpe commando's de discipline er weer in, en het Beest er uit — „knielen liggen opstaan looppas !”

Het waren achttien brokken mensen van wie in een kwartier de oude brigade weer werd aanéengesmeed; Van der Post liet ze loopen tot ze niet meer konden, als een ruiter die een onwilligen knol heeft overwonnen en hem met de rijzweep kastijdt tot ook het laatste spoor van verzet er uit is.

En daarna: op patrouille, met zóó en zóóveel dagen vivres. Een half uur later was het weer eene brigade die het bosch inging, en naarmate het militaire werk hen meer pakte, werd het weer de oude brigade, op avontuur in de wildernis met den baas, en allen waren gelukkig dat zij weer stonden op de juiste plek, in den band eener goede discipline.

Want discipline is iets heiligs. Zij is geen juk, zij staat veel hoger dan dwang; zij is de welbegrepen, uit eigen goede militaire eigenschappen geboren en gevormde innige overtuiging der noodzaak van samenwerking in alle lagen en door allen, alleen mogelijk als ieder man op de eigen plaats staat. Zij is de terugdringing van de Ik-heid tot de dimensies, welke haar doen passen in die nauwkeurig afgemeten plaats eener grootere eenheid. Een krachtig appèl op haar, te juister tijd gedaan, wordt altijd beantwoord; de neiging hiertoe wortelt in de collectiviteitspsyche.

Zóó herwon de brigade haar kostelijkst bezit: discipline en onderling vertrouwen. Dit deed de nietige bleeke Van der Post, en was het niet doodjammer dat-ie later, op een avond dat-ie uit de cantine kwam, werd doodgestoken door z'n Atjehsche huishoudster?

„D i t m a a l”, staat er in het journaal, en de man van dit woord, dat een keerpunt werd in het ellendig verwordingsproces in den troep op de Blang, was die oogenschijnlijk zoo onaanzienlijke Van der Post.

Men loopt niet voor niets jaren in de rimboe achter allerlei geslepen vijanden, die, als ze de kans schoon zien, plotseling met den klewang uit alang-alang of struiken tevoorschijn springen en op de brigade inhakken.

Dan is de duivel los, en het is geen kwestie van minuten doch van enkele seconden, om dit geweld te keeren. Dan kan de karabijn dikwijls niet meer dienen, en doet de klewang het werk.

Dit wil heel wat zeggen, geachten. En als zoo'n brigade uit mannen van routine en tucht bestaat, de „baas” voor zijn werk is berekend, dan komt de aanvaller er als regel bekaaid af. Heeft-ie, in het tumult, van een gedood soldaat de karabijn meegenomen, dan is-ie daarmee nog lang niet thuis, want er is altijd wel een maréchaussée, desnoods een gewonde, die achter den dief jaagt om nog even een apartje met hem te hebben.

Is er zoo'n succes, dan trilt de gillende kreet van den Alfoerschen boschlooper door de lucht, een lang aangehouden schelle roep, waaraan de andere maréchaussée's hooren dat hij iets gevonden heeft, en dit „lets” is altijd goed.

Dan wordt de karabijn weer teruggebracht, en de brigade is niet „maloe”.

Maar gij begrijpt dat er van de zenuwen van zoo'n brigade heel wat wordt gevergd — al zitten die mannen niet zoo dik in de nerven — in dat leven van altijd waakzaam zijn, achter elke plok alang-alang den vijand verwachten, de vinger aan den trekker en de klewang gereed.

Dan kan er in de geesten wel eens iets veranderen, zoodat iemand niet heelemaal normaal meer is, althans naar de opvatting van u en mij, als wij het rustige leven met al z'n gerieflijkheden genieten, en alleen heftig explodeeren als we niet binnen de minuut antwoord hebben van de telefooncentrale.

Daar hebt ge het geval met Limbar, een uitstekend keutjhi (korporaal) van Mosselman's brigade, mooi gedecoreerd. Na lange jaren het leven in den kleinen oorlog te hebben meegemaakt, begon-ie een beetje raar te doen. Te Padang Tidji liep hij op de grenzen van den waanzin, en had-ie op z'n witte pantalon twee blezen van goudpapier genaaid, op z'n jas veel tressen en krusen. Op den helm een pluim van papier, en de scheede van den klewang was navenant versierd; hij was bijna zoo mooi, en boven z'n beteekenis opgedirkt, als een Indisch hoofdcommissaris van politie in groot-tenuë, zooiets tusschen een Groot-Admiraal en een veldmaarschalk. Zoo stond-ie voor den spiegel, en er was groote hilariteit in de chambrée. Mosselman (baas) kwam binnen, zag het geval en riep hem. Waarop Limbar : „Apa sergeant tida tahoe saja sekarang djendral?”

Onmiddellijk volgde Mosselman's commando : „Geeft acht !” (Limbar aarzelde één seconde en sprong toen in de houding). „Sekarang djendral mesti klein tenuë. Ingerukt . . . marsch !” Waarop Limbar de voorgeschreven bewegingen maakte en heenging. Het noodlot liet hem echter niet los, en dit ging zóó.

Toen Mosselman met z'n brigade eene patrouille maakte en onverwacht op een troepje djahats stiet, konden deze er als hazen van door gaan omdat zij de militairen het eerst hadden gezien. Dus gaf de baas z'n mannen flink op hun kop, omdat zij zich door de djahats hadden laten zien, en vooral Limbar die aan de spits had geloopt, kreeg er van langs. En omdat de „bekas” (spoor) van de bende niet gauw was terug te vinden, zat de baas vreeselijk te kankeren op z'n brigade, en zei: als dat er niets van deugde. Zij moest er nu op uit en mocht niet terugkomen in de schuilplaats vóór ze de „bekas” weer had.

Limbar mocht niet mee, voor straf, en dit zat hem leelijk dwars omdat het z'n eer te na kwam. Toen de spoorzoekers terug waren en Mosselman op een zachten steen een sigaret zat te rooken, stond plotseling Limbar vóór hem, de karabijn in de hand: „Kenapa sekarang korporaál Limbar tida lakoe lagi ?”

Den baas stond ineens de historie van Padang Tidji weer voor den geest : de versierde Limbar voor den spiegel. Er was geen moment te verliezen; de korporaál keek hem aan met vreemden, kouden blik. Toen volgde het commando van den baas: „Zet af . . . karabijn !” (Limbar zette haar op den grond). „Aan den schouder . . . karabijn ! Ingerukt . . . marsch !”

De opkomende waanzin liet haar greep op den korporaál los; en hij voerde prompt de commando's uit. Het was of hij, staande voor een duister bedrijf, op het kritieke moment nog juist den greep eener sterke hand voelde die hem terugtrok.

In de duisternis welke over Limbar's geest hing, viel weer het licht van het lange soldatenleven met z'n stipte gehoorzaamheid en in Limbar's ziel hernam dit typische leven, waarin een man geen man is doch één achttiende van de brigade, een zesde van groep of drum, plotseling zijn eerbiedwaardige rechten toen Mosselman's commando's klonken.

Limbar is spoedig daarna afgekeurd, en toen zijn Militaire Willemsorde afkwam, belooning voor zijn schitterende daden, lag hij te Koetaradja in de „gekkenafdeeling” waar Mosselman

hem opzocht. De ziekenverpleger had uit een blikken deksel eene groote, primitieve ridderorde gesneden, en deze droeg Limbar, die in bed lag, op de borst. Nu en dan streelde z'n magere hand het stuk blik.

Er gleed een teeken van herkenning over zijn gezicht toen de oude baas binnenstapte ; hij snoof den reuk weer op van de dennenbosschen op de Blang, en hij vroeg : „Apa sergeant soeda poelang dari Gajoe ?”

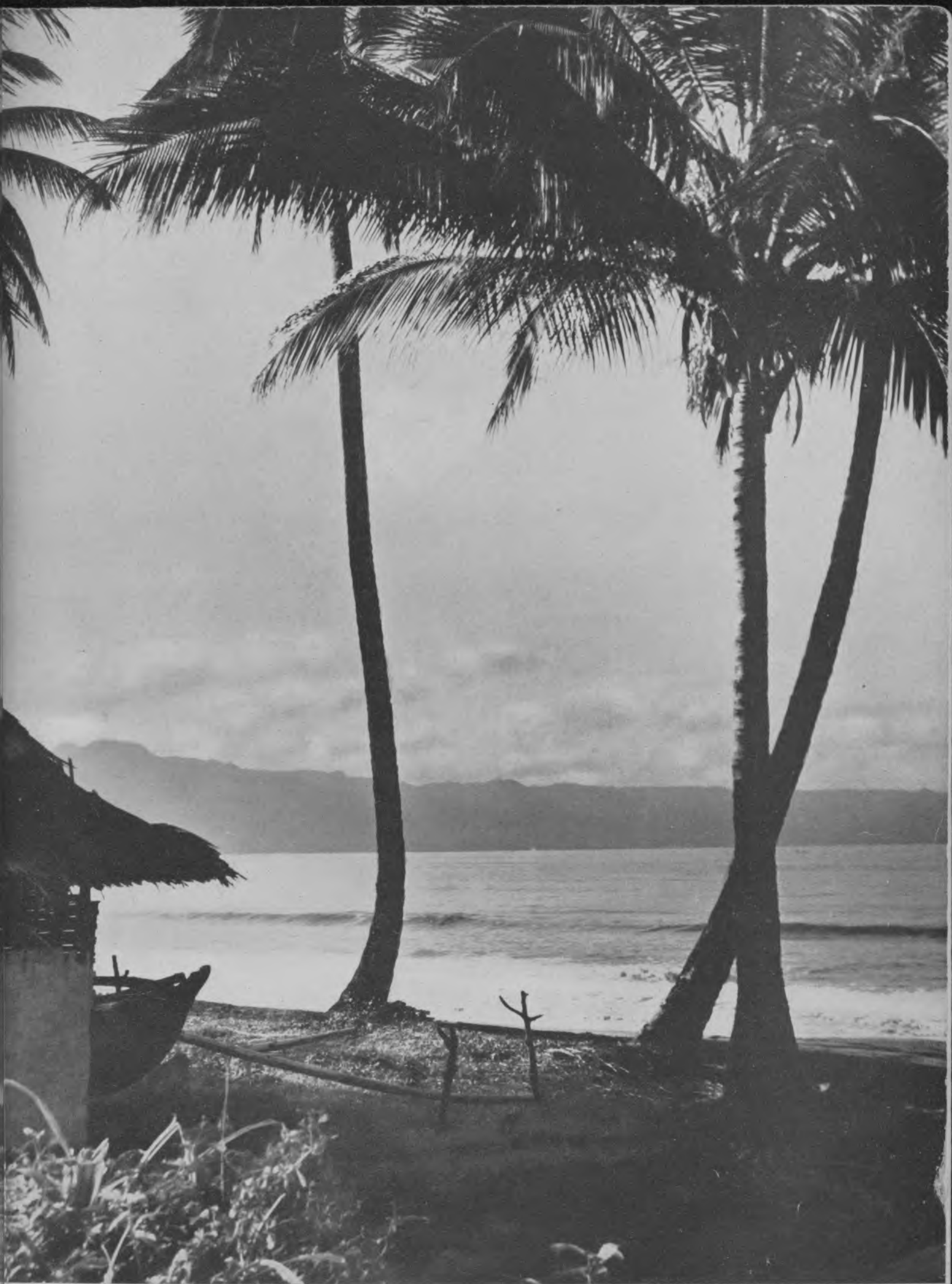
Hij heeft nog een paar rekesten ingediend, of willen indienen, want hij was tot de conclusie gekomen dat hij niet Limbar heette, doch Graaf Timbal, en hij wilde den titel hebben die hem competeerde.

Hij is niet lang daarna naar het krankzinnigengesticht te Buitenzorg gezonden het einde van een braaf keutjhi....

Op de Blang zijn in 1909 en 1910 zonderlinge dingen gebeurd ; met de Vrouw was de Duivel er verschenen. Maar als in zoo'n divisie een goede kern zit, dan komt, na de explosies, alles weer terecht.

Want het zijn zeer sterke stemmen : van de oude saamhoorigheid, en het leven der brigade, en de lange tochten door bosch en moeras, de opgewekte jacht als men versche „bekas” had gezien — nog geen dag oud, zei de baas — zoodat de brigade bijna niet te houden was nu ze met den neus op de laatste sporen van den vijand zat tenslotte de lange, trillende kreet van den bosch-Alfoer als men het wild had al die stemmen spreken tenslotte een woordje mee en voeren tot goede reactie.

Zoo is het ook op de Blang gegaan. Natuurlijk blijft het altijd verstandig, dat eene brigade nooit 's avonds of 's nachts thuiskomt, en er vijf slagen op de klok worden gegeven als zij in zicht is. Een mensch is zwak op dat terrein.

Scène van de Westkust.

Behoort bij hoofdstuk VIII: „Hoe Tjoet Ali sjahid werd“.

Behrens en Gosenson per prauw op patrouille.
Behoort bij hoofdstuk VIII: „Hoe Tiger Ali slahid werd!”

Inzet: Panglima Teh. Onder: patrouille bij bivak op de Westkust.
Behoort bij hoofdstuk VIII: „Hoe Tjoet Ali sjahid werd”.

In het bivak Mengamat.

Behoort bij hoofdstuk VIII: „Hoe Tjoet Ali sjahid werd”.

Van Vreemde Dingen.

„There are more things in Heaven and earth, Horatio,
Than are dreamt of in your philosophy”.

Meer nog dan de sterke olifant, de gevaarlijke en altijd nijdige rhinoceros, is voor den Atjeher de tijger het symbool van kracht en slimheid, en als hij zich gereedmaakt voor het oorlogswerk zal hij, wanneer hij hiervoor de gelegenheid krijgt, een stuk van het hart van een tijger eten, zoodat de eigenschappen van het dier in hem overgaan. De lafheid van den tijger, die bijna altijd vlucht voor den mensch — ieder jager weet dit — ziet de Atjeher als slimme voorzichtigheid die onnoodige risico's afwijst.

Dus is de tijger voor den Atjeher van bijzondere beteekenis, en bij de graven van zeer heilige mannen houdt het dier 's nachts de wacht op bevel van hoogere machten. Bij het graf van Tengkoë di Tjot Bada, in Gloempang Pajong, wordt hij nu en dan, bij het invallen der schemering en na de „maghrib”, door de geloovigen gezien.

Om beurten wisselen een zwarte en witte tijger elkaar af bij een bekend graf niet ver van de samenvloeiing van de Geumpang en de Tangsérivier, en een oud man, die er als bewaker van dit graf, vastgegroeid met herinneringen uit tempo dhoeloe, zijn kluizenaarsleven slijt, ondervindt van die dieren geen last.

Van vele personen kan men hooren dat zij bij graven des avonds een tijger zagen, en met angstigen eerbied hebben zijn hun „Bismillah” gemompeld.

Welke taak was door hoogere machten opgedragen aan den tijger die zich vertoonde bij T. Radja Sabi, toen deze nog als een opgeschoten jongen, eenzaam door de bosschen zwierf? En aan den tijger die samen met den legendarischen Radja Tampeu op de Westkust is gezien, in de avondschemering gaande over het boschpad?

Als ik nu eenige verhalen weergeef welke mij door bevoegde personen zijn gedaan over het werk van Atjehsche tijgerbezweerders, zullen sommige menschen het hoofd schudden en subiet stelling nemen tegen eene poging om hun vertrouwen te vragen voor reeds zoo dikwijls gediskwalificeerde Oostersche mystiek. Wanneer zij een hond, of een varken — men kan eene gansche serie dieren plaatsen tusschen deze twee — in een circus verwonderlijke staaltjes van dressuur zien vertoonen, een leeuw door een brandenden hoepel zien springen, een olifant zien manoeuvreren op een paar tonnetjes, dan is dit, in hunne oogen, iets heel anders, dat zelfs geene verklaring behoeft.

Even eene vraag : wat weet de dierentemmer in een Westersch circus van aard, karakter en gewoonten der dieren waarmee hij werkt, dat hij zich zou kunnen vergelijken met menschen als Atjehsche „pawangs”, die hun gansche leven, beginnend met de door ouderen

vergaderde, en discreet overgedragen kennis, besteden aan bestudeering van wat er in oerwoud en jungle zwerft !

Om bij de z.g. tijgerbezweerders te blijven, de „pawang rimoeëng” (zooals er ook „pawang badak” : rhinocerosjagers, zijn) weten oneindig meer van aard en gewoonten van tijger en neushoorn dan in alle Westersche boeken staat.

Vrijwel overal in Atjeh, waar de tijgers talrijk zijn, vindt men den „pawang rimoeëng”, en deze, meestal iemand van rijperen leeftijd, staat in zeker aanzien als een persoon die de gemeenschap goede diensten bewijst. Zij leven, als de kleine oelama's, de dorpsgeestelijken of „tengkoe meunasa”, in eene sfeer van respect.

Evenals de Tengkoes bedekken de „pawang rimoeëng” het midden van hun hoofd met een plooï van den hoofddoek, terwijl de gewone man die plek onbedekt laat. Ook leven de pawangs meer naar de voorschriften van den Koran dan de simpele kampongman, en dus scheren zij zich den baard niet. Het is „soenat” (aanbevolen, derhalve geen plicht) dat de ware geloovige geen scherpe voorwerpen op zijn gezicht brengt, en dus een baard draagt. Zoo zal iedereen hem herkennen als de man die den goeden weg bewandelt.

Habib Abdoerrachman, eigenlijk Sejjid Abdurrachman Zahir, de Arabier die tot onder het bestuur van Van der Heyden in Atjeh eene zoo groote rol speelde, had volgens Snouck Hurgronje den moed, Atjehsche oelama's die hem met strikvragen over religieuze zaken trachtten te vangen, bij hoofd en ooren te pakken en heen en weer te schudden, zeggend : „Wanneer gij zoo verlangt naar de toepassing van Allah's wet en de soenat van de Profeet, gaat dan eerst naar huis en past die op uwe hondengezichten toe”.

Zoo doet dus de goede „pawang rimoeëng”, omdat zijn werk, meer dan dat van den „pawang badak”, in de mysterieuze sfeer staat waarin Allah's hulp onmisbaar is. Wat zou er worden van zijn geheime wetenschap, zijn „eleumeë's”, als hij de wenschen van den profeet negeerde? Vooral in streken waar de tijgers talrijk zijn en den veestapel berooven, is het voor de bevolking heel wat waard, een goeden „pawang rimoeëng” te hebben, en men brengt hem gaarne een deel van den oogst, of de waarde hiervan. In sommige kampongs wordt eene regeling getroffen waaraan ieder man bijdraagt, als de „pawang” de tijgers op een afstand houdt. De lieden die iets op hun geweten hebben zijn dan de trouwste betalers, want het zou kunnen zijn dat de Profeet de plaag van den tijger benut tot bestraffing van hen die zijn geboden niet nakomen, en dan is het zaak dat zulke lieden zich wat extra-bescherming verschaffen van den man die als bemiddelaar staat tusschen de hogere machten en den tijger. Schieten zij hierin te kort, dan gaat de tijger het vee der goede geloovigen voorbij, en rooft alleen dat der boozen, alzoo: het hunne.

Waar had vroeger de „pawang rimoeëng” beter bestaan dan in het landschap Daja op de Westkust? Niet alleen waren de tijgers daar talrijker, doch ook gevaarlijker dan elders; zij hadden de reputatie van bijzondere slimheid en wreedheid, en als men eens heel duidelijk wilde laten uitkomen hoe bang men voor iemand was, zei men: „bang als voor een harimau Daja”.

Van vader op zoon gaat de geheime wetenschap der pawangs over; tegen ieder ander is hij uiterst zwijgzaam, en het kan niet gebeuren dat hij zijn spreuken en formules zou mededeelen aan een outsider. Hoe reëel zijn kennis van den tijger is, hij bekleedt haar met mystieke en religieuze formules, omdat de tijger ook een schepsel Gods is en recht heeft op eene behan-

deling in behoorlijken trant en naar de goede manieren welke de ééne macht is verschuldigd aan de andere.

Schmidt, die van Atjeh meer weet dan ieder ander, en Veltman, met ook zeer respectabele ervaring, kunnen over al deze dingen merkwaardige feiten vertellen.

De zoon van den pawang wordt geleidelijk in alle geheimen ingewijd, en dit geschiedt goeddeels in de afzondering van het bosch, als het „bertapa” van den Javaan. Hij die wil doordringen tot de kern der geestelijke problemen, moet beginnen met zich los te maken van de materie.

Om een vrijen tijger te laten loopen in eene bepaalde richting door het bosch, om hem te dwingen al zijn woeste instincten prijs te geven en z'n machtig lijf langs het voorgeschreven pad te doen gaan tot in de val, is wat meer noodig dan het prevelen der geheiligde formule, ook al doet men dit in de grootste zuiverheid van ziel.

De pawang moet van kindsaf alle gewoonten van den tijger leeren kennen; hij moet niet alleen weten hoe hij zich in het bosch beweegt, doch ook: waarom de tijger zóó doet en niet anders. Zoo zet de jonge man, onder leiding van den ouden pawang, zich aan de bestudeering van den tijger in de afzondering der wildernis; slechts hij die alleen is met de Natuur leert den weg tot hooger inzicht kennen.

Veltman, nog altijd in Atjeh bekend als „Toeane Padoman”, heeft in het bivak Tapa Toeane het volgende geval met een „pawang rimoeëng” meegemaakt. Dat bivak ligt aan zee, en onmiddellijk daarachter staat de steile dichtbegroeide bergwand.

's Nachts werd Veltman gewekt door een schildwacht: „Toeane, er zijn tijgers in het bivak; mag ik schieten?” Dat is in orde, zei Veltman, en een paar minuten later knalden een paar schoten. Direct daarop was het bivak gealarmeerd, en bij al dat lawaai sprongen twee tijgers over de versperring en verdwenen in het bosch.

Den volgenden morgen zag men de sporen, met enkele bloeddroppels. Veltman vond het niet billijk dat 's nachts een paar tijgers zoo maar eens over de versperring jompten en door het bivak kuierden, en hij liet een „pawang rimoeëng” roepen.

Er kwam een tamelijk oud en mieserig mannetje oploopen die de „bekas” der tijgers aandachtig bekeek en zei: „Het is een paar: mannetje en wijfje. Het wijfje is door den kogel getroffen aan den linkerachterpoot.”

Het leek nogal sterk, wat de oude daar allemaal uit die enkele sporen las, en Veltman zei: „Laat eens zien wat je kunt!” Waarop de pawang antwoordde: „Bij kampong Peuloemat heb ik een val opgesteld, en dààr zal ik haar inbrengen.” Dit leek dan ook wel plicht tegenover een tijgerin die in de bivaks der Kompeuni binnendrong.

Er gingen verscheidene dagen voorbij; de pawang had zich niet meer laten zien en Veltman begon zich al te wennen aan de gedachte dat de oude geen kans had gehad; hij was al een poos niet meer in z'n kampong geweest.

Toen maakte Veltman te paard vanuit Tapa Toeane eene tournee naar Meuké, en daar staat plotseling op het pad dat ouwe mannetje, buigend en knikkend zoodat de officier even z'n paard inhield.

De pawang wees met z'n arm in de richting van den boschrand, waar struiken en alang-alang stonden, en zei: „Dààr is ze, en nu breng ik haar naar de val in Peuloemat.”

Veltman was even getroffen door de mogelijkheid dat daar ergens in het groen, op korten afstand, de tijgerin zou staan, en hij zei, dat hij in Peuloemat zou komen vóór het donker was. Vóór hij wegreed vroeg de pawang hem nog, op hem te wachten met het doodschieten van het dier in de val.

Een behoorlijke pawang houdt niet van ruwe methoden, en hij zal, als een tijger in de val zit, er eerst driemaal omheen loopen en het formulier prevelen dat bij deze fase der gebeurtenissen past, want de dood dient naar goed gebruik te worden aangezegd, mèt het vergrijp.

De oude, nu weer geheel opgenomen in zijn werk, tuurde met strakken blik naar den boschrand en liep langzaam naar de struiken; Veltman reed verder.

's Avonds was hij tijdig bij de val in Peuloemat, en er zat sinds een paar uur eene tijgerin in; het dier had aan den linkerachterpoot eene schotwond De pawang liep driemaal om het hok, mompelde en bad, en hierop werd het dier doodgeschoten.

Veltman had al heel wat verhalen over de kunsten van deze pawangs gehoord, maar dit staaltje trof hem zoo, dat hij een cursus voor „pawang rimoeëng” wilde volgen. Men zei hem echter dat zoo'n cursus zeker vijf jaren zou duren; dat de adept zich vrijwel alles moest ontfeggen, vanzelf ook het biertje en de Bols. Dit alles, en de afzondering in de wildernis, zou nog niet zoo'n zware opgaaf voor Veltman zijn geweest als een streng vloekverbod, want je kunt niet alle duivels uit de hel bij elkaar bulderen, aldus den bijnaam „Toean Padoman” verdienen, en tevens opgaan in de echte zuivere sfeer der meditatie.

Misschien is het hieraan te danken dat Veltman nu niet in de wildernis leeft als een gerespecteerd „pawang rimoeëng”, doch als gepensionneerd generaal in een aardige villa onder Oud-Wassenaar woont, hetgeen ook niet zoo slecht is.

Een mensch weet nooit hoe zijn lot kan draaien.

* * *

Schmidt kwam destijds, in de roerige jaren van de Westkust, in Tado, zuidelijk van Meulaboh, waar ook nogal een enkel tijgertje zit, en trok met zijn mannen in het marschbivak. Dit was door een bandjir leelijk toegetakeld; alleen het officierslogies en een deel van den pagger stonden nog overeind.

Toen Schmidt zoo in de schemering eene ronde maakte zag hij achter den pagger een donkere gedaante bewegen en zei tegen den keutjhi: „Waarom zijn hier 's avonds de karbouwen nog niet in de kraal?” De keutjhi antwoordde, dat alle karbouwen al binnen waren, en dat het een tijger was geweest; de toean hoefde echter van dat dier geen notitie te nemen.

Inderdaad zag Schmidt, met zijn veldlamp, de versche sporen van een grooten tijger, juist gepasseerd, en hij vond het een nogal onvriendelijk idee, den nacht te moeten doorbrengen in een niet afgesloten logies.

Maar de keutjhi bezwoer hem bij hoog en laag, dat de toean niet bang hoefde te zijn; er was in de kampong een heel goede „pawang rimoeëng” die alle tijgers in deze contrijen behoorlijk onder appèl had. Toch vond Schmidt het verstandiger, dien nacht te slapen met de bloote klewang naast zich, en hij is zoo nu en dan even wakker geworden. . . .

Men moet hierbij weten dat Schmidt onder de bevolking de reputatie had van zeldzame mystieke krachten, zoodat de tijgers hem geen kwaad konden doen, en andere dieren hem

zelfs diensten bewezen. Men kon onmogelijk begrijpen dat een Blanda het Atjehsch zoo vloeiend sprak, met het eigen idioom, en dan waren er maar twee mogelijkheden; of hij was van Atjehsche afkomst, of hij had de gave der geheime macht.

Er werd natuurlijk heel wat om en over hem gefantaseerd, doch een feit was het dat Schmidt — al of niet als Atjeher gekleed — 's nachts weleens door kampongs dwaalde, en hier en daar wat opving van hetgeen in de huizen werd gesproken. Soms wierp hij er een paar woorden tusschen, en dan dachten de lui binnen dat het een kamponggenoot was, nog laat op het pad. Zoo wandelde Schmidt in den tropischen nacht door de kampong, en als hij dan later de Atjehers precies wist te vertellen, wat zij zoo onder elkaar hadden gebabbeld, keken zij angstig op alsof zij stonden tegenover iemand die, los van de materie, geestelijk alomtegenwoordig was en wiens oog, gezegend met gaven als alleen aan zeer bevoorrechten worden geschonken, door de zwartste duisternis zag.

Met zijn verbijsterende kennis van taal en adat, zijn rustige beheerschtheid welke hem steeds weerhield van driftige taal en grove woorden, zijn groote en eerlijke gemoedelijkheid in den omgang met allen — ieder wist dat hij recht bij hem kon krijgen — was hij ook onder de Atjehers de primus inter pares, en velen kwamen bij hem om raad in lastige adatzaken en persoonlijke kwesties.

Natuurlijk zorgde hij er in het belang der goede zaak voor, dat niemand wist, vanwaar hij zijn groote kennis der feiten had, en het geluk diende hem hierbij dikwijls. Om een enkel geval te noemen: in 1906 diende hij als luitenant te Djeuram in het toen uiterst roerige Seunagan, waar hinderlagen en klewangaanvallen aan de orde van den dag waren. Een commandant die er niet leelijk in wilde loopen moest terdege uit de oogen zien en zorgen dat hij op de hoogte bleef van wat er onder de menschen omging. Een spion vinden is niet zoo heel moeilijk; veel lastiger is het, die relatie geheim te houden.

In die jaren vocht men vooral tegen Tengkoe Poetih, die vele en fanatieke aanhangers had, en zeker evenveel spionnen in de omgeving van Schmidt, als deze in het gebied van den Tengkoe had. Het was een spel van list tegen list, dat elk moment kon uitloopen op één dier fanatieke en volkomen verrassende klewangaanvallen waarvoor het volk van Seunagan bij onze troepen berucht was. Men was nooit zeker van den dag van morgen.

Tengkoe Poetih had onder zijn spionnen een handelaar die in de keudé een tokotje had, een zeer slimme snaak die zoo nu en dan ook weleens aanliep bij Schmidt om een praatje te maken waarin hij allicht wat kon hooren dat voor den Tengkoe nuttig was.

Schmidt had een zeer primitieve schrijftafel, waarboven een gasolinelamp hing, en omdat het er 's avonds vol insecten zat was er een hagedis die er het tafeltje altijd gedekt vond. Nauwelijks was de lamp aan, of altijd dezelfde tjitjak verscheen op het alignement; men kon er zich niet in vergissen omdat het dier een merkwaardigen uitwas op den kop had.

Schmidt zorgde voor een paar broodkruimels op avonden dat er weinig insecten waren, en na een paar weken was de hagedis zóó aan hem gewend dat het insecten en broodkruimels uit zijn hand at, lustig tjepperend na afloop der tractatie.

Op een goeden dag kreeg Schmidt van één zijner spionnen een prachtbericht, zwaar als een eerste klasse primeur. Het moest heel subtiel behandeld worden, of men wist direct uit welken hoek de wind waaide, en dan had de Atjehsche zegsman zich subiet kunnen laten

afschrijven. Door een gelukkig toeval kwam den avond van dienzelfden dag de handelaar oploopen, die voor Tengkoa Poetih spioneerde; Schmidt nam hem mee naar zijn kantoor en liet de lamp aansteken.

Zij babbelden over allerhande zaken, en daar kwam, als gewoonlijk, de hagedis aanzetten. Schmidt deed alsof-ie verrast was, en nam een paar broodkruimels in de hand waarop het diertje voorzichtig naderde. De handelaar keek met groote verbazing naar den uitwas op den kop, en zijn verwondering steeg toen Schmidt langzaam het hoofd boog tot vlak boven de hagedis, alsof hij luisterde. Hij was vol aandacht, knikte nu en dan met het hoofd, en toen de hagedis met herhaalde tjèp-tjèp-geluidjes dankend afmarcheerde, nam Schmidt eene blocnote en maakte een paar notities.

De spion van Tengkoa Poetih stond er met uitpuilende oogen bij, en toen Schmidt den volgende dag een Atjeher liet arresteeren die, heel in het geheim, kwade dingen tegen de Kompeuni voorhad, sloeg de heele keudé bij wijze van spreken steil achterover van schrik omdat deze luitenant fijne berichten over de verzetspartij kreeg van een hagedis met een kuif want zóó hadden de geesten dit dier geteekend dat het onder zijn eigen soortgenooten als een mirakel rondliep met dien gekken kop. Allah is groot, en deze luitenant, natuurlijk een Atjehsche boy die al heel jong naar Holland was gegaan voor z'n opleiding, had alle ongeziene Heeren van het bosch, en van de bronnen, en van de dieren, aan een touwtje, zoodat je maar beter deed voorzichtig te zijn met dezen mensch.

Van zoo'n prestige, moeizaam verworven, moet je verstandig gebruik maken, en dan kun je in Atjeh heel wat bereiken.

Toen om het bivak Poeloe lë (in Seunagan) de beruchte Tengkoa Moeda Mat Said rondzwierf, werd 's nachts één der djahats van zijn bende door een tijger meegenomen, en natuurlijk zei men dat het dier in dienst van Schmidt was, zoodat de bende snel naar veiliger gebied verhuisde.

Aan de Boven-Wojla, in eene kampong waar geen „pawang rimoeëng” was, kwam de keutjhi bij hem klagen over eene tijgerin met jongen die veel vee weghaalde. Er stond bij die kampong eene val, doch het viel Schmidt direct op dat ze niet deugde, omdat zij maar ééne opening: de ingang, had. Het instinct van den tijger waarschuwt hem tegen zulke situaties, en hij zal er alleen ingaan in uitersten nood; er moet ook aan den achterkant eene deur zijn. Zulke dingen moet men niet al te eenvoudig nemen of geven, en dus liet Schmidt den keutjhi eene val maken die ook aan den achterkant eene opening had. Daarbij leerde Schmidt hem de oude spreken welke de Atjeher prevelt ter afweer van ziekte of gevaar. „Kala keu dikah kala laka laka”. Zoo was dus alles in orde.

Toen de luitenant eene week later eens kwam kijken vertelde de keutjhi hem, dat hij de vier tijgers: moeder en jongen, in de val had gekregen, en hij dankte eerbiedig voor de bezweringformule: „Kala keu dikah kala laka laka,” want deze had het wonder gewrocht, en niet de tweede deur.

* * *

Als men in dezen tijd, nu Schmidt daar toch al een jaar of twintig weg is, over die dingen spreekt, hoort men altijd de verhalen over zijn mystieke gaven, en Tjoet Patimah, de weduwe

van Teukoe Keumangan die zich een jaar of dertig geleden in Djeuram zoo stevig tegen ons te weer stelde, vertelde mij dat Schmidt één dier zeldzame menschen was die een „rantej boei” had, waardoor hij niet alleen onkwetsbaar was doch ook een helder oog had in het donkerste geheim. Een „rantej boei” is een steentje dat zich, naar Atjehsch geloof, door kalkafzetting in den bek van een wild varken vormt en dit dier beschermt tegen lans en kogel van den jager. Het is ook voor den slimsten pawang een zeldzaam buitenkansje als-ie zoo’n „rantej boei” machtig wordt, en het aantal menschen dat er een heeft, is vlug te tellen. Hunne namen gaan door heel Atjeh.

Alleen als het zwijn gaat eten laat het tevoren dit steentje uit den bek vallen; van dit moment moet de pawang, die in een boom zit, gebruik maken om het weg te halen.

Wie hadden in Atjeh, in de dagen van den oorlog, zoo’n „rantej boei”? Schmidt zeker niet, ondanks alle verhalen, maar wel Teukoe Brahim van Ndjong, en de oude Teukoe Tjhi Samalanga. Dan was er één in het bezit van den vermaarden Oelama Tengko Tjot Plieëng, de heiligste en hoogste onder de strijdbare geestelijke hoofden. Hij was de voornaamste onder hen allen, en na zijn terugkomst van Mekka leidde hij jarenlang het verzet tegen de Kompeuni. Onze beste patrouille-commandanten hadden tegen hem geen schijn van kans; er was geen Atjeher die het zou hebben durven bestaan, de schuilplaats aan te wijzen van een Oelama die zóó „Kramat” was. Hoewel hij zelf niet aan den strijd deelnam en in afzondering leefde, kwamen alle draden van het verzet bij hem samen, en als hij daaraan trok dan had men in heel Pidië de poppen aan het dansen. Jaren hebben onze patrouilles zijn spoor gezocht; in Juni 1904 ontdekte kapitein Stoop zijn schuilplaats tusschen twee uitloopers van de Gle Keulabéé Asap, doch de Tengkoek ontkwam, zij het met achterlating van zijn Koran en zegelamulet.

Hoewel op dat moment de „rantej boei” hem nog beschermde, was er toch eene breuk gekomen in zijn mystiek pantser. De zegelamulet was een heel bijzonder stuk, en in vroegere jaren het eigendom geweest van den nog meer vermaarden Tengkoek Sech Saman di Tiro, het hoofd van de groote familie der Tiro-oelama’s, vele jaren onze hardnekkigste en gevaarlijkste vijanden, mannen die nooit het hoofd bogen en successievelijk zijn gedood na zóó intensieve en methodisch geleide vervolging dat de Atjehhistorie hiervan de weerga niet kent. Dat Tengkoek Tjot Plieëng die amulet verloor was, ondanks zijn „rantej boei”, als het schrift aan den wand.

Al wat geschreven is, „di taqdir”, gaat voor den geloovige in vervulling, en zoo kwam het noodlot al nader bij den Oelama. Dan is er nog alleen een toeval nodig, eene kleinigheid die dwars door alle voorzorgsmaatregelen heenloopt. Het was eene patrouille onder luitenant Terwogt die volkomen toevallig in de schuilplaats van den Tengkoek terecht kwam, en hem neerschoot.

De „rantej boei”, nog op zijn lichaam gevonden, had het noodlot niet kunnen keeren. Leert niet de magiek in bijna den geheelen Archipel dat mystieke middelen niet altijd van waarde blijven doch tenslotte hunne kracht verliezen? Maar toch: zie wat met zijn lijk geschiedde. Het werd naar een der bivaks gevoerd, voor de identificatie, en na een paar dagen vertoonde het nog geen spoor van ontbinding. Zelfs Panglima Polem was voor die identificatie opgeroepen, en hij heeft zich gebogen over het lijk dat niet stonk, te midden eener groep Atjehers die stom waren van eerbied over dit bewijs der genade van Allah. „Dit was Gods geheim”, zei de oude Polem me bij onze laatste ontmoeting.

Men nam de „rantej boei” van het lichaam van den Tengkoe, en gaf haar aan Van Daalen, doch deze was geen man voor zulke toovermiddelen; hij schonk haar aan Waki Wahab, den Atjeher die lange jaren als spion met ons had gewerkt. De „Kwab”, zoo noemde men hem algemeen omdat hij een gezwel aan den hals had, kon zoo’n beschermend middel gebruiken; spionnen hebben een ongezond leven

De „Kwab” was eigenlijk een groot zondaar; hij zal zich misschien niet op zijn gemak hebben gevoeld met de amulet van een zoo heilig man als de gesneuveld Oelama, en zoo gebeurde het dat de „Kwab”, toen het groote werk in Pidië was afgelopen, haar cadeau gaf aan Veltman die ziek was. Hij mocht er eens beter van worden, zal de gever hebben gedacht.

Ook Veltman droeg haar niet; mannen van dit slag stellen meer vertrouwen in eene el scherp staal en een goede dienstrevolver. Vermoedelijk is hij de eenige Europeaan geweest die eene „rantej boei” had; hij schonk haar later aan het Koloniaal Museum te Amsterdam, waar zij nu nog ligt in eene collectie Atjehsche ethnografica. Ik heb er, door hulp van den oud-maréchaussée-officier Lamster, eene foto van gekregen.

In elk geval, Schmidt heeft nooit een „rantej boei” gehad, hoewel men dit een Atjeher niet kan doen gelooven van iemand, een „kaphé” nog wel, die altijd zooveel succes had en de heiligste Oelama’s opruimde zonder ooit ook maar de geringste wonde op te loopen. Moet zoo iemand geen djimat hebben van groot vermogen?

Hoe ging het toen Schmidt achter dien vermaarden Habib Teupin Wan joeg? Hij overviel in September 1911 diens schuilplaats, en het werd een gevecht in prachtige stijl. De Habib hield met zijn bende stand; zij schaarden zich om den grijzen Oelama, en zij vochten met karabijn, klewang en rentjong zoolang er leven in hen was.

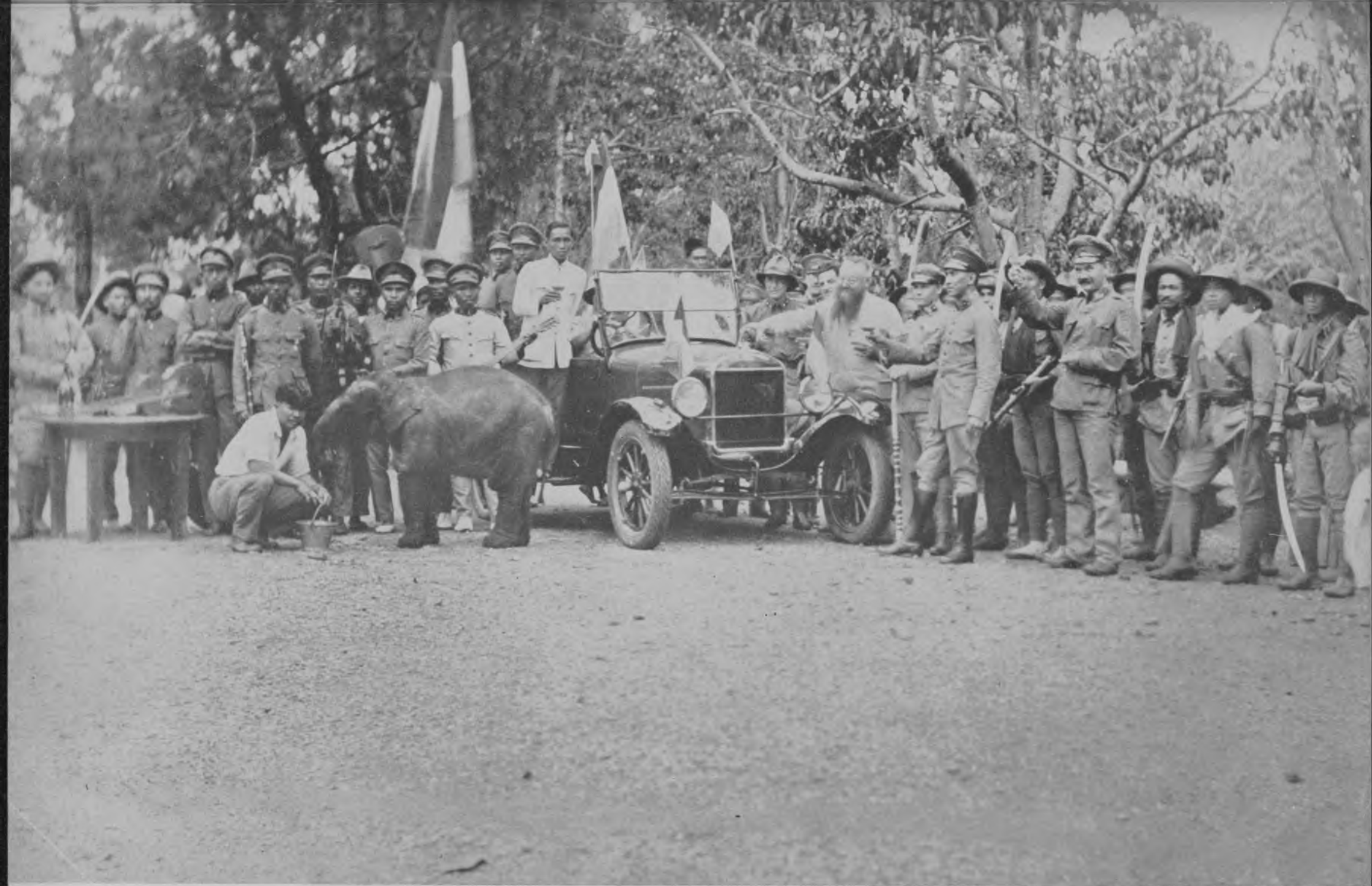
Toen Schmidt na dit gevecht te Tangsé terugkeerde vroeg de vrouw van den oeléebalang hem: hoeveel dooden en gewonden de Kompeuni bij deze affaire wel had gekregen. Zelfs geen enkele gewonde, zei Schmidt, waarop de met verbazing geslagen vrouw: „Dan moet uw „eleumeë” wel heel sterk zijn, want de Habib was zoo machtig dat, als iemand maar met den vinger naar hem wees, diens hand verstijfde.”

* * *

De wijze en vrome man heeft niet alleen mystieke krachten, doch hij kan ze, naar Atjehsch geloof, ook overbrengen op de materie, en dan zijn natuurlijk de wapens het eerst aan de beurt. De oude wapensmeden, die werkten voor de vorst en Oelama’s, verstonden deze kunst, en als zij een „bawar” (rentjong met recht lemmet) maakten, dan geschiedde dit met den eerbied voor ongeziene dingen, noodig om in het wapen iets te brengen van het eigen geestelijk vermogen.

Over die krachten heerscht Sjech Abdul Kadeuë, de „Heer van het Ijzer”, en niemand kan een goed wapen maken als hij geen offer brengt aan den geest van dezen machtige.

Wordt de kennis van den „pawang rimoeëng”, die den tijger door het bosch doet loopen naar den wensch van den wijze, niet overtroffen door de wapensmeden uit den tijd toen rentjong, bawar en klewang voortdurend moesten worden gevoerd voor het ware geloof? Er was, nog niet zoo heel lang geleden, in de Tangsé-vallei een wapensmid die de wetten der materie leidde naar eigen wil. Hij nam een rentjong in de handen, bad tot den „Heer van het Ijzer”, den zaligen Sjech Abdul Kadeuë, prevelde de eerbiedwaardige formule, waarop de

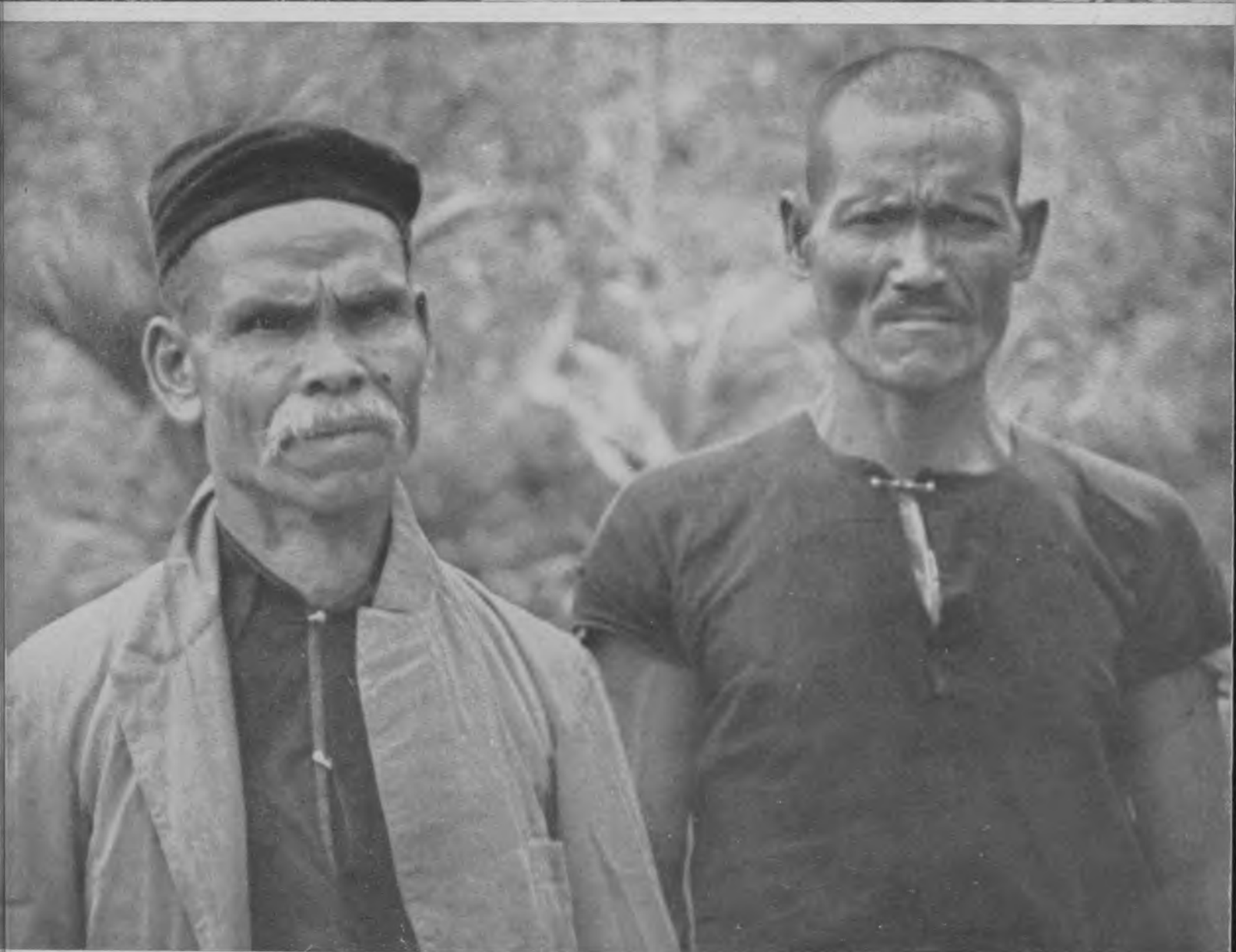

De eerste auto op de Blang. Hij moest in stukken naar boven worden gedragen, omdat er nog geen weg is.
De car wordt feestelijk ingewijd; de pastoor giet een flesch champagne in den radiator.

HOTEL JULIJANA

Boven: op weg naar de Blang; de schrijver en luit. Freudentberg in „Hotel Juliana” (boschbivak).
Onder: twee gepens. Inlandsche maréchaussée's, die den tocht onder Van Daalen meemaakten en thans te Blang Kedjeren wonen.

Boven: Typische Atjehsche koppen. Onder: Twee „pawang oetan”: boschloopers, rhinoceros- en tijgerjagers.

Boven: De amulet voor onkwetsbaarheid, gevonden op het lijk van den heiligen Tengkoe di Tjoet Plieëng, thans berustend in het Koloniaal Museum te Amsterdam. Men ziet aan de ketting: de „ranté boei”, een kogel en eene versteende rups.
Onder: twee „bawars” (steekwapens).

punt der rentjong, die alleen bij het handvat werd vastgehouden, naar boven omkrulde alsof het wapen uit eene plastische substantie bestond welke zich omhoog met eigen kracht. Onmiddellijk hierna legde de wapensmid zich in het gras als iemand die volkomen is uitgeput.

Schmidt, die er bij stond, was wantrouwend bij dit tooverwerk ; hij wilde alleen de doode materie kennen die geen vat biedt aan den geest, en hij haalde zijn eigen rentjong. Toen de smid was uitgerust, gaf Schmidt hem zijn eigen rentjong, een stevig stuk staal dat er heel reëel en betrouwbaar uitzag.

Weer bad de Atjeher en prevelde zijn spreuk, volkomen opgaande in de concentratie van zijn geest en ook van deze rentjong krulde het puntige einde geheel op, zonder dat een menschenhand het had aangeraakt. Zóó kreeg Schmidt het terug, en het moest door een wapensmid in de kampong weer worden recht geslagen.

Dit zijn vreemde dingen, en sommigen zullen er om lachen. Maar rustige, kalme mannen die er met den neus op stonden, zagen het gebeuren : het lemmet dat zich geleidelijk omhoog, en zij lachten niet. En Schmidt zegt : Ik heb het met deze, mijn eigen oogen, gezien.

Hoe Tjoet Ali „sjahid” werd.

„In naam van Allah, den barmhartigen Erbarmer. Allah is mijn schild. Mijn vertrouwen. Gabriël, Michaël, Rafaël en Israël zijn aan mijn rechter- en aan mijn linkerhand, vóór, achter, boven en beneden mij.

Ik ben omringd door de geloofsbelijdenis: La illaha illa'llahoe (Er is geen God behalve Allah). Ik ga barmhartig en met erbarming voorbij. Allah doet mij slagen, in het ongeziene is mijn God Allah.”
(Zegenspreuk uit een der religieuze papieren van Tjoet Ali).

In het laatst van Mei 1927 werd Tjoet Ali, de groote leider van het verzet op de Westkust, „sjahid”, en het was Gosenson die hem, maar dan ook alleen naar Allah's hoog bestel, naar het paradijs zond.

In 1925 groeide de onrust op de Westkust, beginnend bij de Zuidelijke nederzettingen, en verdichte zich tot eene spanning welke bij velen zóó zwaar werd dat zij het nauwelijks konden dragen.

In 1924 waren al eenige symptomen van den slechten geest opgemerkt, kleine uitingen van verzet in het Zuiden.

In de keudé's sprak men voorzichtig over den naderenden krijg, en des nachts werden hier en daar, veilig in de gesloten huizen, de heilige boeken gelezen, waarin de oorlog tegen den Kaphé als een Allah zeer welgevallig werk werd afgeschilderd, dat voor den gelukkige, die er bij kwam te vallen, de uitzonderlijke en onmetelijke genietingen in het paradijs als belooning schonk.

Op de Westkust had de oude strijdlustige geest zich het langst gehandhaafd; er hing steeds eene spanning welke bij elke gelegenheid kon explodeeren. Het volk had, na de vroegere campagne, het hoofd gebogen, doch in den geest was weinig of niets veranderd. Ook niet in de vaardigheid tot hanteering der wapens, hier speciaal: de klewang of de lange „peudeuëng”, een Turksche sabel. Iemand die hiermee werd getracteerd op den „houw bovenop” had met deze wereld vrijwel afgerekend.

De menschen van de Noord- en Oostkust hadden nogal veel op met geweer en donderbus, en dat kwam omdat men in die contrijen vlak land had, dat vanzelf noopte tot den strijd op grooten afstand, althans om een begin te maken. Dit hanteeren van het vuurwapen wilde zeker niet zeggen dat ze met de klewang niet overweg konden; vooral de Pedireezen waren mannen die zich met het blanke wapen doodvochten.

Op de Westkust, waar alles bosch en bergen was, moest de strijdwijze wel eene andere zijn. Dit ruige land eigende zich het meest voor de plotselinge aanvallen uit hinderlagen op onze patrouilles, en de vijanden deden dit met een fanatisme waarvoor men respect moest hebben.

Voor al die van Seunagan, het traditioneele land van de klewanganvallen, waren voor onze soldaten gevaarlijke tegenstanders.

De Atjeher hier viel altijd aan met vollen inzet van zijn persoon, en vocht voor alles wat hij waard was, hetgeen niet weinig is te noemen.

Zoo was hij vooral voor jonge soldaten een gevaarlijke vijand; wanneer een bende dier kerels, in hun zwarte oorlogskleeding, met de lange „peudeuëng” zwaaiend, gillend op den troep invloog als duivels in eigen persoon, was de moreele uitwerking op de jongeren in onze gelederen zeer groot, zooals wij tot onze schade hebben ondervonden.

Van elke fout onzer aanvoerders wist hij partij te trekken; zorgeloosheid — en ontstaat die soms niet vanzelf wanneer zeer lang in voortdurende spanning wordt geleefd en een commandant denkt, dat hij een enkele maal wel eens wat risico kan nemen? — leidde bijna altijd tot eene nederlaag, of tot ernstig verlies bij ons.

Men vindt te Bakongan op het kerkhof een dubbele grafzerk, van onder tot boven, en in twee rijen, bedekt met de namen der dooden van de patrouille van luit. Donner in 1905. Die patrouille, verdeeld in twee groepen, marcheerde in verschillende richtingen. Op denzelfden nacht werden, in kampong Rambong en bij Sibade, beide groepen verrast en vrijwel in de pan gehakt. De groep onder luit. Donner verloor, met haar commandant, tien dooden van de zestien militairen, de andere groep zelfs dertien man, terwijl alle karabijnen verloren gingen.

Op dergelijke verrassingen moet in dat deel der Westkust altijd worden gerekend; de patrouille-Grünefeld, in Maart 1926 van Singkel naar Troemon vertrokken, werd door gebrek aan waakzaamheid van een schildwacht bijna geheel afgemaakt, waarbij vijftien karabijnen verloren gingen.

Zoo ging het ook met de brigade onder kapitein Paris; van eene fout van den commandant maakte de vijand bij Sapé gebruik. Men herinnert zich dat ongelukkige gevecht, waarbij Paris met bijna zijn heele brigade sneuvelde, en den heldenmoed van den Jav. maréchaussée Kromodikoro die, zwaar gewond, het commando overnam en het restje der brigade tot standhouden wist aan te vuren.

Elke vergissing is hier betaald met bloed: het ongeluk met de patrouille Wiarda in 1926; de dood van luit. Molenaar op het erf van het volksschooltje Teureubangan het is eene lange en huiveringwekkende lijst, en boven al deze klewanganvallen, uitgevoerd met eene doodsverachting welke geen grenzen kende, staat de attaque op de colonne-Campioni In April 1904, de grootste klewanganval uit de historie van Atjeh.

Zooals ik zei: in 1925 was de spanning steeds groter geworden, en er was volk genoeg voor een „prang sabil”. Wat de aanvoerders betreft, er waren er nog enkele uit de oude school van groote voorgangers als T. Bin Blang Pidië, die zich in 1908 bij Veltman had onderworpen, en van den befaamden, zeer gevaarlijken Tengkoë Poetih, kleinzoon van den heiligen „Habib Seunagan”, wiens graf tot dezen dag nog in hoog aanzien staat bij alle menschen van de Westkust.

Dan waren daar Imeum Sabi, een man, die ook heel aardig zijn partij had meegeblazen in den ouden prang, en nog eenige cadets met ervaring en reputatie.

Natuurlijk stonden er ook nieuwe aanvoerders op, doch naar goed gebruik nam Tjoet Ali, die in het veld en achter de schermen de leiding had, niet maar den eersten den besten aan die zich presenteerde, en ook het jonge volk, hoe vechtlustig ook, volgde alleen de mannen van naam.

Het was een ongeschreven wet, dat iemand, die een bende om zich heen wilde houden, eene proef moest afleggen die klonk als een klok. Tjoet Ali had niets aan amateurs die nu en dan eens meevochten, en dan weer vriendelijk waren met de Kompeuni. Strijder op den weg Gods was iets moois, en voor de mannen met reputatie beteekende dit : veel eer en aanzien, en mooie jonge vrouwen — voorproefje van de 70 nymfen die in het paradijs wachtten — want wie harer zou niet graag een kind baren van zoo een vader ? Verder de geschenken in geld en levensmiddelen van de kamponglui die niet vochten.

Voor zoo'n positie moest men ernstige menschen hebben, die alle bruggen achter zich hadden verbrand, en dit ging alleen als ze eens een echt bravourestukje hadden uitgehaald: het doden van een officier, het overvallen eener patrouille, het buitmaken van wat karabijnen. Wanneer een aspirant-aanvoerder dit had gedaan, kon hij moeilijk een maand later weer met de Kompeuni in goede verstandhouding leven. Dit staat zoo slordig.

Enfin, het ontbrak in 1925 en volgende jaren op de Westkust niet aan goede en toegewijde aanvoerders; Tjoet Ali stond bovenaan op de lijst, terwijl er onder onze officieren één lafaard was, en er een paar anderen waren, die niet altijd even nauwgezet en voorzichtig handelden. Het is al gezegd: de vechtersbazen van de Westkust grepen elke kans aan, en deden hun voordeel met elke fout van ons.

Dus kregen wij, toen de spanning zich in 1925 ontladde, allerlei teleurstellingen, waarvan er hierboven al een paar werden genoemd: de ongelukken met de patrouille-Grünefeld in Maart 1926, met de patrouille-Wiarda, met die van Paris, behalve dan nog het kleingoed.

Er is sommigen onzer aanvoerders verwijt gemaakt over hun zorgeloosheid op den marsch en in het bivak, doch als men billijk wil zijn, moet men zeggen dat de grootste fout werd gemaakt door den toenmaligen militairen commandant van Atjeh, die verboden had dat onze patrouilles daar met geladen karabijnen liepen. En dit was nu juist het eenige dat een troep plotseling op eene brigade instormende Atjehers onzen militairen niet gaf: tijd om de karabijnen te laden; de patrouilles, die 's nachts werden overvallen, hadden weinig plezier van die domme order.

Zoo waren op de Westkust in 1925 en 1926 de poppen aan het dansen; het was veel erger dan de buitenwereld wist. Het commando te Koetaradja was niet in goede handen; eerst langzamerhand erkende men daar het groote gevaar der situatie.

Luitenant van Heerde maakte een goede beurt toen hij, op marsch van Troemon naar Boven-Bakongan, een troep vijanden onder Tjoet Ali een flinken klap toebracht waarbij dit hoofd werd gewond en 6 karabijnen op hem werden heroverd. Tjoet Ali moest een tijdlang worden verpleegd in kampong Kroeëng Bateë, terwijl zijn bende naar Troemon terugkeerde.

Men had intusschen goede Atjeh-officieren, oud-maréchaussée-aanvoerders, naar de Westkust gezonden, als Snell en later Gosenson. Toen Snell er de lucht van kreeg dat de vijand in Kroeëng Bateë en omliggende kampongs zat, trok hij er op uit met 8 brigades voor een belabbering welke een succes werd. De kampongs werden omsingeld en doorzocht, en de vijand kreeg een klap die aankwam. De aanvoerder, Tengkoe Mauloed, sneuvelde, en Snell heroverde 7 karabijnen.

Toch was de strijd hiermee nog lang niet afgelopen; Tjoet Ali was weer hersteld, en er bleef groote lust bestaan om zich bij hem en zijn „capitaines” aan te sluiten.

Het ongeluk met de patrouille-Paris, die zorgeloos marcheerde, is bekend; het maakte een geweldigen indruk op den vijand.

Deze had minder succes tegen de patrouille-Batten die zich kranig weerde en geen enkele karabijn verloor, hoewel zij vele gewonden kreeg; de vijand liet 10 dooden liggen.

Nòg slechter kwam hij weg bij een attaque op de patrouille-Klaar, die geducht van zich afsloeg en zóó uitmuntend vocht, dat luitenant Klaar er het Kroontje mee verdiende.

Vooraf in Mei en Juni 1926 trad de bevolking van Troemon zeer uitdagend op, en alles toonde dat er nog heel wat bloed zou vloeien, zoolang de kern van het verzet onder Tjoet Ali niet was uitgeroeid. Het volk had den smaak van den oorlog weer te pakken; de lust naar het krijgsavontuur brandde overal, en er waren altijd troepjes jonge mannen die zich met het blanke wapen op de karabijnen onzer brigades wierpen.

Tjoet Ali was een man uit één stuk, in wien iets stak van den ridderlijken geest welke ook den tegenstander imponeert. Er was destijds een kapitein, commandant van het marschbivak Ladang Rimba, die geen soldatenhart had en afkeerig was van vechten. Hij had om het bivak een drievoudigen pagger laten zetten, met een randjoe-veld, zooiets als eene geconcentreerde linie, onzaliger nagedachtenis. Natuurlijk rukte hij nooit uit; dit was ongezond.

Hem schreef Tjoet Ali briefjes, waarin hij den kapitein sommeerde, naar buiten te komen en een robbertje te vechten; die brieven, vol bedreigingen, herhaalden zich en het geval was zeer beschamend voor ons.

Die kapitein beveiligde zich met kleeding waarin, op de gevaarlijke plekken van zijn lichaam, platte sigarettenblikjes waren bevestigd, en ook had hij een hoed van bijzondere constructie, een veiligheidshoed, die, met den afkeer van uitrukken en vechten, inderdaad het gestel van dezen officier goed deed.

Het ligt voor de hand dat het gezag van Tjoet Ali door dit alles geweldig steeg, de heele bevolking had hierin haar vergenoegen.

Met zijn veiligheidskleeding maakte die officier ook bij den vijand school; bij latere aanvalen bleek dat sommige Atjehers een „vechtjas” droegen, waarin een laag kapok was genaaid, terwijl ook de hoofden beschermd waren.

De maréchaussée's deden hiervan spoedig ervaring op; als Bakarbessy, of Petilapessij, in den kamp een Atjeher een ouderwetschen houw gaven met hun toch heel betrouwbare klewangs, zoodat je eigenlijk moest verwachten dat de man dubbel zou slaan, bleken hun houwven vrijwel geen succes te hebben, en de vijand vocht door als een renpaard dat de sporen krijgt.

Dan keken die maréchaussée's zeer verbaasd, en ze klaagden, dat hun klewangs in den vijand niet vorderden; het ging er niet van harte in, en je kreeg er geen vleesch aan. Het eenige wat er voor hen opzat, was: nog maar wat harder te houwven, hetgeen ze dan ook deden.

Toen Behrens — de latere kolonel — er de lucht van kreeg hoe het in het bivak Ladang Rimba toeling, trok hij er onmiddellijk op uit, en gaf den vijand een flinken klap bij Natja. Hij liet de serie bamboepaggers om het bivak afbreken, en de kapitein werd weggezonden; slechts geleidelijk herwon diens troep het moreel, en daalde dat van den vijand. Eerst na 1926 was alles weer normaal.

Later, toen luitenant Molenaar, behoorend tot eene patrouille onder Behrens, bij een nachtelijken aanval op het erf van het schooltje te Teureubangan werd gedood — dit was het proefstuk van Teukoe Nago om aanvoerder te kunnen worden — en Behrens met het lijk van den

officier afmarcheerde, kwam er een Atjeher met een briefje van Tjoet Ali waarin deze zeide: ik sta hier met 80 djahats, en als U niet met minstens 120 soldaten komt, kunt U beter thuis blijven. Althans, woorden in dien geest. Nu, hij heeft van Behrens niet veel plezier gehad, die had geen uitdaging nodig om den vijand op te zoeken.

Tjoet Ali was heel sterk in het schrijven van zulke brieven; hij had steeds allerlei paperassen bij zich en een partijtje hiervan werd buitgemaakt toen Haga hem eens overviel. Ik kom op die literaire bagage van Tjoet Ali nog terug.

Het kon hem natuurlijk niet altijd goed blijven gaan, en het begon er voor Tjoet Ali slecht uit te zien toen kapitein Gosenson in Juli 1926 te Bakongan werd ingedeeld bij den troep van Behrens, die ook nog fungeerend controleur der Zuid-Atjehsche landschappen Kloeët en Troemon was.

Men vertelde dat daar in dien tijd nog maar een klein plokje djahats zat, een man of twintig, doch in werkelijkheid waren het er eenige honderden.

Dus ging Gosenson eerst naar Troemon waar hij op de grootste versnelling ageerde en in korten tijd zooveel klappen uitdeelde dat een groot aantal verzetslieden er genoeg van had en zich wilde onderwerpen. Hij had daar en in de Kloeëtsreek veel hulp van een Atjeher: Panglima Tek, één der zeer weinigen die niet door zijn landgenooten werd afgemaakt. Vooral T. Hoesen, die tot oeléebalang van Troemon werd benoemd — hij zit daar nog met zijn Europeesche vrouw die de „Prinses” wordt genoemd — verrichtte bij dit pacificatiewerk uitstekende diensten.

Gosenson wilde echter wat meer zekerheid van de lui die zich wilden onderwerpen, en toen er 40 kandidaten waren, gaf hij de opdracht:

ieder ventje dat zich wil onderwerpen, moet inleveren: 1 klewang en 1 rentjong of toembak (lans); dit laatste was facultatief. Er zat zooveel ijzer onder de bevolking dat het best met wat minder kon. Verder moesten ze zich onderwerpen op goede Atjehsche manier, dus heel duidelijk.

Den volgenden middag stonden ze alle veertig buiten het bivak, hun wapens gewikkeld in witte doeken, en de wacht liet ze één voor één binnen; het is altijd mogelijk dat die menchen zich op het laatste moment nog bedenken.

Het ging echter heel goed; ze kwamen in volgorde binnen, gaven hun wapens over, knielden, brachten den kniekus en daarna den voetkus, en zeiden: „Lake ampon dèesa oelon” (bede om vergiffenis), waarmee nu wel heel klaar vaststond wie voortaan in dit land de baas zou zijn. Natuurlijk zullen ze wel een enkel sabeltje hebben achtergehouden, doch dat mocht geen naam hebben.

In Juli 1926 deed Tjoet Ali met zijn mannen nog een klewanganval op de patrouille-Schreuder, doch had geen succes. Daar de patrouille hem echter niet achtervolgde doch afmarcheerde, gebaarde Tjoet Ali als overwinnaar. Hij stond in de kampong, bracht de hand boven zijn oogen als iemand die scherp wil uitzien, tuurde naar het bosch en zei: „Hò ka Kompeuni?” Waar is de Kompeuni gebleven?

Dit was een reuzemop, en ieder had er pret in. De heele kampong vroeg mee: Waar is de Kompeuni?; het was om je te bedoen, en die Tjoet Ali was een groot man, altijd vol humor. Er werd in die kampong zeven dagen achtereen feestgevierd, vooral veel gebrad; ieder deed mee en bracht eene bijdrage voor de fuif. Er was een heel oude vrouw; slierten grijs

haar dwarrelden om het gezicht, verweerd door een leven van hard werken op de ladang, en aan haar hand voerde ze het eenige mee dat ze bezat: een geit. Zij maakte eerbiedig de sembah voor Tjoet Ali en zei: „Njòë peuneudjo oelon nibak dròëneu teukoe ampon: dit is mijn geschenk aan U, groote heer.”

Er werd een fijne goelè van die geit gemaakt, en de oude vrouw was gelukkig omdat het offer van haar eenigst bezit genade had gevonden bij den grooten heer die de Hollanders had verslagen. En er was geen gebrek aan maagden en jonge vrouwen voor de bende. Tjoet Ali had vanzelf de „eerste nest-keuze”, zoodat het mooiste meisje voor hem was. Ook zijn mannen kregen wat, en daarop trok men welgemoed het bosch weer in, tuk op nieuwe lauweren in den strijd tegen den Kaphè.

* *
*

De scherpe jacht op Tjoet Ali begon daarna, en na verschillende ontmoetingen met onze maréchaussée's zakte het moreel van den vijand sterk. Toch hield hij zich nog vele maanden, tot in 1927, staande, hoewel zijn aanhang verliep.

In Mei 1927 liet hij een nachtelijken aanval doen op het marschbivak Mengamat, waar luitenant Harting (dezelfde die in 1937 voor de goudexploratie met Becking naar Nieuw-Guinea ging) het commando had. Tjoet Ali had een „goeden dag” uitgezocht: den nacht van Donderdag op Vrijdag, en het kan best zijn dat hij er 44 man (het welgevallige getal) voor heeft gezonden.

's Nachts om half vier drongen zij door den pagger in het bivak; het was nieuwe maan dus stikdonker, en er viel een zacht regentje. Zes of zeven Atjehers kwamen binnen, doch de militairen hielden het hoofd koel en de maatregelen voor alarm werden goed uitgevoerd. Dus: geen soldaat van zijn plaats, om heen en weer loopen en verwarring te voorkomen, en alleen schieten naar buiten. Dan weet men dat ieder, die zich beweegt, een djahat is, met wien dan nader kan worden gesproken. Gelukkig waren de karabijnen geladen, anders was de heele brigade afgeslacht.

De zeven Atjehers, in het bivak gedrongen, werden allen neergelegd; in het gevecht kregen wij acht gewonden, waarvan vier zwaar, allen met klewangwonden.

Van de Atjehers die nog buiten waren werden er drie gewond, waaronder de aanvoerder Imam Sabi; hij kreeg een schot in de borst even boven het hart en de kogel ging er door den rug weer ult. Wel, men heeft later dit heer nogeens ontmoet, en toen bleek, dat-ie deze zware wond met een modder-papje heeft behandeld. Het gat in de borst was geheeld, doch dat in den rug niet; hij had er een van rottan gevlochten korfje, passend over de wond, om laten hangen dat met dunne rottan was vastgebonden. Men moet zich weten te behelpen, en die verwonding belette Imam Sabi niet nog een poos door de bosschen te zwerven met Tjoet Ali, tot maar dit is een apart geval.

Eind Mei kreeg Gosenson een bericht dat in den boschrand, drie uren loopen van Kandang, door een man die daar 's middags hout sprokkelde, een bendetje was gezien. Deze chabar kwam 's avonds om 10 uur binnen, en nog denzelfden nacht ging Gosenson er op uit, om in het terrein te zijn vóór de sporen zouden zijn verdwenen. Men was bij het aanbreken van den dag op de plek waar het troepje het laatst was gezien; het had zwaar geregend en Gosenson liet zijn mannen telkens uitzwermen in groote bogen die een paar honderd meter verder weer bij elkaar kwamen, als de lippen van een nijptang. Hij moest zodoende alle sporen kruisen, die binnen dien cirkel waren gemaakt.

Men herhaalde die manoeuvre, tot eindelijk het scherpe oog van een der spoorzoekers, op den zandigen oever van een beekje, nog juist even den door den regen al sterk verflauwden afdruk van een menschenvoet zag.

Zwijgend werden de signalen gegeven, en men doorzocht boven- en benedenstrooms van 't spoor, de Aloeë, waarin men, in den bodem, nog enkele flauwe sporen vond. Het troepje vijanden had getracht, door het leggen van valsche sporen den heuvel af en op, het ware spoor te verbergen, doch dit lukte niet en men vond het bij de Aloeë weer terug. Het waren de voetafdrukken van één man; blijkbaar daar door de bende achtergelaten om de fourage voor 't gros der bende in te wachten.

Het spoor werd gevolgd, en om 12 uur 's middags vond men in het bosch de plek waar de bende had gezeten. De troep was enthousiast, vooral omdat de „bekas” zeer versch was; de bende was niet ver vooruit, en zoo sloop men voort.

In dien middag vond men weer zoo'n plek en hield van daar het spoor vast tot den avond, toen men er op bivakkeerde onder een paar zeilen. Er mocht wat worden gekookt omdat het pikdonker was en de rook dus niet kon worden gezien.

Den volgenden morgen ging men, den neus op het spoor, weer verder; het bleek dat de vijand op zijn spoor was teruggelopen. Op een gegeven moment kreeg men vanuit de struiken op een hoog punt een goed zicht naar beneden, waar de Aloeë stroomde, en men zag er twee tijdelijke hutjes. Om daar te komen moest men nog een steile helling af, doch met dit laatste stukje van den marsch werd nog even gewacht tot Gosenson zijn mannen precies had verteld hoe het geval nu verder moest worden afgewerkt.

Rustig vanuit de struiken de beide hutjes observeerend zag men dat in één daarvan een man en een vrouw zaten; van de overigen zag men niets.

Snel werd nu de helling afgedaald, zoodat aan beide kanten der hutjes een paar maréchaussée's zouden komen. Bij die afdaling raakte een steen los die met veel geraas in de Aloeë plofte, en de man uit het eerste hutje vloog naar buiten, onmiddellijk gevolgd door de vrouw. Gosenson hoorde hem roepen: „Ka bala”: er is onheil, en daarop joegen de militairen verder, schietend op de vijanden die zichtbaar werden. Het duurde maar een paar minuten.

Gosenson daalde in de Aloeë af om te zien of daar nog iemand zat, en passeerde een zwaar gewonden man die zich achter een boom had opgesteld, zonder dat de kapitein hem opmerkte. De gewonde zag den officier, en herkende dezen aan het geweldige litteeken dat dwars over Gosensons gezicht loopt als een pad waarover de Dood is gegaan, en op de heele Westkust bekend is, doch toen de gewonde, met inspanning van zijn laatste krachten, de klewang hief riep de Dardanel: „Toe an, achter U”, en de aanvaller, die mis sloeg naar den officier, viel neer met een schot in de volle borst.

Hiermee was het afgelopen; er lagen zes lijken, waarvan twee vrouwen, en zij werden uit het water op het droge gebracht. Gosenson kreeg onmiddellijk den indruk dat Tjoet Ali er bij moest zijn, ook omdat onder de dooden Imam Sabi was, die nog altijd het rottankorfje over het gat der wond in zijn rug had hangen. Bovendien was zijn „poesaka rentjong” bekend, omdat hij er in de kampongs dikwijls het volk mee dreigde; het was een groote rentjong met bijzonderen handgreep.

De twee vrouwen waren zij die na het bekende feest met de bende het bosch waren ingetrokken. Bij de lijken zaten eene kip en een jong aapje; het waren de mascottes van het bendehoofd en zijn vrouw.

Boven: graven van mannen der patrouille-Paris te Tapa Toean.
Onder: Massagraf te Bakongan der beide patrouilles-Donner.

Maréchaussée's maken het graf voor Tjoet Ali. 1: Gosenson.

Tjoet Ali's graf. Rechts: Gosenson met Tjoet Ali's aapje.

De patrouille trok nu snel terug naar de dichtstbij gelegen kampong; zij nam de wapens der dooden mee en een horloge, op een der lijken gevonden. De maréchaussée's ontfermden zich over de kip en zetten het aapje op den draagstok van een dwangarbeider, doch na enkele minuten verdween het dier; het zocht het lijk van zijn meester op

In de kampong, waar men eerst den volgenden dag arriveerde, werden de meegebrachte wapens getoond, en ieder zei: dat die van Tjoet Ali er bij waren, terwijl het horloge door hem was gerampast van een volksschoolonderwijzer.

Gosenson was hiermee niet tevreden, en hij droeg de mannen van de twee valleien: Kloeët en Mengamat, te zamen 110 man, op, naar de plek te gaan waar het gevecht was geleverd om er de dooden te herkennen en te begraven; alleen het lijk van Tjoet Ali moest worden meegebracht.

Zoo gingen ruim 100 Atjehers op marsch, en het was alweer een dag later toen zij de plek van het gevecht bereikten, waar zij bivakkeerden. Zij begroeven daarna de lijken, die al tot ontbinding overgingen — het was de derde dag — en namen het lijk van Tjoet Ali (want die was er inderdaad bij) mee, of liever, datgene wat meegenomen kon worden, en dit was niet zoo heel veel. Bij het stinkende lijk zat het aapje, en ook dit brachten zij naar de kampong en gaven het aan de brigade die reeds de kip had.

Zóó was Tjoet Ali „sjahid” geworden op 25 Mei 1927, en Gosenson besloot hem te laten begraven naar de wijze welke een respectabel en moedig tegenstander toekomt.

Met het overschot van het lijk werd gehandeld zooals de Atjeher dit den „sjahid” doet, en de maréchaussée's zelf maakten het graf voor Tjoet Ali met wat metselwerk en een plaat.

Het ligt nu vlak vóór het marschbivak Kandang, en als Tjoet Ali de oogen nog even zou kunnen opslaan, de hand daarboven, zooals op dien prettigen dag na de attaque op de patrouille-Schreuder, zou hij op zijn vraag: „Hò ka Kompeuni”, wáár is de Kompeuni?, het antwoord vóór zich zien: het bivak Kandang.

Op den steen staat de naam „Tjoet Ali”, en alles is door de mannen der brigade afgewerkt met den ernst en de waardigheid die mannen van wapenen voor elkaar hebben.

De Atjehers die op den weg het vlakbij gelegen graf zien, kunnen er het hunne van denken en dit zal wel niet zoo prettig voor ons zijn. Dit graf zal hun niet weerhouden, morgen opnieuw te beginnen, maar het heeft in allen gevalle geleerd dat de Kaphé en zijn maréchaussée's weten, wat den „sjahid” competeert, vooral: dat de Kompeuni altijd aanwezig is.

Het aapje en de kip bleven bij de brigade, onafscheidelijk, vooral de kleine monjet had het uitstekend en werd door allen verwend. En typisch, na eenigen tijd kon het dier geen Atjeher meer zien; als er een in de buurt kwam krijschte het kwaadaardig, en liet het scherpe gebit zien. De kip was niet te verwennen; het is aan zulke dieren niet besteed, en het eenige voorrecht waarvan zij zichtbaar genoot was haar onbeperkte vrijheid. Zij zat overal, kakelde overal rond, ook als iedereen voor een hooge in de houding stond. De „eerstaanwezende” haan, die overal het hoogste woord heeft, had bij haar niets in te brengen, en soms trok het aapje partij en ging te keer, als een brutale haan zijn démarches maakte.

De aap had een aardig hokje, en er was een lange stok waarop hij zich kon vertreden. Als de korte schemering begon zat de aap onrustig uit te zien, tot men de kip naar zijn stok had opgeworpen. Dan kropen die twee bij elkaar; de kleine aap sloeg zijn voorpooten om de kip en zoo sliepen ze in.

Het heele bivak Djeuram was trotsch op het bezit van twee zulke merkwaardige dieren, en 's avonds overtuigde men zich dat de kip op den stok zat, bij haar vriend.

Het is heel lang zoo gegaan, en ouden van dagen spreken er nog met eenig respect over.

Tjoet Ali sliep in dat graf tegenover het marschbivak Kandang, en zijn aapje sliep met de kip.
„Ueber allen Gipfeln ist Ruh.“

„Van den sjahid.”

„Laten zij daarom voor God's zaak strijden, die het tegenwoordige leven voor het toekomstige willen verruilen, want hij die voor God's zaak strijdt, hetzij hij geslagen wordt of overwint, waarlijk, wij zullen hem eene groote belooning schenken.” (Koran, hoofdstuk 4, ajat 76).

De Koran schrijft den oorlog tegen de ongelooovigen voor; de Mohammedaan moet den „djihad” voeren „fi sabil Allah”; op den weg van God.

Er bestaat echter lang geen overeenstemming ten aanzien van het antwoord op de vraag: voert iemand, die zich eerst onderwierp en daarna in opstand kwam, oorlog tegen de ongelooovigen?

Is een land, waarin Mohammedanen leven onder een niet-Mohammedaansch gezag, dat echter de belijdenis van den Islam geen enkel beletsel in den weg legt, te beschouwen als „Dar-al-Harb”: het gebied van den strijd?, in tegenstelling met „Dar-al-Islam”: het gebied van den Islam?

Tenslotte: is een Atjeher, die een moord op den „kaphé” (ongeloofige) pleegt, een strijder op den weg van God?

„Iedere ketter heeft zijn letter”, en er zijn vele oelama's die uit den Koran met andere teksten kunnen aantoonen dat het verkeerd is, den niet-Mohammedaan in Atjeh te doden, of dit gebied te beschouwen als een land waar de heilige oorlog moet worden gevoerd.

De Oelama's van Peureula, die het voor Atjeh zoo belangrijke vraagstuk in 1917 onderzochten, kwamen eveneens tot de conclusie dat de bekende Atjeh-moorden niet door den Koran zijn toegestaan. Anderen zeggen: er is geen oorlog, dus men kan geen „sjahid” (martelaar voor het geloof) worden.

De bekende Said Oesman, lang geleden adviseur der Regeering, placht te zeggen:

„Oorlog voeren heeft eene eigen beteekenis. Als ik twintig lui neem en ga vechten, dan is dit geen oorlog, tenzij de Regeering den godsdienst verbiedt. Er was wel een heilige oorlog toen de Kompeunie in verschillende streken van Atjeh met den strijd begon.”

Dit alles moge in onze ooren vrij prettig klinken, het komt er bij de beoordeeling van deze kwestie vooral op aan, wat de groote massa van het volk er over denkt. Bij het volk en vele oelama's, is het bevechten en doden van den „kaphé” ongetwijfeld een Gode welgevallig werk, en wordt ieder die hierbij het leven verliest, „sjahid”.

Dat die overtuiging er vast inzit hebben duizenden Atjehers met het offer van hun leven bewezen, en nog steeds zegt men van ieder, die bij een opstand of Europeanen-moord

het leven verliest, dat hij „sjahid” is. Dacht het volk er anders over, deze oorlog zou in de latere jaren een geheel ander karakter hebben gehad.

Er is eene omvangrijke Atjehsche oorlogs-literatuur waarin de strijd tegen de ongeloovigen wordt aangeprezen, en in gloeiende taal de genietingen worden beschreven welke hem, die in dien strijd valt, in het paradijs wachten.

De „hikajat prang”, boekjes of schrifturen waarin in felle en hartstochtelijke taal de strijd tegen de ongeloovigen wordt gepredikt, hebben altijd grooten invloed op de geesten uitgeoefend en duizenden twijfelaars over het doode punt geholpen.

Tengkoe Sech Ibrahim, die na het sneuvelen van den laatsten der Tiro-oelama's als hoofd dier vermaarde familie werd beschouwd, zeide mij eens: „Ik zelf raak nog in opwinding als ik ze hoor voorlezen.”

Er was zeer gevaarlijke lectuur, bijv. de „Tam bikoel Rafilin”, uitgegeven door Tgk. Djaloeddin, de „Karangan Tiro Oelama”, tijdens den oorlog geschreven door den vermaarden Tengkoe Sech Saman di Tiro, één onzer grootste tegenstanders. Dan de talrijke andere „hikajats prang” veelal van onbekende schrijvers. Als ze 's avonds werden voorgelezen in aandachtigen kring, werden de harten warm van verlangen naar den strijd tegen de ongeloovigen, en menig jong man zette de eerste schreden op het oorlogspad onder den machtigen indruk dier lectuur op zijn emotioneele ziel.

Bij meerdere gevechten werden „hikajat prang” op de lijken der gesneuvelden gevonden. Ook op Tgk. Doellah, die in 1933 bij Lhong werd neergelegd, vond men een paar boekjes, waaronder een „hikajat prang”, welke den controleur Dr. J. J. van de Velde ter vertaling werd toegezonden. Aan diens rapport ontleenen wij het volgende:

„Laat de schoone vrouwen hier op aarde gerust achter zonder te treuren, want Allah geeft je straks zeventig schoone vrouwen, die je dienen en die zóó bovenmate schoon zijn, dat het reeds voldoende heerlijk is om naar hen te kijken, men behoeft hen daarvoor niet eens aan te raken. Als je op het slagveld tegen de kafirs valt, dan komt zoo'n schoone vrouw je zoeken en ze voert je naar huis.

Degenen die als geloofsgetuige gevallen zijn (sjahidd), zijn in werkelijkheid niet dood, neen, dat lijkt maar zoo. Al is hun lichaam er niet meer, al zie je hen niet, denkt toch niet dat ze gestorven zijn, want ze leven bij Allah. Laat je vrouw en kinderen dus gerust hier achter, en neem de schoonen, zeventig in getal, die God je als belooning schenkt.”

Dan volgt het verhaal van den jongen Atjeher die „sjahid” zocht te worden: ditzelfde verhaal schijnt in vrijwel alle „hikajat prang” voor te komen. De historie van Abdôwahét spreekt wel zeer sterk tot de verbeelding van den Atjeher, wiens emotioneele ziel groote behoefte heeft aan de zekerheid van een hiernamaals waar hij rust en geluk zal vinden, en waaraan hij gaarne het leven met al zijn onrust en misère offert.

Onder de foto's vindt men er eene welke een der oudste „hikajat's prang” voorstelt.

Ik laat hieronder afdrukken een gedeelte van den tekst, welke van bijzondere beteekenis is.

د بليغ محتر عذابا قديہ	موي دومر هابسا اکر در ا بر
في تنكر واجب تافا تبي	عذابا سديہ طنائن مسنا
بئسک تنکوي لا لي تنعت	عبادات وايي شئودر
برغمي عمل في صبيحة	يقر ليہ تنعت بئسک ثمانس
لاک جنب فرضو عيف	عماد الدين يک اکمسا
مئن کفن سيد البرکين	تا يظني کتاب يفتنا
الجهاد واجب عکسکم	نعت موفهرم وايي شئودر
فهرن شهادت عن کبيلہ	تلو تا مفرانن تمن لا هدلندا
مقلن مئن هنا س مبس	في اربس واجب فرجهسا
واجب تنع بئسک ملس يپ	کاستيا جي دور و هو لندا

Het luidt, in het Hollandsch, als volgt.

„Daarom, teungkoes, weest niet nalatig.
Volbrengt de godsdienstplichten, o broeders.
O, vrienden, er is geen enkele goede daad,
die het oorlogvoeren overtreft.

En nu is het oorlogvoeren een individueele plicht geworden,
één der zuilen van den godsdienst,
Aldus de heer der Godsgezanten.
Laten wij, die hier zijn, dit goed in ons opnemen.

De Heilige Oorlog is U als plicht opgelegd,
Begrijpt dat goed, o broeders!

Eerst komt de geloofsbelijdenis, dan de sembajang, — *de geeft aan de soene*
ten derde het oorlogvoeren tegen de Hollanders.”

Tjoet Ali, wiens dood als sjahid ik in een vorig hoofdstuk beschreef, had steeds een aantal schrifturen bij zich, waaronder een paar dunne boekjes; één daarvan was een „hikajat prang”, waarin hij zoo nu en dan troost en kracht zal hebben gevonden in de zware dagen van zijn strijd tegen de Kompeuni.

De later door eigen vuur gesneuvelde kapitein Haga overviel destijds eene schuilplaats van Tjoet Ali, die nog maar juist den dans ontsprong doch zijn schrifturen verloor. Uit zijn

„hikajat prang” liet ik allereerst het gedeelte vertalen waarin de genietingen worden beschreven van het paradijs dat den man wacht die in den strijd tegen de ongeloovigen valt en dus „sjahid” wordt. Het is ongeveer van dezelfde strekking als het verhaal in de te Lhong in 1933 gevonden „hikajat prang”, hierboven aangehaald. Ik laat het hier volgen.

„O, heeren teungkoe's, er is een zeer wonderbaarlijk verhaal over iemand, die zijn ziel (n.l. aan God) en zijn rijkdom verkocht heeft, en het geld heeft besteed voor den Heiligen Oorlog.

Na het verscheiden van den Heer der Profeten viel de tijd van den jongeling Abdôwahét, de vrome, die den rang van heilige bezat, en (het volgende verhaal) als zedeles heeft achtergelaten:

Luistert, gij broeders! Wij rakelen het weer op en zullen spreken over den Heiligen Oorlog.

Men zat allen rondom in een rij geschaard, en pleegde overleg om ten oorlog te trekken tegen de ongeloovige Hollanders. Eén der makkers reciteerde het Koranvers (Koran IX: 112):

„Waarlijk, God heeft van de ware geloovigen hunne zielen en hunne bezittingen aangekocht, waartegen hij hun de geneugten van het paradijs zal schenken, op voorwaarde dat zij voor Gods zaak zullen strijden, tenzij zij dooden of gedood worden; de belofte hiervan wordt verzekerd door de wet, het evangelie en den Koran. En wie komt zijn verbintenis getrouwer na dan God?”

Onder de makkers was een jongetje, een heerlijk ventje van 15 jaar, dat veel vriendjes bij zich had. Zijn moeder was dood, zijn vader eveneens. Alleen was de jongeling overgebleven. Hij was schoon van gelaat, verstandig zonder weerga met een karakter, heeren, ongeëvenaard. Onbemiddeld was hij niet. Gelukkig was de jongeling met de erfenis, door zijn vader achtergelaten. Nauwelijks had hij het Koranvers vernomen of hij stond op. Diep was het tot hem doorgedrongen en het was alsof hij zijn bewustzijn verloor. Hij riep: „O teungkoe, mijn beschermer, is het waar wat gij zegt. Wil Hij werkelijk mijn ziel koopen in ruil voor het paradijs?”

Abdôwahét hernam: „Het is waar. Onze Heer, de Schepper van het goede, komt steeds zijn belofte na.”

De schoone gelukkige knaap antwoordde: „Als God het wil, heer, zal ik nu onherroepelijk mijn ziel, mijn goed en bloed verkopen. Ziel en goed geef ik alle in ruil voor het verheven paradijs.”

Glimlachend sprak Abdôwahét: „Verspreek je niet, oogappel. Doe niet zoo snel een belofte, straks berouwt het je en lijdt gij schade. Gij zijt nog jong en gehecht aan deze wereld. Als ik je zoo hoor spreken, denk ik dat je grappen maakt. Ik ben er niet zeker van, dat gij werkelijk ten strijde wilt trekken. Zelfs wij, ouderen, zijn niet zoo vlug besloten, zoudt gij, jongeling, dan al voldoende nagedacht hebben?”

De jongeling antwoordde onder het aanroepen van God, den Gezant en den teungkoe: „U drieën roep ik tot getuige, dat ik mijn woord niet verander, noch

hecht aan deze wereld." Na dit gezegd te hebben maakte hij voor den teungkoe een sembah, stond op en vertrok, den teungkoe verbluft achterlatende.

Naar huis ging de schoone jongeling en opende zijn kist om gehoor te geven aan het bevel van den Allerhoogste. Hij opende de kist en nam zijn kleeren, kleeedde zich en verschaftte ook den makkers kleeding. Daarvoor kochten zij wapenen, paarden en geweren, hoofdbedekking en tulbanden. Wat zijn makkers ontbrak schonk hun de jongeling, zoodat zijn goederen opraakten door den aankoop van de benoodigdheden voor den Heiligen Oorlog. Toen trok de jongeling er op uit, tezamen met zijn vrienden en gevolgd door vele anderen.

Abdôwahét, de groote leeraar, trok ook mee op, en de jongeling snelde voort, bewust van zijn zending. Iedereen achter zich latende ging hij voorop met zijn eigen makkers om zich te verkoopen in den Heiligen Oorlog. Onderweg hielden ze halt om God te loven, en het volk naderde, waaronder ook Abdôwahét. Snel stond de jongeling op en groette den teungkoe, vragende of hij reeds aangekomen was. De teungkoe beantwoordde den groet en sprak: „Gij hebt Uw woord gestand gedaan.”

Na even gerust te hebben trok men verder tot men bij een veld kwam. Hier scheidde zich de jongeling van zijn makkers af, alleen verder trekkende tot dagreis afstand van de voorste linie. Daar rustte hij uit, vlijde zich neder en viel in diepen slaap, omringd door zijn vrienden. En in zijn droom openbaarde zich hem het paradijs. Duidelijk zag hij alle wonderbaarlijke genietingen die God schenkt. Bewusteloos viel hij neer bij het zien van het schitterende juweel, de hemelprinses Ain Almardijah, die op haar legerstede neergevlijd lag. Zij gaf hem een volledige opdracht, waarna de jongeling ontwaakte en God aanriep, voortdurend den naam „Ain Almardijah” op zijn lippen, terwijl hem het water uit den mond liep.

Toen kwam Abdôwahét aan met al het volk, en naderde den jongeling vragende: „Wat beteekent „Ain Almardijah”? En waarom weent ge? Het is alsof je niet bij je verstand bent.”

De jongeling stond op en wierp zich voor den leeraar neer, antwoordende: „O heer, ik zal het U verklaren. Ik was zooeven in diepen slaap, en duidelijk zag ik het paradijs. Ik kan het U niet beschrijven, omdat ik radeloos ben.” Abdôwahét drong aan: „Toe, zeg het ons. Wij willen weten wat de belooning is van God voor hen, die den Heiligen Oorlog voeren. Tevens kan het als leering dienen voor alle vrienden, opdat zij geneigd zullen zijn de vijanden Gods te bestrijden, en geen twijfel rijze in hun harten.”

De jongeling antwoordde: „Het was alsof ik langs een rivier ging en het paradijs mij geopenbaard werd, met rijen schitterende lampen. Het leken wel hanglampen. Ik wilde ze tellen maar het was me onmogelijk. De lampen hingen daar zonder kettingen, zoo maar in de lucht door Gods genade. Brilljanten en diamanten waren de steenen op den oever, helder was het water, zoet de smaak, de Kalkausarstroom is ze geheeten. Iedere teug heeft een anderen smaak. God beschenkt zijn dienaren rijkelijk! Beide oevers waren van goud, schitterende alsof het helder dag was. Langs de rivier stonden tenten, hoeveel kan ik niet zeggen, noch hoeveel hemelnimfen zich daarin bevonden.

Zij gingen naar de rivier, baadden zich en waren schoon als helderschijnende lampen, en terwijl ze in de rivier waren zongen ze. De plaats waarop zij haren en kleeren droogden schitterde van diamanten en paarlen. Allen waren even oud, even jong van jaren. Stralen schoten haar gezichten gelijk de volle maan. Zij keken me aan en spraken aldus: „Zoo zijt gij reeds teruggekeerd, gemaal van onze prinses. Reeds aangekomen is de wederhelft van onze schoone vrouwe bij ons, hemelnimfen.” Zoo spraken zij, o teungkoe, met een stem die me als muziek in de ooren klonk.

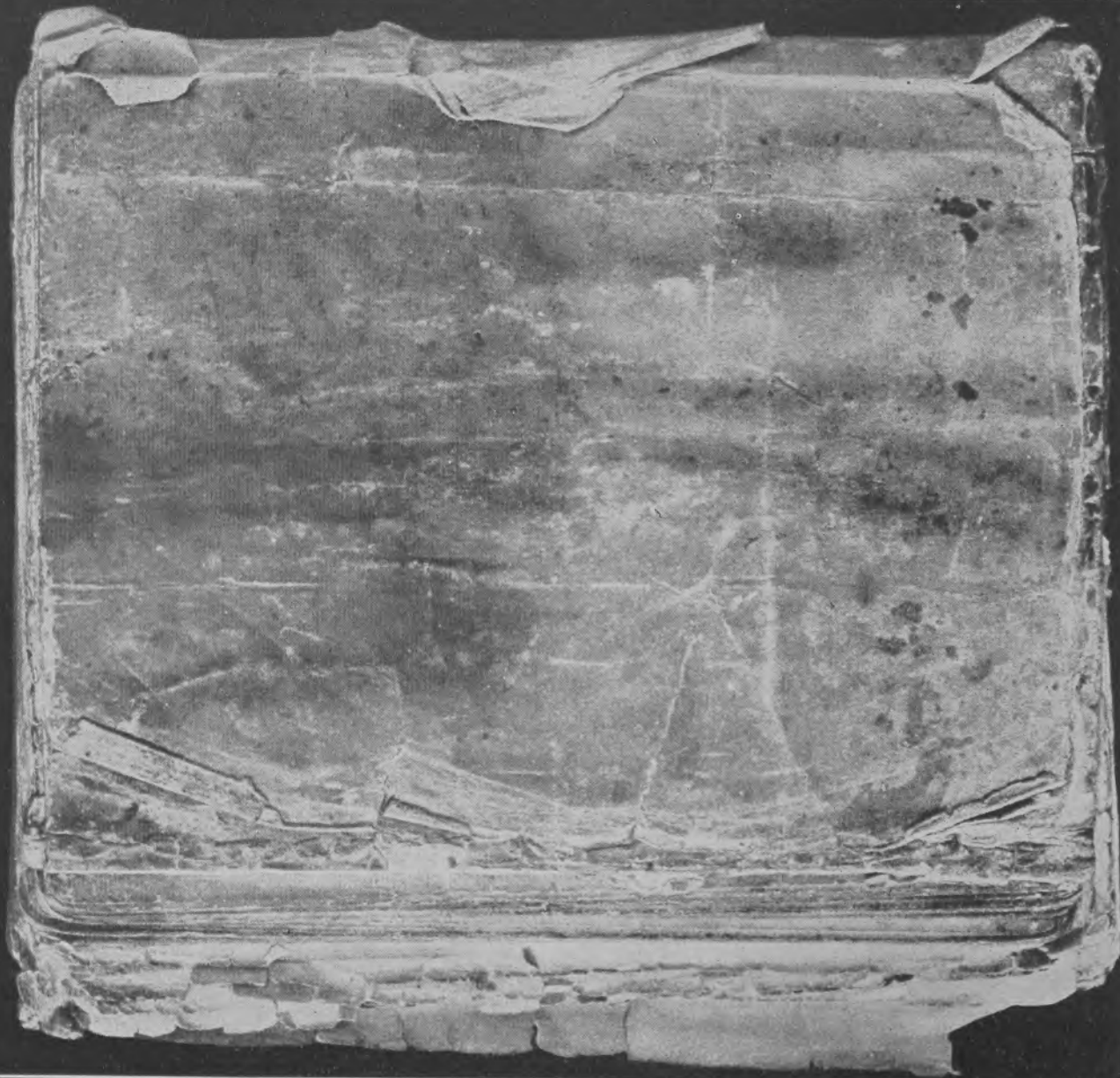
En ik liep verder alsof ik zweefde, tot ik kwam bij een andere badplaats in een door God geschapen melkrivier. Toen ik mijn oogen daarheen richtte, werd mijn verlangen nog grooter. Schoone nimfen waren daar aan het baden. Ze richtten haar blikken op mij zeggende: „O vorst, vol verlangen verbeidt de vorstin Uw komst in het paleis. Nacht en dag zit zij reikhalzend naar haar gemaal uit te kijken. Treed naar voren, teungkoe, de vorstin ligt op haar legerstede en wij allen zijn haar hofdames.”

Ijlings ging ik verder, en kwam bij de heilige honigrivier waar ik ook hemelnimfen zag, en mij beving een niet te breidelen verlangen. Het was alsof de wereld voor mij niet bestond. Ik sprak tot haar: „Ontvang mijn vredesgroet, schoone nimfen. Is mijne gemalin hier? Bevindt zich Ain Almardijah onder U?”. Zij antwoordden, den groet teruggevend: „De vorst van dit oord is hier gekomen”. Zij richtten haar blikken op mij, en ik gevoelde mij zeer beschaamd, o heer! „Lang hebben wij op U gewacht”, aldus de hoeri's. „Vanavond zijt gij werkelijk gekomen. Vroeger hebben wij slechts over U hooren praten, pas heden zijt gij verschenen. Gode zij lof dat onze wenschen in vervulling zijn gegaan, en de gemaal van onze vorstin teruggekeerd is. De bruidegom van onze vorstin is thuisgekomen, de bruid ligt op haar legerstede. Spoed U naar het paleis, o heer, waar de vorstin U verbeidt. Wij allen zijn haar volgelingen. Verbaas U niet, o heer. Wij allen dienen de schoone prinses, die Uw gemalin is.”

Nauwelijks had ik deze woorden vernomen, of ik ging verder, en God bracht mij wederom bij een rivier met honig die ongemeen zoet was. Daar aangekomen hoorde ik de stemmen van zingende hemelnimfen, die zich in het water vermeien. Zoo straalden haar gezichten, heer, dat ik verblind werd.

Ik sprak: „Vrede zij U, edele juffers. Is mijn gemalin, deschoone Ain Almardijah hier?” Haar antwoord luidde: „Ook U zij vrede, vriend des Heeren. Zijt ge reeds aangekomen om terug te keeren naar Uw gemalin Ain Almardijah, die U ten deel valt als belooning voor de hulp die ge God in den Heiligen oorlog verleend hebt? Komt ge een bezoek brengen aan Uw gemalin in het paradijs, die ge verkregen hebt in ruil voor de goederen, die ge ten koste gelegd hebt aan den Heiligen Krijg? Edele teungkoe, vervolg Uw schreden in gindsche richting, waar onze vorstin, wier hofjuffers wij zijn, Uw gemalin, zich in de tent bevindt.”

Zoo spraken de schoone wezens met een stem, die klonk als muziek uit het feëenrijk, en verder trok ik langs de rivier, aan welker beide zijden zich het paradijs hoog uitstreekte in schitterende kleuren, wat mij in extase bracht.

Zeer oude „hika-
 jat prang”. Boven:
 het boek. Onder:
 de eerste blad-
 zijde.

هنتم لن نير سكل نفكر ي
 عني المراضه تهت سمعي
 هن جد سكل تاغغ مو كا
 هنجد لن مكه صفه اغلوتا
 فكاين جو كوي دوم بكل بدات
 هنجد تفكو لن مكه بت
 نيري خايمور ماكتيغ
 عبدوس جهيا هور مفوسغ
 هابيس لن كالتكي انيكا
 سربه لي سين لن تهنتر
 صافرق اير ماور دغن عطر
 موسمين دوم فوة ليفكا
 عهتر وس ماور نيك بدات
 لن بدكس دو ووتر سمف
 عني المراضه فتر ي لنينغ
 جد وقراب لن سيفد صفغ
 جيفغ بك لن كهيم تر سوم
 كواسفوكا لن مفلوم
 سير اكهف فوته لومة
 نغو هاتي تر وس بن جاجة
 جنجي توهي سرب الفلا
 ينكا كيوم نيري ككتا
 وهي تفكوا ولو بالغ

لهو

كاهي بي بندوم درابارو
 وهي تفكوي مكن عن الله
 هي را جاجوة مكن عن الله
 ين كوي لونغ نيري لي الله
 لن كجود وهي مس مير
 تفكو كالت لوت تهت يغ سله
 تفكوا مفلوم مسهفي تهت
 انترق مائيس عن اولن سافت
 هي توكومايوه كامسي
 بو كا خواسا انترق كني
 من جكهف فوته لومة
 لكاو روح عن سماغت
 بدات لن يور مشد كسفار
 لن ناجور لي لاجولن وا
 هي تفكوا جوة بوغوغ كيو
 جيت رت تر و تر و كيو
 وهي تفكوا غداغ ما مفلوم
 جيت تر وس انترقون متفكو
 ار تاغغ كا توهن تر سومغ
 شرط توات كوني يكل سغ
 من جكهف جوة بقساوات
 بن تر كجوة نيك نسي
 وهي تفكوا كورو كامسي

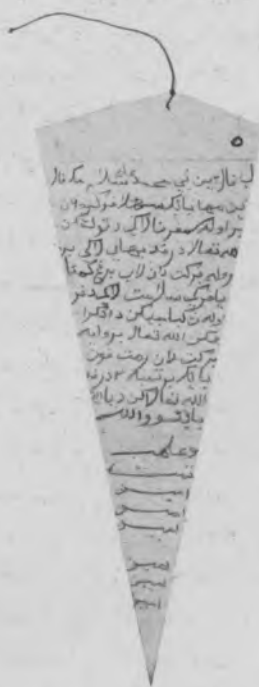
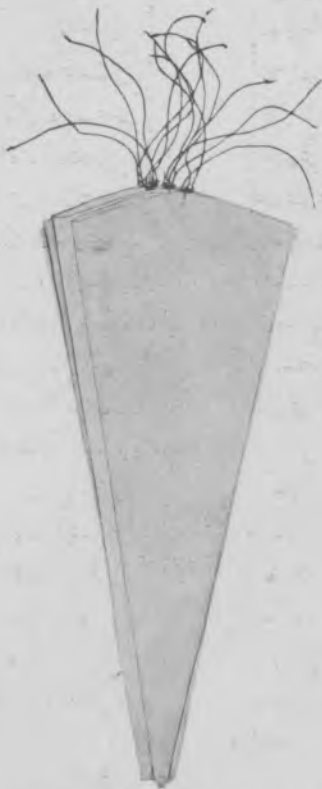
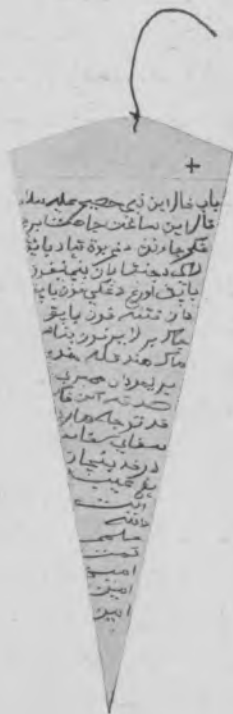
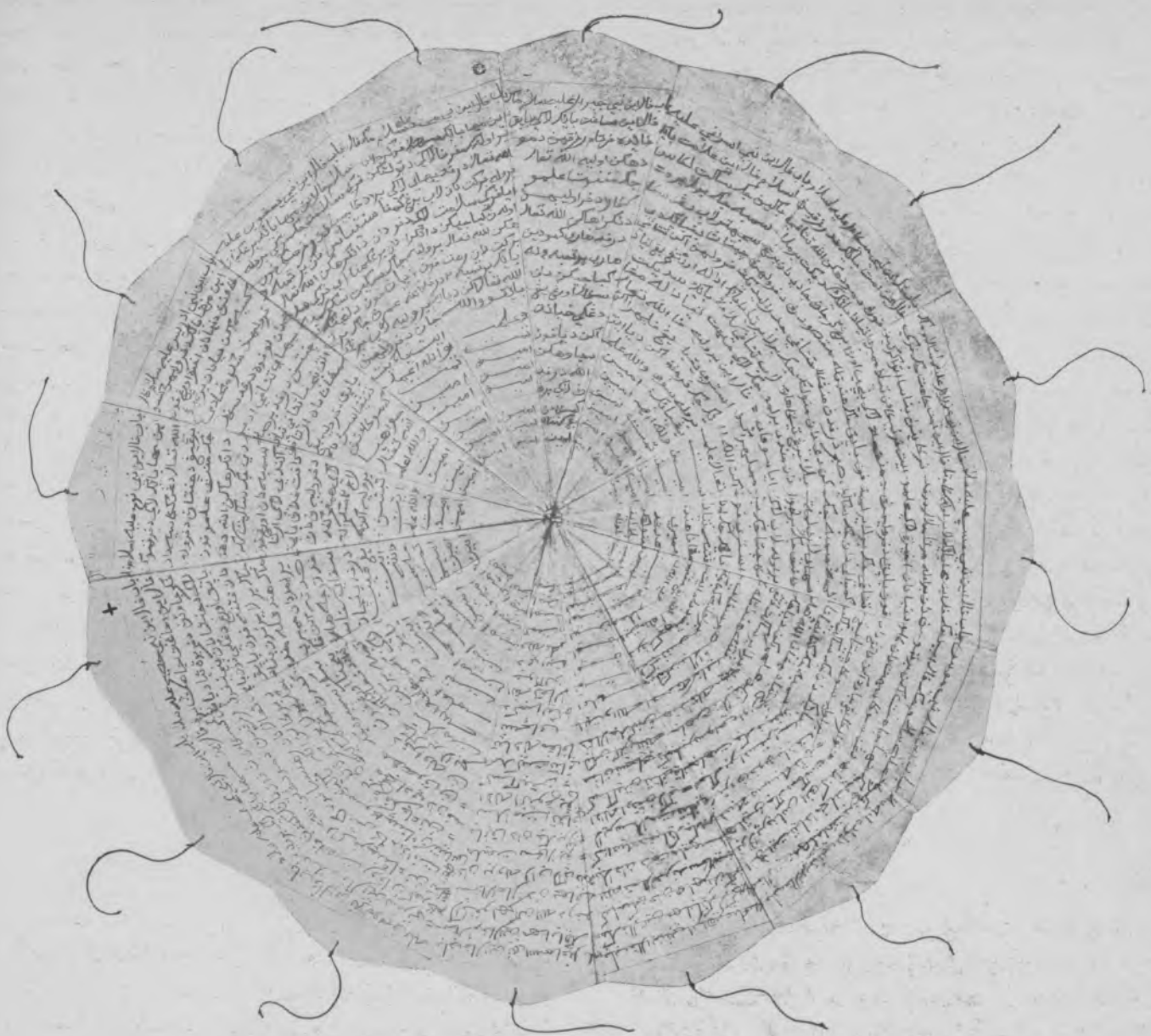
لهو

لم عالم بي تن نسا بي
 لن كاكلاهي ياسيدي
 فور كولا جوا جايغ هنال
 هي جرو روفا مايوه كامسي
 فت تلبه ابع تايم
 هي يا الله ترغ كامسي
 سغ دنياي كا هنالسي
 بك لئ دو وي بيك ميه لي
 متالي اثير مات اكلير
 هي سملكي تهت مسهفي
 ينغ جند يوبيك ناموي لي
 بك كراكي ديبه كلسي
 مواد سملكي جبدكي لسي
 غن فوته ليغن بوديادري
 ينغ تيمور جبدكي لي
 جي موي معلوم هنالسي
 نجوم بك دهني ينغ فاري
 وي بك تفكر ي يغ تهت كوي
 ساغ تهت هنالسي
 كالون تاغغت جوم هارو
 ميشل ديكسا غنولغ سربي
 لن غن كناه بوه هاتيب
 انشا الله هي ياسيدي

لهو

توهن سربي ككتا شر كا اندا
 تلس جكهف بن فوجرم روبا
 تر وس سملكي اش كودا
 بها تيفكل ديلكو بندوم ركن
 تته تاء يفت لن كالي
 هفكا سمفي بك غداغ فراغ
 جتا جولي بوغوغ كهبيغ
 بي سوت غداغ مودا سغ
 اورغ يغ لايغ دوم سباراغ
 عه تر وس كند دوم سباراغ
 يقين هاتيب بندوم سناغ
 عبد الواحد في كاسمفي
 ساغ تهت هنالسي
 سملكي يوة تهت كور غسغ
 سكو راغ دري كغفر نجو
 سفلو دري كغفر ياوغ هيلغ
 الحمد لله كاك مسهفي
 ونوني اخير عصرا و سربي
 بد يادري دوم ديقديغ
 عه بن سربه مودا سداغ
 بي سغ ار لوجيب مفلوم داره
 جي نوي لاجوياوغ مشو
 عبد الواحد لاجو نفقي

لهو

Boven: Mystiek papier voor berekening goede en kwade dagen en uren.
Onder: één sector van goede, en één van slechte beteekenis.

Midden in de rivier was een weg aangelegd, waarlangs aan beide kanten het paradijs zich uitstreckte, belegd met goud en edelstenen. Hoe onbeschrijfelijk rijk is de Allerhoogste ! Voort begaf ik mij langs dien weg, die een genot is voor lichaam, hand en voet. De hemelnimfen, mij ziende, waren vol blijdschap, en fluisterden elkaar toe: „Onzer vorstin gemaal is reeds gekomen. Hoe gelukkig is de schoone jongeling, dat hij zijn ziel verkocht heeft in den Heiligen Oorlog.”

Weer trok ik verder, en kwam nogmaals bij een heiligen stroom, de sirooprivier. Wie van het water drinkt zal nimmer meer dorst gevoelen. Ook, daar, heer, waren schoone, jeugdige nimfen aan het baden. Ik bracht ze mijn groet en zij richtten het woord tot mij evenals de vorige nimfen, en overstelpten me met lofprijzingen. Daar zag ik een markt met duizend door God geschonken gemakkelikheden. Geen markt waar men handel drijft, maar waar men dagelijks vreugde schept. Daar draagt men feestkleedij, aan hand en voet schitteren juweelen en diamanten. Maar zij, die Gods bevelen verzaakten, zijn ontbloot van dit alles. Pas op dien dag beseffen zij wat zij missen en hebben groot berouw. Hoe anders degenen, die Gods bevelen trouw zijn nagekomen, hoe baden zij in vreugde ! De Heer schenkt hun kostbare kleedij van groen brocaat en de fijnste soort satijn.

De markt verlatende volgde ik den diamanten weg, en zag eene tent door God geschapen, van boven bezet met fonkelende diamanten, die mijn verbazing opwekten; het dak belegd met zuiver goud, glinsterende in alle kleuren als de zon. In de ramen zaten diamanten ruiten, die prachtig schitterden. De omheining was wonderbaarlijk, bezet met juweelen en robijnen.

Naderbij trad ik met verlangen in het hart, en ik trad binnen en zag wonderschoone bloemen, van alle denkbare soorten. De grond was geplaveid met steenen van groene hyacint in allerlei schakeeringen. Rondom het paleis zag ik lampen zonder standaard. Gij zoudt denken dat ze hingen, maar er waren geen touwen, door de overvloedige gunst van den Allerhoogste. In de wanden waren spiegels geplaatst, waarin de hemelprinses zich kan verlustigen. De geveldriehoek was rijkelijk versierd met goud, wat de toeschouwers stom verbaasd doet staan. Alle palen waren geverfd en beschreven met de geloofsbelijdenis in gouden inkt. Alvermogend is de Heer ! Ook op de stijlen van de trap was kwistig de geloofsbelijdenis gegrift, opgevuld met email. Van alle tenten, die ik onderweg ontmoette, was er geen zoo schoon als die der hemelprinses.

Op duizende wijzen vermaakte men zich, begeleid door heerlijke muziek en gezang van de hemelnimfen. Er was een zaal van goud, robijnen en diamanten waar de hoeri's in grooten getale aanwezig waren, geheel opgaande in vermaak. Groot was mijn verbazing, en ik sidderde over alle leden. Nauwelijks zagen de schoone juffers mij, of zij spraken aldus: „God zij lof, de genade is neergedaald, de geliefde vorst is verschenen.” Weg snelden zij, om het bericht aan de hemelprinses mede te deelen. „Vergeving, meesteres, schoone bloem, Uw edele gemaal is teruggekeerd. Daar op het plein is Uw bruidegom; met verbazing aanschouwt hij het paleis.”

Nauwelijks had de hemelprinses de tijding van de hofjuffers vernomen, of ze dankte God, en stond op om te kijken naar mij, haar geliefde, die buiten stond. Zij opende het diamanten venster en keek mij aan. En toen ik haar vóór mij zag, was het of mijn ziel mij ontvlood; een heerlijk gevoel doorstroomde mijn lichaam, en ik hoorde de hemelprinses God prijzen, zeggende: „O heer, Gij hebt mij de volmaaktheid getoond. Mijn vorstelijke verloofde en geëerde gemaal is teruggekomen. Dag en nacht heb ik naar hem verlangd, en hem als echtgenoot begeerd. Door Uw genade is mijn hartebloem thuisgekomen.”

Toen riep de Schoone: „O Vorst, naar wien ik zoo sterk verlang, ziel van mijn lichaam, blijf daar niet langer staan, mijn geliefde, dag en nacht gaat mijn hart naar U uit. Vlij U haastig naast mij neer, Uw doel is bereikt, en ontvang de prijs voor Uwe opoffering in den Heiligen Krijg.”

Zoo sprak de blanke prinses met welluidende stem. Ik had het gevoel of de ziel mijn lichaam verliet, en de schoone prinses volgde.

Toen ik tot mij zelf kwam, hoorde ik de stem van de hemelprinses, mij roepend met deze woorden: „Gelukkige ziel, die zich verkocht heeft aan God in den Heiligen Krijg, haast U naar mij toe, naar Uw echtgenoot en leg U naast mij neer. Wees niet beschaamd, schoone jongeling! Het is Uw eigen paleis, een geschenk van God, het loon voor de inspanning die ge U op de wereld getroost hebt, de prijs voor Uw ziel, die gij in den Heiligen Krijg hebt geofferd. Keer terug, o ziel.” Zoo sprak de albasten schoone.

Snel stond ik op en trad binnen, terwijl in al mijn leden een heftig verlangen gloeide, en ik overrompeld was door verbazing. In rijen geschaard zag ik daar de hemelnimfen, gekleed in schitterende gewaden, versierd met robijnen en diamanten aan hand en voet. En bij de met edelgesteenten bezette deur zag ik tot mijn verbazing de schoone hemelprinses Ain Almardijah op mij wachten.

Nauwelijks zag zij mij of zij sprak: „God zij lof dat het doel bereikt is, o mijn vorst, beschermer des lands. Haast U naar binnen en zet U naast mij neer!” Na zoo gezegd te hebben, nam zij mij bij de hand en kuste die, zoodat genot mijn leden doorstraalde.

De verstandige prinses zette mij neer op de met diamanten bezette legerstede. Op de gouden slaapmat stonden rechts en links kussens gestapeld. De tapijten golfden als de deining op het strand. Glad waren de matten zoodat een vlieg er op zou uitglijden, en men er ternauwernood op kon loopen. Genot doorgloeide mijn lichaam door deze openbaring van den Almachtige. Nergens, heer, in geen enkel land heb ik zoo iets gezien.

Geen schooner vrouw dan Ain Almardijah bestaat er op Gods aardbodem. Het is onmogelijk haar te aanschouwen; beneveld worden de oogen door het heerlijke genot. Een beschrijving geven van haar lichaam is mij onmogelijk. Niets ontbrak aan haar kleeding, handen en voeten waren bedekt met robijnen en diamanten. De gordijnen, ook van de legerstede, waren behangen met versierselen, de hemel en de stijlen bezet met diamanten en robijnen. Zij straalden een verblindend licht uit, zooals men nergens

ter wereld ontmoet, en ik aanschouwde alles, overmand door genot. Ik stortte neer, en de hemelnimfen rondom waaiden me koelte toe, terwijl ze me besproeiden met rozenolie en andere welriekende oliën, die hemelsche geuren verspreidden. De schoone nimfen waaiden met waaiers bezet met paarden en diamanten.

Toen de rozenolie mijn lichaam raakte kreeg ik mijn bewustzijn terug. Ik stond op en zette mij neer, geflankeerd door prinsessen.

Ain Almardijah, de bevallige prinses, die geen gelijke heeft op de geheele wereld, ging naast mij zitten op een zetel. Vriendelijk glimlachend keek zij mij aan en de albasten schoone sprak: „O Vorstelijke geliefde. Vol is mijn hart, omdat het doel bereikt is; een geschenk is het van den Allerhoogste. God heeft beloofd de ziel van zijn dienaren ten bate van den Heiligen Oorlog te koopen, en daar is de prijs die Hij U daarvoor betaalt. Niets ontbreekt er aan de schepping Gods. O, teungkoe, dit is het aandeel, dat God U uit den oorlog schenkt. Wij allen zijn bruiden, die U wachten op onze zetels. O, teungkoe, die handel drijft met God, dat is de belooning. O broeder, die heil verwerft in den Heiligen Krijg, zoo betaalt God de inspanning op aarde, mij geeft Hij als wettige echtgenoot, aan U, geliefde. Straks zult ge naast mij slapen; sterk is mijn verlangen U als echtgenoot te bezitten. O, geliefde, heden wordt de belofte vervuld. Over korten tijd wordt de onthouding verbroken als ge naast mij ligt op de legerstede.” Zoo sprak de albasten schoone met welluidende stem.

Mijn ziel verliet het lichaam, mijn begeerte kende geen grenzen, mijn lichaam sidderde gelijk een aardbeving en nauw kon ik mij beheerschen. Ik snelde op haar toe en wilde de schoone omhelzen, maar zij sprak: „O, teungkoe, beschermmer van het land, heb een weinig geduld, nog slechts korten tijd scheidt ons van dat oogenblik: eerst moet ge terugkeeren naar den Heiligen Krijg. O, dappere teungkoe, man van het zwaard, dezen avond zal de belofte in vervulling gaan. Het zal stellig gebeuren, maar ik vraag nog even uitstel, want nog is Uw ziel niet rein. De aardse goederen heeft God reeds in ontvangst genomen; geef nu Uw ziel aan Hem over! De voorwaarde is, dat ge U zonder bijbedoelingen opoffert ter meerdere eere van Gods religie.” Zoo sprak de edelvrouwe mij aankijkende. En toen ik bijkwam uit mijn verdooving was de schoone verdwenen.

O, teungkoe, beschermmer van het land, het is alsof de wereld voor mij niet meer bestaat. Ik verlang naar den dood, nu, en op deze plaats.”

Zoo sprak de jongeling terwijl de tranen hem langs de wangen stroomden. Ook Abdôwahét weende, en sprak: „O, succesvolle jongeling, erger je niet meer, en staak je gewezen. Trek ten strijde, en treed in het huwelijk met de albasten hemelprinses!”

Dra had hij de stem van de teungkoe vernomen, of de held stond op. Snikkende maakte hij een sembah voor de knieën van den teungkoe, en deze drukte weenend een kus op het voorhoofd van den jongeling, zeggende: „Heil, o, schoone jongeling, keer terug naar heilige oorden. Het ga U wel, en wil

mij iederen dag gedenken. Vraag voor mij, oogappel, evenals voor U zelf een belooning van den Heer. En straks vinden wij elkaar weer terug in het paradijs."

De gelukkige vorstenzoon antwoordde: „Als God het wil, heer."

En na dit gezegd te hebben, besteeg de jongeling snel zijn paard en rende weg, alle makkers die hem nasnelden, ver achter zich latende. Aangekomen op het slagveld blaakte hij van strijdlust, en toog ten aanval, het zwaard in de hand. En met getrokken zwaard sloeg hij rechts en links op de ongeloovigen in, terwijl de anderen nog op weg waren. Op het oorlogsveld aangekomen wierpen ze zich allen in den strijd, overtuigd, zonder bijbedoelingen den godsdienst hoog te houden.

Ook Abdôwahét was aanwezig, en groot was zijn liefde voor den gelukkigen jongeling; de tranen stroomden hem over de wangen.

Iedere houw van den moedigen jongeling trof doel. Negen ongeloovigen sloeg hij neer, en toen de tiende den laatsten adem uitblies, stortte de jonge held ter aarde. God zij lof, de belofte, zooeven gedaan aan de prinses, was nagekomen.

Het was de tijd na de namiddag-sembahjang dat hij bij zijn gemalin (in het Paradijs) thuiskwam. Alle hemelnimfen en hofjuffers verbeidden reeds zijn komst op het slagveld. Nauwelijks was de jongeling gevallen of ze vatten hem aan, steunden zijn hoofd in haar schoot, en wischten het bloed af, terwijl zij den Heere prezen. Thuis brachten zij de gelukkige ziel bij de schoone prinses op haar legerstede. Zij kwam haar belofte na, en verbroken werd de onthouding.

Hoe verheugde zich de schoone jongeling nu zijn wenschen vervuld waren. Dag en nacht vermaakte hij zich met zijn vrouw in het paradijs.

Hier eindigt het verhaal van den bevalligen jongeling, die zijn goederen offerde voor den Heiligen Krijg, samengesteld met de pen van Abdôwahét in het Arabisch."

* * *

In deze „hikajat prang" staan, verspreid door het boek, de volgende belangrijke punten voor de geloovigen :

- „1. Onze God, de Heer der Werelden, koopt de geloovigen en beveelt ze ten strijde te trekken. Niet koopt hij ze om ze den eeredienst te laten verrichten, noch ze handel te laten drijven of den landbouw te laten beoefenen.
2. O, teungkoe's, gelukkige broeders, blijft toch niet op Uw gemak zitten. Als ge Ain Almardijah wilt verwerven, staat dan op, en bestrijdt de ongeloovigen.
3. Weet, dat een geloofsgetuige onsterfelijk is. Ook al ziet ge hem niet meer, behoeft ge daaraan niet te twijfelen. God geeft hem een leven van onbeschrijfelijke vreugde terug.

Zóó veel hooger staat de geloofsgetuige bij God aangeschreven; met niemand anders is hij te vergelijken.

4. Offert ziel, lichaam en goederen op voor den Heiligen Oorlog, en de Kal-kausar-stroom, door God aan Moehammad geschonken, zal Uw aandeel zijn. De Leidsman heeft haar ten geschenke gegeven aan zijn gemeente, aan dengene die zich verdienstelijk gemaakt heeft in den Heiligen Oorlog. Ieder teug daaruit heeft een andere smaak, en ieder volgende teug smaakt heerlijker dan de voorgaande.
5. Als vrouwen krijgt men schoone sterren, albasten hemelnimfen, zeventig in getal die ons ten dienste staan.
6. Maar dengene die onwillig is de ongeloovige Hollanders te bestrijden, wachten vreeselijke kwellingen. Dat zeg ik U, broeders, drijf er toch den spot niet mee.
7. O, geliefde teungkoe's, de oorlog tegen de Hollanders kent zijn gelijke niet. Wanneer ge slechts de bedoeling uitspreekt om U tegen de ongeloovigen te verzetten dan verdwijnen Uw zonden, en wordt ge weer als een pasgeboren kind, zelfs wanneer ge nog niet zijt aangekomen op het slagveld, en pas Uw plannen thuis overwogen hebt. Maar wanneer ge in het strijdperk zijt aangekomen, en U tegenover de Hollanders bevindt, dan kent de vreugde Gods geen grenzen. Den Engelen heeft God bevolen U bij te staan, en om alle poorten van het paradijs wijd open te zetten.
8. Al wie vuurt op de ongeloovigen, de vijanden Gods, hetzij de kogel doel treft of niet, hem wordt het aangerekend als een verdienste even groot als wanneer men tien slaven de vrijheid schenkt.
9. Verdienstelijker is het, broeders, één dag aan den Heiligen Oorlog deel te nemen, dan duizend dagen in Arabië te verblijven.
10. Bovendien heeft de Profeet nog gezegd — luistert, broeders, ik zal het U vertellen — dat er drie soorten oogen op deze wereld zijn. In de eerste plaats die, welke bang zijn voor God en voortdurend weenen, als ze in den oorlog zijn. In de tweede plaats die, welke zich sluiten voor verboden daden, en doen alsof ze niets zien. In de derde plaats die, welke den vijand, die vervloekte ongeloovige honden, bewaken.
11. Eén prosternatie in den oorlog schat God hooger dan duizend buigingen in de Ka'bah te Mekka.
12. O, teungkoe's, geeft Uw bijdragen aan de oorlogvoerenden, God zal het U veelvoudig vergelden. Geld is niet eens noodig, zelfs een beetje water dat gij geeft zal in het hiernamaals voor U getuigen, en het vuur van de hel blusschen. Door Gods voorspraak zult gij het paradijs betreden en groote vreugde smaken. Zóóveel loon krijgt gij voor één emmertje, dat ge besteedt voor den Heiligen Oorlog.

Bedenkt hoe groot Uw verdienste zal zijn indien ge meer geeft. Stel, dat ge een geweer ten geschenke geeft om de ongeloovigen te bestrijden, onbeschrijfelijk groot zal dan Uw verdienste zijn, zooals U op den dag der Opstanding zal blijken.

13. Gaat henen, teungkoe's, trekt ten strijde en geeft Uw bijdragen. Wie dat doet heeft groote verdienste. Het is alsof ge een boom plant, een mooie schaduwrijke: op zeven plaatsen komen de takken uit, ieder draagt honderd vruchten. Zóó groot, teungkoe's, zal Uw winst zijn. Schenkt ge één baadje aan de oorlogvoerenden, zeven honderd krijgt ge er voor terug. Daarom zeg ik U, broeders. Laat U niet in twijfel brengen door den duivel. Ook ik ben gelijk een paard door hem gebreedeld. Aan God vertrouw ik mij echter toe, opdat hij mij den juisten weg wijze, mijn lichaam sterk worde en gezond, opdat ik deel kan nemen aan den strijd tegen de Hollanders. O, Alwijze Heer, verhoor mijn wenschen, moge mijn hart geconcentreerd worden op het oorlogvoeren tegen de ongeloovige Hollanders."

* *

Naast de „hikajat prang” had Tjoet Ali zijn wichelboek, met zonderlinge teekeningen en kabalistische figuren, meestal voor de berekeningen van de goede dagen en uren waarop werk en strijd kunnen worden begonnen zonder gevaar voor den ondernemer. Men ziet er de figuur van Ali, vriend en schoonzoon van den profeet Mohammed; in de hand draagt hij de „zoe'lfagr”, de lange ietwat gebogen sabel, op de Westkust bekend als „peudeuëng”.

هو باطنه فدا كبره كائن

اهد فكيه في رجب امس دن فرق خغه فاكه بر لارب
همفر خغه هاريد بر تمو گو لو اكه خغه ترورن بر لارب
فتغ في بر تمو سترور لارب
نكبه في كندو حاليه خغه فاكه بر لارب بر تمو خغه هاريد بر تمو سترور
خغه ترورن بر لارب فتغ في بر تمو سترور
سلاش فكيه في تباد با لارب خغه فاكه بر تمو سترور همفر
خغه هاريد ميمو ايلس ايلر حقا

Andere figuren hebben mystieke beteekenis, en geven den ingewijde eveneens aanwijzing omtrent goede en kwade tijdstippen, het dragen van de „peudeuëng” in of buiten de schede, enz.

Hier volgt een gedeelte dier mystieke berekeningen:

Bekijken van gelukkige en ongelukkige tijdstippen.

Z o n d a g:

's Ochtends lijdt men schade in goud en zilver. Tijdens opgang der zon krijgt men voordeel. Vóór den middag ontmoet men zijn familieleden. Tijdens ondergang krijgt men voordeel. In den namiddag ontmoet men vijanden.

M a a n d a g:

's Ochtends is men onrustig. Tijdens opgang der zon ontvangt men groot voordeel. 's Middags ontmoet men vijanden. Tijdens ondergang krijgt men voordeel. In den namiddag ontmoet men vijanden.

D i n s d a g:

's Ochtends is het niet goed. Tijdens opgang der zon krijgt men vijanden. Voor den middag stort men tranen. Tijdens ondergang krijgt men een groot voordeel. In den namiddag : veiligheid.

W o e n s d a g:

's Ochtends ontmoet men menschen van aanzien. Tijdens opgang der zon krijgt men voordeel. Vóór den middag komt men een teeken van onrust tegen. 's Middags: teeken van dood. In den namiddag krijgt men viermaal voordeel. Tijdens ondergang ontmoet men vijanden.

D o n d e r d a g:

's Ochtends blaast men den laatsten adem uit. Tijdens opgang der zon krijgt men voordeel. Vóór den middag krijgt men een groot voordeel. In den namiddag krijgt men aan de voeten. Tijdens ondergang ontmoet men zijn familieleden. In den namiddag: veiligheid.

V r i j d a g:

's Morgens is het goed. Tijdens opgang der zon wordt men bedroefd. Vóór den middag krijgt men een groot voordeel. In den middag ontmoet men zijn familieleden. Tijdens ondergang van de zon: Weest voorzichtig. In den namiddag is het goed.

Z a t e r d a g:

's Morgens is het niet goed. Tijdens opgang der zon ontmoet men vijanden. 's Middags komt men een groot gevaar tegen. In den namiddag krijgt men een groot voordeel. Tijdens ondergang krijgt men een groot voordeel. In den namiddag is het niet goed.

Tenslotte is er de „soerat phaj”, of „soerat koetika”, die bij ondernemingen van beteekenis wordt geraadpleegd. Het is een cirkelvormig papier, in zestien sectoren verdeeld; uit elk hiervan steekt een draadje. Het gesloten papier wordt, biddend en sterk denkend aan het gemaakte plan, tegen het voorhoofd gehouden waarna men een willekeurig draadje tusschen de vingers neemt, het wichelpapier opent en leest wat geschreven staat op den sector waaraan de draad vast zit.

Op de 16 sectoren staan verschillende voorspellingen, goede en slechte; ik laat hier één goede en één slechte als voorbeeld volgen :

De goede phaj:

„Deze „fal” is van den Profeet Mohammed, God zegene Hem. Deze fal is erg goed. Al het werk daarnaar komt tot een goed einde. Men wordt ook geholpen door God uit het gevaar. Ook ontvangt men zegen en voordeel. Ook valt men al het goede ten deel. Door God wordt zegen geschonken, eveneens genade in meerdere mate. God weet beter. Einde. Amen. Amen. Amen.”

De kwade phaj:

Deze „fal” is van den Profeet Haizir, God zegene Hem. Deze „fal” is erg slecht. Al het werk daarnaar is niet goed. Men wordt bemind, maar er zijn ook veel haters, evenzoo benijders en ook laster. Als men gaat varen, gaat men te gronde.

Daarom bade men zich met citroenwater en men geve aalmoes aan de armen gedurende zeven dagen, opdat men zich bevrijde van de onheil aanbrengende gevaren. God weet beter. Einde. Amen. Amen. Amen”.

Zóó was ongeveer het religieus en magisch archief van Tjoet Ali, en hij zal er, zwervend door de bosschen, plannen makend voor aanvallen op patrouilles en bivaks, menigmaal den blik in hebben geslagen voor zijn berekeningen van het goede moment en de juiste plaats.

Is iemand als sjahid gevallen, dan heeft zijn lijk het gewone ceremonieel der dooden niet noodig omdat hij een der uitverkorenen van Allah is. Dus wordt het lijk van den sjahid niet gewasschen, noch gebaad, en er wordt aan geen ander voorschrift van den godsdienst de hand gehouden dan dat van de „kiblat”, de richting naar welke de Mohammedaan zich keert voor het gebed, dus naar Mekka, óók de richting waarheen in de aarde het gezicht van den doode is gewend.

Mekka: de groote magneet waarheen uit alle deelen der aarde de biddende Mohammedaan ziet, ontelbare stralen die samenkomen in dat centrum, waarheen ook, overal ter wereld, de gezichten hunner lijken zijn gekeerd.

Als ergens in of bij eene kampong onbekende Atjehers zijn gevallen in den krijg, komt de bevolking bijeen en geeft hun de simpele begrafenis van den sjahid, den volger van Allah, die onmiddellijk is opgenomen in de heerlijkheid van het paradijs, zoodat hij het ceremonieel der gewonen kan ontberen.

Zóó is ook het overschot van Tjoet Ali begraven vlak vóór het marschbivak Kandang, met zijn gelaat naar Mekka. Want Gosenson wist, wat een eerlijk en dapper tegenstander toekomt.

X Graven uit den tijd der eerste expedities, aan de Atjehrivier.

IN
MEMORIAM

8
MEI
1889

HIERRUSTEN
JJAGAADE 1st Luit^{ant} 1107 I ul^{ter} RMWO4^{de} KL.

Franz Heinrich Wilhelm SCHORDELL Euzkorp/RMW03^{de} KL

geb te DORSTEN PRUISEN 1849.

Franz Heinrich Herman Richard STEINMÜLLER Euzkorp

geb te NORDHAUSEN PRUISEN 1836.

Johann ZIMMER Euzkorp

geb te CONZ PRUISEN 1833

Jean Baptiste VERFAILLIE Euzkorp

geb te OOSROOSBEKE BELGIE 1848

Christoffel LIETEMBEREK Asst. Euzkorp

geb te AMBOINA 1864

ALLEN vande 4de Comp^{agnie} 3de Bat^{illon} Inf^{anterie}

Het oude kerkhof voor Penampaan (Gajoeland).

Het nieuwe
kerkhof te
Blang Ke-
djeran.

Van sterven en begraven.

„Under the wide and starry sky
Dig the grave and let me lie,
Glad did I live and gladly die
And I laid me down with a will.”

(Stevenson: „Requiem.”)

Over heel Atjeh liggen onze dooden verspreid; in de bosschen, bij kampongs, in de valleien, in plaatsjes waarvan niemand de namen meer kent. Vroeger stonden die namen in de bulletins van den krijg; nu herinnert men ze zich nog alleen als de verhalen van den ouden strijd loskomen, zooals monsieur Le Grand den jongen Heine de geografie van Europa leerde met het trommelen van de vermaarde marschen: van Austerlitz, van Eylau

De officieren kregen meestal hun plaats op Peutjoet, en dit had voor velen die in den zwaren tijd de kans op sneuvelen tot een vast element in hun denken hadden omgezet, eene weemoedige bekoring. De gedachte — Scheepens uitte ze dikwijls — daar te rusten, te midden der oude kameraden met wie men zooveel jaren lief en leed had gedeeld, scheen den Dood zijn angel te ontnemen. Dáár: in rij en gelid, eene colonne van marmer, opgesteld als voor eene laatste Parade, bestond immers geen gevoel van eenzaamheid, doch men lag er, vereenigd door oude banden die sterker moesten zijn als ze van de materieele naar de geestelijke wereld waren overgebracht.

Ook Van Heutsz kon er zich nooit geheel aan onttrekken; als hij Peutjoet bezocht — dit kwam nogal dikwijls voor — en het monument van generaal Pel passeerde, placht hij te zeggen: „Ik heb zoo'n idee dat ik hier ook nogeens kom te liggen.”

Dat voorgevoel heeft hem bedrogen, en de dag kwam waarop hij zich, gelukkig als een gevangene voor wien eindelijk de poort wordt opengezet, kon ontdoen van het zwaar met goud bestikte costuum van den gouverneur-generaal.

Bij de overgave van de Landvoogdij in het Paleis op Rijswijk, had juist Heynen de wacht. Heynen, een onzer beste onderofficieren, een brave met de Willemsorde 3e klasse, was na zijn pensionneering politieopziener geworden en te Batavia geplaatst; op den dag der overgave had hij dienst op het erf van het Paleis. Van Heutsz en Heynen kenden elkaar niet zoo'n beetje; ze hadden samen heel wat meegemaakt, vooral in de dagen dat men over de waterscheiding trok, de trotsche Pedireezen de les las en daarna den zwaren tocht maakte naar de vallei van Tangsé, die nog een en al geheim voor ons was.

Heynen was toen brigadecommandant bij de maréchaussée, en op den dag dat men de kloof van Benit doortrok, even vóór Tangsé, was de staf toevallig in de buurt van zijn brigade, en van Heutsz verloor bij die gelegenheid een schoen. Het was geen kostbaar verlies, want

Van Heutsz kocht, juist als Heynen en alle anderen, voor het uitrukken z'n zeildoeksche schoenen voor f 1.25 bij den Chinees op Peunajong.

Van Heutsz kende zijn mannen, ook al waren ze „maar” onderofficier, en van Heynen wist hij heel wat goede dingen; lag het dan niet voor de hand dat hij, direct na overgave der Landvoogdij, zich snel in één der kamers verkleedend voor de boot naar Holland, het venster opende — hij had zijn jas al uit — en, Heynen ziende, uitriep:

„Heynen!”

„Present, generaal?” Heynen stond stram in de houding.

Waarop van Heutsz, die voor de Atjemannen altijd „de generaal” bleef, in hun oogen nog wat meer dan Gouverneur-Generaal, met z'n goud bestikte jas uit het venster zwaaide en riep:

„Het zit er goddank op, Heynen!”

„Wel gefeliciteerd, generaal.” Waarop Van Heutsz, na nog even met die jas het groot-saluut te hebben gezwaaid, opgewekt knikte en de laatste kleedingkluisters van zich afwierp.

Zóó hadden velen zich vertrouwd gemaakt met Peutjoet, dat na één dier ouderwetsche Zaterdagavondfeesten in de soos, waar Scheepens, die soms wat stotterde, de hoofdrol speelde in dat vermaarde blijspel: „De zwijgende kastelein”, en alleen behoefde te acteren als alle tafeltjes werden omgesmeten . . . dat ook ná die fuifnachten 's morgens altijd een stuk of wat officieren nog even een bezoek aan Peutjoet brachten, waar ze naar steenen en zerken gingen om bepaalde namen te lezen en even te mijmeren.

Als ze op één der paadjes een sobat ontmoetten waren ze een beetje verlegen voor elkaar, en zeiden, verontschuldigend: dat ze maar even een endje waren opgelopen en op Peutjoet terecht waren gekomen, waar het 's morgens zoo lekker frisch was.

Ook Darlang, bij de Atjehers bekend als „Radja Boekit”: de Heer der Bergen, iemand wien zelfs het begrip „vrees” volkomen onbekend was, zou niet in Atjeh sterven, al werd hij later naar Peutjoet overgebracht.

Hij had, bij een vliegtuigongeluk, ernstige inwendige kneuzingen opgelopen, doch toen hij maar even genezen scheen verwaarloosde hij ze. Hij moest een jaar rust nemen, doch deed dit niet; integendeel, hij haalde te Batavia allerlei dolle streken uit, en maakte een wilden autotocht over Java.

Aan de bittertafel in Concordia kreeg hij pijn in de buikstreek; hij ging naar het hospitaal waar onmiddellijk operatief moest worden opgetreden. De dokters zagen den dood al in hem; zijn ingewanden waren gedeeltelijk afgestorven, en omdat hij eischte dat men hem precies zou zeggen hoe het er mee stond, vertelde de dokter het hem dien namiddag: „hoogstens nog een uur of twaalf.”

Hij en de Dood hadden elkaar al zoo dikwijls in de oogen gezien, en zij waren eigenlijk allang vertrouwd met elkander. Darlang lachte hem altijd zoo'n beetje uit, maar de ander bleef hardnekkig bij hem als een die wist dat hij spoedig de overwinnaar zou zijn.

Darlang werd kwaad toen de dokter hem het vonnis beteekende; hij had altijd gedacht dat zijn ijzersterke natuur hem overal door zou halen, en hij vloekte eerst een beetje, want hij zorgde nog steeds voor zijn moeder en zuster. Maar toen zag hij de figuur die hem al jaren in stilte had gevolgd, recht in de oogen, en beiden wisten wat zij aan elkaar hadden, en wie nu de baas was.

Darlang keek naar de klok, en voelde volkomen wat de diepste beteekenis van een wijzerplaat is. Daarop liet hij champagne komen, en hij bracht die laatste uren door, met zijn vrienden pratend en een glas drinkend. Tot het laatst keek hij den Dood recht in het gezicht, en 's morgens om 3 uur stierf hij. Zijn zuil op Peutjoet is een der zeer opvallende.

Hoevelen stierven in den strijd, zóó toegetakeld dat hun weduwen het lijk niet meer mochten zien; en dit verbod was als een groote genade welke tenminste het beeld van den doode ongeschonden liet voortleven in de herinnering.

Zoo ging het met den ridderlijken en populairen Webb, die den 21sten Januari 1902 met zijn mannen oprukte langs de Keureutoërivier en de Kroeëng Pira, en bij Loeboek Minjeu zijn einde vond. Er was, boven het boschpad, horizontaal een valboom tusschen de andere boomen gehangen, en losjes met rotan bevestigd. Hij was er juist onder; een maréchaussée — deze was in 1936 opzichter van het kerkhof Peutjoet — merkte op het laatste moment onraad en schreeuwde hem een „awas kapitein!” toe. Op dat moment kapte een verscholen vijand den rotan door en de boom viel met donderend geraas over het pad, op Webb . . . Tien uren was hij bewusteloos, toen de Dood als een verlosser kwam.

Hij was zóó vreeselijk toegetakeld dat zijn vrouw hem niet meer mocht zien toen zijn lijk in een looden kist de verre reis naar Koetaradja had gemaakt.

* *
*

De meeste officieren zijn op Peutjoet begraven; een deel rust in de kleine kerkhoven van thans bijna onbekende plaatsjes, welker namen echter in den grooten tijd een les in de geografie, en in de krijgsgeschiedenis van Atjeh waren. Daar staan de zerken, en de marmeren platen, soms met de namen van een paar brigades, bij eene verrassende overvalling door den vijand in de pan gehakt.

Van nog meer dooden weet men niet waar ze begraven werden. Het was een zware tijd, en als je een dag of vijf, of meer, van de bewoonde wereld door de rimboe loopt en één of meer dooden krijgt, dan kun je de lijken, die al na een dag tot ontbinding overgaan, niet meesjouwen. Er wordt, ergens bij het laatste bivak, een kuil gemaakt; daar legt men hem of hen in, en men staat er een moment zwijgend omheen. Als er een welbespraakte bij is, wordt er weleens een kort woord gesproken, dat soms heelemaal niet slaat op de gebeurtenis, doch altijd goed gemeend is.

Als het eenigszins kan draagt men het lijk mee naar den meest nabij post, ook als het een dwangarbeider is. Te velde vallen ras- en standverschillen vlugger en radicaler weg, dan in den Volksraad; en een goede „beer” is beter dan een slecht soldaat.

Er kwam 's nachts een tijger in zoo'n simpel boschbivakje waar de brigade rustte achter een primitieven pagger; het beest nam een slapenden dwangarbeider in z'n bek en sprong met hem over den pagger. De schildwacht schoot, waarop de tijger den man liet liggen en er van door ging. Het dier had hem met een geweldigen klap van een zijner klauwen den schedel ingeslagen, en hij rochelde in z'n laatste minuten. De mannen hielpen hem nog, maar er was niets aan te doen.

Hij was altijd een goede beer geweest, gewillig en ijverig; men besloot zijn lijk mee te nemen naar den post, en wat flink door te tippelen.

De „baas” kreeg er een standje voor: waarom den beer niet in het bosch begraven? Maar hij antwoordde: zoo'n man, die dagelijks met je optrok, midden in den nacht al aan het koken van thee was, kijk, zoo iemand kun je daar niet in het bosch laten, maar je begraaft hem bij de benteng waar hij niet zoo moederziel alleen ligt.

Hoe dikwijls was het anders, vooral diep in de rimboe waar het in vroeger jaren vol ongedierte zat, soms bij de waterscheiding een troep van honderd olifanten, en als één van die heerschappen in een aloer een maréchaussée fijn wreef tegen een boom, ja, dan moest-ie wel op de plek zelve begraven worden.

Is er ooit ellendiger met dooden gesjouwd dan na de mislukte verrassing van Glé Jeung? Men zou er 's nachts met een flinke colonne naar toe gaan en vóór den ochtend bij den heuvel zijn waar de versterkingen lagen waarin een groote troep Atjehers zat, met één der Tiro-Tengkoes onder de aanvoerders.

Het wordt algemeen aangenomen dat de huishoudster van den luitenant Boon, die nogal eens aanloop had van de schoone Sopia (een nicht van den toen nog vijandigen Panglima Polim) er over gepraat heeft; de verrassing mislukte volkomen en men werd ontvangen met een vuur dat heelemaal niet mooi was. De bentengs spoten stralen van vuur uit, en onze menschen vielen bij hoopen.

Kapitein Scheurer kreeg een schot in den buik, en hij lag 's morgens nog levend in het natte gras. Toen een ziekenverpleger hem wou verbinden, zei hij: „Het is voor mij niet meer noodig help den man maar die daar zoo ligt te schreeuwen.”

Kapitein Jacobs sneuvelde met een schot in het hoofd, en meerdere officieren werden zwaar en licht gewond. Er werd plotseling: „houd op met vuren” geblazen, en zoo staakte de troep even het vuur om later te merken dat een deserteur, de Belgische fuselier Pauwels, die zich onder de Atjehers bevond, ons met dat signaal in verwarring trachtte te brengen. Wel, hij heeft het niet naverteld; men vond bij daglicht zijn lijk in de benteng.

Rekenend op het slagen van de verrassing had men niet aan veel dooden en gewonden gedacht, en dus slechts een bescheiden aantal tandoes meegenomen. En nu lagen er 28 doode militairen met een veel grooter aantal gewonden. Men kon ze niet wegstrijken; er moest eerst een boodschap naar het bivak Indrapoeri worden gezonden om transportmateriaal te zenden.

Ze stuurden alles wat ze hadden: deuren, tafels, losse planken, en ook dat was nog lang niet genoeg.

De gewonden kwamen het eerst aan de beurt; ze kregen de deuren of planken, en werden daarop weggedragen, een manier van transport, voor velen erger dan de wond zelve. Een aantal dooden werd met de beenen en de armen aan een pikolan gebonden en door de beren gedragen; met gewonden en dooden moest men dan nog de Kroeëng Meunapat door, een zware tocht.

Het was eene verschrikkelijke processie; de lijken, hangend aan de pikolans, zakten in het midden uit, en bebloede hoofden bengelden er naast. Sommige lijken zaten vol bloed en modder, en als dieren uit een abattoir moest men ze den halven dag voortzeulen. Niemand die deze dingen heeft gezien zal ooit het transport van dooden en gewonden naar Indrapoeri vergeten; het was een zoo verschrikkelijk gezicht, dat mannen, gestaald in den strijd, er naast liepen in eene ontroering welke hen alle zelfbeheersching deed verliezen.

Zóó kwam de stoet in Indrapoeri, en de Genie werkte den heelen nacht aan de doodkisten; er was gelukkig veel hout omdat men bezig was met bivakbouw.

Eén groote kuil, als een geweldige kamer die hongerend naar boven zag, zou alle achtentwintig dooden krijgen; de lijken der beide kapiteins waren doorgezonden naar Peutjoet.

Van Heutsz, colonnecommandant, was bij de begrafenis aanwezig. Toen de lange serie kisten in den kuil werd gebracht was hij zijn gevoelens niet meer meester, en er biggelden een paar tranen over zijn wangen. Hij sprak met eenige moeite een paar woorden over „flinke mannen, gevallen op het veld van eer”, en hij eindigde:

„Dit graf zal vereeuwigd worden.”

Ik ben onlangs weer eens geweest op het kleine kerkhof bij Indrapoeri, en heb gezocht naar de plek waar die 28 mannen in den grond zijn gelegd, maar er was niets te zien. Er staan een paar oude steenen van individueele graven, een paar latten waaronder ook wel iemand zal liggen.

In het midden staat een boom op eene plek welke zich een weinig afteekent tegen de omgeving, en ik denk dat in dien goeden grond de boom staat, met meer voedsel voor zijn wortels dan er in de buurt is te vinden.

„Vereeuwigd?” Er zijn weinig graven zoo vergeten als dit massagraf; niet dikwijls zijn dooden zóó volkomen dood.

* *

Sterven en begraven men behoeft er het relaas der patrouille Nutters, de beruchte hongerpatrouille, op 't debet van een minder voor zijn taak berekend en daardoor verdwaald commandant, maar op na te slaan, om te zien hoe de gewone tragiek werd opgevoerd tot uiterste dimensies. Een deel der lijken, waarmee het pad van den heer Nutters was bezaaid, was eene verzameling beenderen, afgekloven door dieren en de myriaden insecten die in het bosch het levende dooden, en met de doode materie nieuw leven wekken. De uniform wees dan uit, dat het een militair was geweest.

Een andere hongerpatrouille was die van luit. Burger; deze trok met eene brigade van Tangsé naar Seulimeum en verdwaalde. Hij verloor niet, als Nutters, het hoofd, doch hield vast aan het kompas, wetend dat hij tenslotte op de Westkust terecht moest komen.

Er werd vreeselijk geleden, doch de mannen verloren het vertrouwen in Burger niet, die geen moment in het bosch van de richting afweek. Er stierf slechts één maréchaussée onderweg; men was nog in het gebergte en hoorde hem 's nachts wel kermen, maar dat kwam op dezen hongertocht meer voor 's Morgens was hij zoo stijf als een hout, en de kameraden hebben stokken gekapt, die aangepunt en daarmee een kuil in den harden bodem gemaakt. Zij waren uitgeput van honger en ellende, maar de laatste eer moest hun makker hebben. En plots, terwijl ze daar in het oerwoud om dien kuil stonden, trad één der jongere maréchaussée naar voren en hield à l'improviste eene toespraak die klonk als een klok. Wij moeten volhouden den commandant vertrouwen, en dragen wat Toean Allah ons oplegt, als het moest: sterven als mannen.

Daarna werd de kuil afgedekt; men sjouwde, zoo zwak als men was, groote steenen aan en stapelde die op de losse aarde van het graf, opdat de wilde varkens het lijk niet zouden opgraven. Dat kwam weleens voor, en het was steeds een luguber tafereel; de zwijnen lieten

er niet veel van over, en als U den doode goed had gekend bleef het nog lang nawerken in uw verbeelding.

Die toespraken bij de graven ! Soldaten te velde zijn door de bank niet erg welsprekend, en je moest er bij zoo'n graf toch altijd wat van maken.

Toen de gebaarde sergeant Anakotta, een vechter als een duivel, op den Gajoetocht werd begraven, zongen zijn mannen: „Ik had een wapenbroeder, ik heb hem nu niet meer . . .”, en zelfs de stalen Van Daalen was er door getroffen.

Toen Schmidt met zijn brigades in Geumpang ageerde en eene helling moest beklimmen, zóó steil dat men op handen en voeten naar boven kroop, werden zij door een Atjeher beschoten. De Menadoneesche sergeant aarzelde geen moment doch plaatste zich vóór den officier dien hij dekte met zijn lichaam. Een moment later viel de sergeant, met een schot in het hart

In den avond betrok men een bivak, waar de dwangarbeiders een graf voor den doode moesten graven. Dit is, in den kleinen oorlog welke door de brigades altijd een band van groote saamhoorigheid vlecht, altijd een beroerd geval alsof men iemand uit zijn naaste familie in den grond gaat stoppen.

Schmidt zat in zijn tent en overdacht den vreemden weg van het lot dat een ander het voor hem bestemde doodelijke schot deed krijgen. Er meldde zich één der brigadecommandanten met de woorden dat de „anak-anak maréchaussée” hem graag even wou spreken.

Schmidt ging naar buiten, en daar stonden, netjes in het gelid, de Menadoneesche maréchaussée's van de beide brigades. De oudste, een korporaal, zou voor allen het woord doen, en hij begon: dat de commandant niet marah moest zijn, maar het ging hen zoo aan het hart dat zij hun landgenoot hier in de wildernis moesten begraven; niemand zou later weten waar hij lag, en er zou nooit een bloem op zijn graf liggen. Ze wouen hem graag naar den post dragen.

Waarop Schmidt hen toesprak: dat de sergeant het leven verloor om dat van zijn commandant te redden, maar het was nog vier dagen loopen vóór men te Geumpang zou zijn.

Ik — zoo ging hij verder — wil een mooie herinnering aan hem bewaren, en die gaat verloren als wij een paar dagen loopen met een stinkend lijk. Dus hij wordt h i e r begraven.

De mannen begrepen het, salueerden, rukten in en droegen het lijk naar den kuil. De meesten hunner waren Christenen, en zij zongen samen „t Hijgend hert der jacht ontkomen,” tot het einde.

Hij was eigenlijk niet aan eenige jacht ontkomen, doch er juist het slachtoffer van geworden, in één dier hooge en welbewuste opwellingen van plicht en zelfverloochening welke bewijzen dat de mensch eene schepping is op zichzelf, van volstrekt anderen aanleg dan het dier. Maar wat doen woorden er toe ?

Zij zongen in het halfduister van het bosch, en gezamenlijk wierpen zij den kuil dicht.

Den volgenden morgen werd de losse aarde op het graf stevig aangestampt, met het oog op de wilde varkens — weet iemand hoeveel die van den Atjehkrijg hebben geprofiteerd ? Men bouwde boven het graf een hutje van houten stijlen en afgeslagen palmbladeren. Er werden twee drievoeten in den grond geslagen zooals de troep doet als hij gaat koken, en tusschen de drievoeten strooide men de asch der vuren zoodat het precies was alsof het een bewoond hutje was geweest.

Dan gaat men heen, en als men na een halfjaar terugkomt ziet men dat zoo'n graf de wieg is van nieuw leven. Dan zijn de uit het bosch gekapte stokken uitgeloopen, en zij groeien verder op, zoodat alles weer bosch is, misschien een tikje dichter in het blad dan het hout in de buurt. In de tropen zijn de overgangen tusschen leven en dood, en tusschen dood en leven, uiterst gering. Hier werkt de Natuur met uitbundige haast, en een ingewikkeld proces verloopt sneller in zijn geheel, dan de duur van eene enkele phase daarvan in het Noorden.

Een luitenant was in de buurt van Djeuram op patrouille toen een Inlandsch sergeant „tjapé” werd, even op een rijstblok ging zitten en stierf. Men bracht het lijk naar het bivak, waar het op een paar honderd meter afstand onder een doerianboom werd begraven. Er stonden drie brigades om het graf, en iemand moest een woordje spreken.

„Het is noodig dat jij het doet!” Maar hij wou niet; dit is geen werk: mooie dingen vertellen over iemand die daar in de kuil vóór je ligt. Toen kwam een Inlandsch soldaat naar voren, iemand die altijd zijn rol had in de „bangsawan”, en ongeloofelijk van den tongriem was gesneden.

Hij hield een prachtrede: dat de brigade altijd zoo plezierig met den doode overweg kon; hij praatte door als Brugman, doch kon geen behoorlijk slot vinden, tot hij een goeden inval kreeg en zei :

„Sekarang sergeant Wakidjo soedah mati, saja minta tiga kali „hip hip hoerah!” Eene uitnoodiging waaraan door allen met groote overtuiging werd voldaan.

Was die jubelkreet, op zijn innerlijke waarde beoordeeld, niet even treffend als de korte grafrede van een sergeant die, bij den kuil staande waarin een collega lag, even naar de kist keek en uitbarstte: „Daar lig je, en we zien je niet. En je familie in Rotterdam ziet je ook niet. Maar Hij die hierboven is, die ziet je. Hou je goed!”

Bij de vermeestering van Koeta Blang Djeurat op 31 December 1901 maakte Heynen met zijn brigade een extra goede beurt.

De colonne had de benteng vrijwel omsingeld, en omdat zij tegen de helling iets lager lag, had men er een goeden kijk in. De regeling der voeding was op dien tocht zeer slecht, de menagemeester had nergens voor gezorgd en de mannen hadden honger, De maréchaussée's, nog niet door den vijand ontdekt, zagen dat het volk in de benteng juist bezig was met het slachten van een geit, en in hun verbeelding was dit wel de grootste en vetste geit die ooit onder het mes was gekomen.

De maréchaussée's begrepen dat ze niet te lang mochten wachten, wilden ze van die geit hun competeerende krijgen, en gelukkig werd spoedig het bevel tot den aanval gegeven. De mannen waren zóó verrukt dat ze al „potong kepala” begonnen te schreeuwen voor de Atjehers hen hadden ontdekt, zóó zaten deze aan die geit. Er waren 7 of 8 paggers om de benteng gezet, met bamboedoeri er tusschen, doch de maréchaussée's vlogen er door heen, vooral bang dat ze te laat zouden komen voor een boutje.

Het verslag in het Ind. Mil. Tijdschrift zegt er van:

„In het N.W. bastion had alweder de 5de brigade (Heynen) de zwaarste taak. Hier was de strijd het verwoedst, hier werden wonderen van dapperheid vertoond, hier was het, dat de amboineesche maréchaussée Maroekoe, die

onder de eersten op de borstwering geweest en door 2 klewanghouwen zwaar verwond was, het eerst in de benteng sprong en met groote dapperheid aan het handgemeen deelnam. De luitenant Burger, 's mans zware verwondingen bemerkende, trok hem terug uit den strijd, doch hij rukte zich los en stortte zich opnieuw in het handgemeen.

De worsteling was kort, de gevolgen verschrikkelijk —, 79 lijken bleven in de versterking achter, geen enkel man ontkwam. Doch ook onzerzijds waren zware verliezen geleden, wij betreurden 2 dooden en 24 gewonden."

Wat de geit betreft, die was dik in orde, en er was geen stukje dat in het verkeerde keelgat schoot, behalve dat de brigade-Heynen er niets van kreeg.

De colonne ging terug, met de lijken der twee maréchaussée's, en zij vorderde heel langzaam omdat er zooveel tandoes met gewonden waren. Men bereikte kort vóór middernacht de kampong Lampéhan, en allen waren zóó uitgeput van vermoeienis dat men daar onder een paar huizen het aanbreken van den dag afwachtte, de dooden en gewonden op het beste plekje, de levenden er omheen.

Eén hunner keek op z'n horloge; toen het middernacht was wenschte men elkaar een prettig Nieuwjaar, en men zat, de lijken en zwaar gewonden tusschen zich in, wat te soezen tot de dag aanbrak. Eten of drinken was er niet, en 's morgens was ieder in vijf minuten weer marschvaardig, hongerig als een wolf. Maar men nam zorgzaam de lijken mee, en die werden netjes gedragen naar Peusangan, waar zij nabij het huis van den Tengkoe werden begraven, en de boodschap werd achtergelaten dat de Kompeuni er van tijd tot tijd naar zou laten kijken, of ze wel behoorlijk in orde werden gehouden.

Dan herinnert men zich nog een poos die graven, en er komen andere mensen, zonder kennis van het verleden, zoodat na een jaar niemand er meer iets van weet. Dan kan het zijn dat later iemand als ter bedevaart naar die graven van oude kameraden gaat, en hij vindt ze niet meer. Hij herinnert zich dat het h i e r moet zijn geweest, vlak bij den dikken boom, of achter die steenen, en dan heeft de Natuur het décor volkomen gewijzigd.

* * *

Zoo liggen ze overal gezaaid: onze menschen in den bodem van Atjeh; soms versjouwde men de reeds begraven lijken om ze een beter plekje te geven, veiliger voor het wild gedierde, zooals geschiedde met de resten van hetgeen eenmaal de vroolijke Willem van Leuven was.

Hij diende als sergeant bij de 1e divisie, en hoewel zijn opgewektheid hem zelden verliet trok zijn hart altijd sterk naar het oude land. De brigades, loopend door het dichte bosch, of het moeras, wisten het altijd als Willem van Leuven er met zijn mannen was geweest.

Het goede gebruik bracht mee dat in volstrekt maagdelijk woud de patrouillecommandanten, vóór ze 's morgens opbraken uit het primitieve bivakje, een stuk schors uit een boom kapten, of in die schors, op eene in 't oog vallende plek, het nummer van brigade en divisie sneden, met den datum en de richting welke men had genomen. Dit was, vooral als er zware hindernissen in de buurt waren, dikwijls een waardevolle aanduiding voor later komenden. Bijvoorbeeld:

Gedenkzuil voor de dooden van den Gajoetocht.

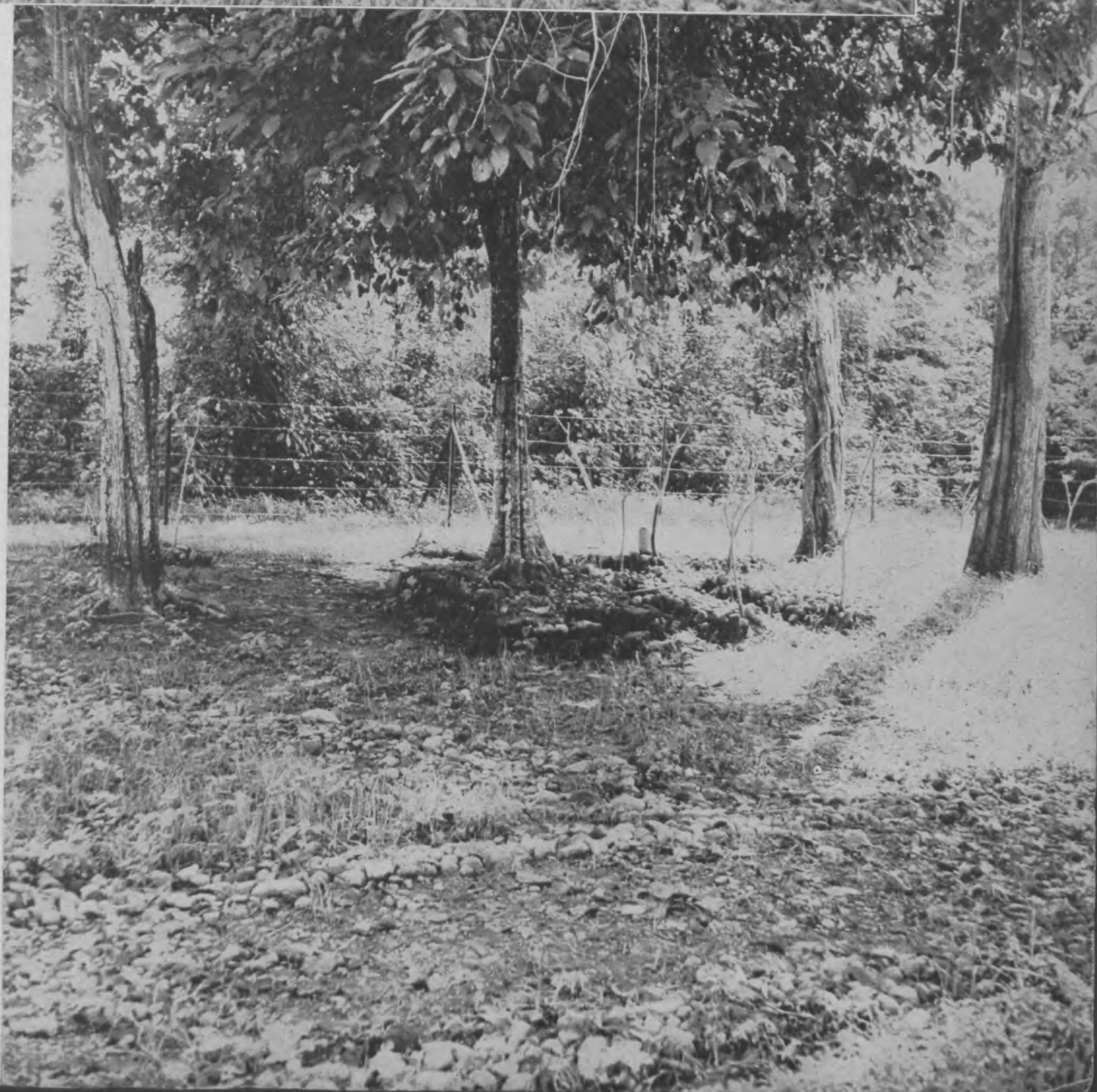
Stukje van het Kerkhof Peutjoet, Koetaradja.

Het ve
kerkhu
poeri,
gevalle

Het verwaarloosde
kerkhof bij Indra-
poeri, waar vele
gevallenen rusten.

Oude grafmo-
numenten op
het kerkhof bij
Indrapoeri.

Boven: onder de boomen achter het houten geraamte is het massagraf der 28 dooden van Glieëng, geheel vergeten.
 Onder: De bekende lijkwagen der Atjeh-tram, thans buiten gebruik gesteld.

12 — 12 — 10
XII — V
NO — W.

Hetgeen dan beteekende, dat op 12 December 1910 de 12e brigade van de 5e divisie daar bivakkeerde, komende uit het Noordoosten en gaande naar het Westen. Als regel deed men er dan een briefje bij waarop verschillende bijzonderheden waren genoteerd, en dit stak men bij de inscriptie vast onder een houtspaan, beveiligd tegen den regen.

Alleen als Willem van Leuven er geweest was, kon men iets bijzonders lezen: Overal in de bosschen van het Gajoeland las men de uitingen van zijn goed Hollandsch hart. Had hij gebivakkeerd bij een bergstroom, tusschen de rotsblokken — als het eenigszins kon: daaronder — dan vond men later de inscriptie: „Verboden grint te scheppen”. En als er een smal en steil paadje was, met daarnaast niets dan diepte, zooiets als de maréchaussée eene „tanggah kambing” plegen te noemen, dan had Willem voor deze notitie gezorgd: „Art. 13 Wetb. van Strafr: Verboden buiten de paden te loopen.”

Volgde eene brigade een oud kapspoor door de bosschen, en vond men dan in de boomen inscripties als deze: „Boschjes van Poot”, of „Naar het strand”, en „Grens Haarlemmerhout”, dan stonden de mannen even stil en de baas zei: „Hier is Willem van Leuven geweest.”

Ploeterend door een eindeloos moeras, klauterend door en over stinkende wortelcomplexen, zag men op een uitgezocht diep en smerig plekje een inscriptie: „De Veluwe”, en men foeterde even op dien verduivelden Willem.

Willem had een voor de rimboe onwaardeerbaar talent; hij was in Holland slagersjongen geweest, en kende het vak op zijn duimpje. Vooral met het varken kon hij uitstekend overweg, en voor de bivaks waarin hij met zijn brigade enkele dagen had gezeten, hing altijd de prikkelende lucht van gebraad. Steeds hadden de mannen van zijn brigade wat te snierken, waarbij Willem deskundige aanwijzingen gaf.

Zijn meesterstuk had hij geleverd met dat vette varken, een eindje ten Noorden van Koeta Tjané, in het Alas-dal.

Het was eigenlijk geen wild zwijn maar een varken, vet en goed en onderhouden, van een Chinees, die in dat land een tuintje had en varkens fokte. Hij was zeer trotsch op zijn goed gemeste dieren. Het gebeurde dat Mosselman in die contrijen liep, terugkeerend naar zijn brigade, toen hij in een suikerrietuintje geritsel hoorde en een groot varken zag dat regelrecht op hem afkwam zoodat hij wel verplicht was, het neer te schieten. Het dier werd naar het bivak gedragen, en Willem van Leuven er bij gehaald. „Willem, hier is een tjèlèng; maak er eens wat van.”

Willem kwam, en keek met halfgesloten oogen naar het dier. Toen stelde hij zijn oogen op het grootste diaphragma en zag naar Mosselman; ze keken elkaar aan als Auguren.

„Een echt wild varken”, zei Willem, en haalde zijn pekakas. Nog dienzelfden dag hing er, aan de hut van het bivak, een varken dat naar de regelen der kunst was bewerkt, geopend en schoongemaakt. Het hing er aan beide pooten, breed uit, netjes opgemaakt, als iemand die naar een feest moet en een goeden indruk wil maken.

Den anderen dag hingen er groote zijden spek, een paar vingers dik, en een paar hammen in den rook; Willem had het als streng slager, naar de eischen van het vak, uitgebeend; Kapitein Muurling kwam er even naar kijken; hij begreep wel dat wilde varkens niet door

de wildernis loopen met zulke lagen blank spek onder hunne vachten, en met zulke remarkabele hammen. Zóó voordeelig hebben de tjèlèngs het nu ook niet in de rimboe.

Muurling riep Mosselman: hoe hij aan dat varken kwam, en kreeg ten antwoord: in de rimboe, riettuintje, geritsel, recht op mij af Muurling was content met deze verklaring, en glunderde even. Het is opmerkelijk, maar wanneer je nu, eene kwart eeuw later, Mosselman over dat varken spreekt dan draait hij subiet en met groote snelheid datzelfde verhaal af: rimboe riettuintje recht op me af moest wel schieten.

Eerlijk gezegd geloof ik er geen woord van, en ik denk dat Mosselman, die zich terdege herinnert dat de Chinees dagen later met een claim is gekomen (natuurlijk afgepoeierd), het verhaal zóó dikwijls heeft gedaan dat hij het nu zelf gelooft, of dat hij bang is voor „navordering”.

Willem maakte lange slierten worst, en hoofdkas, en de volgende dagen was er geroookt spek, en ham, en carbonade, en d i t en d à t. Alle menschen van de brigade kwamen bij hem fourageeren, en hij wist precies wat hun competeerde. En als er een maréchaussée kwam om: „karmenatji por ampat orang”, dan wist hij dat ze hem voor één carbonade wilden beduvelen, en gaf hij er drie. Ook de kok van Muurling kwam om zijn rechthebbende portie, doch Willem gaf maar een minimum stukje, want: „De kapitein is mager en eet niet veel, en ik verdom het om dien kok vet te mesten.”

Zoo zag Willem zijn menschen aan, als hij het mes hanteerde. Er heerschte vrede in het bivak, en de mannen zwollen zichtbaar op. De Mohammedaansche maréchaussée's (de profeet, de Luisterrijke en Barmhartige, zij hun genadig) aten er het meest van; ze begrepen dat dit hunne kans was.

Eén dag heeft Willem zelfs balkenbrei gemaakt, zóó zwaar als ze in Holland alleen bij goede boeren op tafel komt. Dit is, voor zoover mij bekend, de eenige keer geweest, dat in het Gajoeland echte en onvervalschte balkenbrei is gegeten; er is nog lang over gesproken, als men elkaar de oogen wilde uitsteken.

Voor Willem kwam spoedig het ongelukkige slot.

Hij moest op patrouille naar de Beneden-Tripa, een „rotland” zooals hij zei, en hij nam eerst een flink voorschot op. Dat deden alle gehaaide brigadecommandanten als ze er op uit moesten: steeds één maand meer voorschot nemen dan de tocht zou duren. „Je moet altijd zorgen dat, als er wat met je gebeurt, het Gouvernement een strop aan je heeft, en dat de Wees- en Boedelkamer niets van je te pakken krijgt.”

Gouvernement met Wees- en Boedelkamer waren in de oogen der oude soldaten drie ietwat mysterieuze en altijd vijandige machten, er op uit een krijgsman er in te laten loopen, althans te kort te doen. Dus trachtten de brigadecommandanten te zorgen voor een deficit, voor 't geval ze er het loodje bij zouden leggen.

Zoo deed ook Willem toen hij naar de Beneden-Tripa moest, en hij zei: „Als ik niet terugkom zullen ze van mij niet rijk worden.”

Hij kwam niet terug. Op zijn marsch heeft hij nog wat passende inscripties gemaakt: „Voetgangers rechtshouden”, en zoo, maar het heeft niet lang geduurd.

Na zes dagen kwam de brigade terug, zonder hem. De menschen waren erg in de war en zeien van den „baas”: dia tinggal mati. Er werd dadelijk eene patrouille uitgezonden; het was

intusschen gebleken dat de brigade van Willem in het bosch een klewanganval had gekregen, en dat er een paniekje was ontstaan. De teruggekomen mannen waren zeer gedemoraliseerd. De uitgezonden patrouille vond Willems laatste bivak, waar hij twee dagen was gebleven. Vermoedelijk is hij niet voldoende waakzaam geweest, of de beelden van het oude Land hadden die van de wildernis verdrongen. Toen was onverwacht de klewanganval gekomen, en in paniek hadden de maréchaussée's heftig en lang geschoten. Willem was gedood door een schot in het hoofd, en men had hem op de plek begraven.

De uitgezonden patrouille kwam daar; het was een woest en troosteloos terrein, een smal dal bij de kali, met hoogerop een plateautje. Daar had Willem het schot gekregen. Men hoefde niet lang te zoeken naar de plek waar hij begraven was; een penetrante lijkenlucht — hij was een dag of zeven dood — kwam uit de steenen die op het graf waren gelegd, want het lijk lag niet diep in den grond.

Er moest wat gedaan worden voor den vroolijken Willem, en een behoorlijk graf op een goede plek was wel het minste dat men kon geven aan den ouden slager en componist van dichterlijke inscripties.

Die goede plek werd gevonden, en de dwangarbeiders groeven daar een diepen kuil. Daarheen werd het restant van Willem van Leuven overgebracht, en dit was eene verschrikkelijke corvée door den onuitstaanbaren stank.

Op het graf werden veel zware steenen gestapeld, en toen ging de patrouille naar huis.

Nu was het uit met de inscripties in de schors der boomen, de leuke wegwijzers, en ook met de heerlijke slagersgerechten; en de balkenbrei.

Wie zou nu dat graf nog kunnen vinden?

Wie kan de talloze andere graven vinden, verspreid over heel Atjeh? Vooral die der lagere militairen zijn verdwenen, evenals die van zoovele dwangarbeiders die zich op den marsch en in den strijd even heldhaftig gedroegen als onze mannen.

Zij zijn opgelost in de historie van, en de herinnering aan het geheel, en is dit niet het lot van allen in alle oorlogen? Voor de groote leiders, aan beide zijden, is de belangstelling, en naar hen richt zich de bewonderende aandacht. Zij zijn het, die, naar Rostand zegt, voor de hoofdstukken van het boek der verheven daden de pakkende titels leveren. De duizenden kleine relazen komen van de nederigen en geringen; zij doen het massale werk, zijn de onderdeelen van het groote vechtaparaat, doch even onmisbaar als de anderen.

Individueel blijven zij op den achtergrond; zij marcheeren, lijden misère, vechten, en alleen de collectiviteit blijft in herinnering. Voor haar zijn de massagraven; voor de enkelingen de steenenhoopen in het bosch, het simpele paaltje, en soms ook dat niet.

De onbekende „Beer.“

„Weer een andere tewerkstelling is de arbeid aan openbare werken, het verrichten van draagdiensten op expedities in de Buitengewesten. Welke schrijver zal eens het aandeel voor de historie vastleggen van de „kettingberen“ in de pacificatie en de openlegging van de vele streken“ („Nw. Rott. Courant“, Jan. 1938).

Onlangs werd in de „Nw. Rott. Courant“ de vraag gesteld welke in het slot van het hierboven geplaatste citaat is te vinden.

Wel, ik wil het een en ander vertellen van de menschen die ons Leger overal te velde, en dus speciaal in Atjeh, van onberekenbaar nut zijn geweest: de dwangarbeiders zooals zij vroeger heetten, of de veroordeelden van thans.

Zonder hen zou geene enkele expeditie mogelijk zijn geweest; zij hebben gewerkt en gesjouwd, zwaarder dan ieder ander, en zij hebben geleden meer dan ieder ander. Ook speelden zij veelal eene meer directe rol in het krijgsbedrijf, voerden dikwijls opdrachten uit, zóó gevaarlijk, dat men er den soldaat liever niet mee belastte, en als belooning had hij kans op geheele of gedeeltelijke kwijtschelding van straf.

Doch wie kent of telt de tallooze minder in het oog loopende gevallen waarin zij den troep met hunne ervaring waardevolle diensten bewezen, en hoe gelukkig waren zij dan met het pakje shagtabak (natuurlijk van de Wed. van Nelle) of een oud baadje dat de „baas“ hun gaf?

Hunne populariteit blijkt uit het aantal hunner bijnamen. Toen het Indische Leger nog slechts 18 bataljons infanterie telde, noemde men de dwangarbeiders het 19e bataljon, of het „bataljon merah“ naar hun kleeding. Er is een tijd geweest, dat men hen als „adelborsten“ aanduidde, of „kettingberen“ (in die jaren had men nog de dwangarbeiders met en zonder ketting), dan wel „dwangkeezen“. Zoo dacht het speelsch vernuft telkens nieuwe namen voor hen uit, en de kortste hield 't het langst uit: „beren“.

Geen oorlogsstatistiek bracht gegevens over het aantal „beren“, dat sneuvelde, aan wonden of ziekte bezweek, of van uitputting langs den weg neerviel en stierf, als dieren die van geen nut meer zijn. Dit was geen ongevoeligheid van officier of soldaat, doch in den zwaren ouden tijd, toen het Leger slecht werd verpleegd en door ziekten geteisterd waarvan men tegenwoordig nauwelijks de namen meer kent, zware tochten moesten worden gemaakt waartegen alleen de best getrainden van ons bestand waren . . . was het mogelijk aan een ander te denken toen ieder nauwelijks voor zijn eigen hachje kon zorgen?

Een voorbeeld, dat een ras-soldaat als de oud-luitenant Freiherr von und zu Egloffstein mij gaf:

Gedurende den tocht onder Van Heutsz naar Tangsé moest majoor Van Loenen, commandant van den Trein, op den derden marschdag een dozijn zieke dwangarbeiders in het bosch achterlaten. Men kon van de zwakke colonne voor hen geen dekking geven, en niemand weet hoe en waar zij aan hun eind kwamen.

Gedurende het verdere deel van dien befaamden tocht moest de treincolonne den nacht doorbrengen in het oerwoud. Van het maken van een bivak was geen sprake; men had gemarcheerd tot het stikdonker was en ieder liet zich neer op de plek waar hij stond. De dwangarbeiders, die zware lasten gedragen hadden, vielen als het ware neer in de modder, en toen 's morgens de marsch werd hervat bleven er elf, al koud en stijf, op den grond liggen; de dood had zich 's nachts over hen ontfermd. De lijken der vóór de Kloof gesneuvelde Javaansche soldaten werden met een paar groene takken afgedekt; die der dwangarbeiders bleven liggen zonder meer, maar zoowel de lijken van de soldaten als die der dwangarbeiders werden het voedsel van wilde varkens en ander ongedierte.

Toen de colonne van Tangsé terugmarcheerde had de laatste compagnie, de achterhoede dus, zes tandoes bij zich. De vijand bleef den troep beschieten van Beungah tot Keumala Dalem; het laatste vuur kreeg men bij Seriweuë. Een eind verder vond men in de struiken naast het pad vijf dwangarbeiders die daar van uitputting waren neergevallen.

Daar het vuur had opgehouden en dus niet meer op gewonden behoefde te worden gerekend, werden de vijf beren in de tandoes gelegd en gedragen tot het étape-bivak op den Glé Gaboei, waar de dokter constateerde dat zij alle vijf waren overleden.

Wat de reden was van het geringe fysieke weerstandsvermogen der beren?

Zij die bij den trein waren ingedeeld werden gedurende de expeditie volkomen afgewerkt, terwijl de voeding dikwijls onvoldoende was, en er moest ook weleens een maaltijd worden overgeslagen. De bij den troep ingedeelden hadden weleens een vrijen dag, en zoolang er geen gewonde of zieke in de tandoe lag, hadden ze het niet zoo zwaar. De kookberen hadden het natuurlijk nog beter; van de kokerellen bleef altijd wat voor hen over; zij hadden niet alleen de kruimels die van de tafel vielen, doch ook weleens — als er was geslacht — een lapje vleesch dat heelemaal niet op die tafel kwam.

Doch de overigen: stakkers die buiten alle belangstelling bleven, sjouwden tot ze er bij neer vielen en omkwamen. Het rietje werd, bij vermeenden onwil, snel gehanteerd, en nooit vergeet ik het gezicht van een stuk of wat beren, ieder staande aan den boom gebonden voor de ontvangst van 25 rottanslagen.

Er waren geweldige schavuiten onder: geraffineerde roovers en dieven, lieden die weerzinwekkende misdaden op hun geweten hadden en ook bij den troep goed in het oog moesten worden gehouden. Soms stalen zij geweren om die aan Atjehers te verkoopen. Toch hadden de brigadecommandanten liever beren die een moord of doodslag op hun geweten hadden, dan dieven en falsarissen. De laatsten waren ook bij den troep veelal niet te vertrouwen en konden het rooven en stelen niet laten.

Onder de beren had men echter ook talrijke flinke kerels die opdrachten kregen, waaraan meestal levensgevaar was verbonden. In den tijd der geconcentreerde linie waren zij het die in den vroegen ochtend, als er nog slechts een begin van schemering was, de trambaan langs moesten om te onderzoeken waar laschplaten van de rails waren losgeschroefd, en of gevulde granaten door den vijand (die de beschikking had over een gedeserteerd Euro-

peesch artillerist) naast de rails waren ingegraven, zoodat de wielen der tram den springdop moesten raken.

Zij moesten 's avonds en 's morgens de lantaarns buiten de versperring aansteken en uitdooven. Zij brachten dikwijls brieven van den eenen post naar den anderen, door een terrein dat wemelde van vijanden.

Toen in 1899 de post Meureudoe vrijwel door den vijand was omsingeld en de commandant zich al te zeer ongerust maakte dat hij het tegen een algemeenen aanval niet zou kunnen houden — hoewel hij daar met 150 gezonde mannen zat — trokken op de eerste veront-rustende berichten acht brigades maréchaussée's in een geforceerden marsch van Pidië naar Panté Radja, waar men het bivak betrok. De meesten namen een bad in de breede kali die daar langs de keudé stroomt, toen uit het water een beer opdook en naar den kapitein vroeg; hij had „chabar perloe". Hij haalde uit zijn hoofddoek een klein gevouwen briefje: „Dari toean commandant Mardoe kapada toean commandant Masosé," zei-ie.

De beer was een gewezen Madoereesch visscher; in den brief deelde de commandant van Meureudoe mede: dat hij over geen enkel officier meer beschikte; dat de troep in den post geheel was gedemoraliseerd zoodat hij een algemeenen aanval met groote bezorgdheid tegemoet zag, tenzij de maréchaussée-brigade onverwijd tot zijn ontzet oprukten.

Deze beer die zich, kruipende, zwemmende of door plassen ploeterende, door het land had gewerkt waar overal vijanden liepen, elk moment in gevaar zijnde, was volkomen beheerscht door deze eene gedachte: den brief behoorlijk over te brengen, en hij deed dit. Hij was een hongerflauwte nabij, en kreeg dus eerst een „dikkop" cognac, daarna een brood met een duidelijk stuk vleesch.

Een beer wist dat-ie, na een dergelijk bravour-stukje, vrijwel zeker kon rekenen op remissie of geheele kwijtschelding, doch hoevelen keerden nooit terug van hun opdracht? Wie weet hoe zij stierven?

Als er eene kali of kroeëng bandjirde, de troep stond er voor en moest er over, dan was het als regel een beer die naar den overkant trachtte te zwemmen, zoodat er een rottankabel kon worden gespannen of iets anders, en de troep passeeren kon. En als eene brigade, door den vijand besprongen, met haar vele dooden en gewonden op de plaats van het gevecht achterbleef, onmachtig zich verder door het terrein te slaan, was het dan niet altijd een beer die een spoedboodschap overbracht naar het dichtstbij detachement: „au secours!"

Zij liepen over de bergpaden, en door de met keien bezaaide riviértjes, met de zware vrachten vivres, olie, munitie, en alles wat de troep onderweg noodig heeft; wanneer er gevochten was sjouwden zij met de gewonden verder, soms met de lijken als een post of bivak kon worden gehaald vóór die tot ontbinding overgingen.

Zij kookten thee en eten, en waschten op marsch en in de bivaks, en als zij bij groote colonnes waren ingedeeld, speelde het rietje van den mandoer — vooral als die van een anderen landaard was dan zij — hen nogal eens op het dunbeksleede lichaam wanneer zij niet vlug genoeg opschoten.

Er was, bij die colonnes, niet altijd iemand bij wien zij konden klagen als hun zwaar onrecht geschiedde, of zij werden afgebeuld en afgejakkerd tot zij neervielen en crepeerden, want het woord „sterven" is voor zoo'n ondergang een te voornaam woord.

Denkt niet dat men hunne waarde niet erkende, of blind zou zijn geweest voor hun leed als men het duidelijk vóór zich had kunnen zien, doch wie had tijd zich met hen bezig te houden? En had de soldaat het in die jaren zoo goed?

Dwangarbeiders waren cijfers, en samen vormden zij een getal, dat nooit precies hoefde te kloppen met eenig register. Als dit getal van aanwezigen lager was dan de papieren aangaven, schreef men er zooveel af als noodig was, zooals men in een magazijn doet wanneer van bepaalde artikelen door lekkages een tekort is ontstaan.

Evenwel: waar men de beren in het oog kon houden, en de situatie toeliet dat zorg aan hen kon worden besteed, deed de militair dit, want hij wist wat deze menschen voor hem waren. Dan was er, ook in de rimboe, voor den beer evengoed eten als voor ieder vechtsoldaat, en meermalen deelde men broederlijk het weinige dat er was. En als de beer onderweg bezweek, of door een tijger werd neergeslagen, sjouwde men, als het eenigszins mogelijk was, ook zijn lijk mee naar het dichtstbijge kerkhofje.

* *

- G. v. d. Zelf -
Veltman — Toeàn „padoman” sendiri — had een vreemde ontmoeting met een oud-beer te Buitenzorg, toen hij daar was om te assisteeren bij het geven van inlichtingen naar aanleiding van de befaamde Wekker-artikelen, welke in Holland zoo'n geweldige deining hadden veroorzaakt.

Daar vertelde assistent-resident Einthoven hem, dat-ie een verduiveld dwaas geval had: een kerel die zei dat hij een oud-dwangarbeider van Atjeh was, en nu den Gégé Van Heutsz wou spreken.

Het bleek dat het een zekere Kimoen was, een Madoerees uit Oost-Java, die al in 1896 beer in Atjeh was. Hij had 20 jaar gekregen, omdat-ie een man had vermoord die z'n vader had beleedigd. Toen na het overloopen van T. Oemar een onzer posten door den vijand was ingesloten, bood Kimoen zich aan om door de Atjehsche linies een bericht over te brengen. Bij die gelegenheid werd hij door Atjehers zwaar gewond, bijna getjintjand en in de kali gesmeten; bij Lambaroe werd hij er gelukkig uitgevischt. Hij genas en kreeg kwijschelding van straf, maar wilde in Atjeh blijven. Wat moest hij, na al die wilde jaren, in de stille desa doen?

Zoo werd hij „djongos” bij Graafland, die een lekkerbek was zoodat hij daar een listig fornuis leerde voeren. Na Graafland ging hij over bij een ander officier, en nadat deze gestorven was liep Kimoen naar Lho Seumawé, waar hij in de keudé bij een Chineesch een fleschje limonade kocht. Terwijl hij dat langzaam leegdronk kwam een Atjehsch oppasser die in hem een gedrost dwangarbeider zag en hem wilde arresteeren, waarop Kimoen hem met die limonadeflesch den schedel insloeg: „saja tjoema poekoel satoe kali, toean”, placht Kimoen te vertellen.

Zonder behoorlijk onderzoek kreeg hij van een onvoltallige moesapat tien jaar, en hij was razend over dit onrecht waartegen al zijn praten niet hielp. Als beer werd hij naar Djambi gezonden waar in dien tijd ook nogal een robbertje werd gevochten. Kimoen was bij het attaqueeren even kranig als een maréchaussée-betoel.

Van daar werd hij naar Menado gestuurd waar een dokter zich voor hem interesseerde en het vonnis van Lho Seumawé aantastte. Er kwam recht en Kimoen kreeg ook van het restant dezer tien jaren kwijschelding; hij werd naar Soerabaia gezonden, en daar stond-ie op straat zonder een cent op zak.

En andermaal had Kimoen de keuze; in het Oosten lag zijn desa. Maar hij had gehoord dat Van Heutsz nu Gouverneur-Generaal was, en hij kende den oud-overste en kolonel van menigen krijgstoet, al was hij dan ook maar een simpele beer geweest, één der laagsten en onaanzienlijksten van het groote apparaat dat eene expeditie vormde.

Dus wendde hij het hoofd van zijn dorp in het Oosten af, en nam de richting op het Westen; hij liep zonder een duit op zak de 800 K.M. naar Buitenzorg en zocht den assistent-resident op die hem naar Veltman verwees. Ik wil weer naar Atjeh, zei de beer hem. Nou, bij Veltman was hij hiervoor aan het goede adres, en die nam hem mee als djongos, en om te koken.

Wel, die heeft met Kimoen heel wat te stellen gehad, want deze oud-beer was een man van zonderlinge geaardheid. Hij kon zich moeilijk voorstellen dat men een Atjeher kon zien zonder direct met eenig wapen op dezen af te vliegen; dit lag voor de hand, dacht Kimoen.

Toen Veltman in hotel Kügelmann te Koetaradja eenige Atjehsche hoofden ontving voor eene bespreking, nam Kimoen achter zijn stoel plaats met een zeer suffisant stuk ijzer in de hand — je kunt geen Atjeher vertrouwen, dacht hij — en keek vragend naar zijn baas op deze manier: met wien mag ik beginnen.

De hoofden keken een beetje vreemd, en het was eigenlijk nogal compromitteerend voor Veltman, die met een „donder op” Kimoen liet inrukken.

Ook toen Veltman te Tapa Toean diende deed Kimoen even dwaas; er was geen huis met hem te houden als er Atjehers in de buurt waren. Hij kon met de andere officiersbedienden niet overweg: die stelen als de raven, toean, en dit is heel wat erger dan een enkel moordje, en Kimoen telde altijd de lepels en vorken. Als Veltman 's avonds een beetje laat kegelde en in het donker naar zijn logies ging, had Kimoen zich op den weg opgesteld, ter bewaking, in hinderlaag, met de metalen stang van een Hosenstrecker !

Een vast salaris wou Kimoen niet hebben, dus spaarde Veltman het voor hem, na aftrekken van een lossen ringgit dien de jongen nu en dan opnam. Als hij geld in handen kreeg verdeelde hij dat onder de beren, z'n lotgenooten van vroeger.

Hij was een zoo agressief mensch dat het te Tapa Toean, waar nogal eens gasten waren, niet langer ging, en Hein Meijer (ook een dier oude Atjeh-cadets, thans als gepensionneerd overste te Batavia wonend) zei: geef hem mij maar. Ook bij Meijer ging het niet, en Kimoen werd overgenomen door Darlang, die nogal hardhandig was en hem op zekeren dag een op-lababbel gaf die aankwam.

Kimoen stond er perplex van, bedacht zich geen moment en liep dwars door het centrale bergland naar Sigli waar betere menschen zaten, en daarna heeft men hem niet meer gezien.

* * *

Bijna ieder der oude officieren heeft soortgelijke ervaringen met goede en betrouwbare beren opgedaan.

Geldorp had een prachtbeer, die tot mandoer was bevorderd en met z'n strepen geurde als een nieuwbakken korporaal. Mandoer „Jas” kwam ook uit Oost-Java, en had een sterken inslag van Madoereesch bloed.

Hij was wegens moord met 20 jaren gestraft, en was een brani bij uitnemendheid. Een vent die van de huizen der djahats met een lange haak de wanden naar beneden trok, beter en

Boven: Vóór den afmarsch; de beren met tentzeilen, lantaarns, verbandmiddelen, enz. en de barang van den „baas”.
Onder: De patrouille, met de beren in haar midden.

De beren gehurkt vóór de brigade.

Kookbeer in boschbivak.

Op mars
de vallei
deng: de
achter de

Op marsch naar
de vallei van Pen-
deng: de „beren”
achter de brigade.

Boven: de beren gehurkt vóór de brigade.
 Rechts: de kookbeer aan het werk.
 Midden: de beren met de tandoes.
 Links onder: de beren in het boschbivak.
 Rechts onder: de beer (met doek om het hoofd) bij eene patrouille
 op eene grintplaat.

vlugger dan iemand anders, zoodat de patrouille er een goeden kijk in kon hebben bij het schieten. Bij een geweldigen bandjir ging hij de kali in met een touw; de stroom was zoo snel dat hij eerst 100 Meter verder aan den overkant kwam, doch de verbinding was er.

Door al die bravour-stukjes kreeg hij zooveel remissie dat hij van z'n 20 jaren maar $2\frac{1}{2}$ heeft uitgediend. Toen hij vrij kwam zei-ie tot Geldorp: „Ik moet nu even naar mijn kampong in Oost-Java om af te rekenen met de badjingans die vroeger in mijn zaak valsche verklaringen tegen me hebben afgelegd, en dus ziet U me weer gauw in Atjeh terug, als beer.”

Waarmee „mandoer Jas” verdween.

Men zou een apart boek kunnen schrijven over de beren, hun slechte, doch vooral ook hun goede daden. Hebben ze niet, bij een transport onder den kleinen luitenant Jenae — toean tjabé rawit — een aanval van Atjehers hoogst eigenhandig afgeslagen?

Dit ging zoo.

Jenae, destijds nog een pril-luitenaar, moest in 1905 met 2 groepen Infanterie, dus zoowat 40 bajonetten, het groote transport met 400 beren van Koeala Simpang brengen naar Penampaän (het huidige Blang Kedjeren) in het Gajoeland. Stel U even voor: een troep die een paar Kilometers lang was, met 40 man dekking tijdens een marsch van vele dagen.

Het waren allemaal kostelijke goederen: kisten jenever — want in dien tijd competeerde ieder man te velde dagelijks nog zijn „oorlam” — blikken petroleum en dan vooral veel klapperolie. Er werd niets gebakken of gebraden in de militaire keukens of er werd klapperolie in rijke hoeveelheid bij gebruikt, en tenslotte zat ieder mannetje zóó vol klapperolie dat er nog maar een stukje lampenkatoen noodig was om een soldaat geschikt te maken voor de straatverlichting.

De beren pasten in den regel allerlei trucs toe om hun vracht wat lichter te maken; zij maakten in de blikken, door ermee tegen een puntig rotsblok te loopen, gaatjes, zoodat de inhoud langzaam wegliep, en de potten jenever deden zij op nuttiger manier verminderen. De zware zeilen, ook een weinig gewilde vracht, dreven, naar het heette, dikwijls af („anjoet”, heette dat) bij het doortrekken van rivieren, en zoo kwamen ze veelal met een half vrachtje aan het eindpunt.

Jenae trof nieuwe regelingen; hij maakte van de brutaalste en meest gevreesde beren, de „djago's”, mandoers, ieder over de menschen van den eigen landaard, en lette er elken avond op of niet een deel der kostelijke jenever of klapperolie verdwenen was. Hij stelde die djago's persoonlijk verantwoordelijk, en 's avonds zorgde hij er voor dat ook de beren behoorlijk onderdak kregen, en eten op tijd, zoodat de stemming daverend was.

Na een paar dagen marcheeren stond men voor de beruchte Brawang Tingkeum, waar de Woih ni Orèng moest worden overgetrokken. Men werd van de overzijde der rivier flink beschoten, en trok haar dus zeer voorzichtig over, hand in hand elkaar vasthoudend, terwijl een deel van den troep de Atjehers onder vuur nam.

Zoo ontkwam men aan een klewangaanval, doch aan den overkant gekomen merkte Jenae zijn fout op: alle militairen waren verder getrokken, en een heel eind achter stond, geheel onbeschermd, de trein van 400 beren. Jenae zag al de woedende gezichten van de menschen in Penampaän, als hij daar zonder jenever, en klapperolie, en petroleum zou arriveeren ..

Waarachtig, de vijand had de situatie begrepen, en terwijl Jenae zat te tobben over veel verdwenen illusies, wierp in de alang-alang ver achter hem een troep van 20 Gajoes zich met de klewang op de beren !

Maar dit werd eene misrekening, want de beren smeten haastig hun vrachten neer, en met hun korte doch vlijmscherpe kapmessen gingen zij den aanvaller te lijf, die naar de regelen der kunst werd afgeslagen. De maréchaussée's zouden het zelf nauwelijks beter hebben kunnen doen, alleen gilden de beren veel harder en langer, zoodat het scheen alsof de hel was losgebroken.

Er bleven drie Gajoes op het terrein liggen, en twee beren waren ernstig gewond; deze werden met stukken van hun kains verbonden. De beren hadden bovendien wat blanke wapens buitgemaakt.

Zóó versloegen de beren den vijand, en het verhaal dezer victorie heeft nog lang door alle dwangarbeidersbarakken geloopt, geleidelijk meer aangedikt, tot het een veldslag werd van 400 razende beren tegen evenzooveel Gajoes, die er na een half uur vechten vandoor gingen met de kain in de lucht

In het zware werk, in het gevecht, in het bivak, op het oorlogspad, op de rustige posten, altijd en overal hebben de beren hun plicht gedaan, en dikwijls veel meer dan dit.

Zij stierven soms langs den weg als muizen, zij zakten ineen onder hun vrachten, zij kwamen om door ziekten en wonden en niemand weet eigenlijk hoeveel duizenden er verdwenen in den langen krijg.

Ieder oud-aanvoerder kent hunne waarde, en weet dat zij onmisbaar waren, en wat zij dikwijls leden op de zware tochten door de wildernis.

Er kan geen boek over Atjeh worden geschreven of er behoort een hoofdstuk in over de beren.

Het Korps Maréchaussée.

Er bestaat eene uitgebreide literatuur over het korps Maréchaussée in Atjeh, en voor de herdenking van het veertig-jarig bestaan van dit élite-korps op 2 April 1930 heeft kapitein Struijvenberg een zeer nuttig overzicht geschreven, waaruit ik straks enkele feiten en cijfers zal overnemen.

Met een enkel woord maakt kapitein Struijvenberg er melding van dat de toenmalige djaksa te Koetaradja eigenlijk de aandacht vestigde op de mogelijkheid, het verzet in Atjeh te breken door de vorming van een korps als het thans besprokene.

Ik citeer :

„Het was de toenmalige djaksa te Koetaradja, die het middel aangaf om de moeilijkheid tot eene oplossing te brengen. Hij betoogde, dat wij op den verkeerden weg waren en, op dezen weg voortgaande, niet alleen den Atjeher geen ontzag zouden inboezemen, veel minder nog hem voor ons zouden winnen, doch het laatste restje respect, dat wij nog in het vijandelijk kamp bezaten, zouden inboeten. Hij raadde daarom aan, een aantal militairen uit te kiezen, die genoeg persoonlijk moed bezaten om den vijand in het wit van de oogen te durven zien, die genoeg zelfvertrouwen bezaten om zich niet angstvallig vast te klemmen aan hun geweer, doch den vijand met het blanke wapen te lijf durfden te gaan, deze mannen op dezelfde wijze te bewapenen als de verzetslieden en hen in mobiele detachementen in te deelen. Deze detachementen moesten dan den Atjeher gaan opzoeken, in stede van hem af te wachten. Daardoor en daardoor alleen zou het gelukken, den tegenstander respect in te boezemen en verbetering te brengen in den toestand.

Gulden woorden, waarin wel heel precies de vinger werd gelegd op de wonde plekken in ons militair optreden op Atjeh. Vreemd, dat de conceptie van het middel, dat tot zulk een groote succes zou leiden, moest ontstaan in het brein van een Inlandsch burgerambtenaar?”

Er is aanleiding om op de door dezen djaksa gegeven adviezen iets nader in te gaan; hij was het object eener uitermate scherpe critiek door niemand minder dan professor Snouck Hurgronje. Toen deze uit Holland naar Atjeh kwam voor het onderzoek, dat de basis zou worden van zijn bekend „Verslag over de politiek-religieuze toestanden in Atjeh”, heeft hij met de scherpste welke dezen geleerde kenmerkte, zeer onaangename dingen gezegd over den hoofdpenghoeloe te Koetaradja, Hadji Abdoelah: „een schaamteloos, onzedelijken, even brutalen als onkundigen schelm, in Atjeh geboren zoon van een Indisch bedelaar en eene slavin, en ook om die afkomst door de Atjehers veracht, vroeger van beroep visscher.”

Het ware verkeerd te denken dat het uitbeeldend talent van den grooten Snouck Hurgronje hiermee was uitgeput. Integendeel, zijn kwalificaties van den hoofdpenghoeloe (den „even brutalen als onkundigen schelm”) waren slechts een voorzichtig tasten naar duidelijker taal, en die vindt men in nadere nota's van prof. Snouck Hurgronje. Men zou, dit alles lezend, bijna denken dat die hoofdpenghoeloe geene sympathie van den hoogleeraar was.

Dan komt de hoofddjaksa, Mohamad Arif, aan de beurt. Van hem heette het:

„De hoofddjaksa van Kotaradja, door zijn geslepen handigheid in den omgang met Europeanen en zijn meer dan vijftienjarig verblijf in Atjèh de vraagbaak van vele ambtenaren en daardoor een man van meer invloed op den gang der zaken, dan hem toekomt, kan ook als zoodanig gelden. In eene positie, bijna met die van huisjongen gelijkstaande, naar Atjèh gekomen, is hij door slimheid en gunstige omstandigheden tot zijn tegenwoordigen rang opgeklommen en verkeert thans op gelijken voet met Europeanen, is lid der societeit en geldt onder de te Kotaradja gevestigde Inlanders zoowel als onder de Atjehers in het algemeen als een onmisbaar tusschenpersoon voor hem, die belangen bij het Bestuur heeft voor te dragen, ja hij heet in de wandeling de *t o e a n b e s a r* van Atjèh. Deze omstandigheid, die haren grond alleen hierin vindt, dat men aan de gevolgen den grooten invloed zijner voorstelling der zaken meent te bespeuren, versterkt nu weder geheel ten onrechte het vertrouwen van sommige ambtenaren in hem, daar zij het aan zijne persoonlijke eigenschappen en tact toeschrijven, wanneer alle Inlanders tot hem plegen te gaan en zijne „vriendschap” op prijs stellen. Verder mag hij wel door zijn vijftienjarig verkeer heel wat menschen en zaken kennen, maar zijne voor het Bestuur bruikbare ervaring van Atjèh kan ieder verstandig inlandsch ambtenaar, die iets van hetzelfde vertrouwen des Bestuurs geniet, zich spoedig verwerven.

En de algemeene Inlandsche opinie, ook van hem volstrekt niet vijandige zijde, signaleert dien man als in hooge mate omkoopbaar, willekeurig en tyranniek en soms op groote schaal deelnemend aan de zoo voordeelige smokkelarij. Hij leeft dan ook op grooter voet dan zijne jaarwedde toelaat en leent nu en dan tegen grove rente geld aan Atjèhsche hoofden als voorschot op door hen te ontvangen tractement.

Voor verschillende betrekkingen (adjunct djaksa, politieschrijver) heeft hij zijn bloed en aanverwanten met succes weten aan te bevelen, hetwelk hem het begaan van velerlei ongerechtigheden vergemakkelijkt. Gebrek aan scherpe controle, bij alle Inlandsche ambtenaren, maar vooral hij hen, die uit de laagte opgeklommen zijn, zoo hoog noodig, heeft hem geheel bedorven. Het spreekt van zelf, dat instrumenten van het gezag als deze hoofddjaksa Mohamad Arif of de hoofdpenghoeloe Hadji Abdoelah den eerbied en het vertrouwen der bevriende Atjèhers in ons bestuur alles behalve bevestigen.”

De toenmalige gouverneur van Atjeh heeft in zijn beantwoording van dat verslag de partij van den hoofddjaksa gekozen en krachtig geprotesteerd tegen de wijze waarop hij door prof. Snouck Hurgronje was afgebroken.

De gouverneur schreef o.m.:

„Gelijk alle eenzijdig ingelichten, uitermate vlug in het oordeelen, vergat Dr. SNOUCK HURGRONJE het „hoor en wederhoor” ook tegenover dezen ambtenaar in acht te nemen, wiens prachtige staat van dienst gebaseerd is op het oordeel door 30 à 40 verschillende chefs met wie hij gedurende 15 jaren alhier heeft gewerkt. Ware de Heer SNOUCK eenigszins bekend met het terrein, waarop hij zich waagde, dan zou hij zich een begrip hebben kunnen vormen van den laster, waaraan een *djaksa* blootstaat, die, zooals MOHAMMAD ARIF gedurende zoovele jaren, honderden heeft moeten vervolgen.

Het zou mij geene moeite kosten tegenover de beschuldigingen van den Hr. SNOUCK HURGRONJE feiten op te noemen, die een geheel ander licht op het gedrag, het karakter en diensten van den Hoofddjaksa werpen.

Ik heb dan ook nog geene aanleiding kunnen vinden om dezen verdienstelijken man voor ontslag of overplaatsing voor te dragen; integendeel, nog onlangs heb ik bij de indiening der conduxtestaten de gelegenheid aangegrepen zijne hoedanigheden van goed Inlandsch ambtenaar te doen uitkomen.

Ook op politiek gebied is de Hoofddjaksa werkzaam geweest doch uitsluitend op last van zijne chefs. Ongevraagd betrad hij dat gebied niet. Over zijne groote kennis van personen en toestanden heeft hij menig ambtenaar voor een overijlden stap bewaard”.

Men weet dat het deze hoofddjaksa is geweest wiens advies aanleiding gaf tot het oprichten van het korps *Maréchaussée*. Ook al zou een goed deel der beschuldigingen, door prof. Snouck Hurgronje tegen hem gelanceerd, gegrond zijn geweest, dan nog zou hij door zijn advies, hoogerbedoeld, zooveel goed hebben gedaan dat hem veel moet worden vergeven.

De Atjehers moesten — zie hetzelfde verslag — niet veel van de *maréchaussée*’s hebben; in het Atjehsche heldendicht van Dokarim wordt van het nieuwe korps gezegd:

„De Kompeuni is nu bezig met allen invoer te verhinderen, tot groot ongerief van de lieden binnen de linie. Om die sluiting voldoende te maken, heeft zij een nieuw soort van zeer ingebeelde en opgeblazen soldaten gevormd: de *masoesé*. Deze vertoonen veel moed; wanneer zij enkele kampongbewoners tegenkomen, arresteeren zij zulke lieden met veel misbaar en brengen ze met slagen en schoppen naar binnen. Zien zij eene bende strijders dan kruipen zij echter weg.

Zooals de Kompeuni thans te werk gaat, krijgt zij Atjeh nooit.

Billijk was alleen de éénoogige generaal”.

In eene noot werd bij het woord „*masoesé*” nog aangeteekend:

„De *maréchaussée* wordt ook *badoesi* en dikwijls *madjoesi* genoemd. Het laatste woord is allen mohammedanen uit de kitabs bekend als te beteekenen eene derde soort van ongeloovigen, naast de *nasrani*’s, christenen, en *Jahoedi*’s, Joden, en erger in ongeloof dan deze twee. Het woord duidt inderdaad de magiërs, de Perzische vuuraanbidders aan”.

Het ligt voor de hand dat het nieuwe korps niet tot zijn recht kon komen in de zeer slappe periode der geconcentreerde linie, toen alles was ingesteld op een voorzichtig defensief, terwijl de maréchaussée's hun beste diensten slechts in het offensief kunnen presteeren.

Het pas opgerichte korps had als eersten commandant kapitein Notten; het had als wapen een mixtum van Westersche en Oostersche dingen. Zoo hadden onderofficieren en minderen de karabijn, doch ook een klewang en Atjehsche rentjong. Op de bij dit hoofdstuk behoorende foto ziet men de rentjong (in scheede) tusschen den gordel gestoken.

Een opmerkelijk verschijnsel in die dagen : ook de Javaansche maréchaussée's droegen schoenen. In die jaren liep het Inlandsche deel onzer Infanterie op bloote voeten, en het was een allesbehalve martiaal gezicht: eene onhoorbaar, barrevoets marcheerende colonne Infanterie.

Alleen Inlandsche fuseliers met gebreken aan de voetzolen kregen schoenen op geneeskundig certificaat. Hoe die Infanterie op bloote voeten zich te velde moest bewegen, dikwijls door randjoe-versperringen (eene randjoe is een gedeeltelijk in den grond gestoken, scherp aangepunt en in het vuur gehard stuk bamboe) moesten tobben vóór zij eene vijandelijke stelling konden bestormen, is voor velen ook thans nog een raadsel. Doch het geschiedde. Old hands weten, dat het moreel en het zelfvertrouwen der Inlandsche Infanterie belangrijk zijn verbeterd toen ieder fuselier schoenen kreeg, evenals „Oom Blanda'', en de Amboneesche of Menadoneesche fuseliers.

Hoezeer het korps in zijn offensief optreden werd geremd door de toenmalige opvatting: geduldig wachten tot de Atjeher uit zichzelf toenadering zocht, blijkt nog uit het volgende, te vinden in het boekje van kap. Struijvenberg:

„Een brigadecommandant, des nachts op hinderlaag liggende in den rand van het door ons geoccupeerde gebied, zag zijn kans schoon om een stout stukje te ondernemen. Hij maakte met zijne brigade een klein uitstapje op vijandelijk gebied en wist door beleidvol optreden een Atjehsch voorwerkje te bezetten en geheel te vernielen. De kapitein Notten, het voorval rapporteerende, meldde, dat bedoelde onderofficier door hem ernstig was berispt over zijne waaghalzerij, en dat het strengst mogelijke verbod was uitgevaardigd tegen een dergelijk eigenmachtig optreden, maar voegde er aan toe, dat hij, na die berisping, den bewusten brigadecommandant een woord van lof voor zijn moedig en beleidvol handelen tijdens de patrouille niet had kunnen onthouden. Dit laatste vond bij den gouverneur van Atjeh onverdeelde afkeuring; naar zijne meening viel er hier niets te loven, slechts te straffen.

In een drietal brieven van den Gouverneur aan den korpscommandant, onderscheidenlijk van 10 September, 26 October en 21 December 1892, vinden wij het standpunt van hoogerhand ten aanzien van het gebruik der maréchaussée's ten duidelijkste neergelegd. In die bescheiden treffen wij achtereenvolgens aan :

.... „In verband met de taak, die op het Korps-Maréchaussée rust, moet het eene groote uitzondering zijn, dat brigadecommandanten zich buiten de linie begeven tot het doen van verkenningen of met welke bedoeling dan ook!

.... Het optreden buiten de linie is vooral af te keuren, omdat de brigadecommandanten in den regel onder-officieren zijn, wien het, de ondervinding heeft dat voldoende geleerd, in den regel te doen is om een of ander bravourstukje uit te halen, terwijl het succes gewoonlijk al zeer weinig te beteekenen heeft''.

In den brief van 26 October:

„Ik heb de eer, UWeledelgestrenghe mede te deelen, dat vooreerst geen sprake mag zijn van offensief optreden in het voorterrein door hinderlagen of patrouilles van Uw korps''.

En eindelijk in het schrijven van 21 December:

„Ik heb de eer, UWeledelgestrenghe mede te deelen, dat bij geheim schrijven van het Departement van Oorlog, VIIde Afdeeling dd. 9 dezer No. 814 werd bepaald, dat het optreden van tot Uw korps behorende brigades buiten de geconcentreerde linie in geen geval meer mag plaats hebben''.

Het is, niet zoo heel lang daarna, volkomen veranderd. In het laatst van 1895 trad kapitein Jhr. Graafland op als commandant van het korps Maréchaussée, en in het laatst van Maart 1896 liep T. Oemar naar den vijand over.

Wil men goed begrijpen hoe volkomen ongezond in die jaren de verhouding tusschen den Atjeher en ons Gezag was, dan zou men den brief moeten lezen, door den befaamden T. Oemar aan den gouverneur van Atjeh geschreven, eenige dagen nadat hij reeds met al z'n mannen, door ons gewapend en van munitie voorzien, naar den vijand was overgelopen. Achteraf beschouwd moet het Indische Leger T. Oemar dankbaar zijn voor zijn overloopen; hij diende ons beleid een zóó hevigen moreelen kaakslag toe dat de pacifistische politiek, welke ons Leger had verlamd, volkomen moest worden prijsgegeven. Ter eere van den toenmaligen Gouverneur-Generaal Jhr. Van der Wijck — die ook in de Lombokdagen blijk had gegeven van zijn vasten wil, zich niet door Inlandsche potentaten als speelbal te laten gebruiken — dient te worden gezegd dat hij ook na het overloopen van T. Oemar onmiddellijk besloot tot de eenige goede methode: onderwerping van den vijand met militair geweld. Vanaf dat tijdstip groeide het korps Maréchaussée snel in beteekenis.

Het ligt niet op mijn weg, hier verder over de historie van dit roemruchte korps te spreken. Ik vertrouw dat de lectuur van dit boek meer inzicht zal verschaffen in het schitterende werk van dit korps dan door het geven eener serie feiten en cijfers mogelijk is.

* *

Ook na het verlaten van Atjeh hield in de jaren der actie een sterke band de oud-officieren samen, en nog komen zij elk jaar, in Den Haag en elders, bijeen aan een feestmaal voor de herdenking der oude dagen.

De menu's zijn dan opgesteld op eene wijze waaruit de herinnering van vroegere gevechten opkomt; ik laat hier volgen het menu van een huldigingsdiner, destijds te Soerabaia aangeboden aan kolonel Scheurer, den man der bestorming van Tjakranegara op Lombok, die aan het hoofd van zijn troep ging onder het fluiten van z'n lijfdeun: „Alles kost een dubbeltje'', en die ook in Atjeh heel goed werk heeft verricht.

SOERABAIJA, 29 April 1902.

M E N U.

Hors d' Oeuvre variée de Blang Padang.
Potage à la Tortue de Kota Rantang.
Rissolles de Kota Goenoengan
Poisson Modern de Taman.
Chateau-Briand de Radja Gedong sauce
piquante de Blang Ria—Choux-fleur
et Pommes de terre Grillées de Kota Karang.
Sorbet d'abricots de Lepong au.
Dindon farcis de Tjot Baselwel et Compôte
de macedoine de Passer Samagani.
Daube de Homard de Pacengahan
Salade à la Mayonnaise de Pagasangan.
Pouding Bavaroise au marasquin
de Mataram.
Bombes de Tjakranegara
Dessert.

W. HELLEDOORN

Cuisinier—Soerabaja.

SOERABAIJA

28 Maart 1898

5 Mei 1902.

Tenslotte het groote diner, den 2en April 1930 gegeven in de „Witte”, Den Haag, bij de herdenking van het 40-jarig bestaan van het Korps Maréchaussée.

Die gebeurtenis is, zoowel in Holland als Indië, op grootsche wijze gevierd.

In Indië ging de legercommandant, de toenmalige luit.-generaal H. A. Cramer, zelf naar Atjeh om verschillende plechtigheden bij te wonen.

Van de posten in Atjeh en Onderhoorigheden waren alle beschikbare officieren naar Koetaradja getrokken; het is niet dikwijls voorgekomen dat daar een zoo groot aantal officieren van het korps bijeen was.

Een typisch voorbeeld van de wijze waarop de maréchaussée's boven alles hun eigen aanvoerders kennen: bij een of andere gelegenheid, waar de legercommandant aanwezig zou zijn, verscheen ook overste Snell, vermaard maréchaussée-aanvoerder, zoowel als luitenant als in hogere rangen. Toen hij binnenkwam ging er één jubel op voor: Bapa maréchaussée. Doch om tot het diner in de Witte terug te keeren:

Het was, zooals de invitatiekaart vermeldde, een „Kandoeri Rajeu”, een „groote slametan”, met de:

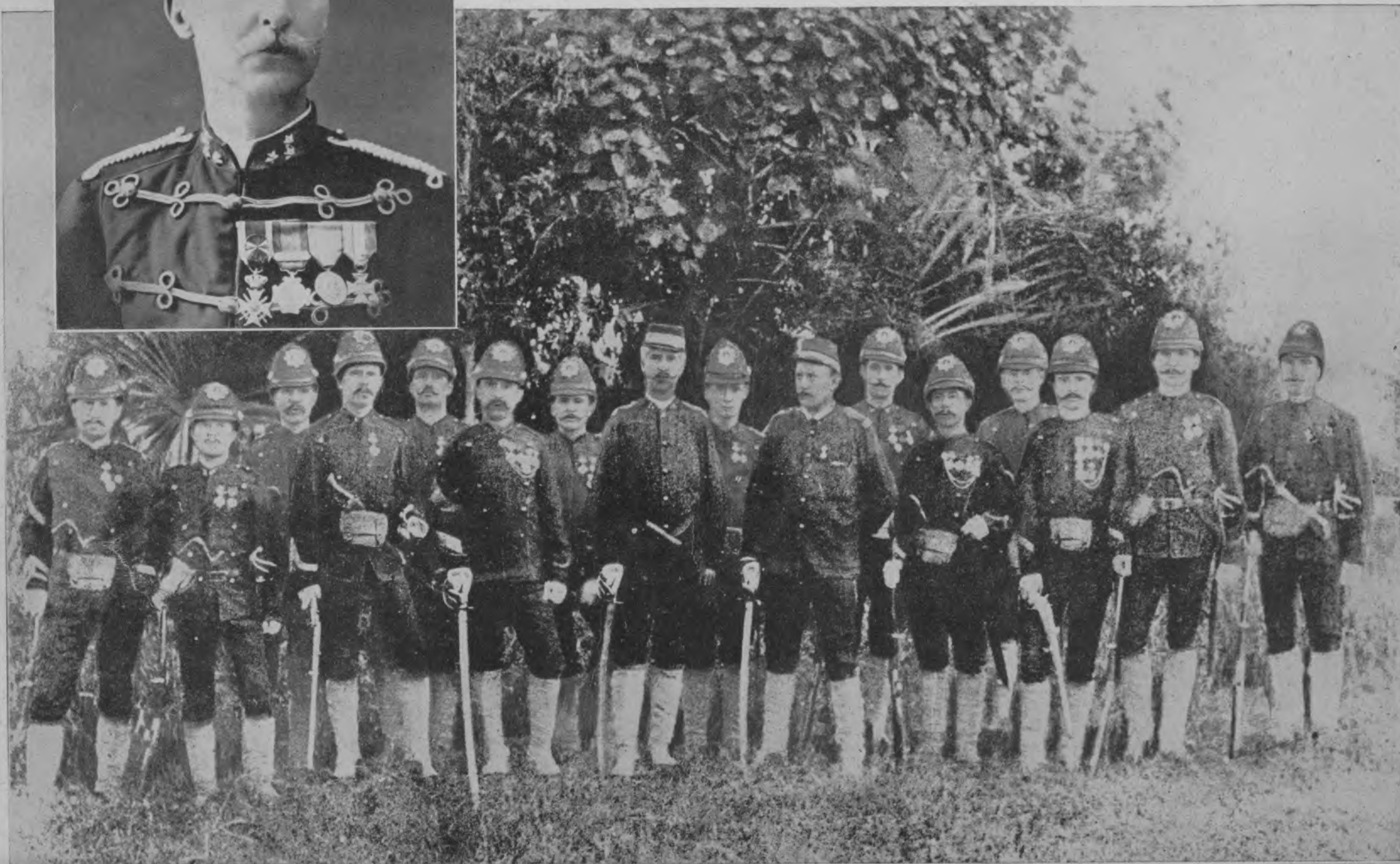
„Opdracht aan allen:

Afdeulings- en Divisiecommandanten werden verzocht zich den 2en April a.s. op marsch te begeven (zonder voeding bij den man, en kookpannetjes thuis laten) om tegen 6.30 n.m. Meunasah Poetéh aan de Glanggang Rajeu te bereiken, ten einde aldaar de noodige versterkende middelen op te doen ter voorbereiding van de Kandoeri Masoesé.”

Ik laat een afdruk van aankondiging en menu hier volgen.

Het oude Korps Maréchaussée onder kapitein Notten.
De onderofficieren en minderen waren toen ook met een
rentjong bewapend. In den inzet Kapt. Notten.

1. Luit. Kol. Van der Vlerk; 2. Luit. Kol. Heldens (+); 3. Luitenant Gorissen (de oudste mar. off. van 1892); 4. Luit. Gen. Kroesen; 5. Min. v. Staat Colijn; 6. Luit. Gen. H. N. A. Swart; 7. Luit. Gen. Dijkstra; 8. Gen. Maj. tit. Veltman; 9. Luit. Kol. Messemaeckers v. d. Graaff; 10. Luit. Kol. Kempees; 11. Kol. v. Gheel Gildemeester 12. Professor van Vuuren; 13. Luit. Kol. Jhr. Boreel (+); 14. Kapt. de Borst; 15. Kapt. Lamster; 16. Kapt. Hoogervorst; 17. Luit. Kol. Korndorffer (+); 18. Kapt. Townsend; 19. Kol. tit. van Braam Morris; 20. Luit. Kol. Doerrleben; 21. Luit. Kol. van Aken; 22. Luit. van Lakerveld; 23. Kol. Bennewitz; 24. Luit. Kol. Romswinkel (+); 25. Kapt. Gaarland; 26. Kapt. Berenschot; 27. Gen. Maj. tit. Bannink; 28. Luit. Kol. Brewer; 29. Kol. Geertsema Beckering; 30. Kapt. Cambier; 31. Luit. Kol. Hoogers; 32. Maj. tit. Dudok van Heel (+); 33. Kapt. van Pesch; 34. Kapt. Wieland; 35. Kapt. Nieuwland; 36. Kapt. Cox; 37. Kapt. Scholten; 38. Luit. Swart; 39. Kapt. Schilling; 40. Luit. Anten; 41. Kapt. van Kesteren; 42. Luit. Kol. Luteijn; 43. Kapt. Ruempol; 44. Luit. Brummer; 45. Kapt. tit. M. Schouten; 46. Luit. de Lange.

Links: Vaandel van het korps Marechaussée; Rechts: Vader, Menadonees, en zoon bij dezelfde brigade

KANDOERI RAJEU"

TER GELEGENHEID VAN HET

VEERTIG JARIG BESTAAN

VAN HET

KORPS MARÉCHAUSSEE IN ATJEH

EN ONDERHOORIGHEDEN

OP 2 APRIL 1930

IN „DE WITTE" TE 's-GRAVENHAGE

VOEDING

- 1e *étape*: Verscheidenheid van eetbare rommel op de eerste ladang verzameld w.o. tjampli, lobak, bôh manô", enz.
- 2e .. Tjitjém seu "ôm sidjo" Meulabôh.
- 3e .. Ië uit de Kroeëng Pidië met bako² aftreksel.
- 4e .. Ikan spat getransformeerd in eungkôt Si-blah rajeu" uit de Laut Tawar.
- 5e .. Poetjô" reubong uit Pameuë met minjeu" leumô afkomstig van een buitgemaakte sapi in Geumpang.
- 6e .. Manô" ladang (toevallig het bivak binnengevlogen) gegorèngd met boschvruchten in ië teubèë.
- 7e .. Lëmpar belabbering matjam Kaphé masoesé.
- 8e .. È" ië abiën.
- 9e .. Bôh² Kajèë uit Bakongan.
- 10e .. Meulisan Seunagan of de Pengabisan.

Samenkomsten, herdenkingsfeesten enz. van oud-officieren der Maréchaussée, zij bewijzen zoo duidelijk hoe sterk de onderlinge band was, en hoe hij ook na de pensionneering bleef bestaan.

Er was bij geen enkel korps zoo mooie kameradschaap als bij dit, zooveel onderling vertrouwen en zelfbewustheid, zooveel gezonde eerezucht.

Het korps kon in de laatste jaren geen nieuwe oorlogslauwen aan de oude toevoegen, en dit behoeft voor niemand eene teleurstelling te zijn. Geen krijg terwille van den oorlog, doch voor den vrede.

Doch het korps bleef paraat, en het zal paraat blijven. Er is eene mooie en sterke neiging tot instandhouding van respectable traditie en goede oude gebruiken, welke de herinnering bewaren aan het schitterende oorlogswerk van voorheen, aan de bewonderenswaardige kameraadschap, het krachtige zelfvertrouwen.

Dit moge immer zoo blijven.

Als straks, in April 1940, het Korps Maréchaussée eene halve eeuw bestaat, kunnen de oude vechtjassen niet in Atjeh aanwezig zijn. De Dood nam velen bij zich, in Atjeh en elders. Als men de lange lijst der helden zou afroepen, zouden zeer velen mankeeren. De herinnering aan hun daden bleef bestaan.

Is er mooier voorbeeld van soldateneer dan dat van La Tour d'Auvergne, den vermaarden Franschen edelman, die vrijwillig diende als musketier in de legers van Bonaparte, in Spanje

de „colonne infernale” aanvoerde, hardnekkig elke bevordering weigerde en er in berustte dat hij den titel kreeg van „Premier grenadier de la République”?

Hij sneuvelde in Juni 1810, en nog lang werd zijn hart, in een zilveren urn, door een fourier zijner oude compagnie van het 46ste linieregiment als een palladium meegevoerd op de slagvelden. Nog tot voor kort — wellicht ook thans nog? — werd bij sommige vaandelplichtigheden van het 46ste regiment bij het appel de naam: „La Tour d’Auvergne” afgeroepen, waarna de oudste sergeant antwoordde: „Mort au champ d’honneur!”

Wellicht wil men, bij het 50-jarig bestaan van het Korps in 1940, althans in dezen geest de dooden herdenken?

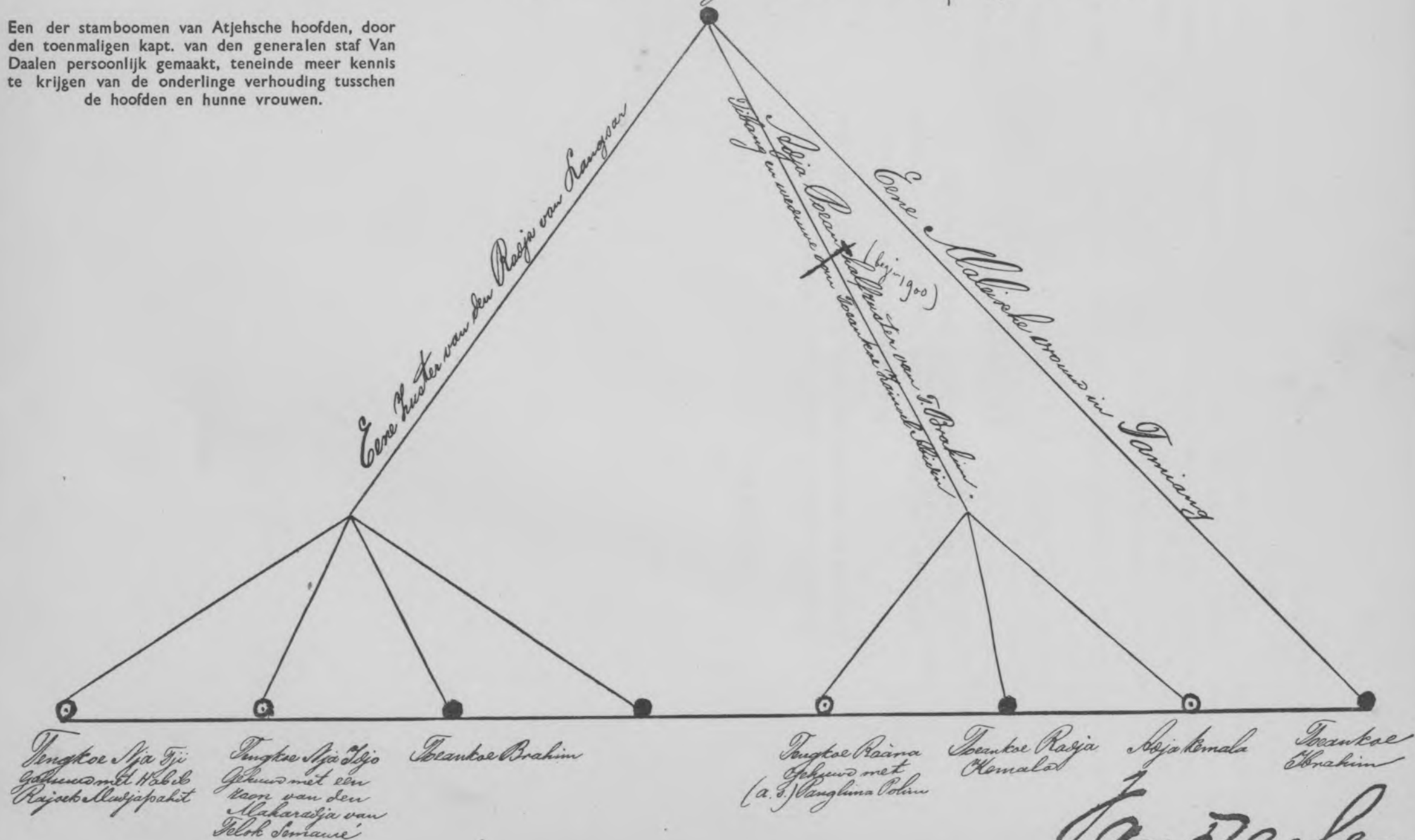
In April 1940 zal er eene „Kandoeri Rajeu” zijn die klinkt als een klok. En allerwegen: in Indië, Holland en elders, zullen de verspreide ouden zich weer voelen ingedeeld bij het Korps, opgenomen in de roemruchte eenheid van voorheen, deelhebbers aan eene glorie welke onze Atjeh-historie overglanst.

Op dat geestelijk appel, klinkt dan hunne melding:

„Present!”

Beantoe Kasjim te Kemala + 1897 te Keumala

Een der stamboomen van Atjehsche hoofden, door den toenmaligen kapt. van den generalen staf Van Daalen persoonlijk gemaakt, teneinde meer kennis te krijgen van de onderlinge verhouding tusschen de hoofden en hunne vrouwen.

Van Daalen.

BERICHT.

Aan lezers van dit boek wordt medegedeeld, dat het niet doenlijk bleek al het door den schrijver verzamelde materiaal in dit deel te verwerken.

Het ligt in de bedoeling, tegen het einde van dit jaar, een tweeden en laatsten bundel „Atjeh” te doen verschijnen.

De Uitgevers

When the weather is fine, the children go to
the garden and pick the flowers. They
are very happy and play for hours.
The mother is very kind and
loves her children very much.

